Colecția Clepsidra

paolo monelli

O AVENTURĂ ÎN SECOLUL ÎNTÎI

vol. II

CLUB COLECȚIA Povestiri ȘTIINȚIFICO-FANTASTICE

EDITURA EMINESCU

Coperta colecției de
SERGIU DINCULESCU

Ilustrația coperții de
MARCEL CHIRNOAGA

SCAN: Doru Filip
PRELUCRARE şi editor
prima ediţie digitală
Costin Teo Graur
septembrie 2011

PAOLO MONELLI

O AVENTURĂ ÎN SECOLUL ÎNTÎI

vol. II

traducere din limba italiană de
ANCA și ALEXANDRU BALACI

Colecția Clepsidra

EDITURA EMINESCU

București 1977

Lector : MARIA GRACIOV
Tehnoredactor : AUREL BUCUR

Apărut 1977. BT 7.05.1977. Tiraj 80 000 ex. broşate.
Coli de tipar 11.

Comanda nr. 70 091
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii",
Bucureşti — Piaţa Scînteii nr 1,
Republica Socialistă România

Capitolul al paisprezecelea

Autobiografia de față a închinat primilor ani ai vieții mele din secolul întîi mult mai mult spațiu decît se obișnuiește în operele de felul ăsta. Jumătate din volum s-a irosit cu relatarea faptelor și a impresiilor din treisprezece ani ; pentru restul de treizeci și mai bine de ani tot atîtea pagini vor fi suficiente. Lucrul e clar. Lumea de atunci cu obiceiurile ei diferite, cu legile, cu credințele, cu știința ei, s-a dezvăluit instantaneu în fața unei minți deja coapte și dotate cu experiență și cu rațiune, de îndată ce am deschis ochii într-un trup care nu-mi aparținea, dar care trebuia să devină adăpostul meu continuu pînă într-o dimineață de mai a anului 5, cînd avea să-l destrame moartea. Am fost din capul locului năpădit și copleșit de niște evenimente aflate deja în cursul desfășurării lor, de o serie de experiențe simultane și tumultuoase, familie, dictatură, pasiuni ale maselor, ambiții ale politicienilor, vanitatea și seducția femeilor, o învălmășeală în mijlocul căreia am fost nevoit să fac din capul locului ordine, printr-o trudnică ucenicie ; ca unul care, fără să mai fi citit niciodată cărți de istorie sau de știință, e pus în situația de a-și alcătui o cultură universală pe baza unei enciclopedii. După zece sau doisprezece ani însă viața mea romană a devenit mai mult sau mai puțin logică și ordonată, ca aceea a oricăruia dintre tinerii de vîrsta mea, care-o începuse printr-o lentă cristalizare de la naștere și

din copilărie ; iar acum, în pragul vîrstei de patruzeci de ani, nu mi-a mai rămas nimic de învăţat, în afară, desigur, de faptele cronicii cotidiene, care în marea lor majoritate sînt şi ele aşteptate, prevăzute, scontate ; nu pot pe de altă parte să particip la aceste evenimente decît ca un spectator, adeseori plictisit ; şi nu-mi rămîne altceva de făcut decît să aştept cu răbdare ca moartea să mă readucă, dac-o fi să mă mai readucă vreodată, la viaţa mea din secolul douăzeci.

În răstimpul acesta s-a săvîrşit în mine o transformare stranie. Pînă acum, timp de douăzeci sau douăzeci şi doi de ani aproximativ, am trăit mai mult sau mai puţin într-o stare de spirit pe care-aş putea s-o compar cu aceea a ziaristului care şi-a părăsit patria ca să se ducă şi să îndeplinească o misiune de cîteva luni sau de cîţiva ani într-alt stat, de pe alt continent. Duce o viaţă cu totul deosebită, vorbeşte limba gazdelor, le adoptă puţin cîte puţin obiceiurile şi moravurile, face dragoste cu femei, manifestă pentru problemele sociale şi politice de acolo mult mai mult interes decît pentru cele ale ţării din care a plecat ; îşi dă seama totuşi că sarcina sa vitală şi adevăratele sale preocupări rămîn în ţara natală şi că aceasta nu e decît o paranteză, fie ea şi de lungă durată, un fel de excursie, chiar dacă are loc pe un pămînt îndepărtat. Contribuia la acest sentiment pe care-l încercam o experienţă curioasă, datorită căreia, în vreme ce mi se întîmpla să uit persoane cunoscute, sau fapte întîmplate, sau amănunte ale unor evenimente la care asistasem în timpul celor aproximativ douăzeci de ani de viaţă romană, persistau în mintea mea cît se poate de clare, cristalizate parcă, nişte amintiri antecedente şi, mai cu seamă, cum e şi natural, acelea din săptămînile şi din lunile care precedaseră aventura mea. Am spus „o experienţă curioasă" ; şi totuşi faptul acesta n-ar fi trebuit să mă mire atît, ştiind prea bine că între oricare moment din viaţa mea

actuală şi ultimele întîmplări din cealaltă viaţă nu trecuseră decît douăzeci de minute, şi că era deci vorba de nişte amintiri avute mereu la aceeaşi distanţă de evenimentul respectiv. De-acum însă, la patruzeci de ani, iată că am devenit conştient de schimbarea aceea ciudată despre care am pomenit. Încep să am cîteodată impresia că adevărata mea viaţă este aceasta, cea din secolul întîi, chiar dacă e cu amintiri palide din prima tinereţe şi cu un gol absolut în locul unei copilării şi al unei adolescenţe pe care nu le-am trăit niciodată. Şi faptul că persistă atît de clare în memoria mea faptele celeilalte vieţi, neterminate, nu e totdeauna de ajuns ca să-mi şteargă această impresie. Evenimentele din secolul douăzeci îmi stăruie clare şi ordonate în minte, de acord ; dar ca şi cum aş fi terminat chiar acum de citit un roman ireal în care îmi închipui că aş fi protagonistul, sau că aş ţine locul protagonistului. În acelaşi timp îmi dau seama că toate întîmplările viitoare, din primul secol încoace, cele cunoscute din propria mea experienţă şi cele învăţate din cărţile de şcoală, nu mai sînt văzute de mine ca o previziune, ci ca o amintire. Trăiesc amintindu-mi viitorul, la fel ca atunci cînd m-am dus pentru prima oară prin 1926 la Londra şi la Paris, şi cînd îmi aminteam tot ceea ce ştiam din istorie despre trecutul oraşelor acelora şi din viaţa anterioară a locuitorilor lor. (Ajutîndu-mă totuşi, lucru care aici îmi lipseşte, cu monumentele din trecutul lor. Cu toate astea, există ceva care ar putea suplini lipsa aceasta de documente în amintirile mele cu privire la viitor. Întîlnindu-mă într-o zi la terme cu un jovial cavaler bolognez, care în legătură cu femeile din oraşul lui mi-a citat nişte versuri din Catullus în care era vorba de-o oarecare Rufa, făcînd aluzie la felul duios şi voluptos al femeilor bologneze de a se comporta în dragoste, care mai tîrziu e celebrat de Boccaccio şi verificat de mine la fetişcanele din jurul anilor 1920, evocarea respectivă a avut asupra mea aproape acelaşi

efect pe care puteau să-l aibă ruinele unei abaţii din secolul al paisprezecelea din împrejurimile Londrei, transpunîndu-mă, cea din urmă, cu şapte sute de ani, iar cealaltă cu o mie nouă sute de ani mai înainte.)

În felul ăsta confruntarea cu timpul meu adevărat, puternică şi pasionantă în primii ani, a devenit de altă natură ; încă interesat atunci cînd sînt martorul unor lucruri ciudate şi deosebite, nu mi se mai întîmplă însă să fiu deloc aşa atunci cînd mă regăsesc în numeroasele situaţii care sînt mai mult sau mai puţin aceleaşi cu cele de astăzi. Le trimit daruri prietenilor cu ocazia Anului nou, le expediez felicitări celor îndepărtaţi, duc eu însumi *strenae*[1] preţioase personajelor celor mai importante, femeilor celor mai dragi (ar trebui să mă duc personal să-l felicit şi să-i duc daruri şi împăratului, în ziua kalendelor lui ianuarie, dar din fericire Tiberius urăşte sărbătorile impuse şi-n zilele respective pleacă din Roma ca să nu fie inoportunat). Observ pe pereţii templelor tăbliţele votive, înghesuite una lîngă alta, *pictae tabellae*, care reprezintă cu o îndemînare grosolană membrul bolnav pe care l-a vindecat zeul sau accidentul din care a ieşit cineva teafăr invocîndu-l. Intrînd în templu îmi înmoi mîna în apa lustrală şi bag un bănuţ în caseta cu pomeni (unele casete din acestea sînt graţioase opere de artă, ca de exemplu aceea pe care am văzut-o la templul lui Isis şi al lui Serapis, avînd forma bustului din bronz al unui preot din cultul respectiv care cerşeşte, cu capul ras în întregime, în afara unui mic smoc de păr deasupra urechii, şi cu orificiul pentru obol în creştetul capului). Spun „sănătate" cui strănută. Las bacşişul pe masa de la tavernă. Urmez convoiul de înmormîntare al unui senator, în urma lui merge întreaga Romă ca să vadă şi să fie văzută, cînd sicriul a ajuns sub rostre toţi se opresc, şi doi sau trei domni pronunţă un discurs umflat spre lauda defunctului

şi, mai mult, spre a lor personală. La Baia, la Anzio, la Formia, mă distrez privind salturile perfecte pe care le fac în apă tinerele de neam nobil — doar cu un mic sutien şi-n chiloţei — de la nişte trambuline înalte, în piscine, dispreţuindu-i pe necioplţii de-o vîrstă cu ele care preferă să înoate în largul mării. Sînt invitat, atunci cînd mă aflu la Atena, să-mi petrec seara în casa vreunui filozof la modă, se mănîncă, se bea şi toţi sînt obligaţi să povestească cîte o anecdotă nostimă şi să propună un joc de societate. Stau la termopoliu şi ascult tiradele prietenilor ; se vorbeşte despre femei care le pun coarne soţilor şi cineva spune că ar fi binevenit Cato, care-i dădea soţului dreptul să-şi ucidă soţia surprinsă în adulter pentru a salva onoarea familiei, dar nu-i acorda în schimb acelaşi drept şi soţiei ; toţi rîd. „Întîi de toate", conchide un altul, „ar trebui să i se recunoască un drept egal şi soţiei, dar e ridicol să te gîndeşti să ucizi pentru un flecuşteţ ca ăsta, ar fi un adevărat măcel, patricienii romani ar trebui să se extermine cu toţii pe rînd." După aceea subiectul se schimbă, şi se discută care sînt cei mai buni cai de curse ; cineva laudă caii sicilieni, altcineva pe cei cu sînge amestecat, african şi spaniol, un al treilea caii din Misia. Şi iarăşi se trece la alt subiect, se vorbeşte de cineva care a fugit din luptă, un prieten filozofează pe greceşte *Anèr ho pheúgon kaì pálin machéstai,* bărbatul care fuge e bun pentru altă ocazie.

Toate astea mi se par evidente, naturale ; nu mai am de mult plăcuta surprindere de-a regăsi existente deja obiceiuri şi vederi din secolul meu, şi nu mai am nici măcar — pentru viitorul acela devenit amintire — sentimentul senin al unei tradiţii care se continuă de-a lungul secolelor. Şi-n ziua în care am luat parte, graţie invitaţiei unor prieteni creduli, la o şedinţă de spiritism, pe care ei o numeau *psychomantia,* iar mediul, *psychomantis,* a intrat în transă şi aşa, în stare de inconştienţă, i-a făcut să vorbească prin gura lui pe defuncţii chemaţi, care dădeau

sfaturi și răspunsuri și făceau previziuni, nu mi-a trecut deloc prin cap gîndul că defuncți erau cu toții, chiar și aceia care ședeau în jurul meu ; ci doar acum, întors la timpul meu, îmi dau seama cît de grotescă și de lugubră era scena respectivă a unor morți înțepeniți care chemau la rîndul lor alți morți. Oricum, a venit momentul să pun punct acestei perioade din viața mea, de vreme ce am ajuns de-acum dincolo de mijlocul ei, chiar dacă încep numărătoarea de la șaptesprezece, cum e normal, în loc s-o încep de la unu. Am vorbit destul de puțin pînă acum de raporturile cu rudele mele și de întîmplările lor, chiar dac-am făcut-o din motivul pomenit mai înainte, și anume că față de noua mea familie n-am avut niciodată sentimente deosebite de cele pe care le-ai putea nutri pentru alte rubedenii, mai mult sau mai puțin îndepărtate, sau pentru simple cunoștințe. Tatăl meu era un om nobil și distins, mama mea o afectuoasă doamnă de modă veche, față de care aveam mult respect, dar foarte puțină încredere ; am fost lipsit repede de intimitatea surorilor mele, măritate, și a fratelui meu, orientat spre înalte funcții administrative, și-n acest an 28 prefect al Betticei, o provincie din Spania.

Voi spune acum că tata murise, în vara anului 26, din cauza unei otrăviri a sîngelui, ca urmare a unei răni pe care și-o făcuse la țară, la proprietatea noastră de la Formia, în ciuda îngrijirilor pricepute ale medicului Caius Asclepiades, nepot sau strănepot al acelui Asclepiades, originar din Asia Mică, și care venise la Roma de la Atena la începutul secolului trecut. Acest Asclepiades Major reducea toate remediile la cinci ; adică, mai mult decît remedii, reguli de viață : să ții regim, să te abții de la vin, să faci masaje, să mergi încet pe jos și să fii transportat încet cu lectica. Vinul, să fim înțeleși, îl oprea numai în timpul bolii, și-n afara cazului cînd îl prescria drept remediu dacă pacientul era abstinent, fiindcă credea în puterea con-

trariilor făgăduindu-i în orice caz bolnavului că după vindecare avea să se satură de vin după poftа inimii. Ba mi s-a povestit chiar de către o persoană demnă de încredere că odată Asclepiades, văzînd cum îl duceau pe unul la cimitir, s-a apropiat de el, a băgat de seamă că mai avea încă o suflare de viaţă, i-a turnat cu forţa vin pe gît şi l-a făcut bine. Mai prescria şi băi foarte reci sau fierbinţi, după caz, şi legănarea într-un pat suspendat, pe care astăzi noi l-am numi hamac. Şi care e într-adevăr una din cele mai grozave invenţii ale omului ; cine n-a dormit în hamac, pe care venezuelanii îl numesc *chinchorro*, întins între două trunchiuri în pădure, de-a lungul fluviilor tropicale, nu ştie ce înseamnă odihna adevărată, relaxarea voluptoasă şi binefăcătoare a tuturor membrelor într-o poziţie curbată în mod natural, care e dealtfel şi cea a fătului în pîntecul mamei. Şi fusese acest Asclepiades Major, după cum mi s-a povestit, şi un om foarte simpatic, precursor al acelei categorii de medici care se bazează mult pe simpatia pe care i-o inspiră bolnavului, arătîndu-se foarte atenţi faţă de dorinţele lui şi înfăţişîndu-i totul drept foarte uşor şi sigur ; nu m-am mirat cînd am aflat că-i aparţine deviza, reactualizată peste douăzeci şi mai bine de secole de către o soluţie purgativă, şi pe care dînsul o aplica în îngrijirile sale : *tuto, cite, jucunde* [2].

Şi acum o să vă vorbesc despre nepotul lui pe care l-am cunoscut, Asclepiades Junior. Era un bărbat tînăr, fără morgă profesională, fără barba şi aerul încruntat al medicilor greci care continuau să fie la modă ; fiind de-acum cu totul romanizat, nu simula ca ceilalţi că vorbeşte numai grecește, ci se exprima într-o cît se poate de elegantă limbă latină. Pe vremea aceea a apărut la Roma un voluminos tratat de medicină al unui oarecare Aulus Cornelius Celsus, un tip de pedant, autor al unei uriaşe enciclopedii pe care-o intitulase *Artes* şi-n care discuta aproape despre toate, despre agricultură, despre retorică şi despre arta mi-

litară. În cele opt cărți de medicină n-a făcut altceva decît să adune disertațiile și experiența lui Asclepiades Junior, compromițîndu-le în același timp prin amestecul ici și colo al unor observații și remedii extrase din scrierile medicilor vechi. Caius Asclepiades era în același timp și clinician și chirurg ; și vorbea cu oarecare dispreț de așa-zișii specialiști care începeau să mișune la Roma și care se dedicau unei singure boli sau unui singur grup de boli ; acestora le reproșa nu atît specializarea, cît faptul că dovedeau o totală ignoranță a oricărei alte părți a medicinii, restrîngîndu-și practica la ceva mai mult decît o meserie manuală și la aplicarea unor rețete tradiționale.

L-am cunoscut pe Asclepiades cu ocazia bolii mortale a tatălui meu, fiind trimis să-l chem în ultimul moment, așa cum se mai face și astăzi cu somitățile în materie ; după aceea însă m-am dus de mai multe ori la el acasă, o casă pe care o avea în Suburra, într-un cartier foarte popular ; veche însă și înconjurată de copaci stufoși și de o întinsă grădină de zarzavaturi. Am devenit prieteni. Avea niște idei cît se poate de clare, care-mi aminteau de acelea ale medicilor iluștri din secolul douăzeci. Era modest, dar vorbea cu plăcere despre descoperirile lui ; a fost cel dintîi care a avut ideea să trateze anumite boli prin clisme și să-l hrănească pe bolnav pe această cale ; și încercase cu succes experiențe de chirurgie plastică la ureche, la buze și la nas. Într-o zi, cînd l-am găsit mai expansiv ca de obicei și l-am întrebat dacă într-adevăr credea și el ca și ceilalți medici că Hyppocrates spusese deja totul și c-ar fi fost exclusă orice posibilitate de reale progrese în materie de medicină, a început să rîdă și mi-a spus : „Dimpotrivă, eu cred că acum sîntem abia la începutul unor noi și extraordinare experiențe. Și dacă Zeus mi-o dărui zile, poate că o să izbutesc să spun și eu cîte ceva, niște lucruri despre care nimeni nu a avut idee pînă acum. Vino să

vezi." Şi ridicîndu-se şi străbătînd grădina, m-a dus, după ce am coborît cîteva trepte, într-un fel de pivniţă lungă şi joasă, sau mai curînd într-o galerie săpată într-o ridicătură de pămînt, consolidată cu grinzi şi înţesată cu nişte pînze imense de păianjen ; iar pereţii scunzi din bolovani aveau pe ei un strat de mucegai verde, roşu şi cafeniu. Şi-n nişte lădiţe înşiruite de-a lungul pereţilor se aflau culturi de ciuperci. Am făcut o mare sforţare să nu-i arăt că lucrul ăsta nu constituia pentru mine o noutate. „Formidabil", m-am gîndit în sinea mea, „asta e o anticipare în fapt şi în timp a lui Fleming, nu cumva o fi descoperit penicilina şi tetramicina şi streptomicina, cu alte cuvinte toată teoria şi practica antibioticelor ?" El se aştepta însă cu siguranţă ca eu să par surprins, aşa încît m-am străduit să iau o expresie stupefiată, ceea ce l-a înveselit grozav.

„Pe timpul cînd eram medic militar în Panonia", a început el să-mi spună, „s-a întîmplat într-o zi, la sfîrşitul unei bătălii destul de grele, să mă trezesc că-mi lipseau oţetul şi vinul, necesare pentru tratarea rănilor ; şi chiar în momentul acela mi-au adus un soldat cu o rană făcută de-o spadă, superficială, dar mare, căscată, şi din care curgea foarte mult sînge. L-am pus pe asistentul meu s-o apese cu un burete îmbibat în apă, însă hemoragia continua. Privirile mi-au căzut pe o pînză de păianjen mare şi neagră, care atîrna din tavanul grotei în care-mi aşezasem postul meu de asistenţă medicală ; încearcă să ţi-o imaginezi ca una din astea. Nu ştiu prin ce impuls am smuls-o şi am pus-o pe rană, ţinînd-o apăsată acolo cu mîna ; după aceea i-am poruncit unuia dintre sclavi să-mi mai caute, şi mi-a mai adus şi altele, pe care le puneam deasupra rănii atunci cînd pînza dinainte era toată îmbibată de sînge. Ei, şi sîngele s-a oprit foarte repede. Dar nu faptul acesta m-a uimit, ci un altul, de care mi-am dat

seama după cîteva zile : niciodată n-am văzut o rană vindecîndu-se mai iute decît aceea, cicatrizîndu-se drept şi curat, fără să se iveaască nici un moment pericolul vreunei gangrene. Am început să mă gîndesc atunci că pînza de păianjen are poate o virtute a ei curativă, necunoscută pînă acum de noi, medicii. Să se datorească oare faptului că pînza de păianjen reţine într-o cantitate mai mare atomii aceia binefăcători despre care vorbea bunicul meu şi care, pătrunzînd prin porii trupului rănit, îi aduc imediat o alinare ?"

Stînd aşa de vorbă, părăsisem pivniţa şi ne întorsesem să ne aşezăm în peristilul casei.

„Nu vreau să te mai plictisesc", mi-a spus Asclepiades. „Din reflecţie în reflecţie, din experiment în experiment, cred că pot să afirm acum că mucegaiul are un efect aproape sigur asupra anumitor boli acute ; mai ales mucegaiul acela verde, pe care eu îl cultiv pe pereţii grotei şi care provine, ia ghiceşte de unde ? de la anumite brînzeturi care se fac în Septentrion, care au o culoare frumoasă, ca ivoriul, dar care, dacă sînt ţinute un timp îndelungat în umezeala pivniţelor, se păteazâ cu mucegaiul ăsta ; şi sînt renumite că au proprietăţi medicinale, *sapor medicamenti vim obtinet.* Ei bine, din mucegaiul ăsta eu extrag un medicament care a dat rezultate excelente în anumite febre acute, în anumite cazuri de supuraţie şi de gangrenă. Lucrul ăsta mă pasionează şi dintr-un punct de vedere filozofic, parc-ar vrea să spună că viaţa poate să renască din putrefacţie şi din moarte, că totul e întoarcere, că totul e transformare, şi în felul ăsta se întîmplă că mucegaiul mort de pe o brînză poate să reînflorească în sînge nou şi fierbinte."

Bietul Asclepiades, nu i-au lăsat răgazul să-şi continue studiile lui geniale ! Acuzat de magie de către Eudemos, prietenul şi medicul Liviei dar mai cu seamă omul lui Seianus şi trist mînuitor al otrăvurilor, a fost trimis în

exil la Atena și a murit în chip misterios, cîteva luni mai tîrziu ; n-a avut timp să facă cunoscute nimănui, nici măcar credinciosului său Celsus, descoperirile acelea ale lui, cu atît mai extraordinare cu cît fuseseră intuite fără ajutorul mijloacelor moderne de cercetare, examene chimice sau microscopice.

Cînd l-am chemat însă pentru boala tatălui meu, nu mai era nimic de făcut. L-au adus într-o zi pe braţe la villă ; sclavii au povestit că mai înainte cu vreo trei sau patru zile îşi făcuse o tăietură la mînă cu o seceră mică pentru altoiuri ; nu i-a dat importanţă, şi-a înfăşurat mîna după ce a turnat oţet pe rană, şi pînă-n dimineaţa aceea s-a simţit perfect ; apoi s-a plîns pe neaşteptate de dureri puternice care de la braţ îi urcau în tot organismul, şi de crampe violente în ceafă şi în spinare. Cum l-am văzut, şi n-am reuşit să deslușesc o vorbă de la el, aşa de încleştate îşi ţinea maxilarele, mi-am şi dat seama despre ce era vorba : tetanos ; am recunoscut boala după simptomele pe care le văzusem într-o zi, la un soldat de-al meu rănit în bătălia de la Ortigara, dus la ambulanţă după patru zile după ce fusese rănit, fiindcă mai înainte, în timpul bătăliei, nu putuse fi transportat ; l-am văzut pe targă în timp ce se zvîrcolea într-o schimă sinistră, şi nu făcea decît să încerce să-şi smulgă feşele de pe spate, cu ochii holbaţi şi cu dinţii încleştaţi.

Dacă mai exista vreo speranţă, nu ne-o puteam pune în medicul casei, un grec mai curînd empiric ; am trimis repede după Asclepiades, despre care auzisem întotdeauna vorbindu-se numai lucruri bune ; dar Asclepiades, de cum a intrat în cubiculum, la bolnav, a clătinat din cap.

„O să încerc totul, dar n-am nici o speranţă."

A poruncit o luare de sînge, apoi o clismă, şi-n sfîrşit a încercat să provoace voma cu elebor alb. După aceea a pus să fie fricţionat pe cap cu apă sărată la care a adăugat sulf. L-am întrebat pe medic numele bolii. Mi l-a spus

pe grecește, *Kynikòs spasmòs*, spasm cinic ; același lucru cu *tétanos*.

Starea tatălui meu s-a înrăutățit tot mai mult ; după o serie de atacuri convulsive, din ce în ce mai puternice, în ziua următoare a murit. Cu toate îngrijirile care i s-au adus ; și cu toate descîntecele pe care mama l-a pus să le facă pe un soi de medic în care avea ea încredere ; fiindcă ea, ca o adevărată doamnă de modă veche, nu credea în medici, ci în vrăjitori și-n vraci, și-l adusese în casă pe unul dintre aștia care considerase boala o simplă inflamație, din acelea care se vindecă cu o iarbă miraculoasă, culeasă prin împrejurimile lui Rimini și din care-și făcuse provizia necesară. Reseda se numea planta minunată, și exista și formula potrivită ; așadar mama mea, profitînd de o scurtă absență a medicului, l-a introdus pe șarlatan în cubiculum, unde se chinuia tata. Vraciul l-a frecat de trei ori pe frunte cu o frunză de reseda, și de fiecare dată scuipa pe pămînt și pronunța formula : *„reseda, morbos reseda ; scisne, scisne quis hic pullos egerit ? Radices nec caput nec pedes habeant“* adică „reseda, potolește răul ; știi tu, știi tu oare cine și-a cuibărit puii aici ? Rădăcinile să n-aibă nici cap și nici picioare.“ Asclepiades a sosit tocmai cînd vraciul terminase de spus descîntecul pentru a treia oară ; și l-a dat afară, și vrăjitorul s-a dus în altă încăpere, ca să descrie niște cercuri cabalistice și să întrebe stelele, înconjurat de mama mea, care lăcrima, de surori, de sclave, dintre care unele își despletiseră părul și, prosternate într-un colț, se tînguiau și scoteau bocete ritmice, ca și cum tata ar fi fost deja mort.

Tatăl meu a murit în stare de inconștiență, așa că n-am putut înscena în jurul patului său una dintre ceremoniile acelea solemne la care romanii țineau atît de mult și — trebuie să mărturisim — și bunicii noștri, în vremurile fericite în care nu existau atîtea morți neprevăzute, accidentale, ca-n secolul nostru al douăzecelea, și

capul familiei avea tot răgazul să-şi ia rămas bun în tihnă de la familie, de la prieteni, de la slugi, împăcat cu sine şi cu Dumnezeu. Tatăl meu însă n-a putut să invoce binecuvîntarea zeilor asupra celor apropiaţi care rămîneau în viaţă, şi nici să le ceară tuturor acestora să iasă din cameră ca să-i facă ultimele destăinuiri soţiei sale, şi nici să-şi scoată inelele de pe degete şi să i le dăruiască fiului mai mare, desemnîndu-l în felul acesta urmaşul lui. Nu avusesem timp să-i dăm de veste fratelui meu să alerge la căpătîiul tatii, într-atît de fulgerătoare a fost boala ; aşa că a trebuit ca eu, învingîndu-mi cu greu o anumită repulsie, să mă aplec la un semn al medicului asupra tatălui meu muribund şi să-mi pun gura pe gura lui care horcăia ca să-i culeg ultima suflare, adică sufletul.

A sosit şi fratele meu din Betica şi imediat, de acord cu mama, a hotărît să-i fie ridicat defunctului un monument funerar, adică un templu. „Un templu ?“ am întrebat eu uimit. „Un templu“, a fost răspunsul peremptoriu al celor din casă. Şi am aflat că ei credeau, sau aşa afişau cel puţin, că sufletul tatălui meu, un bărbat desigur cît se poate de integru şi de virtuos, a fost primit în rîndul zeilor ; aşa încît cei rămaşi în viaţă erau datori să-l onoreze ca pe un zeu. S-a stabilit să i se înalţe un mormînt, adică un templu, pe Via Appia, ceva mai înainte de Formia, pe un loc care era proprietatea noastră. O placă comemorativă înşira faptele şi meritele defunctului ; urma după aceea o prozopopee în care tatăl meu îi solicita el însuşi pe trecători să rostească o rugăciune pentru dînsul, dacă mi-e îngăduit să folosesc această expresie ; vreau să spun că invita pe oricine ar trece să zăbovească puţin şi să rostească invocînd pios şi fierbinte *„have, sit tibi terra levis“* şi asigurîndu-l că această invocaţie avea să-l fericească înaintea zeilor atunci cînd avea să fie şi el la rîndu-i mort. Atrăgîndu-mi atenţia acest fapt, mi-am dat seama că respectiva credinţă, nu numai în nemurirea sufletului, dar şi că sufletul

ar putea deveni la fel cu cel al zeilor datorită virtuților sale, exista la toți, atît la patricieni, cît și la plebei ; sau cel puțin că era considerat drept o impietate, dacă cineva n-ar fi crezut asta. Peste cîțiva ani s-a întîmplat ca un libret de-al nostru, care conducea lucrările agricole de pe proprietatea noastră formiană, să ajungă să moară, și credincioasa lui soție i-a ridicat un mormînt alături de cel al tatălui meu, cu o inscripție prin care-i anunța pe trecători că numărul zeilor noi din locul acela se dubla ; arăta deci inscripția că în mormînt zăcea trupul, dar că sufletul fusese primit în rîndul zeilor : *„in hoc tumulo iacet corpus, spiritus inter deos receptus est"*.

Mama mea a murit la scurt timp după ceremonia consacrării mormîntului tatălui meu, cred că de durerea pricinuită de moartea tovarășului ei de viață. Eu însă mă aflam dincolo de Alpi, așa că n-am putut să-i aduc ultimele onoruri. Fratele meu își cumpărase o casă mare, pe măsura înaltelor lui funcții, în preajma Palatinului, așa că mi-a cedat mie casa părintească, în care trăiam acum singur — surorile mele se căsătoriseră — cu Cleonice, care devenise o femeie coaptă și fidelă și-mi conducea treburile gospodăriei. Îi oferisem s-o eliberez cu ocazia morții mamei, dar n-a vrut. A spus că era fericită așa și nu voia decît să mă servească pînă la moarte. Cît despre Evia, la puțin timp după întoarcerea mea din Orient, mi-a cerut să se ducă să facă o vizită acasă la dînsa, unde avea niște rude care scăpaseră de sclavie și trăiau în bunăstare, fidele și supuse autorităților romane. O așteptam să sosească la o dată anumită, cînd am primit o scrisoare prin care îmi cerea încuviințarea să se căsătorească cu un bărbat din neamul ei, bogat și cu care se potrivea. I-am dat-o, și tocmai la momentul potrivit. Devenise cam prea stăpînă la mine în casă ; și dacă nu era de-a dreptul geloasă pe femeile care-mi înveseleau în diverse chipuri viața, cu siguranță însă că resimțea existența lor ; și era în stare

să-mi facă pe bosumflata zile și săptămîni în șir. Pe de altă parte, n-aș fi știut cum s-o duc cu mine în casa părintească ; ar fi fost imposibil să se înțeleagă cu Cleonice. Am pomenit de gelozie. Natural, sentimentul respectiv exista și-n vremurile acelea. La femei pentru soț și pentru amant, la bărbați pentru soție sau pentru prietenă. Judecînd însă după experiența mea, nu exista la antici violența care se manifestă de multe ori în chip tragic în epoca modernă, aspectul acela pe care l-aș numi patologic și datorită căruia omorîrea femeii sau a bărbatului care a trădat sau a încetat să mai corespundă sentimentului de dragoste al celuilalt, sau chiar pur și simplu nu este de acord să răspundă cu aceleași sentimente de dragoste, pare justificată, nu numai pentru multă lume, ci și pentru multe jurii populare ; și gelozia e considerată de noi drept circumstanță atenuantă în favoarea acuzatului. N-am văzut niciodată vreun exemplu, în tot timpul cît am trăit în Roma imperială, a ceea ce am numi noi o dramă pasională ; o barbarie care a luat ființă odată cu Evul Mediu sau mai tîrziu, adusă din Orient, și necunoscută anticilor. Augustus, așa cum am spus în mai multe rînduri, a avut mania lui de a moraliza societatea și a introdus legi severe împotriva adulterelor ; dar pînă la urmă el a fost acela care și-a asumat sarcina să le pedepsească pe femeile ușuratice și pe complicii lor și să apere onoarea soților, cărora nici măcar nu le trecea prin cap că și-ar putea face singuri dreptate.

Cam prin anul 772 al Romei, un mic scandal monden a distrat săptămîni în șir lumea elegantă. Un tînăr cavaler, Decius Mundus, se îndrăgostise de frumoasa soție a senatorului Saturninus. A început să se țină după ea și să-i facă, am spune noi astăzi, o curte asiduă ; dar Paulina, așa se numea doamna, era ostentativ de castă și nici nu voia să audă de așa ceva. Actele și sentimentele tînărului au de-

venit atunci ciudat de asemănătoare cu cele descrise în *Decameron*. A plîns, s-a rugat, a petrecut nopți în șir sărutînd pragul casei în care locuia femeia cea neîndurătoare ; după aceea a încercat să-i ofere o sumă enormă, două sute de mii de drahme atice, numai să-i cedeze o singură noapte ; și-n cele din urmă a hotărît să se lase să moară de foame, ca neîndurătoarea să aibă cel puțin remușcări pentru răul pe care i-l pricinuise.

Și atunci, la fel ca-n nuvelele lui Boccaccio, s-a ivit o libertă de-a lui Decius Mundus, care i-a spus să înceteze cu greva foamei, și s-o lase pe dînsa să aranjeze ; că avea să i-o aducă pe femeie în brațe pentru un preț mult mai mic decît cel oferit direct, îi erau de ajuns doar cincizeci de mii de drahme. Trebuie să știți că Paulina, așa cum era moda atunci printre multe matroane romane, îi era foarte credincioasă lui Isis și altor zeități egiptene care aveau la Roma preoți numeroși și temple bogate. Liberta, Ida, s-a dus la templul lui Isis și al lui Anubis și l-a întrebat pe marele preot dacă nu voia să cîștige cincizeci de mii de drahme, din care douăzeci și cinci de mii imediat, fără nici o trudă. Și i-a înfățișat planul ei. Marele preot i-a spus libertei să scoată iute cele douăzeci și cinci de mii de drahme : „bate palma și las' pe mine". S-a dus acasă la Paulina și-a cerut să fie primit pentru o chestiune foarte importantă. Paulina l-a primit pe dată pe marele preot, care a mers drept la țintă ; a spus că a venit din partea zeului Anubis ; zeul se îndrăgostise de dreptcredincioasa lui și voia să petreacă o noapte împreună cu dînsa. Paulina s-a potrivit la vorbele lui, dar, ca o soție bună și castă, după ce s-a lăudat în fața prietenelor de norocul acela extraordinar, i-a cerut soțului ei îngăduința să se conformeze voinței zeului. Soțul, fie că s-a gîndit că pudoarea soției lui excludea orice risc, fie că a considerat că din partea unui zeu se poate îndura ceea ce nu s-ar

putea îndura din partea unui muritor, a lăsat-o să se ducă la templu.

Marele preot i-a oferit mai întîi matroanei o mică cină. „Numai noi doi ?“ a întrebat femeia. „Nu, sîntem trei, tu, eu şi zeul pe care tu nu-l vezi, dar pe care eu îl văd, care e aici alături de noi şi arde de dragoste pentru tine.“ Şi i-a descris înfăţişarea lui teribilă şi impunătoare, precum şi aşteptarea lui înfrigurată. După cină preotul a condus-o pe Paulina pînă în pragul unui iatac din spatele altarului, care părea gol ; a îndemnat-o pe femeie să intre, a luat lampa, şi-a închis uşa în urma ei. Atunci tînărul Mundus a ieşit din dosul unei draperii ; şi, dac-aş fi Boccaccio, aş scrie, ajuns la acest punct că a strîns-o din plin pe femeie în braţe şi a început să-şi ia de la dînsa plăcerea aceea îndelung rîvnită, fără să scoată o vorbă ; iar ea crezînd că avea de-a face cu zeul l-a satisfăcut foarte fericită. În zori a venit preotul ca s-o ia pe femeie, după ce tînărul se ascunsese iarăşi ; şi matroana s-a întors acasă veselă şi emoţionată şi-a povestit toată istoria prietenelor şi soţului, în aşa fel încît prietenele au întrebat-o pe dată ce impresie a avut atunci cînd a simţit pe obraz un bot de cîine, aşa cum se ştie că are zeul Anubis ; dar Paulina a răspuns că ea habar n-avea de cîine sau de bot, ci i se păruse că zeul avea buze cît se poate de omeneşti şi obraji foarte delicaţi de adolescent.

După cîteva zile Decius Mundus, care acum nu se mai gîndea deloc să moară, şi de femeie se săturase imediat, s-a dus la ea acasă ca să-i mulţumească pentru că-l făcuse să economisească o sută cincizeci de mii de drahme ; şi i-a spus toată povestea. Furioasă Paulina i-a destăinuit soţului înşelăciunea căreia îi căzuse victimă şi l-a rugat să răzbune afrontul acela. Saturninus nici nu s-a gîndit să se ducă şi să-i ceară explicaţii, cum se spune acum, tînărului, omorîndu-l sau provocîndu-l la duel, cum ar face astăzi un soţ, care dealtfel s-ar considera dezonorat dacă n-ar proceda

astfel, iar nevasta nu-l interesează cîtuşi de puţin, dar trebuie să facă aşa de ochii lumii, să spele în sînge onoarea jignită, chestii de genul ăsta. Saturninus s-a dus însă la Tiberius şi l-a întrebat dacă mai era încă în vigoare legea cu privire la adultere a divinului Augustus, şi Tiberius i-a spus că da. Atunci senatorul i-a povestit totul de-a fir a păr. Tiberius a poruncit o anchetă ; şi, asigurîndu-se că lucrurile erau aşa cum spunea Saturninus, mai întîi de toate a pus să fie arsă sofaua, dacă înţelegeţi aluzia la cunoscuta anecdotă a biellezului, care-şi descoperă nevasta şi prietenul înlănţuiţi drăgăstos pe sofa, şi pe nevastă n-o ucide pentru că în fond este o atît de bună gospodină, şi pe prieten nici atît, fiindcă-i este un tovarăş aşa de priceput în afaceri, şi-atunci nu-i mai rămîne, ca să-şi verse năduful, decît să ardă instrumentul păcatului. A poruncit deci Senatului să fie exclus din Italia cultul lui Isis împreună cu preoţii lui, să fie dărîmat templul şi zvîrlită în Tibru statuia zeiţei ; a condamnat-o să moară pe cruce pe liberta Ida ; cît despre tînărul Mundus, s-a mulţumit să-l exileze cu o motivare care le-ar plăcea juraţilor de astăzi, considerînd drept circumstanţe atenuante pasiunea şi violenţa iubirii.

Spuneam, aşadar, c-o plasasem bine şi la momentul potrivit pe nemţoicuţa Evia. A dispărut din cauza căsătoriei, sau a vreunei alte iubiri, sau pentru că, nemaifiind atît de tinere Claudiile şi Domitillele şi Martiile, femeile care m-au preocupat în diverse feluri în acei zece ani, au fost bineînţeles altele, dar nu merită să vorbesc despre ele ; nici una n-a durat prea mult în capriciul meu ; şi despre micile aventuri pe care le-am avut călătorind de la un capăt la altul al Imperiului, ar însemna pierdere de timp dacă m-aş apuca să le povestesc amănuntele ; cred că n-o să vă povestesc nimic nici despre Faustina, o dansatoare africană, pe care am cunoscut-o după ce m-am

împrietenit cu un extrem de celebru, pentru acele timpuri, autor de comedii ; cînd am fost introdus de către el în uşuratica şi plăcuta societate a oamenilor de teatru şi a dansatorilor. Prietenul meu se numea Caius Pomponius Bassus, care nu trebuie confundat cu Lucius Pomponius Bassus, scriitor de tragedii. De la care n-a ajuns pînă în secolul nostru decît numele, iar tragediile nu ; pe cîtă vreme de la cel dintîi ne-a parvenit opera, sau mai bine zis o mică parte a operei, iar numele nu. Feste de-ale gloriei ! Caius Pomponius Bassus este autorul fragmentului aceluia de roman de aventuri care, sub numele de *Satyricon*, îi este atribuit lui Petronius Arbiter ; care nu numai că nu l-a scris, dar nici măcar nu i-a inspirat vreun rînd, căci, rafinat cum era, preocupat de studii filozofice, epicurean cu gusturi dificile, nu dădea nici doi bani pe opera lui Caius Pomponius, pe care-l considera un scriitor de duzină şi îngălat ; şi-ar fi fost foarte tulburat dac-ar fi putut să-şi imagineze că avea să treacă în posteritate drept autor al unui roman cu întîmplări de bordel şi cu obiceiuri decăzute, foarte vioi cu toate astea, şi realizat în descrierea tipurilor şi a locurilor, mai cu seamă acolo unde Pomponius Bassus, din lenevie, n-a făcut altceva decît să traducă pasaje din romanele greceşti, care circulau sub numele colectiv de „povestiri din Milet".

Fiindcă exista o abundentă literatură romanţioasă din care n-a parvenit nimic pînă în vremea noastră şi pierderea aceasta e explicabilă ; bibliotecile de atunci, de vreme ce au dispărut şi opere de altă natură care nu erau pe placul tiranilor — şi acest fapt a constituit o pierdere incalculabilă pentru posteritate —, excludeau şi operele uşoare, scrise numai pentru plăcerea domnişoarelor, a matroanelor, a tinerilor fără ocupaţie, a centurionilor şi a tribunilor, ignoranţi cum sînt de multe ori militarii şi cu gusturi neşlefuite. Majoritatea erau traduse din limba greacă, dar începeau să se scrie şi lucrări originale, mai mult sau mai puţin,

și în latină ; iar autorii lor își cîștigau iute un renume în rîndul publicului aceluia. Pomponius Bassus își datora succesul obscenităților din povestirile sale, întîmplărilor din alcovuri sau din bordeluri pe care le descria, precum și cuvintelor pe care le folosea ; afecta stilul și felul de a vorbi al oamenilor din Suburra, al sclavilor, al meșteșugarilor, al poporului. Era un bărbat nici tînăr, nici bătrîn atunci cînd l-am cunoscut eu, dar care trăia fără familie și fără preocupări ; avea relații fără pretenții printre fetele ușuratice, printre actrițe de mimi și printre dansatoare ; și avea o deosebită slăbiciune pentru anumite liberte de origină nordică, frizone sau scandinave. Și nu era singurul care le frecventa cu asiduitate pe femeile acelea, oricît ar fi tunat și fulgerat Augustus împotriva bastardelor de la Septentrion care amenințau să întineze rasa cea pură a micilor și negricioșilor romani : de statură foarte înaltă, aproape fără rotunjimi, cu părul drept, de culoarea paiului sau al cenușii, își disputau succesul cu voluptoasele și bineîmplinitele orientale venite din Armenia și din Cappadocia.

Lui Pomponius Bassus îi plăceau jocurile de cuvinte, replicile spirituale și de multe ori ne distra foarte mult cu niște numere de-ale lui, pe care avea doar defectul că le repeta prea mult, fără să le schimbe nici măcar o silabă. Cert este însă că era mult mai plăcut atunci cînd vorbea decît atunci cînd scria. Cîteodată dădea peste cîte cineva care știa să-i răspundă la fel de spiritual ; într-o după-amiază, cînd a întîrziat la cină la Aulus Fabius și s-a aruncat frînt pe patul din triclinium plîngîndu-se că-n ziua aceea lucrase prea mult fiindcă editorul îi da ghes, Suetonius Paolinus i-a spus : „Nu mai spune gogoși, tu, cînd te apuci să descrii cu toate amănuntele tehnice o sărutare lungă și lascivă, s-a zis cu ziua ta de scriitor".

Îmi era totuși foarte simpatic pentru un anumit dispreț plin de înțelepciune pe care-l manifesta față de

viață, și, oricît ar fi fost de înfatuat, pentru însăși opera lui de scriitor ; refrenul lui preferat era *„venitas venitatum"* în orice situație, fie că o fată îi cerea bani, fie că la circ conducătorul lui preferat de care ajungea ultimul sau că propria lui sănătate îi dădea vreun motiv de îngrijorare ; fiindcă pretindea că suferă de o droaie de boli misterioase pe care le trata cu remedii de tot felul, cunoștea proprietățile tuturor ierburilor și a sucurilor provenite de la animale. Ne pisa mereu cu digestia lui și cu fenomenele stomacului lui dificil ; știa însă că anghinara *stomachum corroborat* și-o consuma foarte mult ; și-o recomanda și femeilor care voiau să nască un băiat : *„Vulvis aliquid confert"*, spunea el, *„ut mares gignantur"*.

Frecventîndu-l, am avut ocazia să cunosc mai bine cîteva cercuri de tineri fără ocupație, vlăstare ale unor familii senatoriale, în conflict cu tații lor fiindcă nu voiau să audă de cariera politică și de funcțiile publice, niște provinciali bogați care tocau banii puși deoparte de tatăl sau de bunicul lor, din negustorie și din antreprize, fii de liberți imperiali care se lăudau că aranjează ploile la curte ; o lume care nu se gîndea decît să se distreze și care frecventa cu asiduitate cursele și spectacolele cu mimi. Cîțiva dintre ei vădeau un oarecare interes pentru preocupările spirituale, alergau la disputele avocaților celebri, sau mergeau în For cu o coadă de poeței înfometați în urma lor, cărora le plăteau lecturile publice. Cu unul dintre aceștia m-am împrietenit foarte mult datorită caracterului său vesel și cordial, un provincial din Pozzuoli, Marcus Umbricius Scaurus, cu faimoasa firmă care de două generații fabrica *liquamen* și-l expedia în tot Imperiul în niște amfore micuțe din teracotă, învelite într-o rețea de pai și avînd scris deasupra *Liquamen optimum A. Umbrici Scauri* [3]. Acest liquamen era un sos de pește, sau mai bine zis o saramură de culoarea vinului vechi

și făcută din măruntaiele și din carnea macerată a anumitor pești și fructe de mare ; și după care palatul gurii mele de atunci era cît se poate de avid. Bineînțeles, după cel care se făcea de către bucătari în casă, și nu după cel conservat în amforă de la firma Umbricius Scaurus, despre care concurenții spuneau că existau în el de toate, și șoareci, și viermi, și resturi de la bucătărie, mai curînd decît pești nobili. O publicitate inteligentă și susținută îi făcea pe oamenii cu mijloace restrînse și cu palatul mai puțin pretențios să prefere produsul acesta ambalat în locul celui proaspăt, dar Marcus Umbricius avea delicatețea să nu le impună prietenilor produsul care-i îmbogățise peste măsură pe tatăl și pe bunicul său, dîndu-i lui posibilitatea să trăiască într-o preafericită trîndăvie, și cînd mă duceam la el la cină îl punea pe bucătarul lui să-mi prepare un liquamen care era un lucru deosebit de savuros și care-mi aducea aminte de cele mai bune icre negre de pe Volga.

Am pomenit de teatrul de mimi, teatrul acela între popular și rafinat care reprezenta comedii ușoare și mai ales obscene. Rolurile feminine erau susținute de femei, contrar a ceea ce se obișnuia în teatrul dramatic ; și femeile, și bărbații recitau fără mască, fără perucă, cu vervă populară, scene din viața micilor negustori, a țăranilor, a meșteșugarilor, a provincialilor și a soldaților. Situațiile erau întotdeauna aceleași, amanți surprinși în dulap, soți care-și trimiteau frumoasa și tînăra nevastă să-i facă grații proprietarului casei sau cămătarului, săraci îmbogățiți în chip neașteptat și prostesc. Dimpotrivă, alte scene, cărora nu se supărau să le sugereze intriga cei mai cultivați și mai lucizi dintre prietenii mei, erau satire violente și usturătoare împotriva celor puternici ; care fie că le treceau cu vederea, fie că ajungeau pînă acolo încît îl alungau din Roma și din Italia pe actorul care se încumetase să-i personifice. Și aici trebuie să mărturi-

sesc că și eu am fost de multe ori la înălțime, scriind niște scurte subiecte, care-mi rămăseseră în minte din teatrul Gobbi, sau din cîteva scene comice ale lui de Filippo, ale lui Petrolini și ale altora. Selecționînd bineînțeles din ele cîteva, potrivite vremurilor acelora ; majoritatea situațiilor de actualitate bazate pe niște raporturi de familie plictisitoare și lacrimogene, sau pe niște sentimente de-o gelozie barbară, n-ar fi fost înțelese de către acei noi contemporani ai mei, la fel cum astăzi sînt de neînțeles, de pildă, pentru englezi.

Natural, prietenii mei de la termopoliu și de la librar, care cultivau societatea oamenilor de teatru și de pantomimă, erau cu totul indiferenți la faptul că, în conformitate cu legile și cu obiceiurile, actorii erau considerați niște ființe incapabile să aibă anumite drepturi, nedemne să fie alese în oricare funcție publică și socotite de către cetățenii cei mai sobri și mai tradiționaliști cu foarte puțin superiori sclavilor. Dealtfel, în marea lor majoritate erau chiar sclavi sau liberți. Cert este însă faptul că cei mai ilustri cîștigau parale cu ghiotura, erau primiți și adulați în cercurile cele mai liberale, precum și la curte ; și disputați de către tinerii aristocrați, gata să cheltuiască pentru a le dobîndi favorurile — fără să pună prea mult preț pe amănuntul că erau bărbați sau femei — sute de mii de sesterți.

Pe Caius Pomponius Bassus l-am cunoscut imediat după ce m-am întors din Orient, la puțin timp după moartea lui Germanicus. Natural, știam de existența lui și de succesul cărților lui ; însoțind armata pînă în Armenia, rar mi se întîmplase să nu dau peste vreun exemplar în barăcile vivandierilor sau în cortul centurionilor ; și-i citisem chiar anumite pagini frecventîndu-l pe Gallus, ofițerul aghiotant al lui Germanicus, care era pasionat după ele.

Într-o după-amiază, la Roma, m-am dus să asist la o piesă nouă scrisă de satiricul acela înverșunat care era

Suetonius Paolinus şî care adoptase însă un pseudonim, transparent numai pentru noi, care eram prietenii lui. Era un mim care interpreta pe scenă un tip de beţivan voluntar şi volubil, avînd o slăbiciune pentru fetişcane şi pentru tinerei în pragul adolescenţei, şi care perora despre isprăvile lui militare într-un fel de jargon greco-latin, dînd pe gît căni întregi cu vin curat ; un tip în care publicul îl recunoştea, distrîndu-se grozav, pe Tiberius, sau cel puţin pe acel Tiberius care era descris astfel, în chip calomnios, de către primul său ministru Sejanus. Comedia s-a sfîrşit cu tămbălău, sau mai bine zis nu s-a mai sfîrşit, pentru că unul dintre spectatori, iritat din cauza satirei aceleia atît de violente, s-a dus să protesteze la comandantul gărzii pretorienilor însărcinat cu ordinea publică ; pretorienii au suspendat reprezentaţia şi l-au arestat şi pe actorul protagonist ; şi atunci toţi, chiar şi cei care protestaseră împotriva comediei, s-au împotrivit, invocînd libertatea actorului de a recita rolul care fusese scris pentru el ; s-a produs încăierare, un tribun a fost scos rănit afară, şi cortina a fost trasă din fundul fosei pînă-n faţa proscenei, punîndu-se capăt spectacolului.

Dar lumea nu înţelegea să golească atît de repede teatrul. Marinarii flotei, detaşaţi la Roma pentru asemenea funcţii, începuseră deja să manevreze frînghiile şi strîngeau velariumul din pînză subţire care-i apărase pînă atunci pe spectatori de soare, ca să-i determine să plece ; nimeni nu se clintea însă, soarele era foarte aproape de asfinţit şi-i bătea în faţă numai pe cei de pe locurile cele mai înalte. Şi nici eu n-aveam nici un chef să plec ; stăteam cît se poate de bine, alături de Suetonius Paolinus, aşezat într-unul din comodele scaune curule de la orchestră, rezervate în general senatorilor şi înalţilor magistraţi, în imediata vecinătate a unuia dintre canalele acelea mici care coborau din treaptă în treaptă din vîrful amfiteatrului

și prin care se scurgea, ca să răcorească aerul, o apa rece ca gheața și înmiresmată cu șafran de Cilicia. Publicul, care voia să se despăgubească de comedia întreruptă și să vadă ceva pentru banii dați, a început să strige să iasă actrițele ca să execute un balet cu care să-l mai dispună ; fiindcă actrițele respective erau în general foarte tinere și bine făcute, cu plete lungi blonde sau făcute blonde, și cu pielea strălucitoare de unguente și presărată cu o pulbere aurie ; și țineau publicul în „suspense" cu niște mișcări foarte încete și cu o lascivitate leneșă și aproape plictisită în atitudine.

Am băgat de seamă însă că, în primul rînd cu locuri rezervate pentru cavaleri, se afla un tînăr ceva mai copt, grăsun, care vădea un interes extraordinar pentru spectacol. Am întrebat cine era.

„Nu-l cunoști ? O să ți-l prezint acum. E un autor de fabule mileziene foarte la modă. Caius Pomponius Bassus. Preferatul doamnelor."

„Și al militarilor. După nume mi-e cunoscut. Pot să spun că nu există comandament de etapă sau cort de centurion în armata din Orient unde să nu fi dat peste o copie din *Amori a Cartagine* a lui.

Și acum, contrar hotărîrii mele, o să trebuiască să vă spun cîte ceva despre Faustina, că de nu, cine știe ce-o să credeți despre mine. Cu Faustina n-am avut niciodată întru nimic de a face, în sensul care se obișnuiește să se dea expresiei acesteia ; dar într-o anumită perioadă mi-a fost imposibil să-i ignorez existența, constituia subiectul de discuție al tuturor, la Roma, în Italia, în provincii. Era, așa cum am spus, o dansatoare de pantomimă și interpreta mereu și mereu numai un rol care nu presupunea nici arta recitării, nici o deosebită vioiciune în mișcări și nici un joc studiat al expresiei feței, și nu era extraordinară nici măcar ca frumusețe sau ca grație. Avea un trup

frumos, asta da, şi renumele ei se datora faptului că ştia să pozeze în chip de statuie tăcută, zîmbitoare sau îngîndurată (în realitate nici un gînd nu se-nfiripa în dosul frunţii ei netede), cu liniile trupului ei expus în cel mai avantajos mod. Am spus că era africană fiindcă venea din provincia aceea ; să nu vă închipuiţi însă cumva vreo negresă, nici pomeneală, avea o piele cum nu se poate mai albă, şi goliciunea ei iradia ea însăşi lumină pe scenă ; la fel cum chipul roşcovan al unui hangiu veronez, strălucind de scăpărările a o sută de libaţiuni, a fost de ajuns ca să lumineze cu o lumină calmă, arămie, hanul, într-o noapte cînd s-a defectat lumina datorită unei pene de energie electrică. Succesul mare al Faustinei a fost pentru mine întotdeauna un mister, mai cu seamă avînd în vedere că apăreau pe scenă în vremea aceea mimi şi pantomimi de ambele sexe, aleşi din toate părţile lumii de către nişte impresari deosebit de abili, care cunoşteau bine gusturile publicului. Faustina era însă neîntrecută într-un anumit rol, mereu acelaşi, care era specialitatea ei, cel al Venerei dintr-un balet inspirat din judecata lui Paris. Se grupau în jurul ei companii speciale, cărora li se schimbau directorii de scenă, actorii care-i închipuiau pe Paris şi pe Mercur, actriţele care-o reprezentau pe Junona şi pe Minerva, corul, figuraţia şi corpul de balet ; ea însă era întotdeauna Venus, şi izbutea să obţină întotdeauna un triumf indiscutabil. Am văzut-o pentru întîia oară la Roma, am regăsit-o peste cîţiva ani într-un oraş din Orient, nu-şi schimbase un gest, o privire, un zîmbet. De fiecare dată erau altele scenariul, gagurile, replicile dialogului, ordinea şi stilul dansurilor, altul chiar titlul baletului ; rolul ei era însă neschimbat. De obicei se începea cu un prolog de dansuri pirrice ; apoi apăreau pe scenă Paris înveşmîntat ca un păstor frigian şi Mercur ţinînd caduceul şi mărul de aur pe care îl dăruia învingătoarei, apoi Junona şi Minerva, nişte femei deosebit de frumoase, fiecare din ele cu cortegiul

ei de dansatori și dansatoare ; veșminte somptuoase, jocuri scenice, și-un acompaniament variat instrumental și de canto. Publicul însă o aștepta pe ea, pe Faustina, și la cea dintîi apariție a ei se auzeau urlete și strigăte și bătăi din palme și din picioare. Părea aproape goală, numai un voal albastru „*inumbrabat spectabilem pubem*", așa cum scrisese odată Vipsanius cînd o descrisese în ale sale *Acta Diurna*. Și Venus zîmbea, le zîmbea zeițelor rivale care se înfățișaseră alături de dînsa la judecată, și zîmbea pe sub gene și publicului ; și dănțuiau împrejurul ei tinerei cu aripioare pe spate, cu arc și cu tolbă cu săgeți, amorași grațioși, iar ea de-abia dacă se mișca puțin, de-abia dacă-și schimba locul cu un joc mărunt al pașilor, veșnic *dulce surridens*. Pînă cînd Paris îi întindea mărul de aur, iar zeițele înfrînte plecau cu gesturi amenințătoare, iar ea venea făcînd pași mărunți în fața scenei, de-acum nu ca Venus însă, ci ca Faustina, idolul întregii lumi, de la Eufrat la Coloane și din Frizia pînă-n Mauritania.

Pentru acest unic rol al ei, pentru acest inteligent exhibiționism și pentru zîmbetul ei încîntător și constant, Faustina s-a bucurat timp de cîțiva ani de o celebritate care-o întrecea pe aceea a regilor din Orient, a consulilor care triumfau, a filozofilor și a poeților ; și dacă trecea în lectică pe vreo stradă din Roma sau din Atena, din Antiohia sau din Cartagina, întotdeauna se strîngea în jurul ei o mulțime zgomotoasă, ca s-o vadă de aproape, ca să-i atingă marginea veșmîntului, și trebuiau să intervină gărzile și paznicii ca s-o salveze de la dezlănțuirea aceea de simpatie. În ziua în care s-a știut că urma să aibă un copil s-a produs indignare și groază pretutindeni, toți se temeau că nașterea avea să deformeze pentru totdeauna trupul acela perfect al ei, care-o personifica pe eterna zeiță a dragostei și a frumuseții. Au sosit din toate părțile cereri la Tiberius să o silească să întrerupă sarcina. Tibe-

rius a răspuns că avea autoritate peste toţi şi peste toate, numai peste pîntecul Venerei nu, fie ea şi terestră. Dealtfel, dacă cerească Venus îl adusese pe lume pe Cupidon fără să se deformeze, ci dimpotrivă, strălucind tot mai mult de neprihănita ei frumuseţe, de ce nu s-ar fi putut petrece acelaşi lucru şi cu reprezentanta ei pe pămînt? Cu trecerea timpului, adoratorii ei s-au obişnuit cu gîndul ăsta şi multe luni în şir *Acta Diurna* i-au ţinut la curent pe cititori cum mergea sarcina, descriind în mod amănunţit progresiva rotunjire a pîntecului divin. Şi-au sosit pentru mamă şi pentru copilul care avea să se nască daruri din toate părţile Imperiului, bijuterii, colane, *pupae*, amulete, hăinuţe din stofe preţioase, sticluţe pline cu suc de cedru (acesta însă pentru soţ, ca să-şi ungă pe viitor cu el trupul, atunci cînd avea să se ducă la soţia lui, fiind cunoscut faptul că sucul acela *abortivum est in Venere)*; şi leagăne, leagăne în număr atît de mare, încît, după naşterea copilului, care-a avut loc în villa pe care-o avea Faustina la Baia — gravida fiind asistată de moaşa Saturnina care a fost răsplătită cu o sută de mii de sesterţi, şi de medicul Stertinius, cel mai vestit clinician din Napoli, care s-a mulţumit, se zice, fiind vorba de Faustina, cu două sute de mii de sesterţi —, leagăne în număr atît de mare, se spunea, că, după fericitul eveniment, fiind dăruite toate oraşului Napoli, au fost de ajuns timp de şase luni pentru toţi nou-născuţii, atît din oraşul acela atît de populat, cît şi de prin împrejurimi.

Capitolul al cincisprezecelea

Cu timpul, schimbător cum eram în gusturile mele, a început să mă plictisească şi această societate. Am început din nou să călătoresc, am vizitat în mai multe rînduri şi cu de-amănuntul Galia, Africa, şi m-am întors de mai multe ori în Grecia ; şi între o călătorie şi alta petreceam mult timp în singurătatea plăcută a casei mele din afara zidurilor, cu prieteni puţini şi aleşi, şi studiind istoria ; şi-am început să lucrez la nişte însemnări pentru o istorie romană, în speranţa că voi putea, nu ştiam încă bine cum, s-o transmit în vremea noastră.

Îl vizitam din cînd în cînd pe Tiberius, care mă primea cu o vădită plăcere ; începeam să-mi dau seama că era un conducător mult mai înţelept şi mai priceput decît l-au descris istoriile, dotat cu o filozofie solidă şi cu *humour* ; şi-l surprindeam de multe ori privindu-mă într-un fel anumit, cu un zîmbet anumit, abia schiţat, ca şi cum ar fi avut ceva amuzant să-mi spună, dar nu credea c-a găsit încă momentul potrivit. Trebuie să mărturisesc, ca o confirmare a unei observaţii făcute ceva mai înainte, că îmi ieşise de-acum cu totul din minte respectiva după-amiază în care îl întîlnisem, fratele meu şi cu mine, pe Tiberius în casa unchiului, şi numai nişte fapte petrecute ulterior mi-au adus din nou aminte de episodul acela.

Cu excepţia acestor vizite, stăteam ostentativ cît mai departe de palat, de îmbulzeala aceea de miniştri, de curteni

și liberți, de pungași și de palavragii, preocupați cu toții să-l aduleze într-un fel sau într-altul pe Seianus ; și întrecîndu-se care mai de care în servicii și-n lingușiri. Care Seianus nu mă vedea cu ochi buni, și trimisese să mi se spună lucrul ăsta în mai multe rînduri, deoarece continuam s-o vizitez pe Agrippina, văduva lui Germanicus, care se stabilise la Roma și părea să mă considere sfătuitorul ei de încredere. În anul 23 murise, după o boală îndelungată, Drusus Cesar, unicul fiu al lui Tiberius, desemnat să-i fie succesor ; și nu mult după aceea am aflat, din mărturisirile unei femei care-mi era prietenă intimă pe vremea aceea, că tînărul murise de o otravă care-i fusese administrată încetul cu încetul din ordinul lui Seianus. Și imediat după aceea cei de la palat mi-au spus că Seianus nu-i iertase niciodată lui Drusus o palmă pe care i-o dăduse acesta odată, după o ceartă violentă în care-l acuzase că voia să-l ducă de nas pe Tiberius împreună cu întreaga familie imperială. Mai era însă și altceva : faptul că Seianus își băgase-n cap să-i urmeze la conducere lui Tiberius, care din prefect al pretoriului ce era îl făcuse un soi de prim-ministru și îngăduise ca portretul lui să fie expus în teatre și-n cazărmile armatei alături de al lui. Or, Drusus constituia o piedică pentru planurile ambițiosului, chiar dacă nu era încă publică ; căci ultimul obținuse puterea tribuniciană, care constituia deja o desemnare la succesiune.

Seianus era unul din cei mai urîți oameni pe care i-am văzut vreodată. Nu urît fiindcă ar fi fost diform sau desfigurat ; avea însă o față de-o vulgaritate pe care nici un artificiu al pieptănăturii sau al îmbrăcămintii n-o putea atenua ; mic de stat, avea fața slabă, cu nasul oriental al etruscilor și o lăbărțare precoce în zona pîntecului, arăta ca o pară ; și pielea de pe gît și de pe capul prost acoperit de un păr răpănos era mîncată de un fel de eczemă, care-i cădea pe haine sub forma unei mătreți grase. Urît, mai mult,

respingător cum apărea în ochii mei, în ziua în care Agrippina mi-a spus, punîndu-mă să jur că o să țin secretul, că Seianus și-o făcuse amantă pe cumnata ei Livilla, sora lui Germanicus și soția lui Drusus, lucrul ăsta mi s-a părut imposibil. După aceea mi-am amintit însă de niște experiențe vechi și recente și m-am convins o dată mai mult că majoritatea femeilor de felul ei sînt nesățioase și ceea ce noi numim la bărbați defecte sau vicii, sau și mai rău, contituie în ochii lor tot atîtea imbolduri pentru a le ceda și pentru a li se oferi ; și nu făceau excepție nici femeile din familia imperială.

Informația respectivă, cu privire la felul în care murise Drusus, am căpătat-o pe o cale atît de ascunsă, încît n-am îndrăznit să vorbesc cu nimeni despre ea ; și, dată fiind discreția mea, precum și faptul categoric că persoana care mi-o spusese mie nu se mai destăinuise nimănui altcuiva, afacerea n-a mai fost dată-n vileag timp de opt ani, pînă în ziua în care i-a fost destăinuită lui Tiberius de către soția lui Seianus. Acum veți fi voind probabil să aflați care a fost sursa mea de informații. Există o intrigă așa de murdară în toată povestea asta, încît, deși au trecut atîtea secole, am încă o oarecare reținere să vorbesc despre ea, așa cum aș avea dac-ar fi să vorbesc despre un scandal sau despre o porcărie contemporană. Dacă n-ar fi fost dată la iveală, aș fi ținut-o și eu secretă ; în fond Drusus, fiul lui Tiberius, era într-adevăr cam frivol, în linii mari însă era un băiat bun și-ntotdeauna devotat fratelui său adoptiv Germanicus ; și-apoi în Iliria se dovedise un diplomat abil, reușise să-l dezarmeze și să-l înjosească pe puternicul rege Maroboduus, prin simplul fapt că-l atîțase împotriva lui pe un rival mai norocos, în așa fel încît Maroboduus se văzuse silit să se declare la dispoziția lui Tiberius, care-i oferise o închisoare aurită în aceea de la Ravenna. Așadar, Drusus își crescuse în casă un sclav,

Lygdus, care, corupt din cale afară cum era, se pare că nu era zgîrcit cu farmecele lui nici față de nevasta lui Drusus, Livilla ; și pe deasupra mai avea și o fată în oraș, pentru că nu era cîtuși de puțin eunuc, așa cum au scris istoricii de mai tîrziu ; și fata asta era slujnica devotată a noii mele prietene Claudilla. Sper că cititorul nu s-a încurcat în cursul acestei lungi înșiruiri de femei, de bărbați, de slujnice și de efebi, înșiruire pe care a parcurs-o și afacerea secretă care-a ajuns pînă la urechile mele.

E necesar să v-o prezint însă pe Claudilla ; era fiica acelei Claudii cu care mă duceam, în cei dintîi ani ai noii mele vieți, la spectacolele cu gladiatori și la curse. Din descrierea pe care v-am făcut-o despre dînsa, v-ați făcut probabil idee cît de liberă fată era Claudia, cu modul acela al ei de a fi, atît de franc și de sigur și cu ideile ei lipsite de prejudecăți cu privire la morală și la obiceiuri. Și la fel de puțin scrupuloase erau și fetele și tinerele femei pe care le cunoscusem în vremea aceea la Hostia, sau în casele patricienilor pe care le frecventam.

Astfel încît, părăsind lumea aceasta în care încă din tinerețe îi auzeam pe bunici descriind un trecut în care femeile erau caste, soții fideli, fiii respectuoși și ascultători și pomenindu-mă într-o epocă cu nouăsprezece secole în urmă în care, de-ndată ce-am început să înțeleg limba, am și auzit de la bătrîni aceleași discursuri, aceleași regrete după un timp tot atît de îndepărtat, despre mame care-și petreceau toată viața torcînd lîna în casă, despre neveste deosebit de caste, despre copii care respectau autoritatea paternă pînă la moarte, am început să cred că asemenea vremuri fericite n-au existat niciodată. Se povestește despre ele, cu bună sau cu rea-credință, la fel cum poeții descriu vîrsta de aur și vremurile în care zeii coborau pe

pămînt amestecîndu-se printre muritori. M-am convins atunci, şi această convingere nu mi-am pierdut-o nici întorcîndu-mă la viaţa asta, că timpurile sînt veşnic mai mult sau mai puţin corupte, obiceiurile mai mult sau mai puţin infame, mereu la fel. Dacă în timpul reîncarnării mele aş fi fost pus în situaţia să-mi petrec viaţa alături de contemporanii lui Cato Cenzorul sau ai lui Tullus Hostilius, sînt sigur că i-aş fi auzit şi pe acei noi contemporani ai mei deplîngînd dispariţia oricărui obicei ales şi a oricăror deprinderi înţelepte şi morale din perioadele precedente.

Iar acum, la distanţă de douăzeci de ani de acele prime experienţe, m-am trezit în jurul meu cu fetele celor care-mi fuseseră tovarăşe de petreceri şi de aventuri uşoare din tinereţe ; şi, pe neaşteptate, am avut sentimentul traversării unui timp foarte îndelungat, al faptului că am ajuns la o vîrstă mai mult decît coaptă întîlnindu-mă, stînd de vorbă, amorezîndu-mă de un nou contingent de fete, care-l considerau pe cel dinainte ca pe o categorie de veterane proaste şi lipsite de glorie ; şi vorbeau de mamele lor ca de-nişte neroade bătrîne care nu ştiuseră să înţeleagă nimic din viaţă, uşuratice fără convingere şi rupte de vechile tradiţii, fără să-i fi ştiut să le înlocuiască cu nimic ; vorbeau despre ele cu un dispreţ sincer şi deschis, în timp ce pentru taţii lor aveau un ton de compătimire indulgentă, pentru faptul că fuseseră nevoiţi să trăiască alături de asemenea femei. Se considerau deţinătoarele unei noi ştiinţe a vieţii, erau mai curioase, mai dornice de experienţe ; cu o morală şi mai elastică, sau mai curînd indiferentă, animată, mai mult decît de dorinţa plăcerilor uşoare, de ambiţia de a lua parte într-un mod mult mai direct la viaţa socială şi de a face mai puţin sensibil abisul tradiţional care le separa pe femei de bărbaţi.

Claudilla era rudă mai mult sau mai puţin îndepărtată cu Claudius, fratele lui Germanicus, viitorul împărat ; un

bărbat timid, modest și studios, care-și petrecea tot timpul prin biblioteci, sau retras într-una din casele lui de la țară împreună cu o mică sclavă, pe care o prefera soției lui legitime. Printre curteni trecea drept prost ; nu era prost deloc, ci, dimpotrivă, dotat cu o anumită doză de ironie pe care o ascundea sub un aer dezarmat și umil. Se ocupa cu istoria și cu studiile literare ; și-n domeniul ăsta era preocupat mai ales de probleme gramaticale și de pronunțare, și-n mod deosebit de dialectul etrusc. Pe Claudilla am cunoscut-o chiar la biblioteca lui Augustus de pe Palatin, unde se ducea de multe ori însoțindu-l pe Claudius ; făcea oarecum pe secretara lui, îi căuta date și cronici vechi. Și asta nu fiindcă ar fi fost o fată pedantă — dimpotrivă, era sportivă, cum s-ar spune astăzi, îi plăceau caii, încăleca la fel cu oricare dintre tinerii care făceau exerciții de înaltă clasă pe Cîmpul lui Marte. Visul ei ar fi fost să concureze cu conducătorii de care profesioniști la circ, dar pentru faptul ăsta se născuse prea devreme. Avea o trăsurică cît se poate de ușoară, un *cisium* [1] de curse, vopsit în roșu aprins, cu cele două roți foarte înalte și subțirele, ca cele pe care le au unele care de luptă de pe basoreliefurile egiptene, pusese să-i fie construită chiar după un asemenea model, și la ea înhăma doi cai sarmatici foarte iuți și rezistenți ; și trecea într-un iureș nebun pe străduțele lăturalnice și pe drumurile consulare, trezind groaza trecătorilor care-o vedeau dînd năvală pe neașteptate și se lipeau de ziduri sau se dădeau în lături de teama de a nu fi călcați.

Șmecher a mai fost *cisium*-ul acela, ea îi spunea *velocissimu* [2], fiindcă am devenit amanți numai din vina sau din meritul lui, fără nici o premeditare din partea noastră. Claudilla avea vreo douăzeci și doi de ani, era văduvioară și fără vreo intenție de a se recăsători („mi-a fost de ajuns", spunea ea, „c-am avut pe cap un stăpîn în toți anii ăștia, au profitat de faptul că eram încă copilă,

abia împlinisem şaisprezece ani cînd m-au căsătorit şi nu ştiam încă nimic") ; inteligentă şi cu idei destul de laxe în domeniul moralei, nici cochetă şi nici în căutare de aventuri. Într-o dimineaţă la bibliotecă s-a iscat o discuţie cu privire la o carte rară pe care Claudius o căuta pentru studiile lui şi de care biblioteca fusese deposedată (una din operele dispărute cu ocazia uneia dintre obişnuitele epurări) ; am spus că aveam eu o copie a ei la villa mea, la Lavinium, şi-n vreme ce mă gîndeam să mă ofer să-l trimit s-o ia pe secretarul meu Nicomede, Claudilla a spus repede „de ce să nu mergem chiar acum s-o luăm ? Te duc eu *cum velocissimo meo*, în două ore sîntem acolo, luăm o gustare şi, înainte de cină, sîntem înapoi."

Şi aşa am plecat pe la orele unsprezece, într-o dimineaţă de iunie, pe zăpuşeală. Am apucat-o pe Via Appia în răcoarea curentului produs de cursă, am ajuns din urmă şi-am depăşit într-o clipă *rhedas, carrucas* [3], curieri imperiali şi cavaleri ; Claudilla era ca o imagine a victoriei, cu părul ei blond şi scurt în vînt, despicînd aerul cu profilul, cu ochii aţintiţi înainte pe drum, strunind caii cu o mînă expertă, apostrofîndu-l cu vesele injurii plebeiene pe toţi cei care se dădeau prea încet la o parte.

De două-trei ori era să jur că avea să calce vreun băiat imprudent, că avea să doboare vreo ţarancă grasă sau că avea să ciocnească o lectică ieşită pe neaşteptate în mijlocul drumului ; de fiecare dată însă accidentul temut era evitat la doi paşi, furtunoasele roţi treceau razant pe lîngă obstacol, dar îl ocoleau fără să-l atingă, aşa cum făceau carele conducătorilor experţi la circ în jurul ţintei.

Ajunşi într-un punct unde trebuia să părăsim Appia şi s-o apucăm pe un drum nepavat şi mai îngust, ceva mai larg decît o cărare, mi-am închipuit că avea să încetinească goana ; nici nu s-a gîndit însă, mergeam vertigi-

nos mai departe, săltaţi şi hurducaţi, pînă cînd s-a întîmplat ceea ce trebuia să se întîmple : o pană. O nu, a fost o neşansă, biata Claudilla n-a avut nici o vină aici, în afară de aceea că a văzut prea tîrziu o rădăcină groasă de copac care denivela drumul. A sărit o roată de la *velocissimum* şi ne-am trezit rostogoliţi în drum şi-n iarbă toţi patru, ea, eu şi caii printre rămăşiţele fragilei trăsuri. Nu păţisem nimic, din fericire. Era un loc pustiu, cîmpul în jur era necultivat, pîlcuri de copaci, rarişti cu ierburi sălbatice ; se înşirau în stînga, la o mică distanţă, nişte movile golaşe în care se deschideau nişte grote, poate adăposturi pentru turme în sezonul rece ; nici o casă cît vedeai cu ochii, nici urmă de om. Unul din cai se ridicase singur în picioare, pe celălalt l-am ajutat noi să se ridice, i-am scos şi unuia, şi celuilalt hamurile şi zăbalele ; cu frumosul rezultat că, de îndată ce s-au simţit liberi, au pornit într-un galop nebunesc şi-n scurt timp s-au făcut nevăzuţi. „Or să se întoarcă, nu-i nici un pericol să se rătăcească", a spus Claudilla, şi-a izbucnit într-un hohot de rîs. „Bietul de tine, cel care a dat de bucluc eşti tu, care o să trebuiască să faci nu ştiu cîte mile ca să te duci şi să cauţi un mijloc de transport ; iar eu o să te aştept aici şi-o să fac pe nimfa pădurilor."

Convorbirea noastră a fost întreruptă de lumina unui fulger, şi imediat după aceea de un bubuit foarte apropiat de tunet. Agitîndu-ne în jurul animalelor şi al trăsurii, nu observasem că cerul, deja întunecat de-o bucată de vreme, era de-acum în întregime acoperit cu nişte nori grei care soseau învălmăşindu-se dinspre mare, precedaţi de un vînt ce încovoia vîrfurile copacilor ; şi imediat au început să cadă primii stropi mari şi grei, amestecaţi cu boabe de grindină. Din fericire, dacă alergam puţin aveam în apropiere grotele acelea din coasta movilelor, aşa că am luat-o la fugă spre cea care părea cea mai adîncă şi mai încăpătoare ; abia am apucat să ne adăpostim la vreme

sub bolta de stîncă tare, că s-a pornit de sus o răpăială puternică de ploaie care stîrnea miros de ozon din pămîntul uscat, şi care ne-a învăluit cu o suflare umedă şi rece. Claudilla se îmbrăcase pentru plimbare — plecasem cînd soarele era sus, şi aerul era cald şi neclintit — foarte subţire, cu o tunică uşoară şi scurtă ca acelea pe care le poartă la circ conducătorii de care, strînsă în talie cu o centură din piele. Pusesem pe ea o mică mantie de călătorie pe care mi-o luasem cu mine din prevedere şi declarase că nu-i trebuia nimic altceva, şi că se simţea foarte bine aşa. În picioare, strînşi unul lîngă altul, priveam spectacolul acela impetuos, îmbătaţi de mirosul frunzelor şi al brazdelor ude. La un moment dat, fata s-a înfiorat de frig, şi s-a strîns lîngă mine ca şi cum ar fi căutat să se încălzească. M-am simţit răscolit de o emoţie puternică şi năvalnică, trebuia s-o cuprind repede în braţe şi s-o strîng la piept ; şi-n momentul în care mă aplecam să-i caut gura, ea mi-o şi oferea, ridicîndu-şi spre mine faţa cu ochii închişi.

Cînd s-a desprins din sărutare, a murmurat cu glas de şcolăriţă, declamator *„Speluncam Dido dux et Trojanus eamdem deveniunt*[4]*...“*. Ei, drace, chiar vorbele lui Vergilius cînd începe descrierea iubirii dintre Didona şi Eneas, în peştera în care s-au adăpostit de furtună ; drăguţa de Claudilla, cu amintirile ei şcolăreşti, tocmai de citatul ăsta aveam nevoie ca să capăt curaj şi să merg mai departe. Fundul grotei era curat, cu nisip foarte uscat. Şi ploaia cădea regulată şi deasă înaintea intrării ca un văl de mireasă.

Aşadar, Claudilla mi-a povestit într-o seară cum, în după-amiaza aceea, una din sclavele ei personale îi spusese cu lacrimile curgîndu-i şiroaie că avea pe conştiinţă o taină groaznică, dar dacă n-ar fi vorbit s-ar fi considerat complice la o fărădelege în care nu voia să fie cu nici un

preț amestecată. Și-a mărturisit că-și luase drept amant un sclav grec al lui Drusus, pe Lygdus ; și că acest Lygdus, cu o seară mai înainte, beat de dragoste și de vin, i-ar fi destăinuit c-a luat și el parte la otrăvirea lui Drusus. Otrava fusese administrată din ordinul lui Seianus de către medicul Eudemos, prieten cu bătrîna Livia ; iar el, Lygdus, împreună cu soția lui Drusus, Livilla, își luaseră sarcina să i-o administreze în doze mici prințului condamnat. Slujnica a povestit toate astea plîngînd, fiindcă într-adevăr nu mai avea tăria să le țină tăinuite, dar tremurînd totuși pentru viața ei, fiindcă se temea ca nu cumva Lygdus, dacă s-ar fi căit de faptul că-i dezvăluise o taină atît de mîrșavă, să-i închidă gura pentru vecie. Probabil însă că Lygdus uitase toate cîte le trăncănise la beție și nu i-a mai pomenit nimic iubitei lui despre asta ; în ce ne privește, pe mine, pe Claudilla și pe slujnică, secretul a rămas între noi păstrat cu strășnicie.

Cred că tot Seianus a fost autorul sau instigatorul anumitor anecdote care circulau tot mai frecvent, menite să-l facă pe Tiberius să apară în ochii lumii drept un tiran iresponsabil și crud. La cîteva săptămîni după moartea lui Drusus mi-a povestit un prieten de-al meu, Lucius Asinius Pollio, fiul lui Caius Pollio, consul în primele luni din anul acela, că sosiseră la palat cîțiva ambasadori din Troada, plecați de prin părțile unde se afla Troia ; și, înainte de-a expune motivele ambasadei lor, își exprimaseră condoleanțele în fața lui Tiberius pentru moartea aceea. Tiberius, povestea prietenul meu, care dovedise că a suportat pierderea băiatului cu o seninătate pe care oricine ar fi considerat-o satisfacție (se părea că Seianus i-ar fi dat să înțeleagă că Drusus încercase să-l otrăvească), la cuvintele compătimitoare ale ambasadorilor, răspunsese cu un zîmbet plin de ironie, că și el voia să le exprime condoleanțele lui preadistinșilor oaspeți pentru faptul că-l pierduseră pe acel distins concetățean al lor care răspundea

la numele de Hector ; Hector, eroul troian mort sub zidurile cetății cu douăsprezece secole mai înainte. Așa mi-a povestit Lucius Pollio, spunîndu-mi că respectiva frază fusese auzită de tatăl său cu propriile lui urechi. Am crezut și nu prea lucrul ăsta. I-am repetat anecdota tatălui meu chiar în aceeași seară și dînsul mi-a spus că senatorul Caius Asinius Pollio era numit familiar în Senat Caius Falsinius, fiindcă nu se știa vreun lucru pe care să-l fi spus și care să fi fost adevăr ; și după spusele soției sale mințea chiar și cînd dormea, avînd obiceiul să vorbească prin somn.

Așa cum am arătat, o vedeam des pe Agrippina, care era foarte ospitalieră, casa ei era un fel de salon politic, care reunea persoane lipsite de prejudecăți și cu spirit revoluționar ; la ea se vorbea în mod degajat de orice, se criticau fără menajamente personaje puternice, se rosteau nume de propretori și de guvernatori care spoliau provinciile, se vorbea despre iubirea adulteră a cutărei sau cutărei femei, și cele mai recente întîmplări petrecute în oraș își găseau acolo ecoul și erau viu comentate. L-am găsit acolo printre alții și pe cumnatul ei Claudius, care a devenit împărat după asasinarea lui Caligula ; și aveam un sentiment între tulburare și melancolie atunci cînd mi se întîmpla să stau în grădină, avînd un viitor împărat la stînga și altul la dreapta ; pe de o parte lepădătura aceea de Caligula, care începuse deja să se arate a fi un tinerel insolent și vițios, pe de alta timidul Claudius, care vorbea bîlbîindu-se. Personajul cel mai interesant rămînea însă întotdeauna dînsa, stăpîna casei, cu pornirile ei pasionate și polemice, cu mîniile ei fățișe și cu simpatiile ei subite, cu fața ei atît de expresivă, care oglindea, fără să fie nevoie de cuvinte, sentimentele atît de schimbătoare pe care le avea. Se îmbrăca întotdeauna cu mult rafinament, chiar puțin cam excentric ; și tot îi mai plăcea să poarte

un peplos grecesc, dar nu-l mai purta lung pînă la pămînt ; îl scurta îndoindu-l din nou la mijloc, în așa fel încît să se vadă marginea stolei de dedesubt, întotdeauna de culoare violetă, în semn de doliu ; și nu se mai împodobea cu minunatele smaragde ale lui Mitridates, ci cu niște colane de opale și de ametiste, niște pietre delicate și palide, singurele podoabe care i se potrivesc, spunea ea, unei văduve neconsolate.

Pentru mine reuniunile acelea, care aveau loc în mod obișnuit pe-nserate, constituiau întotdeauna un prilej de noi experiențe, de confruntări amuzante. Într-o zi un senator a povestit că de dimineață în Senat, cu ocazia unui vot secret, se găsise un buletin pe care erau un desen obscen și niște injurii, și imediat izbucnise scandalul, și fusese desemnată o comisie care să ancheteze cine era vinovatul, care avea să fie apoi trimis în fața împăratului ca să-i dea o pedeapsă foarte aspră. (Cînd cei de la scrutin au găsit lucruri din astea pe buletinele pentru alegerea lui Gronchi ca președinte al republicii, le-au dat la o parte după ce le-au privit zîmbind și n-au spus nimic.) Altă dată m-a impresionat povestea unui oarecare Atilius, fiul unui libert devenit putred de bogat în calitate de furnizor al celui mai prost material de război pentru trupele care luptau în Germania și în Panonia ; și care construise în cetatea Fidene un amfiteatru uriaș pentru spectacolele cu gladiatori. La primul spectacol, popularizat prin toate mijloacele, au venit puzderie de oameni, pînă și de la Roma ; o mulțime enormă, fiindcă contemporanii mei din secolul douăzeci n-au probabil idee cît de mari erau amfiteatrele și ce mulțime de oameni dădea năvală la jocurile de acolo. Fapt e că, la un moment dat al spectacolului, uriașul amfiteatru din lemn s-a prăbușit ; și fiindcă nici fiul nu era cu nimic mai prejos decît tatăl și, lacom de cîștig iute, nu-și dăduse interesul cînd fusese vorba de soliditatea construcției, au murit două-

zeci de mii de persoane, fie strivite prin prăbușirea gradenelor celor mai de sus, fie sufocate în învălmășeală, și alte treizeci de mii au fost rănite sau lovite ; a fost o nenorocire națională ; resimțită cu atît mai mult în timpurile acelea de pace, și cu desființarea serviciului militar obligatoriu, grație căruia foarte puțini cetățeni romani înfruntau riscurile războiului. Întreaga populație a Romei a venit în ajutorul răniților, i-a primit în case, le-a oferit medici și medicamente, „la fel cum", comenta cu mîndrie patriotică un bătrîn cavaler, „vechii romani se îngrijeau de soldații răniți după luptă".

Într-o zi Agrippina mi-a mărturisit că se simțea părăsită și singură și amenințată din toate părțile și că se dusese la Tiberius să-i ceară să-i îngăduie să se recăsătorească ; Tiberius însă nu-i dăduse încuviințarea, de teamă, se jura Agrippina, să nu-și aducă în casă un nou pretendent la succesiune. Femeia a suportat cu greu refuzul. Rece și deosebit de castă, o excepție remarcabilă în mediul acela corupt al aristocrației și al curții, dar încă tînără și vioaie, mi-am imaginat că avea un amant secret în persoana vreunuia dintre patricienii care frecventau curtea și că înțelegea să-și legalizeze, cum s-ar spune astăzi, relațiile acelea printr-o căsătorie fățișă. De lucrul ăsta însă n-am știut nimic atunci, ea fiind cît se poate de rezervată față de mine în privința relațiilor de felul ăsta, și a altora, pe care le-am aflat mai tîrziu. Am remarcat doar la ea în vremea aceea o nevoie neașteptată și exuberantă de a se distra ; avea tot mai mulți musafiri în casă, invita lume de toate categoriile, cu prea puțin discernămînt și cu foarte puțină prudență ; și ar fi trebuit să se gîndească, totuși, că tot ceea ce se vorbea în casa ei despre Tiberius, despre Seianus, despre liberții care tăiau și spînzurau la palat, totul se știa ; sclavii, chiar dacă nu alergau ei înșiși să repete tot ceea ce auzeau și vedeau, cu siguranță că nu

făceau nici un mister din asta față de cine ar fi avut cheful să-i întrebe cîte ceva.

Un alt palavragiu și-o altă belea era, după aceea, fiul ei mai mare, Nero, un tînăr iute și orgolios, nărăvit din cauza laudelor pe care i le aduceau toți pentru sclipitoarea lui inteligență, pentru replicile lui spirituale, pentru caracterizările picante pe care le făcea unuia sau altuia, fără să-i excludă nici pe Tiberius sau pe Seianus.

Îl întîlneam de multe ori în casa Agrippinei și-l vedeam de multe ori alături de dînsa, la ceremoniile publice, pe cavalerul roman Titius Sabinus ; prieten bun cu bietul Germanicus, avea o grijă afectuoasă față de soarta văduvei și a orfanilor ; și am avut întotdeauna bănuiala că el trebuie să fi fost amantul secret al Agrippinei. Mare palavragiu în orice caz, vorbea cam prea la întîmplare cu prieteni și cunoștințe ; și părea în raporturi foarte intime cu un oarecare Latinius Latiaris, care fusese pretor și aspira la consulat, și-l făcea de multe ori confident al răbufnirilor lui. Ca să ajungi la consulat era necesară protecția lui Seianus ; și Latiaris, împreună cu alți senatori însuflețiți de aceeași ambiție, Porcius Cato, Petilius Rufus, Marcus Opsius, au găsit de cuviință că modul cel mai bun pentru a-i obține protecția era să cînte în strună bănuielilor lui, aducîndu-i dovada că cineva vorbea rău de dînsul, în așa fel încît să-l poată condamna pentru lucruri mărunte, așa cum îi era obiceiul.

Latiaris l-a invitat într-o zi la el acasă pe Titius Sabinus și, sub pretextul că voia să stea de vorbă fără martori, în așa fel încît nici sclavii să nu-i poată spiona, l-a dus cu sine într-o încăpere de la ultimul etaj, un fel de mansardă ; ceilalți senatori se înghesuiseră însă pe o platformă dintre acoperiș și tavanul mansardei, spionînd prin niște crăpături ale zidului și trăgînd cu urechea la ceea ce se vorbea. Văd parcă și acum chipul indignat al persoanei care mi-a povestit despre toată această cursă ; și

m-a dus gîndul la microfoanele secrete dintr-o vreme destul de apropiată de a noastră.

Latiaris a început prin a-i face tot felul de complimente lui Sabinus pentru atitudinea lui nobilă, nevoind să abandoneze o familie decăzută de la o glorie atît de mare, într-o situație așa de jalnică ; și credulul, care avea toate calitățile, dar numai viclenie și perspicacitate nu, începe să plîngă de emoție, și izbucnește în invective împotriva lui Seianus, individul acela crud și trufaș, care nu tolerează nici un fel de obstacol de soiul ăsta în fața ambiției lui nețărmurite ; iar cei trei, ghemuiți sub grinzile platformei, trag cu urechea și iau notă. Și nu-i de-ajuns atîta ; indus în eroare de aerul cumsecade al lui Latiaris, și de cîteva fraze provocatoare de-ale lui, Sabinus începe să lanseze tot felul de aluzii, ba chiar mai rău decît aluzii, pe care n-ar fi trebuit să le rostească nici chiar în fața celui mai intim prieten.

Cei patru ambițioși aleargă cu notele la Seianus care îl denunță pe Sabinus în fața Senatului. A circulat zvonul că, fiind imediat informat, Tiberius ar fi scris să fie condamnat la moarte, și că cineva ar fi văzut chiar scrisoarea ; n-a fost însă așa. Seianus grăbise lucrurile, în așa fel încît Tiberius să fie informat în același timp și despre cele întîmplate, și despre condamnare. Seianus deci, printr-un arbitraj abuziv, n-a ținut cîtuși de puțin seama de un decret recent al lui Tiberius care, tocmai pentru a preîntîmpina abuzurile de soiul ăsta, stabilea categoric că între condamnarea la moarte și execuție trebuiau să treacă zece zile. Și așa, în prima zi sărbătorească a anului 781 al Romei, 28 al erei noastre, Sabinus a fost condamnat la moarte și dus imediat la carceră ca să fie sugrumat de către călău. Funebra ceată a trecut pe străzile pustii ; cetățenii au stat ascunși de teama că numai faptul că asistau la așa ceva le-ar fi putut fi imputat mai tîrziu drept o vină ; stăteau la pîndă însă de la ferestrele și din atriile

caselor, şi cineva a auzit glasul condamnatului, cu toate că era înăbuşit din cauza linţoliului cu care-i înfăşuraseră capul, care spunea, deosebit de ferm şi de calm : „Urît început de an este pentru Roma acesta, care-i imolează victime lui Seianus". Fiind sugrumat aşadar în carceră, trupul i-a fost aruncat în Tibru. Ne-am adunat peste cîteva ore acasă la Agrippina, care, cu părul răvăşit, mai furioasă ca totdeauna, cînd plîngea, cînd rostea ocări îngrozitoare la adresa lui Seianus, a lui Tiberius, la adresa nefericitei ei sorţi, de a se fi născut în blestemata aceea de familie imperială, în care nimeni nu mai era sigur de patul, de mîncarea şi de băutura lui. Deşi îmi dădeam seama de sentimentul care trebuie s-o fi legat pe Agrippina de Sabinus şi de oroarea mîrşăviei aceleia, observam în atitudinea ei o excitare excesivă, la fel cu panica unei fiare încolţite. La un moment dat m-a tras la o parte şi m-a rugat să-i las să plece pe toţi şi eu să mai rămîn, fiindcă avea ceva să-mi spună. Şi cum am rămas singuri, toată înflăcărarea aceea a ei plină de curaj s-a risipit deodată şi s-a aruncat pe-un mic pat gemînd, smulgîndu-şi părul, jeluindu-se zeilor şi sieşi pentru ceea ce avea să i se întîmple ei şi copiilor, în cîteva ceasuri, în cîteva zile. Nu se poate, spunea ea printre suspine, ca Sabinus să nu fi vorbit. Nu se poate să nu-i fi smuls prin torturi — nici Agrippina şi nici eu nu ştiam atunci încă nimic despre cursa întinsă în mansardă — mărturisirile cărora li se datorează cu siguranţă condamnarea lui pentru înaltă trădare şi pentru uneltiri împotriva statului.

Mi-au încolţit în minte bănuielile de mai înainte, anume că Sabinus era amantul ei ; şi teama că între el şi ea, ea nebună şi el prost, se pusese la cale cine ştie ce nenorocire. Şi aşa şi era. Liniştindu-se puţin, mi-a mărturisit că ea şi cu Sabinus se gîndiseră, nici mai mult nici mai puţin, decît la o lovitură de stat. Cum Tiberius întîrzia să moară,

şi cum apărea clar — clar, bineînţeles, în ochii orbiţi ai Agrippinei — că era de acord cu Seianus să-l îndepărteze de la succesiune pe fiul acesteia, trebuia să i se prevină manevrele şi, pe cît era posibil, şi tot ce-ar fi maşinat Seianus. Şi nu au văzut altă soluţie decît aceea de a isca o revoluţie, recurgînd la popor şi la legiuni, credincioase şi unul şi celelalte memoriei tatălui şi a bunicului ; cînd Sabinus fusese arestat, oscilau între cele două elemente, dar stabiliseră să se bizuie oricum pe unul din ele. Agrippina urma să-l ia cu dînsa pe fiul ei mai mare, Nero, şi să plece imediat la Rin, ca să ceară sprijinul şi protecţia legiunilor de acolo, aceleaşi care cu cîţiva ani în urmă voiau să-l înalţe pe Germanicus la conducere ; sau să alerge cu copilul în For şi să se arunce la picioarele statuii lui Augustus implorînd ajutorul poporului şi al Senatului. Acesta era motivul spaimei Agrippinei ; dacă Sabinus lăsase să-i scape vreo vorbă, fiind torturat, în legătură cu planurile acestea, totul se sfîrşise pentru Agrippina şi pentru copiii ei ; s-ar fi putut să sosească dintr-un moment în altul un împuternicit din partea Senatului, care să-i aresteze. De ce n-o ajutam să se ascundă chiar în noaptea aceea împreună cu copiii, sau să fugă ?

„La Rin ?“ am întrebat-o eu. Eram enervat din pricina superficialităţii ei, şi pentru faptul că-mi tăinuise planurile acelea nebuneşti, de care mi-ar fi fost foarte uşor s-o fac să se lepede. Am izbutit totuşi s-o calmez ; dacă Seianus era la curent cu povestea, dînsa ar fi trebuit să fie deja de cîteva zile arestată ; trebuia să stea liniştită, să ia aerul unei femei nevinovate şi străine de orice maşinaţie şi să evite mai cu seamă să mai spună ceva şi altora. Aveam să merg eu însumi la Senat, să mă informez cum stăteau lucrurile. Aşa am şi făcut, şi cu această ocazie am aflat de respingătoarea cursă întinsă de Latiaris şi de ceilalţi senatori ; am avut însă impresia

că despre complot nu știa nimeni nimic. Așa cum am aflat mult mai tîrziu, Seianus mirosise ceva despre el, sau poate chiar mai mult decît atît ; probabil însă că, așteptînd să-i poată prezenta lui Tiberius niște probe mult mai grave împotriva Agrippinei, ținuse ce știa pentru sine. S-a mulțumit să ordone o gardă militară în jurul casei ei, cu pretextul că-i ocrotea securitatea. După această întîmplare am observat la Roma o atmosferă care nu-mi era nouă. Pretutindeni domnea un sentiment de tristețe și de teamă ; nimeni nu mai îndrăznea să stea de vorbă cu cei mai intimi prieteni sau cu rudele, se evitau conversațiile, ocaziile de destăinuiri ; se suspectau toate, pînă și obiectele neînsuflețite, acoperișurile sau pereții.

O dată mai mult m-a cuprins dorința să plec pentru o bucată de vreme, să mă descotorosesc de toată politica aceea murdară de palat ; începeam să înțeleg de ce se dusese Tiberius la Capri, departe de flecărelile atîtor oameni, și ale atîtor femei — cele patru văduve, două corecte și deosebit de caste, bătrîna Antonia și Agrippina, dar pricepute la intrigi și la mașinații ca și celelalte, și două în multe privințe abjecte, Livia cea bătrînă, care acum trecuse de optzeci și cinci de ani, dar era mereu la fel de vioaie — asta și grație, așa cum am aflat mai tîrziu, unui anume vin de Timavus, care era nelipsit de la masa ei —, și Livilla, pe cît de frumoasă pe atît de depravată. Am aflat în perioada aceea vestea morții Juliettei, Iulia Minor, trimisă în exil într-o insulă din Tremiti de către Augustus, cu douăzeci de ani mai înainte, așa cum am povestit, fără să i se acorde niciodată nici cea mai mică ușurare a groaznicei ei pedepse. Vestea mi-a dat-o sora ei, Agrippina, plîngînd-o așa cum n-aș fi crezut-o în stare s-o facă. Am simțit o puternică remușcare pentru faptul că nu mă mai gîndisem deloc la zvăpăiata prietenă din primii mei ani romani, la tînăra fată pe care-o ținusem

în braţe o noapte întreagă pe tribuna rostrată ; exilată, condamnată la o nesfîrşită agonie sub acuzaţia de adulter, învinuire pentru care ar fi trebuit pedepsite fără nici o excepţie soţiile senatorilor şi ale celor mai de vază cavaleri, şi-n fruntea tuturor, Livilla.

Peste cîteva luni, în februarie al anului următor, şi Agrippina era lovită de aceeaşi nenorocire ; ca şi sora şi ca şi mama ei, era condamnată la exil ; şi singurul lucru care putea să constituie pentru ea o consolare era că locul în care o exilaseră era tocmai cel în care stătuse şi mama ei, Iulia Major, insula Pandataria, şi aceeaşi solitară villă de pe malul mării. Faptul s-a petrecut în timpul unei scurte călătorii ale mele în Septentrion ; şi-am aflat despre el mult mai tîrziu. M-am dus repede la Roma şi, ca să aflu cum decurseseră lucrurile, am trimis să-l cheme pe acel Vipsanius pe care-l cunoscusem în casa lui Aulus Fabius după moartea lui Augustus. Ziaristul mi-a spus că-n primele zile ale anului sosise la Senat o scrisoare de-a lui Tiberius, care se plîngea în termeni duri de Agrippina şi de fiul ei Nero. Tiberius nu pomenea de trădare sau de conspiraţie, îi reproşa doar nepoatei lui trufia şi aroganţa ei, iar lui Nero prepotenţa şi viaţa lui desfrînată ; tonul scrisorii însă dădea să se înţeleagă că asupra multor alte învinuiri se păstra tăcere şi că Tiberius ar fi fost deja informat de către Seianus, cine ştie în ce culori sumbre, despre ridicola lovitură de stat imaginată de Agrippina şi de Sabinus. Senatorii, fiindcă scrisoarea lăsa deliberarea în sarcina lor, s-au mărginit la a lua cunoştinţă de ea fără să pronunţe nici un fel de condamnare. Decepţionat, Seianus, care voia cu orice preţ distrugerea Agrippinei, şi-a trimis atunci oamenii lui ca să instige plebea, punînd-o să urle în For că scrisoarea lui Tiberius era falsă ; şi astfel, agitînd deasupra capetelor chipurile Agrippinei şi ale fiului ei, mulţimea a manifestat strigînd că Senatul

voia moartea unor oameni nevinovaţi şi ruina pînă şi a casei imperiale.

„De ce, am întrebat eu, nu putea fi demonstraţia spontană ? Îmi spui doar că poporul îi este foarte devotat Agrippinei datorită amintirii veşnic vii a lui Germanicus."

„Nu, nu. Ideea a fost numai şi numai a vicleanului etrusc ; de bună seamă, era sigur de aranjamentul lui, ştiind prea bine că e de ajuns un pretext oarecare ca să determine poporul să iasă şi să manifesteze în numele soţiei şi al copiilor lui Germanicus ; tonul scandalului l-a dat însă dînsul, punîndu-şi oamenii să strige nişte lucruri provocatoare, din acelea care fac impresie într-un raport, şi care se pot dovedi cu martori. Şi-n felul ăsta a avut posibilitatea să-i demonstreze împăratului că acuzaţia de înaltă trădare nu fusese neîntemeiată, motivînd denunţul cu nişte acuzaţii atît de grave, încît Tiberius nu putea să facă altceva decît să pronunţe sentinţa de condamnare, exilîndu-i pe Agrippina la Pandataria şi pe Nero la Ponza."

Mi-a povestit apoi Vipsanius cum i se împotrivise Agrippina cu violenţă centurionului care venise s-o aresteze ; în aşa măsură încît acesta, înspăimîntat şi de ocările pe care le profera Agrippina la adresa lui Tiberius şi speriat şi că ar fi putut fi pedepsit că nu le-a pus capăt aşa cum trebuie, a recurs la mijloace brutale ; şi se afirma drept sigur faptul că-i crăpase un ochi cu mînerul spadei.

Mîhnit că nu fusesem la Roma în zilele respective, putînd să-i fiu de oarecare ajutor nefericitei, am hotărît să mă duc să-i fac o vizită în singurătatea ei. Lucrul ăsta nu era uşor ; era necesar şi pe atunci, ca şi astăzi, cînd insula se numeşte Ventotene şi e colonie penală, un permis de la Ministerul de Interne ca să poţi acosta, vreau să spun de la cel care avea pe atunci o asemenea calitate, adică de la Seianus în persoană ; şi cu siguranţă, dată

fiind prietenia mea afişată cu Agrippina, o cerere a mea în sensul ăsta n-ar fi avut nici un rezultat.

M-am dus să-i cer sfatul fratelui meu, care, dorind să-mi fie de folos, şi-n acelaşi timp nici să nu se compromită, mi-a spus laconic : „Sempronius Atratinus".

Pe Hercules, ar fi trebuit să mă gîndesc imediat la el. Sempronius Atratinus era cea mai înaltă autoritate din Formia, portul din care se putea ajunge la Pandataria, duumvir şi foarte devotat familiei noastre, fiind fiul unui libert al tatălui nostru şi totodată un priceput fermier (am mai spus deja că posedam terenuri întinse în ţinutul formian), care ştiuse să se îmbogăţească fără să păgubească patrimoniul stăpînului său. Bunul Atratinus mi-a dat un permis pentru corpul de gardă de pe insulă şi pentru garda personală a Agrippinei, mi-a făcut rost de o barcă şi mi-a dat o escortă ; rugîndu-mă doar atît, să-mi limitez vizita la numai cîteva ore. Am debarcat la Pandataria, în micul port care părea făcut numai pentru ambarcaţiuni de plăcere, la picioarele unei înalte bariere de stînci, unde cîteva grote naturale fuseseră amenajate elegant în chip de nimfee. Lăsînd în urma mea două sau trei construcţii recente precum şi farul (toate astea construite cu vreo treizeci de ani în urmă, odată cu villa, ca s-o adăpostească acolo pe exilata Iulia Major), m-am îndreptat spre Septentrion, apucînd-o pe o cărare care urca şi cobora nişte coame golaşe şi bătute de vînt, profilate pe întinsul mării. Insula părea la capătul lumii. Am ajuns la clădirea corpului de gardă. Centurionul mi-a examinat în grabă permisul şi mi-a spus imediat că doamna avea să fie fericită să vadă în sfîrşit un prieten, nimenea nu venise s-o caute în aceste două luni ; cît despre el, ar fi preferat de-o mie de ori să lupte împotriva parţilor sau a germanilor decît să stea aici şi să facă pe paznicul închisorii unei femei, şi tocmai în porţiunea cea mai nenorocită a insulei ; şi printre alte dificultăţi pe care le avea, nici măcar nu ştia cum

trebuia să se poarte, la Roma îi dăduseră niște ordine cît se poate de severe, dacă doamna ar fi încercat să părăsească villa trebuia să nu fie scăpată din ochi și pusă în lanțuri ; după aceea însă venise un mesager de la Capri cu consemnul — a spus el coborînd glasul — să aibă cît mai multe menajamente față de ostatică.

Dincolo de cazarmă se deschidea un fel de vale mică și adîncă, ce se transforma apoi într-un promontoriu înalt de pămînt golaș, nisipos ; extremitatea septentrională a insulei avea ea însăși înfățișarea unei insule, datorită șanțului aceluia adînc. Și-n singurătate totală, pe stînca golașă bătută de vînt, se ridica o villă care ar fi fost una din cele mai somptuoase la Sorrento, la Formia, la Baia, o construcție mare și armonioasă, cu porticuri, cu săli și nimfee pictate de artiști excelenți, împodobite cu statui, cu mozaicuri, cu decorații elegante din ceramică la uși ; și fusese amenajată în grabă o grădină deasă în jurul ei, la adăpostul zidurilor înalte, merișori, și chiparoși, și pini maritimi, și ginestre înalte ca niște copăcei prin care foșnea în permanență vîntul ; iar de pe belvedere, de pe extremitatea cea mai îndepărtată, marea care se-nvolbura înspumată jos, printre stînci negre, se desfășura de jur împrejur infinită. Minunată singurătate, creată anume parcă pentru un filozof epicureic sau pentru o pereche fericită de îndrăgostiți. Și era, dimpotrivă, o îngrozitoare închisoare de stat ; și, mai mult, frumusețea inutilă a construcției, splendoarea zadarnică a marmorelor, a picturilor și a statuilor, pentru o femeie singură și pentru o mînă de sclavi, trebuiau să facă resimțit și mai crud și mai greu de îndurat martiriul singurătății.

Agrippina mi-a ieșit înainte cu pași nici iuți, nici înceți, palidă, cu frumoasa ei față destinsă de o inumană seninătate. Am văzut imediat cu ușurare că povestea cu ochiul cel despicat era mult prea exagerată, ochii ei erau mari și limpezi ca odinioară, doar atît că se mai vedeau încă

urmele unei vînătăi mari pe frunte şi-n jurul sprîncenei stîngi. Nu s-a arătat mirată de vizita mea, nu s-a plîns că eu am fost cel dintîi care-am venit s-o văd, nu m-a întrebat nimic despre nimeni. Mi-a spus doar că nimerisem o zi bună pentru traversare, pînă ieri vîntul african făcuse ca marea să fie agitată şi valurile ajunseseră să se spargă pînă aproape de casă. Cînd i-am spus că fiul ei Drusus fusese chemat de Tiberius la Capri, n-a avut nici o tresărire pe faţă, ca şi cum n-ar fi auzit. Ne-am plimbat mult prin *ambulatio* [5] şi am ieşit pe esplanada dinspre mare.

„Cînd cerul e limpede se vede Ponza de aici, şi Circeo, şi munţii Aurunci, dincolo de Formia. Azi nu, e ceaţă. Prefer să fie ca astăzi, să nu se vadă uscatul. Te simţi mai puţin singur."

Am luat cina într-o cameră frumoasă, cu pereţii pictaţi, şi apoi am mers să stăm într-un nimfeu unde susura o fîntînă. Mi-a cerut să-i vorbesc despre călătoriile mele, şi-am reevocat împreună scene pe care le văzusem împreună în Orient ; dar nici un personaj, nici un eveniment din război, de la curte, din viaţa socială, nici unul dintre prietenii comuni. N-a pomenit niciodată de numele lui Tiberius, al lui Seianus ; nici o ocară, nici o acuzaţie, nici o plîngere. Chipul ei, fără nici o umbră, impenetrabil, avea indiferenţa unei marmore. Mi-a venit pe neaşteptate în minte motivul anumitor povestiri romantice, cu bărbatul care-ntr-o noapte vede intrînd în camera lui femeia iubită, care stă mult cu dînsul tăcută, absorbită, apoi dispare : şi-n dimineaţa următoare bărbatul află că femeia murise cu cîteva ceasuri înainte de a-l vizita.

Doar la sfîrşit am simţit-o deodată crudă şi vie ; crudă faţă de ea şi faţă de soarta ei. Mi-a amintit la un moment dat că trebuia să plec ; şi după ce m-a asigurat că n-avea nevoie de nimic de la mine, a rostit, şi faţa îi era transfigurată de aceeaşi hotărîre disperată ca-n ziua aceea pe

podul de pe Rin : „Dacă-n trei luni de zile Tiberius nu m-a luat de aici și nu m-a adus lîngă copiii mei, mă las să mor de foame. O știe, am trimis să i se spună asta. Mă cunoaște, știe că o s-o fac."

Am pledat cu multă greutate ca s-o fac să-și schimbe gîndul. I-am spus că trei luni erau un termen prea apropiat, că Tiberius trebuia mai întîi să scape de Seianus, iar căderea lui Seianus nu era departe, putea să mă creadă.

„Îți aduci aminte ce ți-am spus într-o zi în Orient, că citesc în viitor ? Crede-mă. Seianus va sfîrși de moarte violentă și după aceea lucrurile se vor îndrepta. Și fiul tău, Caius, Caligula, va fi împărat după Tiberius."

Am continuat mult așa, aducîndu-i niște argumente obositoare. Cînd am sfîrșit, devenită din nou absentă și cu chipul absorbit, s-a ridicat în picioare și mi-a întins mîna. „Acum du-te. Tu vezi în viitor, dar n-ai putut să împiedici moartea lui Germanicus. Și n-ai să poți s-o împiedici nici pe a mea. Îți mulțumesc însă pentru bunele tale intenții."

Un zîmbet fugar, ușor.

„Știu că ții la mine și îți sînt recunoscătoare pentru asta. Du-te liniștit. O să mai aștept puțin pînă o să-mi pun în aplicare hotărîrea. *Vale*."

M-am gîndit că în momentul acela ar fi trebuit s-o strîng la piept ca pe o soră, s-o fac să simtă cît de puternice și de fierbinți erau sentimentele mele, îngrijorarea provocată de nenorocirea ei. N-am făcut-o însă, orice pornire fiindu-mi paralizată de același calm mortal.

Întors la Roma pe la sfîrșitul lui aprilie, am hotărît să plec în Palestina, părîndu-mi-se că a sosit momentul pe care mi-l fixasem pentru călătoria aceea încă de la începutul vieții mele romane. Îmi aminteam că data cea mai probabilă a morții lui Hristos pe cruce era însemnată în anul 784 al Romei, 30 al erei noastre. Un sentiment de reve-

rență, o teamă ascunsă mă opreau să doresc să asist la sfîrșitul lui ; voiam să-l văd însă, măcar o dată, fie și de departe, în timp ce predica. Nimic altceva ; nici măcar să-i aud vocea. Așa că în primele zile ale anului 28 i-am scris unui cunoscut de-al meu, Pomponius Silvanus, care se afla în Palestina ca atașat pe lîngă procuratorul Pontius Pilatus, să se informeze cu privire la predicile și la minunile săvîrșite de un bărbat din Nazaret și să mă înștiințeze de îndată ce va afla ceva. Mi-a răspuns că o să țină seama de dorința mea și că o să mă informeze negreșit. I-am scris, reînnoindu-mi insistențele, în primele zile ale anului 29 ; și mi-a răspuns imediat că nu aflase încă nimic.

Am comis greșeala să-l cred ; și asta cu toate că ar fi trebuit să fi învățat, din experiențele avute în cealaltă viață, cît de puțin interes manifestă diplomații și membrii guvernelor de ocupație față de problemele interne și particulare ale țării în care se află. Dacă a fost posibil ca în anul 1912, la cîteva zile după izbucnirea primului război balcanic, un consul de-al nostru la Adrianopole să telegrafieze cifrat guvernului „de cîteva zile cunoscutul tren internațional Paris—Constantinopol, Orient-Expresul, nu mai trece prin această gară ; colegul meu spaniol și cu mine întrebăm zadarnic care este motivul acestui fapt cu totul excepțional", trebuia cu atît mai mult să-mi imaginez și eu că fluștiuraticul acela de Pomponius Silvanus, care la Roma frecventa o societate ușuratică și petrecăreață, n-avea să-și dea cîtuși de puțin osteneala să încerce să cunoască țara și populațiile în mijlocul cărora îl trimisesem noi. Cu atît mai mult cu cît Palestina nu era Grecia, iar idiomul oamenilor de acolo nu era nici el rafinata limbă grecească. Mi-am dat seama prea tîrziu că Silvanus și colegii lui, zvîrliți într-o țară care nu avea presă bună printre funcționarii romani, fiind considerată sumbră și periculoasă, nu un stat, ci o adunătură deplorabilă de sclavi, stăteau departe de localnici, foarte fericiți să fie oaspeții tetrarhului Irod

Antipa — despre care se spunea că-i raporta lui Tiberius tot ceea ce făceau funcționarii lui, dar ei bineînțeles nu bănuiau nimic — în palatul lui de la Ierusalim sau, și mai bine, în altă reședință de-a lui de la Cesarea Marittima, o nouă și bogată cetate de la țărmul mării, pe care o preferau bineînțeles orașului aceluia de la munte care era Ierusalimul. Și de bună seamă că Silvanus scotea cît mai puțin cu putință nasul din reședințele acelea, bucurîndu-se de compania noii soții a tetrarhului, încîntătoarea Irodiada, care vorbea latinește și poseda toate rafinamentele femeilor latine, și a foarte tinerei sale fiice Salomeea, care urmase la Roma cu mult succes un curs de dansuri orientale. (O cunoscusem pe Irodiada la Roma, pe vremea cînd era soția unui alt Irod, frate cu tetrarhul, care ducea în capitală o viață particulară de mare nobil străin care preferă să trăiască retras ; Irodiada însă nu făcea altceva decît să alerge dintr-o vizită în alta, de la un spectacol la altul, să stea la lungi taclale, descriind pe un ton de regret palatele și splendorile Orientului unde se născuse, vorbind despre marile lui bogății, despre puterea nețărmurită a bunicului ei Irod, Irod cel Mare ; și-o trăgea tot timpul după dînsa și pe fata ei, Salomeea, o fetiță care să tot fi avut vreo treisprezece ani, toată numai piele și os, măslinie și slabă ca o lăcustă.)

Cu tot răspunsul negativ dat de Silvanus cu cîteva luni în urmă, am hotărît să plec oricum, începînd să pun la îndoială adevărul ; anume bănuind că Hristos începuse deja să predice fără ca el să fi aflat încă ceva. Eram tocmai pe cale să plec la Brundisium și să caut un mijloc ca să ajung în Orient, la începutul lui mai, cînd m-am ciocnit în For cu Pomponius Silvanus. Care m-a întîmpinat cu bucurie și, cu aerul cel mai senin din lume, mi-a spus că bărbatul din Nazaret care mă interesa așa de mult era probabil un ins care cu cîteva săptămîni în urmă, cînd el se afla încă la Ierusalim, în timpul Paștelui evreiesc, fusese

condamnat la moarte pe cruce împreună cu alți doi tîlhari ; se produseseră cîteva minuni în timpul agoniei lor, se întunecase cerul între ora a șasea și a noua și se cutremurase pămîntul. „Trebuie să fi fost tocmai omul de care m-ai întrebat. Am întîlnit în seara aceea la palat un centurion care asistase la supliciu, încă impresionat de ceea ce se petrecuse, și-a spus că văzuse murind un om drept."

În primul moment m-am simțit înecat de regretul de a fi pierdut momentul potrivit, încrezîndu-mă în memoria mea și într-un informator atît de superficial. După aceea însă mi-am spus că nu fără un motiv ascuns se petrecuseră lucrurile așa cum s-au petrecut. Mă aflam ca intrus într-o epocă deja definită, și printr-un privilegiu extraordinar îmi era îngăduit să asist la faptele unei lumi dispărute de o infinitate de secole ; îmi dădeam seama însă că acea concesie care mi se făcea nu putea merge pînă acolo încît să mă facă să particip, eu, om din secolul douăzeci, la un fapt neobișnuit, care pentru mine și pentru contemporanii mei trebuia să rămînă învăluit într-un trecut tainic și cunoscut numai prin religie.

Capitolul al șaisprezecelea

Anul 784 al Romei rămîne în istorie ca anul consulilor Tiberius Augustus, pentru a cincea oară, și Lucius Elius Seianus, pentru prima oară ; dar numai pentru cîteva luni și pe deasupra pentru ultima oară. Fiindcă acesta a fost anul prăbușirii lui ; și, într-adevăr, nici unul dintre cetățeni nu și-ar fi putut imagina la începutul anului că un om atît de puternic, care de ani de zile de acum dădea să se înțeleagă fățiș că aspira la imperiu, și se plîngea numai de faptul că nu se gîndise să-l trimită mai devreme pe Tiberius la Capri, și declara sus și tare că nu era loc pentru doi stăpîni la Roma, și că n-ar mai fi tolerat această diarhie, și că venise momentul ca vlăguiții și destrăbălații urmași ai divinului Augustus să-i lase calea liberă, într-un cuvînt acela care era adevăratul stăpîn al Romei și al Imperiului, care exila și ucidea, dictator cu un Senat care tremura la ordinele lui și cu o plebe căreia-i plăcea temerara lui siguranță, avea să fie dat jos în numai cîteva ceasuri din funcția lui, spre bucuria aceleiași plebe, care imediat, așa cum se întîmplă întotdeauna în asemenea cazuri, s-a grăbit să-l renege pe cel căzut și să răzbune cu injurii și cu batjocuri umilința de a se fi temut pînă atunci de dînsul.

Mă înapoiasem în octombrie al anului aceluia dintr-o călătorie prin Cartagina și Mauritania și, întîlnindu-l pe Vipsanius în For, l-am rugat să vină la mine acasă că

să-mi spună noutăţile politice. Vipsanius era acelaşi băgăreţ de totdeauna. Izbutise să-şi facă o anumită carieră ; fiind încă redactor la *Acta Diurna*, îşi rotunjea veniturile compilînd un soi de buletin suplimentar cu ultimele noutăţi din Roma şi din provincie, pe care-l trimitea diverselor personaje, propretori, legaţi şi guvernatori detaşaţi în diverse părţi ale Imperiului. Printre cei abonaţi la buletinul lui era şi Germanicus cînd se afla în Orient ; şi-l citea cu multă curiozitate, plin cum era de veşti interesante sau din cele care astăzi se numesc picante şi din care multe erau pe deplin înţelese numai de către cei care ştiau să citească printre rînduri.

Vipsanius m-a informat imediat că-n următoarele zile aveau să fie mari noutăţi.

„Ceea ce o să-ţi destăinui eu acum, n-aş mai povesti nimănui altcuiva", mi-a spus el. „În tine însă am deplină încredere ; nu atît fiindcă ştiu cît eşti de discret, cît mai ales fiindcă ştiu cît de puţină importanţă acorzi acestor lucruri."

Vipsanius, ca şi toţi prietenii şi cunoscuţii mei, nu putea să-şi închipuie starea mea deosebită de spirit. Natural, eu manifestam interes prea puţin sau deloc pentru întîmplările legate de cronica romană, aşa cum dealtfel manifest destul de puţin şi pentru cele politice din secolul acesta, unde din fericire m-am întors după experienţa mea romană ; din care mă voi fi ales cu învăţăminte mai mult sau mai puţin utile, dar cu siguranţă cu un sentiment categoric cu privire la zădărnicia anumitor lucruri care preocupă, care copleşesc şi care secătuiesc o atît de mare parte din scurta viaţă a unui om, fără să-i lase răgazul pentru nişte consideraţii mai înalte şi mai demne de trecerea lui prin viaţă ; în aşa fel încît e aproape orb şi surd la măreţia naturii, la solemnele evenimente ale universului, la misterul vieţii şi al morţii ; şi nu-şi găseşte timp nici măcar pentru plăcerile simple ale tihnei, pentru

seninele meditații asupra justificării actelor noastre sau asupra destinului omenesc.

Citind în scrisorile lui Cicero despre toată agitația aceea a lui pentru treburi din For, din Senat și de ale partidelor, din cauza cărora se plîngea că nu are timpul necesar pe care să-l dedice villei lui, contemplării toamnei, lecturii poeților și a filozofilor și se întreba disperat *„quando vivimus ?"*, îmi aduceam aminte de consumul tot atît de înfrigurat și de van al adevăraților mei contemporani pe care aveam să-i regăsesc peste cîțiva ani de viață (în realitate peste vreo douăzeci de neschimbate minute).

Aveam însă o curiozitate mereu vie pentru gesturile și faptele personajelor pe care istoria avea mai apoi să le eternizeze, pentru marile evenimente, așa cum se desfășurau ele în realitate și nu cum aveau să le denatureze niște istorici ignoranți, niște panegiriști interesați, sau niște tirani distrugători de documente. Asta mă interesa, și pentru asta eram nerăbdător să aflu ce avea să-mi povestească Vipsanius despre Seianus, despre mașinațiile de la palat și despre conspiratori.

A început să-mi vorbească despre femeia aceea cumsecade care era Antonia, mama lui Germanicus și a lui Claudius, o matroană deosebit de modestă, care părea preocupată numai de efemerele ei sentimente familiale — cînd a murit, mulți ani mai tîrziu, fiind declarată Augustă de către nepotul ei Caligula, îi văzuse dispărînd aproape pe toți, fii, nepoți și rude, o adevărată exterminare a familiei aceleia nenorocite. Și nu ieșea niciodată din casă, evita onorurile, societatea, și cu toate astea, din singurătatea ei, vedea tot, știa tot, avea oameni care o informau în toate părțile, iar de curînd, prin intermediul unui libert credincios de-al ei, îi trimisese vorbă lui Tiberius să fie atent, pentru că Seianus își pierduse de-acum răbdarea să-i mai aștepte moartea, uneltea să-i ia mai repede

puterea, de conivenţă cu pretorienii de sub comanda lui, cu senatorii pe care şi-i ataşase în diverse moduri, cu liberţii de la palat şi pînă şi cu unii dintre prietenii cei mai credincioşi care-l urmaseră la Capri ; „şi se pare", a adăugat Vipsanius, „că pînă şi Cocceius Nerva n-a putut să reziste, aşa cum s-ar fi cuvenit unui vechi prieten al lui Tiberius, ademenelilor."

„Nenorocirea este că Tiberius nu-i chip să ştii ce gîndeşte în treaba asta. Se spune că între patru ochi îşi varsă năduful cu cine îi iese în cale împotriva intrigantului, iar după aceea îi trimite scrisori de aprobare şi pune să fie citite în Senat discursuri care se termină cu nesfîrşite laude pentru ceea ce face. Se duc oameni la dînsul şi-i spun că e neapărat necesar să se descotorosească de Seianus, iar el nu spune nici da, nici nu, dar lasă să se înţeleagă că are el grijă de asta şi că va şti foarte bine să aleagă momentul potrivit. Seianus a ajuns la neruşinarea să ordone exilul sau condamnarea cutărei sau cutărei persoane, folosindu-se de scrisori false, cu sigiliul fals al lui Tiberius, iar Tiberius nici măcar nu protestează. Acum se spune, nici mai mult, nici mai puţin, decît că Tiberius i-a luat consulatul numai ca să-i poată da puterea tribuniciană. Şi ştii ce vrea să-nsemne asta. Puterea tribuniciană este funcţia pe care Tiberius şi Seianus şi-au arogat-o întotdeauna, e simbolul puterii absolute, să-l asocieze pe Seianus la puterea tribuniciană e ca şi cum l-ar asocia la conducere, e ca şi cum i-ar spune «vrei să contractezi căsătoria asta în familia imperială ? ei, iute, acum poţi s-o faci». Îţi aduci desigur aminte că, în urmă cu mult timp, Seianus i-a cerut îngăduinţa lui Augustus să se căsătorească cu Iulia Livilla, văduva lui Drusus şi amanta lui ; şi Tiberius l-a purtat atîta cu vorba, încît pînă la urmă căsătoria nu s-a mai făcut deloc. Acum Tiberius i-a oferit s-o ia în căsătorie pe Iulia, văduva lui Nero, fiul Agrippinei, care a murit nu demult la Ponza."

„Am auzit că s-ar fi omorît el însuşi de teama torturilor."

„Poveşti. Seianus i-a trimis călăul cu un ordin al Senatului — fals sau adevărat, nu ştiu, dar senatorii ăştia de dragul de a-i face pe plac lui Seianus ar fi în stare să-şi vîndă şi tatăl şi mama — şi a pus să fie sugrumat. Văduva lui, Iulia, e, aşa cum ştii, fiica Iuliei Livilla, dar spurcăciunea nici nu se aştepta la altceva, mai întîi mama şi după aceea fiica, orice e bun numai să fie vorba de femei din familia imperială."

Vestea asta din urmă era nouă pentru mine, după dizgraţia Agrippinei pierdusem oarecum contactul cu oamenii informaţi de la curte ; am spus însă că după umila mea părere mi se pare imposibil ca Tiberius să se coboare într-atît încît să-i satisfacă vanitatea lui Seianus, şi tocmai acum cînd, judecînd după mai multe indicii, se părea că ultimul ar fi căzut în dizgraţia lui.

Vipsanius mi-a făcut cu ochiul.

„Tocmai în asta constă viclenia bătrînului. I-a făgăduit fata, însă nu i-o dă, sînt sigur că e în înţelegere cu Antonia ; acum i-au spus că Iulia nu se simte bine, că trebuie să facă o cură de aer de munte şi că trebuie să aştepte ca ea să se însănătoşească. Toate astea ca să nu-i trezească bănuiala."

„În orice caz", a adăugat Vipsanius la plecare, „pluteşte ceva în aer, or să fie mari noutăţi, şi asta mai devreme decît am bănui."

Într-adevăr, peste cîteva zile, în seara zilei de 17 octombrie, a venit la mine acasă un vechi prieten al familiei mele, Memmius Regulus, care cu cîteva zile înainte fusese făcut consul, în locul lui Coso, numit aproximativ Quintilius sau Sextilius Catullinus, care în mai îi luase locul lui Seianus. Un om cumsecade Memmius Regulus, dar care nu era făcut pentru viaţa publică, mai cu seamă în nişte vremuri atît de nenorocite şi de nesigure ; bogat, avînd

o casă frumoasă şi ville la mare, pe Flaminia şi pe Cassia, şi o familie simpatică, se temea mereu pentru el, pentru soţia şi pentru copiii lui. A venit cînd se întunecase, însoţit numai de doi sclavi, temîndu-se să nu fie văzut. Voia să-mi ceară sfatul şi chiar, cu toate că n-o spunea clar, ocrotirea. Voi explica acum situaţia mea deosebită şi-n acest caz. Lumea ajunsese să creadă despre mine că aveam o poziţie foarte consolidată printre oamenii puternici, oricine ar fi fost ei, şi că nici unul nu îndrăznea să se atingă de mine, orice opinie mi-aş fi exprimat. Arătasem întotdeauna o vădită simpatie pentru Agrippina şi pentru familia ei, mă duceam mereu pe la ei pe acasă, fusesem întotdeauna alături de dînsa în împrejurări fericite sau potrivnice pînă în ziua exilului ; faptul acesta nu provocase din partea guvernanţilor, a lui Seianus, cît se poate de decis în planul său de a nimici toată familia lui Germanicus, sau a lui Tiberius însuşi, dacă într-adevăr era pornit şi dînsul cu adevărat împotriva Agrippinei, nici o măsură împotriva mea. Cu puţin înaintea dizgraţiei lui, Titius Sabinus cinase acasă la mine împreună cu alţi prieteni, şi chiar dacă nu pomenise nimic despre conspiraţie, discutase, desigur, la fel de imprudent cum făcea acasă la Agrippina sau în alte părţi ; şi nu cred că sclavii şi liberţii mei să fi fost mai discreţi decît ai altora. Mă bucuram, aşadar, în ochii lumii, de o foarte mare protecţie, sau de o soartă supraomenească, pe care mi-o hărăziseră zeii, în aşa fel încît toate maşinaţiile, din partea oricui mi-ar fi dorit răul, erau zadarnice.

„Tocmai acum am terminat de vorbit cu Naevius Sertorius Macro, care a sosit direct de la Capri. Ştii cine e ?"

La un semn afirmativ al meu, a continuat, mulţumit parcă de faptul că nu trebuia să piardă prea mult timp cu asta. Vorbea cu glas şoptit, privind în jur, ca şi cum s-ar fi temut să nu fie spionat.

„Sertorius Macro vine avînd asupra lui numirea ca prefect al pretoriului, în locul lui Seianus. Nimeni nu știe încă nimic, mă întreb cum o să facă mîine dimineață, cînd o fi să se prezinte în fața pretorienilor spunîndu-le că de-acum încolo trebuie să asculte de ordinele lui. Și se pare că nici măcar nu s-a încărcat de bani. Totul e să vedem ce rezultat o să aibă scrisoarea lui Tiberius. Macro a venit la mine, avînd însă grijă să nu fie văzut de colegul meu de consulat, care e unul din oamenii lui Seianus. Toată treaba nu mă convinge. Îi sînt credincios împăratului și sînt prieten și cu Macro ; și eram foarte atașat și de Germanicus ; dar nu văd clar chestia asta. Dacă lovitura lui Tiberius dă greș ? Mi-a spus Macro că e sigur de comandantul vigililor, dar pretorienii ? Și tot necazul îmi revine mie, eu voi fi acela care la un moment dat va trebui să-i ordon lui Seianus să se supună Senatului. Și Senatul ce-o să facă ?"

„Dragă Regulus", i-am spus eu, „n-am înțeles absolut nimic. Povestește-mi mai întîi de-a fir a păr cum stau lucrurile, și după aceea ai să-mi spui temerile tale. După cîte am înțeles mi se pare că l-au lichidat pe Seianus." (M-am gîndit în momentul acela c-ar fi trebuit să-l întreb pe Claudius sau pe alt filolog ca să aflu dacă exista vreun termen în limba latină care să corespundă termenului nostru „torpilat". În fond însă expresia latinească pe care o folosisem eu, *commeatum dare*, a spune adio, mergea foarte bine, era frumoasă în sensul ei etimologic, „a trimite la plimbare".)

„Mai mult decît lichidat", a spus Regulus. „Ăla e desființat total. Spui că mă exprim confuz. Ai să auzi mîine cît de confuză și de încîlcită și plină de ocolișuri este scrisoarea pe care i-a dat-o Tiberius lui Macro pentru a fi citită în fața Senatului. Culmea culmilor este însă că Tiberius ordonă Senatului să fie condamnați la moarte

doi senatori de încredere ai lui Seianus, iar el să fie arestat şi ţinut sub pază straşnică."

Ei bravo, aşadar s-a împlinit sorocul ! Am recunoscut stilul lui Tiberius. Hotărîse cu siguranţă ca Seianus să fie trimis la moarte, avînd în vedere că se decisese să facă acest mare pas ; voia însă ca vina asta să-i fie atribuită altcuiva, şi ca a doua zi să poată să spună că Macro sau senatorii i-au forţat mîna, că plebea a cerut capul dictatorului şi că n-a fost posibil s-o înduplece în alt chip.

„Şi Seianus nu adulmecă nimic ?"

„Seianus şi-a ieşit din minţi de bucurie, fiindcă Macro i-a spus în mare taină că-i aduce puterea tribuniciană şi că mîine i-o va aduce la cunoştinţă şi Senatului."

De dimineaţă am plecat de acasă devreme de tot şi m-am dus la templul lui Apollo, unde urma să se întrunească Senatul. Beneficiam de liberă trecere la această adunare ca fiu de senator ; îi cunoşteam mai mult sau mai puţin, personal sau din vedere, pe aproape toţi membrii solemnei adunări, le ştiam gesturile şi atitudinile ; mi s-a părut că văd în jur figuri înspăimîntate, grupuri care se formau şi se risipeau repede, ca şi cum teama de a vorbi ceva ar fi fost mai mare decît dorinţa de a-şi arăta anumite bănuieli sau de a cere informaţii. Seianus şedea în jilţul cel mai înalt al curiei ; chipul lui de etrusc necioplit, brăzdat de riduri, părea satisfăcut, animat de orgoliul de a le arăta o dată mai mult dobitoacelor ălora de senatori că el făcea şi avea să facă întotdeauna ceea ce voia din Tiberius. S-a apropiat de mine, în timp ce mă uitam în sus, pe tiran, Nonius Aspernatus, şi urmărindu-mi privirea mi-a spus : „ia uite-l cum are chiar aerul că dînsul este stăpînul Imperiului, şi al întregului pămînt, şi al universului". „După Tiberius", am spus eu ca să-l provoc.

„Da, după Tiberius. Adio şi n-am cuvinte. Ştii ce mi-a spus Seianus acum cîtva timp ? Că-n ziua în care o să vrea să se debaraseze de Tiberius n-o să fie nici o greutate,

o să-i ajungă o singură noapte ca să schimbe mersul istoriei."

Mulţi dintre senatori au urcat pînă la locul lui ca să-l salute, majoritatea cu gesturi de umilă reverenţă. L-am văzut intrînd pe Macro, şi aceiaşi senatori l-au înconjurat cu gesturi omagiale. Venea de la Capri, trebuiau să se aibă bine şi cu dînsul. Memmius Regulus, care în calitate de consul şedea alături de colegul său, mi se părea că izbutea cu greu să-şi ascundă aprehensiunea şi frica. Macro s-a urcat la unul din locurile cele mai înalte şi a cerut adunării îngăduinţa să dea citire unei scrisori a împăratului. Era, într-adevăr, un document foarte lung şi confuz. Începea cu consideraţii privind nişte treburi mărunte de administraţie. După aceea pe neaşteptate pornea să enumere motivele pentru care Tiberius era nemulţumit de Seianus. După care vorbea despre o altă chestiune, pe care se bucura că primul său ministru o rezolvase spre folosul împăratului. Am văzut un zîmbet abia schiţat descreţind pentru o clipă chipul lui Seianus ; apoi a căpătat însă din nou o expresie de aşteptare încordată. Şi deodată glasul lui Macro a devenit dur, aspru.

Scrisoarea enumera cîteva fapte din care rezulta clar că Seianus uneltea să pună mîna pe imperiu şi se încheia cu o frază scurtă prin care i se cerea Senatului capetele a doi senatori şi arestarea lui Seianus cu o pază severă.

Adunarea a rămas pentru un moment îngheţată, într-o tăcere încremenită ; apoi au început să se ridice voci din toate părţile, senatori care cereau explicaţii, alţii care deja ocărau agitînd pumnul, alţii care căutau cu privirea un loc unde să se ascundă, dac-ar fi fost nevoie, ca să nu fie observaţi ; pe cei doi senatori incriminaţi i-am văzut deodată izolaţi la locurile lor, un mare gol li s-a făcut împrejur, fără un gest de prietenie sau de solidaritate din partea cuiva. Seianus nu se clintise, deschidea şi închidea gura ca şi cum ar fi vrut să vorbească şi cuvintele nu i

s-ar fi legat în gură ; avea chipul cenuşiu, pleoapele i se zbăteau repede, ca şi cum n-ar fi putut suporta lumina. Cineva de lîngă mine a spus „acum va ţine unul din discursurile lui obişnuite, şi Tiberius s-a fript". Seianus însă nu vorbea, îi tremurau colţurile gurii şi arunca priviri iuţi în jur cu aerul unei fiare hăituite. Între timp Memmius Regulus îşi recăpătase curajul şi energia ; l-a strigat pe nume, l-a somat să se pună la dispoziţia Senatului ; l-a strigat de trei ori şi Seianus stătea neclintit, şezînd oarecum pieziş la locul lui, ca şi cum n-ar fi auzit.

În momentul acela a intrat o trupă de gardă, care l-a înconjurat, l-a făcut să se scoale ; Memmius Regulus a părăsit fotoliul lui şi s-a dus alături de condamnat, şi micul grup a coborît scara, cu Seianus în mijloc, şi-a ieşit din clădire. M-am dus repede după ei, am ieşit împreună afară. Una din gărzi i-a dat repede arestatului însemnul tradiţional al condamnatului la moarte, i-a tras marginea togii cu care-şi acoperise capul, ca să-şi ascundă faţa, toţi trebuiau să vadă cine era condamnatul, şi i-a pus vîrful spadei sub bărbie ca să-l oblige să-şi ţină sus capul. Şi aşa a mers Seianus, tremurînd, palid în lumina puternică a dimineţii, avînd deja pe chip paloarea morţii. Abia dacă parcursese vreo sută de metri şi gărzile au şi fost nevoite să-nceapă să-şi deschidă drum prin îmbulzeala de oameni care alergau din toate părţile, de pe străzile care urcau spre colina palatină, dinspre Suburra, de pe Vicus Tuscus, o gloată care aflase deja tot (mi s-a spus mai apoi că Macro răspîndise oameni care să aţîţe plebea anticipînd vestea arestării), care şi începuse să scoată primele strigăte injurioase, huiduieli, apostrofări de trimitere la moarte, îmbulzindu-se şi tălăzuind ; şi Seianus se strîngea lîngă gărzi, le cerea ajutorul, ca şi cum s-ar fi temut să nu fie smuls din mijlocul lor. Şi astfel, în tumultul tot mai puternic al oamenilor care vociferau şi al energumenilor, a fost dus la închisoarea condamnaţilor

la moarte ; iar mulţimea s-a risipit imediat după aceea, unii au plecat să ducă vestea prin cartierele lor, cei mai mulţi în For şi pe la temple, ca să dea jos statuile pe care primul ministru pusese să-i fie ridicate în număr mare în ultimii ani ai puterii sale. (Am aflat mai tîrziu că Livilla, informată mai mult sau mai puţin, din ceea ce se vorbea prin case, despre toată afacerea, trimisese pe cineva în zori ca să-l avertizeze să nu se ducă la Senat, că ar fi fost trădat ; dar individul, orbit de mirajul de a fi asociatul împăratului la puterea tribuniciană, nu-i dăduse ascultare.)

Senatorii n-au pierdut timpul, ci l-au condamnat după-amiază să i se taie capul ; cu aceeaşi înfrigurare cu care făcuse să fie justiţiat Titius Sabinus, încălcînd legea celor zece zile, la fel a fost justiţiat şi el, imediat după condamnare, în carceră. Şi am văzut o mulţime înspăimîntătoare care asalta poarta închisorii din For, cerînd cu urlete puternice şi cu ameninţări să-i fie predat cadavrul şi capul tăiat de către călău ; şi trupul a fost dat de-a rostogolul drept insultă, în jos, pe scările gemonice, „în fluviu, în fluviu", strigau mulţi şi mulţi replicau „nu, n-a sosit încă timpul să fie lăsat în pace" ; şi-n vreme ce capul era purtat în procesiune, în hazul zgomotos al lumii, înfipt în vîrful unei lănci, cîţiva au început să-l batjocorească şi să se distreze cu cadavrul lui, acoperindu-l cu purpură, punîndu-i un sceptru în mîini şi fascii de lictori în jur ; iar cei care-i plimbau capul îl încoronaseră cu lauri.

A fost o mare şi nestăvilită veselie a poporului de rînd, se adunau tot mai mulţi oameni veniţi de prin cartierele cele mai depărtate, din suburbii, din cetăţile vecine, unde zvonul se răspîndise cu iuţeală ; în ziua următoare au înălţat într-un colţ al Forului, lîngă tribunalul pretorului, un fel de altar oribil pe care a fost aşezat cadavrul, păzit de nişte gărzi fanatice care acordau unuia şi altuia, rezol-

vînd fiecare caz cu o importanţă grotescă, dreptul de a-i face cîte ceva mortului, să-l maltrateze, dar nu într-atît încît să-l rupă cu totul, să-l cresteze cu o spadă sau cu un cuţit, să-i smulgă un smoc de peri, să urineze pe el. Întorcîndu-mă de la spectacolul acela groaznic, am văzut ieşind în Via Sacra un bătrînel curat, numai în tunică, cu barba proaspăt retezată, care trăgea după el legat cu o sfoară un bust al lui Seianus, şi cînd a ajuns în mijlocul străzii s-a oprit, şi-a ridicat tunica şi s-a c... pe chipul de marmoră. Apoi s-a aranjat la loc, şi cînd să plece, s-a întors foarte grav către statuie rostind : *„ad facie tua"*.

Trei zile a durat ritualul acela obscen, apoi a venit o trupă de pretorieni cu ordinul să-i pună capăt şi-au aruncat rămăşiţele în fluviu. Între timp Senatul, felicitîndu-se pe sine însuşi pentru recîştigata libertate, hotărînd să ridice o statuie Libertăţii ca o veşnică evocare a acelui eveniment, proclamînd sărbătoare ziua condamnării la moarte şi radiind numele lui Seianus din toate actele şi documentele oficiale, a ordonat să li se ia viaţa şi copiilor lui, un băiat tînăr şi o fată de paisprezece ani. Băiatul a fost investit imediat cu toga virilă, fiindcă nu era voie să se condamne la moarte un tînăr mai înainte de această ceremonie. Cît despre fată, fiindcă un senator s-a ridicat şi a spus că este un lucru neîngăduit şi în măsură să atragă răzbunarea zeilor să supui unei morţi violente o fată care e încă fecioară, cineva, n-am vrut să mai întreb cine, Macro sau altul, a sugerat ca temnicerul, înainte de a o sugruma pe fată, să o defloreze ; „şi-n felul ăsta va dispărea şi mica dificultate", a spus pe greceşte cel care a propus lucrul ăsta, aşa cum obişnuiau rafinaţii să scoată în evidenţă un joc spiritual de cuvinte.

Plebea nu se mulţumise să se distreze cu cadavrul ; aţîţată de invocaţiile pe care senatorii le aduceau Libertăţii, de făgăduielile unei noi ere, s-a repezit să ia cu asalt casele favoriţilor lui Seianus, să-i atace, să-i brutalizeze şi

să-i ucidă pe toți cei care-i cădeau în mînă, fie că exista o bănuială, fie o șoaptă a celor prezenți, că persoana respectivă s-ar fi bucurat de prietenia și de favorurile tiranului. Pretorienii, ca și cum s-ar fi rușinat că-i fuseseră atîta vreme credincioși, sau pentru a și-l face favorabil pe noul șef, sau datorită unor ranchiune multă vreme ascunse — și-n plus iritați de faptul că Macro îi însărcinase cu arestarea lui Seianus pe pompieri, un corp inactiv și fără tradiții, în loc să-i însărcineze pe ei — s-au aruncat și ei în învălmășeală, prădînd și incendiind case și alungînd oamenii. Imediat Senatul a deschis procese împotriva cutărui și cutărui patrician sau senator care se compromisese în mod mai fățiș cu Seianus sau care-și făcuse datoria mai tîrziu decît alții, lăudîndu-se cu vechi binefaceri. Și-au răsărit delatori de pretutindeni. Mulți au fost condamnați la moarte, alții s-au sinucis.

S-a întîmplat că cei mai șmecheri dintre senatori, nerăbdători să se lustruiască cu niște merite proaspete, au solicitat Senatul să-i trimită într-o delegație la Tiberius ca să-i anunțe reușita loviturii de stat, și printre ei cel dintîi consulul Memmius Regulus, devenit foarte sigur de sine, acum, că lucrurile mersesеră bine. Bătrînul Tiberius însă își cunoștea podoabele ; față de senatori, fie că-i știa prieteni sau dușmani, și mai bine zis dușmani timizi sau dușmani mai îndrăzneți, nutrea un dispreț profund ; suflete de sclavi, le spunea el. A trimis înaintea vajnicilor bărbați pe oamenii lui ca să le mulțumească mult pentru ceea ce făcuseră, și-n primul rînd consulului Regulus, dar să le spună să se întoarcă la Roma, fiindcă împăratul avea altceva mai bun de făcut decît să-i primească pe dînșii.

Apicata, soția lui Seianus, pe care nimeni nu s-a gîndit s-o condamne, fiind lucru știut că era o soție disprețuită și trădată, și-a curmat singură zilele ; înainte de a se sinucide însă i-a trimis o scrisoare lui Tiberius, povestindu-i amănunțit cum se petrecuseră lucrurile între Seianus și

Livilla, soţia lui Drusus, şi cum cel din urmă fusese ucis de o otravă aleasă de Seianus, cu un efect foarte lent, în aşa fel încît să dea impresia unei boli misterioase ; şi cum i-o administrase Livilla cu concursul tînărului Lygdus, favoritul lui Drusus. Tiberius, mi s-a spus, a stat la îndoială dacă să dea crezare scrisorii sau s-o considere drept o răzbunare de femeie disperată şi văduvită de nişte copii nevinovaţi ; mulţi susţineau această ipoteză, spuneau că nu existau probe pentru acuzaţia adusă de Apicata. Numai eu cunoşteam adevărul, dar l-am ţinut pentru mine ; cursese de-acum prea mult sînge, şi spiritele erau periculos de pornite. Cert e că Tiberius, care pentru lucruri aflt de neînsemnate îşi condamnase prietenii şi rudele la moarte, a dat ordin ca nenorocita de Livilla să fie încredinţată mamei sale Antonia. Mîndra bătrînă şi-a păstrat pentru ea pedeapsa cuvenită, a ţinut-o pe fiica sa sechestrată în casă, fără să vadă pe nimeni altcineva, umilind-o în permanenţă cu mustrările ei ; pînă cînd Livilla s-a sfîrşit, dacă nu de foame, cum s-a spus, de deprimare şi de prostraţie.

După moartea lui Seianus, cine ştie din ce motiv, am fost convins că Tiberius avea s-o recheme de la Pandataria pe Agrippina, care îşi ispăşise de-acum cu vîrf şi îndesat greşelile ; pe cei doi copii ai săi îi ucisese Seianus, pe Nero aşa cum am spus, şi la scurt timp pe Drusus, care, întorcîndu-se la Roma după ce petrecuse cîteva luni la Capri cu Tiberius, a fost arestat, din ordinul lui Seianus, ţinut prizonier în subteranele palatului imperial şi lăsat să moară de foame (a murit furios, rozînd de foame părul din saltea). Am aşteptat cîteva luni, dar, neprimind vestea nici unui act de clemenţă, am hotărît să mă duc şi să solicit personal lucrul ăsta. Ştiam prea bine că intervenţia mea n-avea să schimbe cîtuşi de puţin soarta, împlinită cu nouăsprezece secole în urmă, a Agrippinei. În primul

rînd însă n-o cunoşteam, amintirile mele din şcoală erau cam confuze ; şi-n plus eram dator în numele vechii prietenii pe care o avusesem faţă de ea şi faţă de Germanicus să am grijă şi să-mi dau osteneala pentru ea, chiar dacă grija şi osteneala mea ar fi fost inutile. Nu era de dorit să mă duc la Capri la nimereală, trebuia să mă asigur că aveam să fiu primit. Mi-am trimis aşadar înainte un plenipotenţiar în persoana lui Nicomede, sclavul meu secretar, bibliotecar şi notar. În lumea capitalistă Nicomede ar fi fost administratorul meu, omul meu de încredere, secretarul meu particular, avînd o leafă cu care să ducă o viaţă burgheză modestă împreună cu familia lui, un program fix, o lună de concediu pe an şi drepturile unui cetăţean liber, legate de riscul, întotdeauna iminent, al unei concedieri. În secolul acesta întîi, Nicomede e un sclav pe care mi l-a cumpărat tata într-o zi cînd a venit să mă viziteze la Atena, considerînd că ar putea să-mi facă plăcere *un puer paedagogianus* [1], cum se numeau unii sclavi educaţi, instruiţi, cu o înfăţişare plăcută, destinaţi să ţină companie şi să-şi ofere serviciile tinerilor nobili. Acesta era un băiat ceva mai mic decît mine, crescut în casa unui filozof, cult, delicat, avînd o origine cam incertă, poate sirian sau de alt neam din Asia Mică.

Era de mulţi ani tovarăşul meu de călătorie, ducea mai mult sau mai puţin aceeaşi viaţă cu mine, îşi pusese deoparte nişte economii considerabile pentru ziua în care aveam să-l eliberez ; lucru pe care l-aş fi făcut de mult, dar el avea impresia c-o ducea bine şi c-avea mai puţine probleme ca sclav decît ca libert, era de ajuns să-i înscriu eliberarea în testament. Şi izbutise să fie cu mine într-o deplină confidenţă ; ştia cînd să mă contrazică şi cînd să-mi impună părerea lui care era mai bună, ştia cînd să mă ironizeze pentru anumite atitudini ale mele, sau să-mi corecteze greşelile în materie de gust şi de etichetă, pe care continuam să le comit chiar şi după treizeci de ani

de viaţă romană. În ziua în care aş fi fost tentat să dezvălui cuiva misterul vieţii mele, Nicomede ar fi fost cel dintîi care avea să-l afle, mă gîndeam eu cîteodată. Alteori, dimpotrivă, mi se părea că l-aş fi dezvăluit mai uşor altora decît lui ; de teama, poate, a unei atitudini de reprobare din partea lui, pentru uşurinţa cu care pornisem în aventura asta absurdă, cu care acceptasem să încerc experienţa asta inumană, să-mi petrec toată viaţa în mijlocul unor oameni care, în fond, odată epuizate curiozităţile de ordin filozofic şi social, mi-erau mai străini decît ipoteticii locuitori de pe Marte sau de pe Venus, de care nu mă lega nici un fel de solidaritate, ale căror necazuri şi dureri şi speranţe constituiau pentru mine obiecte de lucidă contemplare literară, o glumă trecătoare desfăşurată în intervalul de numai patruzeci de minute din adevărata mea viaţă. Mă gîndeam să-i dau lui Nicomede o scrisoare personală pentru Tiberius, apoi însă, ştiind cît de mult ura acesta lucrurile scrise, m-am mărginit să-l învestesc cu sigiliul meu şi cu o tăbliţă de prezentare, după care urma să spună numai că solicitam o audienţă. Eram resemnat că va trebui să aştept îndelung răspunsul ; ştiam cît era Tiberius de încet şi de prevăzător în toate ; obişnuia să afirme că lucrurile făcute în grabă nu reuşesc niciodată bine, şi că problemele spinoase se rezolvă prin amînare şi fără să fie nevoie de vreo grabă deosebită. Şi, într-adevăr, dacă ar fi putut să procedeze întotdeauna după voinţa sa, persoanele condamnate pentru lezmajestate sau din alte motive ar fi rămas din partea lui un timp îndelungat în închisoare şi unele ar fi putut, pînă la sfîrşit, să scape cu viaţă.

Nicomede, contrar aşteptărilor mele, a lipsit ceva mai mult de două săptămîni, şi s-a înapoiat spunîndu-mi că Tiberius era bucuros să mă vadă după atîta vreme. A adăugat că Tiberius îi spusese să-mi repete întocmai cuvintele lui :

„Spune-i lui Valerius Monellus că a avut dreptate să se ferească de ploaie ; dar nu într-atît încît să aştepte o zi însorită ca s-o pornească la drum".

Şi s-a uitat la mine în vreme ce-mi recita fraza asta, avînd aerul să-mi spună că, dacă nu o înţelegeam, el era gata să-mi explice sensul ei. Bineînţeles că l-am deslu-şit repede şi eu.

E ştiut faptul că, în urmă cu vreo treizeci de ani, Tiberius avusese un acces de mizantropie şi hotărîse să părăsească onoruri şi funcţii şi să se retragă într-o si-hăstrie unde să mediteze asupra zădărniciei lucrurilor omeneşti ; şi fiindcă nici mama sa şi nici Augustus nu voiau să-l lase să plece, făcuse greva foamei, după ce lăsase prin testament public averea lui. Şi era într-adevăr în stare să se lase să moară de foame, şi lucrul ăsta l-a înţeles Livia, şi l-a înţeles şi Augustus, aşa că l-au lăsat să plece. Iar el s-a dus la Rodos ; şi cînd am fost şi eu acolo, peste cîţiva ani, am găsit încă persistînd amintirea ilustrului principe care trăia modest, discuta filozofie şi literatură cu retorii de acolo şi-şi făcuse o provizie bună de ceea ce azi numim *humour*, iar pe atunci se numea „sare atică". Şi-am înţeles imediat „sarea" frazei sale ; şi i-am făcut cu ochiul lui Nicomede dîndu-i să înţeleagă fără să fie nevoie de cuvinte că n-aveam trebuinţă de perspicacitatea lui. Tiberius era mulţumit de faptul că eu înţelesesem, cu toate că trăiam între flecărelile şi acu-zaţiile celor de la curte, că unul era Seianus, şi altul Ti-berius ; că Tiberius, dacă-l tolerase pe Seianus pînă acum, nu însemna că era de acord nici cu ideile şi nici cu modul lui de a guverna. Şi era clar că dacă l-aş fi vizitat cînd Seianus era în culmea puterii, aş fi fost şi mai în diz-graţie decît eram în faţa celui din urmă. Cu toate astea, adăuga Tiberius, un bărbat ca Valerius Monellus, care demonstrase că nu-i era teamă de nimeni şi nici de con-secinţele actelor lui, ar fi putut să înfrunte vremea rea,

adică riscul răzbunării lui Sejanus, și să vină să-l viziteze mai înainte. Acum, cînd răsărise soarele, prea mulți erau aceia care dăduseră fuga la Capri sau care-și manifestaseră intenția să alerge acolo ca să-i jure credință și devotament.

Ca întotdeauna cînd era vorba să revăd un loc care-mi fusese drag în viața mea anterioară, m-am îmbarcat la Napoli cu nerăbdare și emoție, pornind spre insula al cărui neschimbat profil acoperea largul mării în partea de miazăzi ; am acostat în port, în același loc unde se află și astăzi, dar mai mare, cu căsuțe albe pe țărm care mi se păreau a fi cele de astăzi, cu ferestre și porticuri rare și cu acoperișul boltit ; am urcat un drum frumos și pietruit pe același parcurs cu drumul asfaltat de astăzi ; am regăsit în soarele de sfîrșit de aprilie vegetația abundentă, aroma rășinilor arse de soare ; pe laturile micii piețe de la poalele muntelui, un mic for, se aflau un templu și un portic, și între portic și for se afla un grup de notabilități, printre care am recunoscut senatori, funcționari, patricieni, amestecați de-a valma cu populația locală, țărani și pescari care vorbeau un dialect aproape ininteligibil, între greacă și latină, și duceau coșuri cu pești și cu crustacee sau amfore cu vin la micile prăvălioare înșirate de-a lungul străduțelor care coborau abrupt către mare sau se cățărau sus pe munte.

Am găsit adăpost în villa, care domina Marina Grande lui Curtius Atticus, un bătrîn cavaler care fusese prieten cu Ovidius.

„Ai venit să vorbești cu Tiberius ? O să fie greu să-l vezi. După toată povestea cu Sejanus și după scrisoarea Apicatei, a stat închis luni de zile în palat, acolo sus, și n-a vrut să vadă pe nimeni ; acum și-a mai revenit puțin, dar e mai sălbatic ca totdeauna. Sînt aici oameni care așteaptă de săptămîni întregi ca să stea de vorbă cu dînsul."

„Eu însă l-am expediat pe Nicomede să-mi anunțe sosirea ; și Tiberius mi-a trimis vorbă să urc imediat la Villa Jovis, pe muntele care domină marea în partea de răsărit, în fața țărmului de la Surrientum." Curtius Atticus s-a uitat la mine înmărmurit : „Tare-aș vrea să aflu ce cîrdășie ai cu bătrînul. Știi că n-a vrut să-i vadă săptămîni în șir nici pe Iulius Marinus și nici pe Vesculariius Flaccus, care erau prietenii lui încă de pe vremuri, de la Rodos, și erau în permanență la palat ; și că s-au omorît și unul, și altul ?"

„De disperare că n-au mai fost primiți ?"

„Doar nu vrei să-mi spui că nu știi nimic, tu, care vii de la Roma. Conspirația lui Seianus avea pretutindeni ramificații, se întinsese pînă și la Capri, pînă și printre persoanele apropiate împăratului, și făceau parte din ea pînă și nenorociții aceia doi ; cînd au aflat de acuzația prezentată înaintea consulilor și-au tăiat venele ; fapt care constituie o mărturie de vină. Tiberius însă a aflat despre lucrurile astea abia după aceea ; dacă nu voia să-i vadă, e la fel cum nu voia să-l vadă nici pe Cocceius Nerva, sau pe mine ; în șase luni dacă am fost de trei sau patru ori la palat. Tu însă, după cum se vede, ai acolo un acces secret."

Pe Tiberius l-am găsit plimbîndu-se singur pe o alee umbrită de lauri, deschisă într-o parte spre îndepărtatul țărm de la Herculanum. Cam pe la mijlocul anului aceluia, 32, se apropia de șaptezeci de ani. Încă drept, solid, cu fața tăbăcită de atîtea campanii militare și arsă de soare, avea un aer de sănătate fizică și morală care-i conferea aproape o solemnitate divină, părea una dintre statuile lui care căpătase pe neașteptate viață. Era acum pe jumătate chel, și de pe gît, de la ceafă, i se întindeau pînă la jumătatea obrazului drept niște pete vineții. Am întîrziat cu privirea pe chipul lui ceva mai mult poate decît era

normal, fiindcă m-a întrebat cu oarecare bănuială cum îl găseam față de ultima dată de cînd îl văzusem. I-am spus, ceea ce era și adevărat, că-l găseam cît se poate de bine.

„Se vede că, cu cît te detașezi mai mult de contactul cu oamenii, cu atît mai mult îți prosperă trupul, într-o senină și tihnită vegetare, ca stejarul săgetat de trăsnet, care dă frunze cu și mai multă vigoare pe ramurile rămase. Îți place ideea asta ? Vrei să fac din ea un distih pe grecește ?"

Și a rîs. Într-adevăr, nu-i mai găseam înfățișarea aceea tristă și întunecată despre care-mi vorbise Curtius Atticus ; simțeam însă că îmbrăca așa într-o conversație superficială o iremediabilă și adîncă amărăciune.

„Mi-e scîrbă de traficanții și de intriganții de la Roma, mi-e groază că am avut încredere în oameni și indulgență față de ceea ce mi se părea evidenta și nevinovata ambiție a celor care-mi erau mai apropiați și era în realitate sete de putere și dorință de distrugere, sînt sătul de intrigi, de lingușiri, de mașinații și de turnătorii, în așa măsură încît nu mă sinchisesc de altceva decît să-mi mențin sănătatea, să mănînc cu poftă, și să stau de vorbă cu niște prieteni inteligenți și sceptici ca și mine despre ciupercile porcești, despre prepelițe, despre stridii și despre sturzi, care sînt cele mai savuroase mîncăruri. Ai sosit tocmai la timp ca să participi la concurs, am pus la bătaie două mii de sesterți pentru cine o să dea cel mai bun răspuns la întrebare. Tu ce părere ai în problema asta ?"

Am răspuns că, după părerea mea, cele mai gustoase dintre toate erau ciupercile porcești fierte și pregătite cu ulei, cu sare, piper, vin vechi și coriandru verde tocat mărunt. „Dar cu mult mai rafinate decît cele patru delicatesuri pe care le propui la alegere sînt trufele albe din Piemonte sau de pe colinele bologneze ; trebuie să le culegi pe cele mai mari, să le fierbi în vin vechi și-n supă,

să le condimentezi cu sare, piper, ceapă, plante aromatice şi să le serveşti cu alte feliuţe subţiri de trufe crude pe deasupra."

„Pe Jupiter, felul ăsta trebuie să-l înveţe şi bucătarul meu, numai auzindu-te cum îi spui reţeta îmi lasă gura apă. O să dau imediat ordin să mi se aducă trufe din astea de la... unde ai spus că se găsesc cele mai bune ?"

„În împrejurimile Albei Pompeia, în regiunea a noua, la poalele Alpilor Cozie."

„Alba Pompeia ? O să-mi amintesc eu. Dar acum stai să vezi."

I-a făcut semn unui sclav tînăr şi blond, cu părul lung, drept şi lucios, care stătea în apropiere purtînd un coş cu fructe. Tînărul s-a apropiat roşind şi a salutat pe greceşte, Tiberius mi-a întins un măr mare din coş. „Ţi se pare proaspăt, ţi se pare sănătos, ţi se pare tare ?"

„Parcă-i de marmoră." Şi într-adevăr era tare şi compact între degete. Tiberius mi l-a luat din mînă şi, ţinîndu-l bine cu mîna dreaptă, a apăsat cu vîrful indexului de la mîna stîngă pe polul fructului, acolo unde-i fusese desprinsă codiţa, şi apăsînd în felul ăsta degetul lui a pătruns dintr-o parte în alta fără vreun efort vizibil.

„Spune-le cînd ai să te întorci la Roma palavragiilor ălora, defăimătorilor ălora care mişună din Curie în For şi de-acolo la Septa Iulia şi şuşotesc, făcîndu-şi cu ochiul şi rîzînd prosteşte, că sînt un ramolit, că mă consum cu fecioare şi cu efebi, şi că sînt un bătrîn decrepit ; ştiu eu, ştiu eu că există oameni care spun şi lucruri din astea, cîte un filozof îngălat şi prăpădit — sînt, dealtfel, aceleaşi bîrfeli pe care le difuza şi Seianus şi care continuă să circule. Dar ţi se pare că într-un loc cum e ăsta, patria sirenelor, cel mai armonios, cel mai încîntător loc din lume, unde apa grotelor şopteşte versuri din Homer, trebuia să mă înconjur de nişte sclavi negri şi diformi ca aceia care ne vin din Spania, sau de trupeşii aceia mari şi

animalici, capturați în războaiele din Panonia și din Germania ? Am pus să fie căutați în Grecia cei mai frumoși băieți care se găsesc pe piață fiindcă-mi plac lucrurile frumoase. Și-n seara asta, la cină, o să pun să servească masa niște fete îmbrăcate numai cu o centură pe șolduri, și n-ai să vezi un spectacol mai armonios decît ăsta, într-atît sînt de tinere și de bine făcute și de demne ; cele mai caste din lume, nu sînt atît de caste nici vestalele, care dorm noaptea chinuite de visuri libidinoase, dacă e să mă iau după o mătușă de-a mea care, ieșind din veneratul colegiu, și-a luat în trei ani trei soți și tot atîția amanți, nu degeaba făcea parte din ginta Claudia. Dar, spune, ai prefera să ai în jurul tău, cînd stai la masă, niște vlăjgani negri și transpirați, care zadarnic pui să fie depilați și spălați, căci exală mereu miros de țap ?"

Ne preumblam încoace și încolo în după-amiaza blîndă care abia începuse, și Tiberius din cînd în cînd se oprea și ațintea asupra mea ochii aceia ai lui mari și deschiși la culoare, limpezi, de luptător și de gînditor, ochi de nordic, specifici gintei Claudia ; aceiași ochi ai Claudillei pe care o lăsasem la Roma ; și lucrul ăsta îmi inspira față de omul care pășea alături de mine o duioșie de rudă apropiată.

„Vițioși sînt ei, palavragiii și intriganții, toți din neamul lui Sextus Marius, care venise aici să-și facă o villă, după ce-i jefuise și-i lăsase doar cu cămașa pe dinșii pe oamenii administrați de el în Spania. Într-o zi i-am lăudat frumusețea uneia din fetele lui și i-am spus că numai din considerație pentru o fată așa de frumoasă nu-i ceream socoteală pentru detestabila lui administrare, care avusese loc pe vremea cînd nu eram eu la conducere ; iar el a trimis-o repede noaptea și pe ascuns la Roma, ca s-o sustragă, a avut curajul să afirme lucrul ăsta, poftelor mele senile. Și unde mai pui că n-am iubit nici o altă femeie, după dulcea mea Vipsania. Ei, știi care-i morala ?

Sextus Marius s-a culcat el cu frumoasa lui fată, iar eu a trebuit să pun să fie aruncaţi amîndoi de pe stînca Tarpeia. Să se ducă să se plimbe moraliştii ăştia."

Bietul Tiberius, mă gîndeam eu ; şi pamfletele acelea care circulă pe ascuns prin Roma, am văzut şi eu cîteva, şi-n care se spun cu privire la dînsul cele mai obscene lucruri pe care le poate născoci o minte bolnavă, or să devină unicul izvor pentru istoricii în goană după scandal, pentru scriitorașii cu fixaţii sexuale, pentru moraliştii înrăiţi. Şi cu toată viaţa lui morală, de petrecăreţ într-adevăr, dar fără vicii şi fără morbiditate, chiar dacă şi-o fi luat vreo femeiuşcă sau vreun tinerel, o să rămînă întotdeauna în urmă faţă de majoritatea moraliştilor aceştia, şi va trece timp de secole în cronici şi în istorie drept un bătrîn dezgustător. Cînd m-am întors în lumea mea, şi le-am spus la toţi cum stăteau lucrurile, şi am citat viaţa morală dusă de Tiberius, spiritul lui viu chiar la o vîrstă atît de înaintată, discuţiile lui preferate cu contemporani inteligenţi şi culţi, şi preocuparea lui constantă pentru treburile statului, privite chiar cu o mai mare clarviziune din depărtarea refugiului său, am găsit încă oameni care mi-au retezat-o scurt ; şi „cu încercările astea de reabilitare", mi-a spus un ilustru scriitor pentru care Capri înseamnă Titus Livius, Horatius şi Suetonius la un loc, „n-o să izbuteşti decît să-i faci şi mai palid chipul".

„Ai văzut lume multă în atriu şi în săli, şi jos în For ? Nu e zi în care să nu sosească o navă în port plină cu graaguri."

I-am spus că văzusem lume multă, că recunoscusem sau îmi fuseseră arătaţi guvernatorii unor provincii, propretori şi procuratori, senatori şi cavaleri.

„Îi ţin cît mai mult posibil departe, doar cîţiva izbutesc să pătrundă prin reţeaua liberţilor mei. Cu toţii vor să mă

vadă, numai că-n loc să-mi vorbească despre oamenii pe care-i administrează, cum se îngrijesc de bunăstarea provinciei, cum menţin pacea la hotare, ce mai pun la cale parţii, şi armenii, şi sarmaţii, şi germanii, vin numai ca să-mi vorbească rău unul de altul ; şi sînt unii care-mi cer postul altora şi alţii care se tem că, dacă nu vin să-mi facă curte, or să fie înlocuiţi. Ar fi trebuit să înţeleagă că eu nu am decît două sisteme, sau pedepsire imediată, sau favoare îndelungată ; pe cei care nu fură chiar cu amîndouă mîinile şi nu fac prea mari boacăne, odată numiţi, îi las cît mai multă vreme în locul respectiv, în interesul imperiului şi al provinciei. Cînd ştiu că au tot timpul înaintea lor, se mulţumesc să tundă turma în loc s-o jupoaie. În fond sînt ca puricii, care, odată ce s-au umflat bine cu sîngele din corpul celui pe care s-au aşezat, stau sătui şi liniştiţi pentru o bucată de vreme. Dar dacă n-ai să faci decît să-i goneşti pe puricii vechi şi să-i înlocuieşti cu alţii noi, ce nenorocire o să fie pentru cei supţi."

A rămas puţin tăcut, privind departe, cu ochii pe jumătate închişi, cu capul puţin înclinat, cum era obiceiul lui atunci cînd nu vorbea. După aceea a reluat pe un cu totul alt ton.

„Flecarul acela de Trasillus, care nu-i liniştit pînă nu-mi face un horoscop pe săptămînă, ştii ce mi-a spus ieri ? Mi-a spus că timp de aproximativ douăzeci de secole o să fiu cel mai pe nedrept calomniat dintre Cezari, şi la urmă c-o să fiu onorat ca cel mai înţelept administrator pe care l-a avut vreodată imperiul ăsta. M-aş împăca definitiv cu asta. Cu cît mai tîrziu vine sentinţa, cu atît e mai dreaptă. Dar tu ce spui de asta, eşti înzestrat cu spirit profetic ?"

A izbucnit într-un rîs nebun, văzîndu-mi chipul perplex şi speriat.

„Nu-ţi fie teamă, ştiu multe despre tine, mult mai multe decît ai putea crede tu. Acum n-am timp, sînt mulţu-

mit c-am putut schimba două vorbe și cu asta gata, într-una din serile următoare ai să vii să-mi spui ce vrei de la mine, și știu de pe acum că n-o să te pot satisface. Vezi că și eu sînt înzestrat cu spirit profetic ?"

Și-a rîs din nou. (Și într-adevăr, o să vă spun chiar acum, anticipînd în timp faptele, că nu s-a lăsat înduplecat de argumentele mele în favoarea Agrippinei. Prea i-o făcuse de tot cu planurile ei ambițioase și ridicole : „e posibil ca o femeie să ridice flamura rebeliunii cu un stat-major de patricieni vicioși, sau ce-o fi crezut, că e tot pe podul de la Rin ?".)

„O să-ți povestesc niște lucruri interesante despre tine, de-o să-ți vină rău. N-ai teamă, am gonit egipteni și evrei și astrologi, tu însă îmi ești simpatic, și fără-ndoială că ești ocrotit și de zei ; iar eu sînt destul de superstițios ca să nu mă pun de-a curmezișul puterilor divine. Așadar, e adevărat ceea ce spune Trasillus despre mine ?"

Bătrînul vraci, care dealtfel era un om foarte învățat în materie de matematici și de științe, cu bărbuța lui rîioasă și cu fața descărnată de profesor de liceu prost plătit, a căpătat în momentul acela în ochii mei importanța unui proroc serios și, desigur, inteligent. Nu era însă cazul ca eu să mă fi compromis, cel puțin pentru moment. Am zîmbit și eu și-am spus :

„Acum nu-ți mai spun nimic. O să vin în seara pe care mi-ai fixat-o, ca să ne spunem fiecare ceea ce știm sau ceea ce credem că știm."

Timp de o lună n-a mai fost vorba deloc de lucrul ăsta. Am revenit de multe ori la palat, dar îl vedeam pe Tiberius numai în fugă. În fiecare dimineață mă întîlneam în For cu oameni din toate părțile Imperiului. Am coborît într-o zi pe un drum de țară la Marina Piccola, pe timpul acela un mic port cu cîțiva pescari. Nu era nici o villă prin partea locului, nimic, numai vii dese și căsuțe rare de țară în jos pe povîrniș, și pini de pădure și palmieri

pitici care creşteau din stînca bătută de soare. Regăscam în schimb mereu, cu aceeaşi impresie de stabilitate, de etern, contururile binecunoscute ale ţărmurilor, ale stîncilor, ale muntelui, şi mirosul greu, pătrunzător, al răşinilor dospite la soare, al tufişurilor care exalau efluvii aproape animale. Cu toate astea, de la o vreme am început să am impresia că şi natura aceea îmi apărea deosebită, aproape străină ; şi nu înţelegeam de ce ; pînă cînd mi-am dat seama că multe lucruri se schimbaseră şi aici ; nu exista, bineînţeles, nici urmă de plante exotice care par a fi azi caracteristice insulei şi care-au emigrat aici în vremurile care au urmat, la fel cu pasionaţii scandinavi şi britani, agave, smochini de India, chiparoşi ; în locul lor erau tufişuri dense de ienupăr şi de roşcovi şi o întindere deasă de pădure înaltă se căţăra cît putea de sus pe parapetele prăpăstioase ale muntelui. Am hotărît să-mi construiesc o villă pe versantul acesta, cu un drum comod care să coboare de pe colină în jos. În fond, toată viaţa mea din secolul douăzeci mi-am dorit să-mi fac o villă la Marina Piccola ; de ce să nu profit în acest sens măcar în această reîncarnare, cînd eram bogat şi liber de orice obligaţie, şi mi se trezise din nou vechea mea pasiune pentru insulă, adică o pasiune mai mare chiar, fiindcă noile senzaţii se adăugau la celelalte ? ! Acesta era negreşit locul cel mai potrivit pentru iminenta bătrîneţe, unde aveam să aştept în pace să-mi recapăt celălalt corp şi cealaltă viaţă. Şi deodată am fost cuprins de nerăbdare, m-am gîndit să-i chem imediat la Capri pe administratorul meu pentru cumpărarea terenului, şi pe arhitectul meu pentru planul villei şi al drumului. I-am spus gazdei mele că intenţionam să trimit la Roma un sclav ca să-i cheme pe cei doi, cunoştea cumva vreun proprietar de navă care să plece imediat la Misenum sau la Gaeta ? Atticus mi-a spus că, dacă mă grăbeam atîta, era de ajuns să cer de la palat îngăduinţa să fac apel la serviciul oficial de semnali-

zări : un mesaj al meu, încredințat seara, ar fi ajuns la Roma înainte de miezul nopții.

O idee bună. I-am cerut un permis lui Cocceius Nerva, care-n calitatea lui de jurist era oarecum și ministru de interne, și-am dus eu însumi mesajul destinat intendentului meu la turnul de semnalizări, care nu era departe de palat, în punctul cel mai înalt al muntelui. Telegrafistul, un libert armean, tînăr plin de entuziasm, m-a asigurat că-n dimineața următoare aș fi putut avea răspunsul ; era o seară senină și putea să cheme direct Capul Misenum prin focuri de torțe, și de acolo, trecînd prin alte cîteva stații, mesajul meu ar fi ajuns foarte repede la Roma, n-avea decît două mesaje oficiale de trimis înainte, cu o precedență absolută.

Mi-a arătat sistemul cu care, acoperind la anumite intervale focul unei baterii de torțe, se putea transmite cu un alfabet convențional și cu sistemul prescurtărilor tironiene o frază lungă în două sau în trei minute ; astfel, pentru cuvintele *„venire immediate Capreas“* trebuia să transmită *„Vir imdt Cp“*, clar de tot, nu-i așa ? Aceleași sigle ale stenografiei lui Tiro. Și mi-a spus cu mîndrie : „În ziua în care Seianus a fost decapitat i-am adus eu vestea lui Tiberius, la o oră după ce s-a înfăptuit. Într-adevăr, nu mai există distanțe pentru spiritul omenesc.“

În felul ăsta, două zile mai tîrziu, au sosit la Capri administratorul și cu arhitectul ; am cumpărat imediat terenul potrivit la Marina Piccola, cam prin părțile pe unde se află astăzi Canzone del Mare, am elaborat împreună, arhitectul și cu mine, planurile villei, cu încăperile de vară și cu cele de iarnă, și cu tot confortul modern, piscină cu apă caldă și rece, încălzire cu aer cald ; arhitectul era inteligent, îmi ghicise imediat dorințele, și-am lucrat împreună toată ziua, și aproape că uitasem motivul pentru care venisem la Capri, absorbit total cum eram de proiec-

tele mele. Pînă cînd, într-o zi, Tiberius mi-a trimis vorbă să urc și să cinez cu el în după-amiaza zilei următoare.

Am cinat în trei, Tiberius, Trasillus și cu mine, pe terasa palatului, care era închisă de jur împrejur de coloane, așezată pe o platformă din peretele stîncos. Înainte de cină îi vorbisem lui Tiberius despre Agrippina, așa cum am spus, și-am primit în privința ei răspunsul acela sec, anume că pentru moment ședea bine acolo unde se afla. A adăugat totuși că n-ar fi fost rău dacă m-aș fi dus s-o văd la Pandataria și dacă aș fi făcut-o să înțeleagă că, dacă stătea liniștită și avea puțină răbdare, și mai cu seamă dacă promitea să pună capăt chestiei cu partidul, mai devreme sau mai tîrziu avea s-o scoată de acolo.

Întorcîndu-mă peste o lună la Roma, am plecat imediat de acolo la Pandataria. Am regăsit totul la fel cu trei ani în urmă, splendida villă solitară, lugubră ca un mausoleu, și pe Agrippina închisă mai mult ca totdeauna în indiferența ei, preocupată și tăcută. A fost foarte drăguță cu mine, a spus că eram singurul prieten care-i rămăsese credincios, a avut aerul să creadă în bunele intenții ale lui Tiberius pentru un viitor nu prea îndepărtat, a avut un zîmbet de ușoară ironie cînd i-am repetat cuvintele „dacă promitea să pună capăt chestiei cu partidul". După care am întreprins o călătorie lungă care m-a dus în regiunile septentrionale ale Europei ; am vizitat cu de-amănuntul Galia și m-am întors la Roma la sfîrșitul lui octombrie al anului 33 ; imediat Vipsanius mi-a spus că Agrippina murise ; chiar în ziua aniversării morții lui Seianus, la 18 octombrie. Se sinucisese, se lăsase să moară de foame, așa cum făgăduise. Hotărîrea ei fusese probabil de mult luată. Vipsanius mi-a reprodus niște zvonuri care circulau, anume că înnebunise, că săptămîni în șir încercaseră s-o hrănească cu forța. Nu le-am dat crezare ; o cunoșteam prea bine pe femeia aceea mîndră, și-am recunoscut-o

în voința asta plină de dispreț a ei, de a dispune cum voia de propria-i viață. Ori nu crezuse în bunele intenții ale lui Tiberius, ori, mai probabil, se gîndise că veneau acum prea tîrziu, după ce fiii ei Drusus și Nero muriseră în exil sau în închisoare. Și, disprețuitoare și mîndră ca întotdeauna, se hotărîse să prevină favoarea tardivă a lui Tiberius, făcînd-o inutilă.

Cina a fost rafinată, dar sobră. Am observat că Tiberius bea foarte puțin vin, și îndoit foarte mult cu apă.

„Au trecut vremurile bune, cînd soldații îmi spuneau Biberius. Păcat. Trasillus ăsta, afară de astrolog, mai este și medicul meu și mă ține la regim." A chemat un sclav și i-a spus să-l aducă pe tribunul Marcus. Puțin după aceea a sosit în triclinium un militar tînăr, de vreo douăzeci și cinci sau treizeci de ani, mic și slab.

„Îl cunoști ?" Și aceeași întrebare i-a pus-o și tînărului ofițer, care a spus că nu. Tînărul avea un aer oarecum de familie, și o față pe care mi s-a părut c-o mai văzusem, dar n-am reușit să-mi amintesc nici unde, nici cum. Și-a spus atunci Tiberius :

„Valerius Monellus. Ți-l prezint pe vărul tău Marcus Valerius ; care s-a născut, dacă-mi amintesc eu bine, în timpul unei vizite pe care i-am făcut-o cu tatălui acestui băiat ; și tu, tot dacă-mi amintesc bine, scăpașeși de o boală misterioasă care-ți șterse totul din memorie."

Pînă în momentul acela îmi pierise din minte acea primă întîlnire pe care o avusesem cu Tiberius. Ca să precizez, îmi aminteam că-l văzusem pentru prima dată pe Tiberius la cîteva zile după ce-mi începusem noua viață, cînd era pe punctul tocmai să plece în războiul din Germania ; de-abia acum însă îmi aminteam atitudinea lui curioasă, și privirea pătrunzătoare cu care mă fixase, atunci cînd fratele meu i-a povestit despre boala mea izbucnită tocmai în ziua nașterii pruncului care perora și blestema în camera alăturată. Eram perplex și uimit.

Tînărul meu văr, care părea, dimpotrivă, să nu dea importanță întîlnirii, mi-a spus că se întîlnise în mai multe rînduri cu fratele meu în străinătate, și de curînd în Betica, în Spania ; și că acum își aducea aminte că văzuse un portret de-al meu, o efigie de marmoră în casa tatălui său. Avea un aer ursuz și timid, și gesturile încurcate ale unui studios mai mult decît ale unui militar. A fost concediat. Tiberius a rămas puțin tăcut, după aceea a spus ca pentru sine :

„Băiatul ăsta prost nu știe ce noroc a avut. A cîștigat șaptesprezece sau optsprezece ani de viață. Dacă n-ar fi fost schimbul acela cu totul neobișnuit de suflete și de trupuri, probabil că ar sta astăzi într-un trup de bărbat matur ca al tău, care și-a pierdut strălucirea tinereții. În ce te privește, cine știe unde ai fi."

Tăceam și mă întrebam pînă unde intuia Tiberius adevărul, și cum ar fi trebuit să mă comport. A început din nou să vorbească. Vorbea pe un ton didactic și totodată răbdător, ca un profesor care încearcă să-i explice școlarului soluționarea unei probleme, soluționare pe care nici el n-o vede clară și pe care speră s-o afle făcînd risipă de multe cuvinte. Mi-a zis că el, împreună cu Trasillus, făcînd legătura între anumite fapte și presupunîndu-le pe altele, ajunseseră la convingerea că nu fusese un simplu schimb de suflete, cel al tînărului de șaptesprezece ani trecut în corpul nou-născutului și viceversa ; fiindcă așa cum nou-născutul dovedea că avusese ani de cultură și de studiu, și sufletul tînărului de șaptesprezece ani se dovedea în stare de logică, de rațiune și de judecăți mature, ba poate chiar mai mult decît mature.

„Așa că eu și cu Trasillus am ajuns la concluzia că sufletul tău a căzut din cine știe ce altă lume, sau altă epocă, în trupul tînărului de șaptesprezece ani, luînd cu forța locul celui care fusese mai înainte acolo, care, cine știe în ce fel, a reușit să se strecoare, mai înainte de a se

dispersa în cosmos, în particule impalpabile, în trupul nounăscutului. Sîntem siguri că tu ştii, bineînţeles, în privinţa asta mai mult decît noi. În orice caz, acesta e motivul pentru care te-am lăsat întotdeauna să-ţi trăieşti viaţa ta, să te întîlneşti cu cine vrei, să mă bîrfeşti împreună cu Germanicus şi cu Agrippina."

Am schiţat un gest de protest, dar Tiberius, rîzînd, m-a oprit să vorbesc.

„Ştiu, ştiu, în fond tu ai stat întotdeauna cu fundul în două luntri, dar, aşa cum ţi-am spus, nu-ţi reproşez nimic ; în fond, cine-mi garantează mie că tu nu eşti un zeu din Olimp care-a venit şi s-a încarnat într-un corp muritor cu cine ştie ce misiune tainică ? N-ar fi pentru prima dată ; mi-au mai scris acum cîtva timp din Iudeea, despre un zeu care ar fi venit să se nască dintr-o femeie muritoare. Dar guvernatorul acela al Iudeei, chiar dacă-ar fi văzut un miracol nu şi-ar fi dat seama de el, e o viţă ; şi nu are nici scrupulele mele salutare, şi, zeu sau răsculat, ce-o fi fost el, pe nefericitul acela l-a crucificat. Şi acum mi se scrie că începe să dea semne de nebunie. Eu sînt un om civilizat şi învăţat şi din partea mea nu trebuie să te temi de nimic. Numai că acum trebuie să fii şi tu amabil şi să-mi spui cum stau lucrurile cu adevărat."

Tiberius nu mai vorbea şi ţinea fixaţi asupra mea ochii lui de oţel, care aveam impresia că-mi citeau tot ce aveam în suflet. Tăceam şi eu, gîndindu-mă dacă trebuia sau nu să vorbesc, şi-n ce măsură ; şi tăcerea mea îmi sporea încurcătura, şi mă simţeam ca un vinovat care nu reuşeşte să găsească o scuză potrivită. Îmi propusesem încă de la începutul reîncarnării mele, cum cred că v-am mai spus, să nu dezvălui niciodată, nimănui, aventura mea ; şi, pe de altă parte, cu tot respectul pe care mi-l inspira Tiberius, nu mi se părea c-aş putea să mă încred orbeşte în făgăduielile lui. Am hotărît pînă la sfîrşit să nu-i dezvălui

nimic. Am luat așadar tonul cel mai natural cu putință și am spus :

„Tiberius, aș fi atît de fericit și eu să știu ce fel de suflet se ascunde în corpul meu, dacă a fost creat în chip normal și obișnuit în trupul mamei mele cu tradiționalul concurs al contribuției paterne, sau dacă este expresia vreunui fenomen de transmigrare a sufletelor. Fără îndoială că amnezia aceea a mea a fost ceva serios, și nici acum încă nu reușesc să evoc vreun fapt petrecut în viața mea dinainte de ziua în care m-am îmbolnăvit. Au trecut aproape treizeci de ani de atunci, și am și acum senzația că am venit pe lume deja matur, ieșind dintr-o pîclă deasă."

Am continuat un timp să vorbesc așa, dîndu-mi seama că Tiberius nu era cîtuși de puțin convins de cuvintele mele, și nici mulțumit de explicația dată. Trasillus, scărpinîndu-și cu degetele lui răschirate barba rară, nu spunea nimic, dar și-n tăcerea lui eram ostilitate și neîncredere. „Dacă nu satisfac în vreun fel așteptarea ăstora doi", m-am gîndit eu, „situația mea va fi și mai proastă decît dac-aș spune adevărul. Ceva trebuie să le spun, trebuie să le îngăim un fel de prorocire care să nu mă compromită. În fond, Trassilus o să fie mulțumit să găsească în mine un aliat."

„Am impresia", am reluat eu, „că viața mea a început ieșind dintr-o pîclă întunecată și deasă ; am încercat de îndată, abia însănătoșit după boală, să mă întorc înapoi ca să văd ce-a fost în trecut, dar n-am văzut absolut nimic. Cîteodată însă mi se întîmplă un lucru curios. Ceea ce ar trebui să văd în trecut, văd dincolo de altă perdea de ceață, plasată, față de cea de care am vorbit la început, așa cum e plasat occidentul față de orient, sau ceva asemănător. Am senzația fizică a acestui raport, datorită căreia mă gîndesc uneori că sînt viziuni din viitor, anumite cunoștințe și anumite fapte pe care le zăresc

dincolo de această, ca să zic așa, bară de neguri occidentale."

M-am temut că m-am împotmolit irremediabil expunînd acest concept ; dar am observat cu uimire și cu plăcere că Tiberius s-a luminat la față, iar Trasillus avea un zîmbet satisfăcut. De bună seamă nimerisem, cine știe cum, vreuna dintre plăsmuirile sau formulele astrologice ale ghicitorului.

Am continuat deci reconfortat :

„De cînd mă găsesc la Capri, de exemplu, mi se întîmplă uneori să văd insula așa cum mi-o înfățișează simțurile mele, și totuși deosebită. Aceeași lumină a mării și a cerului, aceeași culoare a stîncilor ; văd însă drumuri acolo unde sînt acum pajiști și vii, alte edificii risipite pe coasta împădurită, ca și cum ar fi efectul unui miraj, și plante ciudate și nemaivăzute ; și-n anumite momente zidurile somptuoase care ne înconjoară îmi apar ca niște ruine răzlețe. Și am imaginea unor oameni care au alte veșminte, și vorbesc o altă limbă. Și cîteodată, seara, cînd încerc să adorm, am impresia că din eternul murmur al mării, jos sub fereastră, se înfiripă ca un murmur de poveste, în care e vorba de tine, dar așa cum am vorbi noi astăzi de un erou din timpurile homerice, o viziune deformată, acte și vorbe care nu ți-au aparținut niciodată ție, am impresia că citesc în niște cărți ciudate că tu ai fost un tiran deosebit de crud și de vicios, iar în alte dăți că ești căpetenia unor noi credințe și-a unor noi religii. După aceea însă citesc în alte pagini laude care ți se aduc ca bărbat, ca luptător, ca administrator, și în ele numele tău strălucește fără pată."

Am observat că Tiberius părea să nu mă mai asculte, și că nu-l mai interesa subiectul. Am tăcut și nu m-a mai solicitat să-mi reiau relatarea. A vorbit pe șoptite cu Trasillus despre cu totul alte lucruri, de un remediu împotriva insomniei, de o observație astronomică pe care voiau s-o

facă împreună în noaptea aceea. Apoi, ca și cum ar fi vrut să rezolve mai întîi lucrurile cele mai importante, a continuat :

„Văd, Trasillus, că previziunile tale coincid cu spusele acestei creaturi ciudate care poartă numele de Valerius Monellus. Secole de calomnie, de defăimare, după care meritele mele vor fi recunoscute. Bine c-o să mor peste cîțiva ani ; iar morții pot să aștepte. Mai devreme sau mai tîrziu istoria o să-mi dea dreptate. Am dat stabilitate improvizației lui Augustus ; am însuflețit cu carne și cu mușchi creația lui vană. Dacă Imperiul roman va mai dura cîteva secole de-acum încolo, asta va fi grație mie și numai mie. Am stabilit pacea la hotare, am asigurat prosperitatea financiară, am împînzit întreaga țară cu lucrări de asanare, cu drumuri —, toate cheltuieli utile, în loc să secătuiesc tezaurul cu temple și cu opere luxoase. Am dăruit provinciile cu aceeași civilizație, cu aceeași bunăstare de care se bucură și Italia. Am lăsat ca dușmanii Imperiului să se ducă ei singuri de rîpă, împotriva părerii unor generali ambițioși și doritori de războaie. *Exegi monumentum.* [2] Și acum pleacă. N-aș putea suferi să te mai am lîngă mine nici un minut. *Tristis est anima mea usque ad mortem.* [3]"

După ce m-am despărțit de Tiberius, am dat în atrium peste vărul meu Marcus. În primul moment m-am gîndit că m-a așteptat ca să stăm de vorbă pentru a întări rudenia noastră ; se afla însă acolo din motive de serviciu și n-a manifestat nici o plăcere deosebită cînd m-am dus să-l salut și m-am așezat lîngă el pe un scaun din marmoră. L-am întrebat unde era tatăl lui, de cît timp se afla la curte și cum dobîndise titlul de tribun militar ; întrebări puse de formă ca să-l pregătesc pentru singura care mă interesa ; ce amintire mai păstra despre extraordinara lui experiență de pe vremea cînd era mic. Mi-a răspuns cam în silă ; mi-a pomenit de niște campanii în Africa, împotriva numizilor, în Germania împotriva frizonilor și

de o călătorie pe care o făcuse în Tracia. Neştiind ce subiect să mai găsesc, la un moment dat am început să-i spun că-mi aminteam că citisem în *Acta Diurna* din anul 760 despre o dezbatere pe care o avusese el — „trebuie că aveai nu mai mult de doi ani pe vremea aceea" — cu cîţiva înţelepţi din Bitinia. Şi de-abia rostisem cuvintele astea că m-am şi căit că le-am spus, cine ştie ce amintiri triste îi răscolisem cu fraza asta nepotrivită a mea. A fost cu totul contrar. A prins pe neaşteptate să se însufleţească, şi-au început să-i strălucească ochii.

„Ai citit şi tu notiţa aceea ? Era pentru prima dată cînd făceam cunoscute publicului calităţile mele extraordinare. Tatăl şi mama mea erau într-al nouălea cer. Bineînţeles, dată fiind poziţia tatălui meu, nu puteau să facă mare tapaj cu însuşirile mele nemaipomenite, dar din cînd în cînd mă mai confruntam ; ştii, un copilaş de doi, trei sau patru ani care vorbeşte greceşte şi latineşte, care citeşte şi scrie, citează din poeţi şi din filozofi, pe Homer şi pe Hesiod, pe Lucretius şi pe Aristotel, nu-i un lucru obişnuit, aveau dreptate să-mi spună *prodigiosus puer* [4]."

L-am întrebat dacă-şi dăduse vreodată seama, cum dobîndise facultatea aceea. Mi-a răspuns că auzise nenumărate explicaţii date de înţelepţi, de pontifi şi de învăţaţi ; că el însuşi îşi bătuse capul cu asta o bucată de vreme, dar că după aceea sfîrşise prin a accepta lucrurile aşa cum erau ; păstra o amintire cît se poate de precisă despre o viaţă precedentă pînă la şaptesprezece ani, dar nu-şi amintea nici unde o petrecuse şi nici cu cine ; era cu totul curioasă amintirea aceea a lui, cît se poate de clară în privinţa a tot ceea ce învăţase, văduvită însă de chipurile oamenilor, şi de relaţii personale ; întorcîndu-se din Bitinia la Roma, mai mărişor de-acum, recunoscuse toate locurile din oraş, casa tatălui meu, dar nu ştia cum să le populeze, îi rămăseseră în memorie ca nişte scenarii de

teatru înainte ca spectacolul să le populeze cu personaje. Comparația aceasta îmi aparține, tînărul nu mi se părea prea isteț din fire ; cînd discuta în calitate de copil minune cu retorii și cu învățații de bună seamă că nu îi depășea, dar avînd învățăturile proaspete în memorie, poseda un bagaj de lucruri memorate mult mai mare ; și, în afară de asta, cel mai extraordinar rămînea întotdeauna faptul că ceea ce spunea ieșea dintr-o guriță de copilaș.

La o distanță de atîția ani, am simțit o ușurare curioasă ; chiar dacă mi s-ar fi întîmplat să-l întîlnesc pe copilașul care declama peste săptămîni sau luni de zile, cînd ochii lui se deprinseseră de-acum să vadă, tot nu m-ar fi recunoscut. De bună seamă că birocrații de la Oficiul Dezideratelor dăduseră dispozițiile necesare ca sufletul tînărului de șaptesprezece ani pe care l-am dislocat cu din trupul lui să fie curățat de orice amintire, dar existase o eroare tehnică, operația reușise numai pe jumătate, sufletul păstra amintirea cunoștințelor din viața precedentă, cu toate că pierduse conștiința identității lui. Temerile mele fuseseră gratuite.

„*Expecta, quoddam tibi monstro*“ [5], mi-a spus el cu vioiciune.

L-am urmat prin atrii și prin săli pînă la cubiculul lui. M-a poftit să intru. Atîrnau pe pereți cam vreo duzină de tablouri și de desene colorate, care reprezentau toate, mai mult sau mai puțin, același lucru : un copilaș în hăinuțe de bebeluș care ținea discursuri în mijlocul unor oameni bătrîni sau maturi de mare autoritate după înfățișarea lor ; închipuiți-vă tot atîtea intrepretări populare ale lui Iisus în mijlocul înțelepților, doar atît că bebelușul era reprezentat, ca vîrstă, mult mai mic. Fiecare din tablourile acelea era ca o fotografie a unui eveniment real, chipurile celor vîrstnici se vedea clar că voiau să fie portrete, chiar dacă nu erau toate prea reușite ; fiecare avea

scris într-un colţ locul în care avusese loc dezbaterea şi data. Primul desen purta ca dată anul 760, iar locul era Heracleea ; era cu siguranţă documentul primei întîlniri în cursul căreia copilaşul se expusese admiraţiei şi spaimei publicului ; erau de asemenea scrise şi numele celor opt persoane din jur. Ultimul avea data de 773, şi indicaţia unui loc în Spania. Am rămas înmărmurit. În el copilaşul era reprezentat cu foarte puţin mai mare decît în primele desene ; tot cu aceeaşi înfăţişare de îngeraş blond, dar ceva mai mare. Or, pe vremea ultimului desen, împlinise de-acum cincisprezece ani ; pînă la cincisprezece ani l-au tot purtat ca pe un copil minune şi s-a exhibat ca atare, cine ştie cu ce artificii vestimentare şi de machiaj ; poate chiar că-i împiedicaseră dezvoltarea firească a trupului, şi iată de ce era aşa de mic şi de firav, cu toată uniforma lui şi cu tot gradul lui de militar.

Şi-acum înţelegeam tristeţea tînărului şi aerul acela al lui timid şi oarecum rătăcit. Era un dezrădăcinat în viaţă, nu putea să se resemneze la gîndul că anii trecuseră atît de repede, nu putea să se mai bucure de vremurile de aur şi triumfale cînd era un copil minune, obiect de stupoare, de uimire şi de admiraţie pentru toţi. Nemaiputînd să se laude cu nişte cunoştinţe avute chiar de la naştere, cu o învăţătură şcolară gata înmagazinată, cred că nici nu mai studiase şi nici nu mai citise nimic, mulţumindu-se cu ceea ce ştia ; ca şi cum nimic nu mai merita să fie învăţat, odată pierdută ocazia de a face din asta o demonstraţie publică. Luptase în Africa, în Germania, cunoscuse oameni şi ţări, trăia în centrul motorului lumii, dar nici o amintire din campanii nu atîrna pe pereţi, nici o armă luată de la duşman, nici un bust de poet sau de politician (afară de acela al lui Tiberius pe care, natural, oricine de la curte sau din suită trebuia să-l aibă în cameră, sau credea că e de datoria lui să-l aibă) ; singura lui amintire din viaţa trecută, singura lui nostalgie, unica lui consolare

erau imaginile astea care-l reprezentau în aceeași atitudine de histrion pe o perioadă de mai bine de o duzină de ani.

Îi diagnosticasem bine boala, bietul Marcus. După ce a pus la loc tablouașele și desenele pe care le scosese de pe perete să le văd mai bine, i-a trecut însufleţirea pe care-o avusese pînă atunci în gesturi, în priviri și-n cuvinte, și-a redevenit tînărul ursuz și plictisit de mai înainte. Am ieșit tăcuți din cubiculum și ne-am despărţit cu cîteva cuvinte reci. Cred că-i era rușine de faptul că-mi arătase motivul melancoliei lui. Iar eu aveam un sentiment confuz, de vinovăție ; acela de a fi fost, fie și involuntar, cauza vieții lui ratate.

Capitolul al șaptesprezecelea

În luna septembrie a anului 34 eram din nou în Orient, în drum spre Palmira. Orientul îmi producea, de fiecare dată cînd mă întorceam acolo, o exaltare mult mai mare decît aceea pe care am încercat-o în primii ani la Roma sau vizitînd alte părți ale Europei. Aici impresiile erau într-un continuu contrast ; uneori mi se părea că umplusem total, sau aproape, răstimpul atîtor secole traversate deodată, găsind neschimbate nu numai priveliștile, culturile pămîntului, felul de a locui al oamenilor, dar, mai mult sau mai puțin, chiar și veșmintele, ritmul de viață, forfota tîrgurilor care, privite așa, în mare, mi se păreau că aveau aceiași vînzători, aceleași mărfuri, aceiași mizerabili cumpărători ; alteori încercam, dimpotrivă, o senzație de amețeală pe care n-o mai încercasem niciodată, ca și cum, după ce aș fi privit de sus, din Empire State Building, m-aș fi uitat în jos dintr-un zgîrie-nori ca acela pe care vrea să-l construiască Wright, dar de zece ori mai înalt ; la fel ca în Egipt, tot așa și acum mă pierdeam din nou dînd peste urme ale unor civilizații foarte vechi, distruse de tot atîtea secole și mai multe chiar decît cele pe care le traversasem ca să debarc în Roma lui Augustus ; lapide cu caractere cuneiforme pe care nici unul din învățații pe care i-am întîlnit nu știa să le descifreze, ruine ale unor cetăți de la care nu mai rămăsese decît numele, mărturii ale unei civilizații dispărute pe care numai eu, dintre

toți învățații secolului întîi, aș fi putut s-o numesc hitită sau sumeriană.

Niște amintiri foarte proaspete m-au însoțit în călătoria de la Damasc la Palmira, era ca și cum aș fi revăzut o peliculă înregistrată cu doi sau trei ani în urmă, atribuind lucrurile noi sau deosebite unei erori a memoriei. Iată la cîteva mile distanță de cetate un sat alb pe care l-am intuit în frunzișul neașteptat al copacilor, favorizat de o depresiune umedă a pămîntului, și apoi altul, și un al treilea, după care știu de-acum că n-o să mai întîlnesc nimic ceasuri întregi ; se desfășoară pînă la poalele unor ondulări aride, mai apropiate sau mai îndepărtate, podișul, lipsit de orice altă vegetație în afara tufișurilor de mărăcini, pietros, de culoare gălbuie-ștearsă, emanînd o pulbere permanentă. E praful stîrnit de trecerea unei turme, a unei caravane de cămile, și care rămîne suspendat în aerul cald și necliintit.

După cîteva ore de drum, încerc altă senzație și mai netă ; ca a cuiva care se întoarce după ani de absență într-o țară și descoperă că progresul înregistrat pe alocuri o face și mai plăcută ca aspect ; deșertul e mereu același, dar există în el semne de înnoiri care-l fac mai curat, mai comod. Îmi aminteam, în anul 1953, de un drum desfundat, tot numai hîrtoape și nisip, unde mașina înainta cu greu, trebuind să caute mereu în stepă, printre tufișurile prăfuite, un teren necirculat ca să nu se mai împotmolească pe pistele vechi ; fără nici un semn de viață, în afara celor cîteva corturi ale beduinilor, lungi, negre, cramponate de pămînt ca niște cărăbuși uriași ; și singura suflare pe întinderea solitară, vulturi negri și uriași în zborul lor jos. Astăzi, în secolul întîi al Imperiului, circul cu o trăsură iute de călătorie pe un drum pavat cu bazalt negru ; am făcut haltă de mai multe ori ca să lăsăm să treacă niște caravane de cămile încărcate cu mărfuri. La fiecare oră de drum e cîte-o fîntînă, păzită de o gardă

pe cămile, și la fiecare două sau trei ore cîte-un post de soldați romani, cu cîte-un han, o prăvălie, cu cîteva corturi de-ale indigenilor în jur și cu grupuri zgomotoase de oameni de toate neamurile. Și, ceea ce n-am putut să fac în 1953, cînd a trebuit să-mi iau pentru micul dejun ceva rece în mașină și de băut în termos, am făcut acum la prînz : m-am oprit la unul din posturile astea de gardă, am avut parte de-o primire plăcută, făcută de comandantul micii unități și mi s-a oferit un prînz gustos de către patronul așa-numitei *caupona* [1], răcoroasă, datorită unei lungi pergole și cu ziduri văruite în alb ; și-a venit să-mi toarne de băut o apă rece ca gheața dintr-o amforă poroasă o fată învăluită într-o mantie neagră, sunîndu-și cerceii din urechi și brățările de la mîini și care mi s-a părut, atît ca îmbrăcăminte cît și ca înfățișare, leită fata pe care am fotografiat-o în 1953 pe drumul care merge de la Aman la muntele lui Moise.

La han am intrat în vorbă cu un individ care avea întipărită pe față calitatea lui de roman din Suburra sau din Trastevere ; îmi amintesc și acum de numele lui comic : Pactumedius ; e un om de rînd, curățel, care-și poartă îngrijit haina de călătorie, are o trăsură solidă și trei-patru sclavi și așteaptă o caravană a lui care urmează să sosească din sud ; și după ce o să vadă cum merg lucrurile, o să plece înaintea ei la Palmira ; duce marfă din Occident ca să le-o vîndă parților care vin de dincolo de Eufrat. Și mai înainte de toate vrea să-i țin companie ca să facem să scadă nivelul unei amfore de *delibonio,* un vin vestit de prin partea locului. Plătește el, îmi spune, într-atît de bine îi merg afacerile, o să mai ducă viața asta doar cîțiva ani și după aceea o să-și cumpere o proprietate frumoasă în ținutul sabin și o să se întoarcă acasă ca să facă de-adevărat pe nobilul, și nu pe cetățeanul modest care este acum ; are o soție

frumoasă, fata unui negustor înstărit din Trastevere, și doi băieți care promit de pe acum. „Vrei să-i vezi, domnule ?“ Și poruncește unui sclav, care aduce după puțin la masă două sculpturi pe care s-a dus să le caute în trăsură, un cap din marmoră al unei femei frumoase, o lucrare ce mi se pare foarte asemănătoare văzînd cu cîtă deosebită dragoste și-o privește negustorul, și un bazorelief cu profilurile a doi tineri, poate mai înfrumusețați aceștia din urmă, sculptorul trebuie să le fi făcut nasurile mai drepte și mai clasice decît în realitate, ținînd cont de năsucul cîrn al tatălui și de cel ascuțit și în vînt al frumoasei lor mame.

Călătorește cu scrisori de credit de la o agenție romană, care are filiale în tot Orientul, și-n felul ăsta n-are nevoie să-și care după el o sumedenie de bani lichizi. Și nici nu se teme c-ar putea fi jefuit.

„Ai văzut cum arată regiunea, cheile și strîmtorile acelea împădurite ceva mai încolo de Damasc ? Asta a fost o țară de bandiți, pînă nu cu mult în urmă, ți se mai arată și acum grotele din munți unde se cuibăriseră niște bande, niște tipi pe care numai să-i fi văzut și mureai de spaimă. Pe aici era vestit, și isprăvile lui le povestește lumea și astăzi, Zenodor, care ataca și cerea să fie răscumpărați oamenii cu bani. De cînd am venit noi însă, și se află în Siria guvernatori care-și cunosc datoria, poți să mergi nestingherit fără escortă și cu un sac de aur, de aici pînă la Palmira, că nici nu se uită cineva la tine. Acum, că există drumul, și posturile de gardă ale legiunii a opta, și patrulele astea cu cămile, se circulă cu mai multă siguranță aici decît se circulă pe Via Appia în porțiunea unde traversează mlaștinile pontine.“

La Palmira am încercat o spaimă curioasă. De îndată ce-am ieșit dintr-o trecătoare joasă, situată între două ondulări ale deșertului, și pe laturile căreia am văzut — la fel cum le-am văzut și-n 1953 — niște bastioane înalte,

din piatră netedă, de formă pătrată, cu o portiță și cu niște ferestre simulate, care nu sînt altceva decît morminte, ale unor familii și-ale unor neamuri întregi, iată c-am dat de desișul verde, lucios și compact al oazei cu o mie de palmieri, situată pe o latură a întinsei depresiuni năpădite de soare și vegheate de un mamelon înalt de nisip ; și dincolo de oază, risipite prin deșert, aceleași cu ruinele din 1953, zidurile unui templu uriaș, arcurile și coloanele unui portic impunător. Mi-am dat seama mai apoi că, printr-un capriciu al soartei, am avut posibilitatea să văd, ca să zic așa, începutul și sfîrșitul cetății ; ceea ce văd acum nu sînt ruinele, ci este templul lui Jupiter care tocmai se construiește, zidurile care se înalță vor fi încoronate acum cu acoperișuri, cu timpane, și vor fi împodobite cu statui pe care o să le văd cu o mie nouă sute de ani mai tîrziu ruinate de incendii, văduvite de orice podoabă. Și se construiește, chiar de-a lungul drumului care traversează depresiunea, porticul cu cele opt sute de coloane, fiecare dintre ele avînd cîte-o consolă pentru cele opt sute de statui. Dar acolo unde în 1953 se afla un tîrg arab nenorocit, văd înălțîndu-se astăzi edificii, temple și case somptuoase ; străzile sînt înțesate de lume care trebuie c-o duce bine, comercianți, patricieni locali, filozofi, străini de dincolo de Eufrat ; văd perindîndu-se matroane cu mantii sub soarele implacabil, ca și cum ar spera că le va fi cu atît mai răcoare sub ele cu cît se vor înfășura mai tare în mătăsuri și-n brocarturi, și bărbați cu veșminte pline de broderii și cu o mitră înaltă pe cap, de sub care le ies, pe frunte și pe umeri, pletele ondulate mărunt, iar alții poartă toga romană.

Palmira e o capitală mică, fericită pentru faptul că e aliata preaputernicilor romani, dar și mîndră de independența ei ; bogată, se-nțelege, datorită traficului caravanelor, pentru care își construiește un drum triumfal și înalță un templu accesibil tuturor zeilor veneraţi de prie-

teni şi de aliaţi, Jupiter, Bel, Amon. Am cunoscut sculptori şi pictori ; am vorbit greceşte şi latineşte ; am auzit vorbindu-se aramaica şi persana ; am văzut un spectacol frumos de dansuri la teatrul grec ; şi-am găsit la terme aceeaşi lume diversă şi spectaculoasă care se întîlneşte în toate colţurile Imperiului, primele lucruri pe care le copiază străinii de la noi fiind termele, teatrele şi porticurile. Am fost primit în case tapisate cu stofe, cu ţesături şi cu covoare persane şi indiene, împodobite cu porţelanuri care vin cu caravanele, călătorind luni de zile, din nişte ţări misterioase ale Orientului îndepărtat şi despre care vorbesc poeţii ca despre o altă planetă.

La Palmira am trîndăvit cîteva săptămîni, datorită meritelor — sau din vina — unei foarte tinere văduve iberice crescute la Tesalonic, primitoare şi sentimentală, care mi-a dăruit totul, ospitalitate şi-un alcov cît se poate de cald, şi nişte braţe fragede împrejurul gîtului, şi aşa mai departe, copleşindu-mă mereu, dar dîndu-mi să înţeleg că trebuia s-o iau de acolo şi s-o duc cu mine în Occident, după care murea de dor. Iar mie, dimpotrivă, mi se părea c-ar fi fost plăcut să-mi sfîrşesc zilele pe oaza asta mică şi înverzită, umezită de ape subterane, pierdută în imensitatea agitată a deşertului de nisip si desfătîndu-mă pentru ultima dată în braţele acestei dulci Zenobii, atît de fragede şi pline de arome ca un relicvar ; şi să nu mai am nici o altă legătură cu lumea în afară de trecătoarele caravane, cu mii de cămile şi cu negustori vorbăreţi, şi să primesc doar din cînd în cînd veşti de la Roma şi de la curte, filtrate şi lipsite de patimă datorită depărtării atît de mari.

Şi în loc de asta, îmboldit de o permanentă neliniştc, după ce am ezitat dacă să merg mai departe pînă la Eufrat sau să mă întorc şi să mai stau de vorbă la Capri cu Tiberius, care trebuie că nu mai avea prea mult de

trăit (și era povestea aceea cam încurcată pe care aș fi vrut s-o rezolv cu dînsul), am sfîrșit prin a lua această din urmă hotărîre. I-am jurat fragedei Zenobii c-o să mă întorc s-o iau foarte curînd și definitiv, și i-am dăruit drept chezășie un inel cu o piatră mare (aveam chiar o provizie pentru asta, fiindcă nu există dar mai plăcut și mai cu greutate pe care să i-l lași unei femei drept garanție a unor făgăduieli care n-or să se împlinească niciodată) și-am ajuns după o călătorie foarte rapidă la Antiohia, preafrumoasa și vesela metropolă, dar care pentru mine rămînea tristă și sumbră în amintire, după ce văzusem cum a murit acolo Germanicus.

Am tras acasă la un prieten din timpuri de demult, un grec care-mi fusese camarad de studii la Atena și care mă găzduise în mai multe rînduri și cu ocazia călătoriei mele de mai înainte prin părțile astea ; și l-am trimis repede pe Nicomede în port, să vadă dacă pleca vreo navă spre Italia. Aflînd însă că la palatul imperial sosise de curînd, numit proconsul și guvernator al Siriei, un prieten foarte vechi, Lucius Vitellius, un tînăr ambițios și-un mare favorit al lui Tiberius, am decis mai întîi de toate să mă duc să-l vizitez. Înțelesesem deja că plutea ceva nou în aer. Cetatea mișuna de legionari, bucuroși că veniseră în capitală din taberele lor îndepărtate, și năpădeau la ceasul permisiilor tavernele și piețele, cu acea veselă și deșănțată prepotență a celor care știau că peste puțin vor trebui să lase libertatea și plăcerile ca să meargă să înfrunte riscurile unei campanii. Am ajuns la palatul imperial, care se ridica în mijlocul unor grădini vaste pe o insulă a fluviului, departe de zarva orașului, după ce am străbătut niște foruri și niște drumuri foarte noi, cu edificii splendide care întreceau Roma însăși. Romanii erau întotdeauna parcimonioși, chiar și atunci cînd realizau niște planuri grandioase ; aici însă arhitecții greci și latini aveau mînă liberă, aici banii se cheltuiau mult mai mult

decît în capitală, cu bogăţiile uşor dobîndite de pe urma comerţului, cu graba oamenilor de a se bucura repede de viaţa plină de fast pe care o deprindeau de la romani după atîtea secole de întuneric, precum şi cu nevoia guvernatorilor şi a împăraţilor de a-i preocupa pe noii supuşi cu desfătări de felul acesta. Noaptea Antiohia strălucea de nenumărate lumini ; în comparaţie cu ea, Roma îmi răsărea în amintire ca un tîrguşor întunecat ; torţe mari la răspîntii sau fixate de-a lungul zidurilor edificiilor sau de coloanele porticurilor o iluminau splendid. Era o mulţime de curioşi strînsă în jurul palatului ca să vadă noutăţile, pavilioanele elegante în faţa cărora şedeau nişte exotici înarmaţi, călări, avînd cuşme înalte pe cap, şi cu arcurile atîrnîndu-le pe umăr, cu bărbi frumoase, lucioase, pătrate, care păreau nişte modele desenate ; şi sclavi şi militari în jur, de toate neamurile. Am intrat în curtea palatului, înţesată şi ea, în afară de legionari şi de romani cu togă, de localnici, de parţi, de armeni, de perşi, şi-n mijlocul unui grup de cavaleri, care aveau gesturile şi atitudinea unor generali care privesc o bătălie din vîrful unei coline, am văzut un tînăr pe care mi s-a părut că-l mai văzusem şi la Roma, cu înfăţişarea unei fete anemice, cu părul lung şi lucios, şi pe bărbie cu un început de barbă, care părea cam strîmtorat în hainele lui orientale, de război şi strălucitoare ; şi-l înconjurau, cu gesturi de plecăciune şi totodată imperioase, patru sau cinci namile impunătoare, cu pielea tuciurie, cu nasul acvilin, cu barba creaţă care le urca pînă la tîmple ca o mască.

„Cine sînt indivizii ăştia ?“ l-am întrebat pe Lucius Vitellius după ce am schimbat primul salut afectuos ; ne-am dus şi ne-am aşezat comod pe o terasă înaltă care domina fluviul, grădinile şi clădirile din marmoră, fără sclavi şi fără scribi în jurul nostru. „Pe tînărul acela l-am văzut cred la Roma, dar nu-mi mai aduc aminte cu ce ocazie.“

Vitellius mi-a răspuns cu o altă întrebare.

„Vrei să vii cu mine în Seleucia, dincolo de Eufrat, pe Tigru ? Ai mai vizitat vreodată Mesopotamia ? O călătorie frumoasă pentru tine, care-ţi place să cunoşti ţări noi ! Mă duc acolo din ordinul preaînţeleptului nostru Tiberius ca să văd cum stau lucrurile şi, dacă e cazul, să-l înscăunez pe tronul Arsacizilor pe individul de care m-ai întrebat şi pe care îl vei fi văzut de cine ştie cîte ori la Roma ; se numeşte Tiridate, un efeb de doi bani pe care dacă l-ai găsi în tîrgul de sclavi nu l-ai cumpăra nici măcar ca *unguentarius* [2]. Cum să-ţi spun, mie femeile mi-au plăcut întotdeauna cu condiţia să fie de sex feminin."

„Am auzit vorbindu-se la Palmira că Tiberius l-a trimis ca rege al parţilor pe un oarecare Fraate."

„Întocmai. Dar Fraate, unchiul acestui Tiridate, care e aici de faţă, un sexagenar care părea septuagenar, închipuieşte-ţi cu ce chef a părăsit Roma unde şedea ca un zeu de cincizeci de ani ca să meargă şi să împartă felul de viaţă al barbarilor săi. Fapt e că s-a îmbolnăvit pe drum, de îndată ce a început să mănînce porcării din alea pe care le mănîncă parţii, şi-a murit. Iar acum Tiberius încearcă să li-l trimită pe acest Tiridate. Fiindcă trebuie să ştii că parţii sînt la fel cu soţii, care, dacă nu le moare nevasta, repede o schimbă ; s-au săturat de bătrînul rege Artabanus, un bărbat cît se poate de destoinic, crede-mă pe mine, care mă duc acolo cu ordinul să-l detronez ; şi vor pe altcineva din familia arsacidă, un descendent din bătrînul Fraate, cel care s-a căsătorit cu o sclavă bologneză dăruită de Augustus..."

„Ei, ce mai poveste veche !"

„Veche de tot şi cît se poate de încurcată. Dacă vrei ţi-o spun, dar să nu mă întrerupi, fiindcă mi-e greu s-o scot la capăt cu toţi principii, regii şi pretendenţii ăştia, care poartă mereu aceleaşi nume, Fraate, Mitridate, Arta-

banus, Orode, şi e vorba mereu de alte şi alte persoane care se ivesc şi dispar după douăzeci sau după cincizeci de ani în felul care ţi l-am pomenit, de pumnal sau de otravă. Moartea naturală în ţările astea nu e obişnuită. Nici măcar pentru oamenii sărmani moartea naturală nu-i o afacere, cum ai putea să-ţi închipui. Majoritatea triburilor de dincolo de Tigru, din vecinătatea Mării Hircanice, obişnuiesc ca atunci cînd cineva ajunge, prin mila zeilor sau din cauza mîniei lor, la şaptezeci de ani, să-l închidă într-o încăpere şi să-l lase să moară de foame. Dar unde-am rămas ?"

„Nicăieri. Nici măcar n-ai început. Ai pomenit de Fraate, de Mitridate, de Artabanus..."

„Vezi, strămoşii noştri ar fi putut găsi calea cea mai scurtă cu străinii ăştia ; o campanie bună, o pradă grasă, ţara transformată în provincie, lăsîndu-le locuitorilor legile şi limba şi obiceiurile lor numai să plătească tributul. Acum însă Imperiul s-a întins din cale-afară, şi nu mai avem destui soldaţi ca să ţinem în frîu atîtea ţări supuse ; cea mai bună soluţie este să avem un cordon de state prietene, aliate, sub protectorat, sau supuse, cum vrei, care să accepte autoritatea noastră şi să-i lase în voie pe *negotiatores* de la noi să facă negustorie, ei, care sînt de fapt adevăraţii cuceritori ai străinilor. Şi dacă poftesc războaie, n-au decît să şi le facă între dînşii. Curioşi oameni ! Sînt de-a dreptul barbari, dar n-au fost întotdeauna aşa, tu-mi spui c-au fost civilizaţi, puternici şi rafinaţi pe vremea cînd noi încă nici nu ne născusem ; faţă de urmaşii aceştia ai asirienilor şi ai babilonienilor noi sîntem parveniţi, cu toate cele şapte neînsemnate secole ale istoriei noastre, şi pe deasupra primele trei sau patru rămase în întuneric ; pe cîtă vreme civilizaţia lor e de milenii. Dac-ai să vii cu mine ai să vezi, există o cetate. Lagasco, sau ceva asemănător, care pînă cu douăzeci şi cinci de veacuri în urmă era o metropolă ca Antiohia şi de două-

zeci și cinci de veacuri încoace e o ruină. Dar unde-am rămas ?"

„Tot în același loc. Încă n-ai început să povestești."

„Ei, atunci să-ți spun, povestea e următoarea. Și dacă te plictisești uită-te la altceva. *Sunt puellule nude*, acolo jos, în dosul tufișurilor acelora de pe marginea fluviului, și au aerul să se distreze strașnic arătîndu-și fundulețele nobililor romani."

N-ai decît să faci și tu așa, cititorule. Dacă te plictisești — eu nu mă plictiseam însă pentru că istoriile acelea constituiau povestirile medievale și cavalerești ale noii mele vieți — sari peste tot capitolul ăsta și peste următorul, eu însă trebuie să le scriu ca să povestesc cea mai bogată și cea mai pitorească dintre experiențele mele, și mi le evoc și acum cu melancolie și cu plăcere în același timp, amintiri care vorbesc încă latinește, *maesta et jucundissima tot rerum, locorum, gentium, urbium recordatione perfruor*. N-are importanță dacă n-ai să înțelegi, capitolele astea două le scriu numai pentru mine.

„Așadar, fii atent", reluă Vitellius. „În ultimii ani ai epocii lui Augustus, domnea asupra parților Fraate, al patrulea cu numele ăsta. Știi că parții au înghițit toată vechea Persie, și domnesc de la Marea Caspică sau Hircanică, cum s-o numi ea, pînă la Golful Persic, și sînt violenți, pofticioși, ignoranți și sălbatici. Fraate, fiind de-acum la o vîrstă înaintată, a hotărît să încheie un tratat de prietenie cu romanii înapoind prada și trofeele luate atunci cînd învinseseră, el și strămoșii lui, armatele romane. Ai înțeles ?"

„Asta-i povestea lui Crassus..."

„Cred că printre obiectele înapoiate a fost și capul lui Crassus umplut cu aur, și cel al fiului său, plin de sînge. Ei, lui Augustus îi plac darurile, răspunde și el la rîndul său la fel, și printre altele i-o dăruiește regelui pe o oa-

recare Musa, o sclavă bologneză, de origine regală etruscă, se spune, ajunsă în robie nu se știe pentru ce. Știi ce tip de oameni sînt bolognezele ?"

„*Bononiensis Rufa fellat Rufulum...*"

„Era chiar de pe vremea lui Catullus Musa asta. Vrei s-o vezi ?"

Printr-una din acele farse ale subconștientului care mă transpuneau uneori în afara locului și a timpului, întrebarea asta mi s-a părut cum nu se poate mai naturală, și-am așteptat aproape să-mi scoată o fotografie. Vitellius s-a ridicat, s-a dus în camera de alături și s-a întors imediat cu o monedă mică din argint pe care mi-a întins-o. De fapt, nu greșisem prea mult. Monedele erau pe atunci ceea ce sînt astăzi fotografiile, peliculele cinematografice, imaginile de la televiziune, și, într-un sens, timbrele. V-am vorbit despre sculptorii fotografi. Busturile sînt însă incomode ; monedele, din aur, din argint, din bronz, ajung pretutindeni ; așa, de pildă, grație lor, supușii Imperiului, oricît ar fi fost ei de îndepărtați, precum și locuitorii regatelor aliate de dincolo de granițe, puteau să vadă chipul împăratului, reprodus pe mii și mii de monede, mereu altul, cu înfățișare de zeu, de comandant de oști, de triumfător, de magistrat, și cît mai asemănător posibil. Băteau monedă, se înțelege, și regii mai mici, și guvernatorii anumitor provincii ; atît împărații, cît și regii mai mici și guvernatorii puneau de multe ori pe monede efigiile soției, ale copiilor, ale rudelor sau ale prietenilor iluștri. V-am spus că în anul 31 fusesem la Cartagina ; am văzut că circulau încă în provincie monede avînd pe ele capul bietului Varus, bătute atunci cînd era proconsul al provinciei Africa ; leit dînsul, dar cu trăsăturile mai întinerite ; și-n ansamblu semănînd în mod straniu cu președintele de Nicola.

„Uite-o. E o drahmă de argint a regelui Fraate. Acesta e chipul lui, chipul obișnuit al regilor ăstora, cu barbă as-

cuţită, cu părul pletos încîrlionţat împrejurul coroanei ; şi iată şi două victorii care îi încercuiesc capul, una e cu siguranţă cea împotriva lui Antonius. Acum uită-te şi pe partea cealaltă."

Am văzut un profil neaşteptat de frumos, de femeie tînără, cu gîtul lung, cu nasul drept şi subţire, o gură senzuală, şi părul adunat după moda etruscă într-un nod simplu şi voluptos ; şi de jur împrejur era scris în limba greacă *Mouses Basilisses,* al reginei Musa.

„Sigur, fiindcă l-a pus s-o ia în căsătorie şmecheroaica. *Nonne bellula ?* [3]"

Frumoasă, şi încă cum. Şi deodată au început să-mi defileze prin minte chipurile bolognezelor care retrăiau în efigia aceea, regăseam gura uneia, părul alteia, năsucul fin al unei studente de la chimie.

„Şi-acum fii atent", a reluat Vitellius. „Cine ştie la ce te gîndeşti. E moartă de mult, să ştii. Musa se dă pe lîngă bătrînul rege, îl îmbrobodeşte, face pe îndărătnica şi pe îndrăgostita, îi toarnă un fiu ; şi bătrînul Fraate uită de vechea soţie şi de concubine şi face tot ce-i spune dînsa ; îi moare soţia şi-o ia în căsătorie cu pompă regală. Ea, la rîndul ei, îşi pune-n cap să-l aşeze pe tron pe fiul ei, ultimul născut, cel care avea cel mai puţin drept la aşa ceva, Fraatace. Ştii cum sînt femeile. *Femmina est quod est propter uterum.* Şi reuşeşte să-l convingă pe bătrîn că-i va face o nespusă plăcere lui Augustus dacă-i va trimite drept ostatici pe toţi fiii lui legitimi. Şi toţi sînt mulţumiţi ; bătrînul pentru graţiile pe care i le face nevasta, băieţii fiindcă se duc la Roma să trăiască aşa cum ştiu că trăiesc ostaticii de neam regal acolo, numai în vată şi-n puf, şi cu lux, şi cu lucruri rafinate, şi cu distracţii ce nu s-au mai văzut ; şi Fraatace, care de-acum merge pe şaisprezece ani şi nu aşteaptă altceva decît ceasul cînd va muri bătrînul ca să-i ia tronul."

„Şi bătrînul, din păcate, nu moare !"

„Nu moare. Dar, așa cum ți-am spus, nimeni nu moare în Orient în patul lui. Fraatace și mama lui pun amîndoi la cale să-l omoare ; ideea pare să fi fost a băiatului, dar mama e foarte fericită să-i facă plăcerea asta, cu atît mai mult cu cît, încearcă să-ți imaginezi puțin ? !"

„Ce să-mi imaginez ? Cît e de oarbă dragostea de mamă ?"

„Ce să zic, chiar dragoste de mamă ! Era mai rău, între mamă și fiu."

„Frumoasă familie. Dar nu cred să fie adevărat."

Aveam încă moneda în mînă, și-am privit profilul fin, bărbia voluntară.

„Oh, cît despre asta, nici faraonii nu se căsătoreau niciodată decît cu femeile din familie ca să-și păstreze neamul pur."

„Cu surorile măcar, dar cu mamele..."

„Ei, se pare că Musa așa vedea lucrurile. Îl ucid pe bătrîn, și ea se înfățișează plîngînd și despletită în fața demnitarilor statului și cere tronul pentru fecioraşul ei Fraatace și pentru dînsa, ca să-i stea alături și să-l povățuiască. Și-n felul ăsta au domnit doi ani de zile, pînă într-o zi cînd poporul înfuriat îi ucide și pe mamă și pe fiu."

„Ah, totuși !"

„Justiția populară... Și-ncepe al doilea cînt cu regele Orode, din familia Arsacidă, pe care demnitarii statului l-au descoperit cine știe unde. Se duc să-l caute, îi oferă tronul, iar el vine să și-l ia în primire cu toată pompa, cum se obișnuiește în țările astea. Și cel dintîi lucru pe care-l face, trecînd pe străzile capitalei ca să ajungă la palat, descoperă în mulțime un supus care n-are aerul că e foarte fericit să-l vadă, și pune să fie luat și decapitat la fața locului, știi că au niște iatagane care taie ca un brici. Se uită de jur împrejur de îndată ce s-a rostogolit capul, vede impresia de groază zugrăvită pe chipul altui

supus şi pune să-l aresteze şi să i se despartă şi lui capul de trunchi. Asta a fost doar începutul. A stat pe tron ca într-o prăvălie de măcelar. Morocănos, rău, răzbunător, secera capetele la fel cum făcea Tarquinius cu macii. Mare beţivan şi mîncău ca toţi parţii, într-o seară îi provoacă la întrecere la băut pe curteni şi e învins ; învingătorii văd o sclipire anumită în ochii lui, li se pare că descoperă un anumit semn pe care-l face unui purtător de iatagan care se afla în apropiere, înţeleg că e o chestiune de cine o ia înaintea celuilalt, îl înjunghie cu pumnalul, îi taie capul şi-l arată mulţimii în sărbătoare. Îţi place, pînă acuma ?"

„Straşnic. Dar cere să-mi aducă ceva de băut, căci cu toate beţiile astea şi cu sîngele care curge din trupurile decapitate m-a apucat o sete grozavă."

A sosit vinul ; şi Vitellius şi-a întrerupt pentru un moment povestirea ca să-mi spună că ăsta era vin barbar, din viile Hircaniei, un ţinut la ţărmul Caspicei, unde cresc nişte ciorchini mari de doi coţi, iar trunchiurile viţei n-ajung doi oameni să le cuprindă-n braţe : „să nu te temi însă, vinul îl fac nişte romani care stau în Cappadocia, pun să li se aducă ciorchinii şi-l pregătesc aşa cum obişnuim noi ; fiindcă cei de acolo îl amestecă cu miere şi fac din el o greţoşenie. Dar unde am rămas ?"

„La al doilea exemplu de justiţie populară, la decapitarea lui Orode."

„După aceea parţii trimit o delegaţie la Roma ; şi roagă să li se dea drept rege unul din fiii lui Fraate, care sînt acolo ca ostatici. Iar Augustus li-l trimite pe cel mai mare, Vonone. Cu totul opus predecesorului său. Treizeci de ani de educaţie romană, îţi poţi închipui ; e distins, educat, îi plac artele şi poezia. Stă pe scaun la banchete şi mănîncă puţin, nu-i plac felurile acelea barbare, şi bea din cupe. Nu agreează vînătoarea, se înconjură de poeţi greci. I se aduc două-trei căruţe pline cu sclave, el alege din ele două

sau trei, numai de plăcere. E un senior din cei care am cunoscut atîția la Roma, toată ziua între porticul Octaviei și casele lui Apicius și Gallus. Poporul îl simpatizează fiindcă nu taie capul nimănui ; dar demnitarii statului îl găsesc molîu, efeminat ; spun că este prea romanizat, că în fond ei sînt un popor de oameni liberi și că nu pot da ascultare unui sclav ; fiindcă nu e nici o diferență între un sclav și un ostatic. Fără să înștiințeze Roma, trimit pe doi-trei de-ai lor cu o escortă de vreo mie de cavaleri la Artabanus, regele Mediei, care e însă și el de neam arsacid, și-i oferă tronul parților."

„Scuză-mă un moment, după cîte văd parții știu prea bine să se îngrijească de cine trebuie să le fie rege, și atunci noi cum de le aducem un cocolit de băiețelu' mamii ?"

„Ei, tocmai asta îmi dă de furcă. Dar s-o luăm la rînd. Artabanus acceptă invitația, vine cu o armată, niște cavaleri grozavi, înarmați pînă-n dinți cu lance și cu arc, și se-ndreaptă spre Seleucia, unde se află, mai curînd îngrozit, Vonone. Sărmanul de el, îmboldit cu mari strigăte să respingă atacul, căci poporul îl iubește, acceptă provocarea, înfruntă pe invadator în luptă și îl înfrînge. Și tot se mai minunează încă de norocul lui cînd Artabanus îl atacă din nou cu armata reîntărită, și-l învinge ; Vonone fuge în Armenia, abandonînd armată și popor furiei lui Artabanus ; care face mare masacru de oameni, intră triumfător în Ctesifon, și nobilii îl proclamă rege. Sfîrșitul celui de-al doilea cînt."

„Mai sînt multe ?"

„Ai răbdare. Moare Augustus, și Vonone îi trimite o solie să-i ceară lui Tiberius să-l repună pe tronul strămoșilor săi. Lui Tiberius, știi ce fel de om s-a făcut de cînd e împărat, nu-i plac aventurile, și în plus pe Vonone ăsta l-a considerat întotdeauna ca pe un neputincios ; pe de altă parte, Artabanus face gălăgie că, dacă nu-l lasă

în pace, rupe tratatele și declară război Romei. *Exaggeratus.* Înșelăciunea-i reușește, cei de la Roma sînt apucați de-o mare teamă și-l părăsesc pe Vonone, adică îl recheamă din Armenia, unde se așezase singur pe tronul de acolo, și-l țin într-o închisoare aurită aici, la Antiohia, ca oaspete al guvernatorului roman."

„Eram cu Germanicus cînd s-a dus să-l înscăuneze pe tronul Armeniei pe Zeno."

„Zeno a murit anul acesta. Un alt motiv de bucluc Artabanus stăpînește liniștit asupra parților, un satrap grozav, își petrece timpul cu vînătoarea, cu banchetele, cu cele o sută de concubine, și-i omoară din cînd în cînd pe toți cei care-i dau cea mai mică bătaie de cap. Moare Zeno al tău, regele Armeniei, și Artabanus îl trimite pe fiul lui mai mare să pună mîna pe regatul acela ; îi dă de veste lui Tiberius numai după ce lucrul a fost făcut și Tiberius înghite gălușca și spune că înscăunarea este pe placul poporului roman. Dacă Artabanus ar fi cunoscut literatura latină l-ar fi citat cu această ocazie pe Catullus, *«paedicabo te»*, precum și ceea ce urmează. În loc să-i fie recunoscător lui Tiberius, îi scrie o scrisoare în care-i spune că a venit momentul să recucerească de la el Cappadocia, provincie care-i aparține și care i-a fost smulsă în chip nedrept de către romani ; și adaugă că e un bătrîn ramolit, Tiberius bineînțeles, și că dacă vrea cu adevărat să le facă o plăcere supușilor săi nu-i rămîne decît să-și ia tălpășița. «Pentru binele tău și al supușilor tăi, omoară-te.» Tiberius mi-a arătat scrisoarea la Roma."

„Și ce-a spus ?"

„Știi că el e un filozof. S-a înfuriat puțin, pe urmă a făcut haz, și la sfîrșit a hotărît să se răzbune. Tocmai cînd se afla în starea asta de spirit i-a sosit obișnuita solie a nobililor din Parția ; se plîng că Artabanus e un tiran, spun că nu mai pot să-l îndure și vor ca Tiberius să caute în

cutiuța unde-i ține pe fiii și pe nepoții lui Fraate pe care-i are ca ostatici, dacă nu cumva găsește un rege bun pentru ei. Tiberius acceptă, și-și spune-n sinea lui : acum am să-ți vin eu de hac, domnule Artabanus. Și li-l trimite pe bătrînul Fraate, despre care ți-au vorbit la Palmira, care a murit pe drum, așa cum ți-am spus. După aceea îmi spune să vin și să mă orientez la fața locului ; și-n același timp mi-l încredințează pe acest Tiridate, ca să-l țin gata pregătit de îndată ce se va ivi o ocazie bună ca să-l ajunge pe Artabanus fără prea mult tam-tam. Și-acum ajungem la partea cea mai delicată a afacerii. I-ai văzut pe toți soldații ăștia cu tot aerul lor războinic ; în realitate însă, nici Tiberius n-are chef să se lupte fățiș cu Artabanus, nici eu nu sînt omul care să-l îndemn la o asemenea complicație. A trecut vremea cetățenilor care ard de nerăbdare să lupte, ți-am mai spus. Cu mare trudă izbutești să alcătuiești niște legiuni, și soldați ca cei de acum cincizeci de ani nu mai găsești astăzi. Războiul, zice vicleanul bătrîn de la Capri, trebuie să-l poarte alții pentru noi. Acuma ascultă ce-am pus la cale, cu o muncă de culise pe care nu ți-o poți imagina, o să-ți dau să citești însă rapoartele mele, ai să vezi ce chestie subtilă. Acolo unde o să ți se pară că nu e prea clar, pune-ți istețimea la contribuție ca să-nțelegi. Într-o bună zi, nu demult, îl găsesc mort în palatul lui pe Arsace, regele Armeniei, fiul cel mare al lui Artabanus. Nimeni nu știe cine l-a omorît. Îl găsesc deci mort, și toată țara e cuprinsă de panică și bănuieli."

Vitellius mi-a spus să-mi pun la contribuție istețimea. Așadar, îmi spun în sinea mea, cineva i-a corupt pe sfetnicii lui Arsace și i-a determinat să-l elimine pe rege în interesul persoanei care i-a făcut să acționeze pe corupători. Întreb deci :

„Cui îi servește moartea lui Arsace ?"

„Vei fi auzit pomenindu-se de fraţii iberi, cum li se spune ; regele Farasmane, care domneşte peste muntenii de pe coastele Caucazului, războinici, care se duc la luptă ca la vînătoare, şi despre fratele său Mitridate, mai în vîrstă, căruia fratele mai mic i-a luat tronul. Se nimereşte, din întîmplare, ca un om de încredere de-al meu să se abată prin părţile acelea, face uz de numele meu, se arată liberal şi fastuos, îi invită la el acasă pe cei doi fraţi care sînt în conflict, îi împacă, le face promisiuni. Eu, bineînţeles, nu ştiu nimic de toate astea, primesc un raport, strict secret, că Mitridate e mulţumit să se urce pe tronul Armeniei lăsat liber de Arsace, iar Farasmane e mulţumit să folosească armata lui în acest scop. Împreună cu aceea a vecinilor săi sarmaţi. Vine toată armata aceea asupra Armeniei şi intră fără nici o greutate în capitală, Artaxia. Artabanus îl ia pe un alt fiu al lui, Orode — au cu toţii aceleaşi nume barbarii ăştia — îi dă o altă armată şi-l trimite să redobîndească tronul şi capitala Armeniei. Se ciocnesc în luptă Farasmane şi Orode ; şi se încaieră iberii şi sarmaţii de o parte, cu parţii de alta, în felul acela primitiv în care obişnuiesc ei să lupte, parţii prefăcîndu-se mereu c-o rup la fugă, foarte iuţi pe caii lor, te trezeşti cu ei cînd ici, cînd colo, şi niciodată nu ştii ce au de gînd să facă ; ceilalţi, oameni din munţi şi din păduri, mai solizi, odată ce-au pus piciorul într-un loc, e greu să-i clinteşti de-acolo. Farasmane se trezeşte faţă-n faţă cu Orode, îi trage o lovitură de spadă, care-i despică scutul şi-i ajunge la cap ; parţii strigă că a murit, îşi întorc caii şi-o rup la fugă, de data asta de-adevărat. Acum, ultimele veşti sînt următoarele. Artabanus şi-a strîns întreaga armată ca să pornească şi să se răzbune, dar cred că iberii şi sarmaţii care-l aşteaptă la strîmtoare în munţi o să-l facă să le plătească scump răzbunarea asta. Între timp, oamenii strigă în cuprinsul Mesopotamiei că vine armata romană şi, dacă raportul ăsta scurt

pe care l-am primit azi-dimineață spune adevărul — și-și scoase dintr-un fald al togii un sul de papirus — nobilii aceia, care i-au și scris lui Tiberius ca să capete un nou rege, sînt pe punctul de a pregăti o revoltă frumușică a poporului în spatele lui Artabanus. Mi se spune că Artabanus e deprimat, vede lucrurile în negru și se gîndește s-o ia la sănătoasa fără să mai lupte. Vom vedea. Eu n-am nevoie decît să-l așez pe tron pe tinerelul ăsta, o să-l vezi în scara asta după cină ; nu mănîncă la masa mea, ci la cea a parților, fiindcă i-au spus că trebuie să-și reia obiceiurile țării și să-și formeze gustul după mîncărurile lor naționale — dacă nu i s-o întîmpla ca bătrînului Fraate, care de-ndată ce s-a văzut silit să mănînce ca parții a murit —, n-am nevoie decît să-l așez pe tron și după aceea mă întorc la Roma. Ei, deci vii cu mine ? Cred că o să-ți placă ; și-ți promit, dac-o să ajungem să luăm prăzi, una din cele mai frumoase concubine ale regelui. Și dacă n-o să apucăm așa ceva, oricum poți să te bucuri, holtei bătrîn, fiindcă cetățile de acolo sînt paradisul bărbaților. Femeile au ca principiu să nu spună nu nici unui străin. De îndată ce un străin îi dă să înțeleagă că o place, femeia se duce la templul Afroditei cu un alai mare de sclavi și sclave și-și pune o cordeluță în jurul capului. Atunci străinul o ia pe femeie de mînă, o duce departe de locul acela sacru și se culcă cu ea."

„Așa de simplu ?"

„Există și un mic truc. Cînd a dus-o departe de mulțime, înainte de a trece la actul amoros, îi pune în poală o grămăjoară de bani ; iar monezile sînt duse după aceea la templul Afroditei și oferite zeiței. Cît despre femeie, de-ndată ce s-a terminat toată treaba, face o baie bună, care-o spală de orice păcat, dac-a fost cumva vorba de vreun păcat, adică dacă s-a complăcut cumva în situația aceea neîngăduită."

„O spălare simbolică."

„Și după ce și-a îndeplinit îndatoririle față de soț femeia e obligată să se spele, în același fel și cu același ritual, se spune, pe care-l folosește atunci cînd i se întîmplă să atingă un mort. *Apò nekroû, apò synousías,* după mort și după împreunare, pentru ei e același lucru. Accepți deci ? Și înarmează-te cu un *conopeum* [4], fiindcă sînt prin părțile acelea niște țînțari ca niște lăcuste, și trebuie o dublă rețea împotriva țînțarilor, dacă nu vrei să te sugă mai rău decît perceptorii de taxe."

Bineînțeles că am acceptat. Cînd Nicomede s-a întors din port, satisfăcut datorită faptului că reușise să obțină o traversare cu cea mai iute navă a unui căpitan din Paflagonia, care-i făgăduise, cu excepția unor împrejurări neprevăzute, să ne ducă în șase zile la Brundisium, și i-am spus să se întoarcă pentru a contramanda traversarea, a zîmbit ușor și mi-a răspuns că dacă-mi închipuiam că avea să se deranjeze iarăși ca să se întoarcă în port, șapte sau opt mile de drum foarte aglomerat de-a lungul fluviului, mă înșelam ; că el mă cunoaște bine, după atîția ani de cînd stă cu mine, și e întotdeauna de părerea să nu-mi îndeplinească poruncile decît după ce sînt făcute a doua oară ; așa că el a căzut la învoială cu paflagonezul ca, dacă acesta din urmă n-avea să primească o confirmare scrisă pînă seara, să considere înțelegerea ruptă, și să cedeze cui voia frumoasa lui cabină așezată pe puntea de la pupă, și cușetele pentru el și pentru ceilalți sclavi din suita mea.

„Deci ți-ai imaginat că n-o să plec ?" i-am spus eu vesel la gîndul că aveam să trec dincolo de Eufrat și de Tigru și că aveam să urmăresc îndeaproape politica externă a Imperiului.

Zîmbetul abia schițat al lui Nicomede a dispărut repede, lăsînd loc expresiei lui naturale, de seriozitate încruntată și posacă ; avea mereu aerul că simte un miros urît sub nas, că vede lucruri neplăcute, că este buimăcit

din cauza unor cuvinte grosolane ; o înfățișare de permanentă critică, căreia nu-i corespundea întotdeauna adevărata lui stare de spirit, înclinată mai cu seamă, dimpotrivă, către un fel de optimism resemnat și, în ceea ce mă privește, spre o îngăduitoare indulgență.

„Te cunosc, stăpîne."

„Ei, dacă mă cunoști trebuia atunci să-ți dai seama că mă săturasem de Orientul ăsta și că nu așteptam decît momentul cînd aveam să mă întorc în patrie, la villa mea de la Capri și la viața mea tihnită romană."

„Nu era nerăbdare la tine să te întorci acasă, era plictiseală. Cînd am auzit în port că a sosit Lucius Vitellius, și am văzut orașul plin de militari, și-am simțit că era ceva care plutea în aer, mi-am spus că puțin lipsește ca să nu-i treacă nebunului meu de stăpîn pofta de plecare. Și-atunci rămîi aici ?"

„Nu, plec. Plecăm. Mergem cu Vitellius, care se duce la curtea partului Artabanus ca să-l înlăture și să-l așeze pe tron pe un tinerel care-a fost ostatic la Roma."

„Tiridate. Trebuie să-l fi cunoscut. A venit de două-trei ori la tine acasă, adus de Hortensia cea roșcată. Tu nu l-ai luat în seamă, așa cum faci întotdeauna cu tinerii care le curtează prea mult pe femeile frumoase care-ți plac, stăpîne. Singura apărare a unui bărbat vîrstnic împotriva rivalilor tineri, neputînd să pună să fie uciși de către sclavi, așa cum se obișnuia pe vremuri, este să-i ignoreze, ceea ce e mai mult decît să-i disprețuiască. O apărare instinctivă la tine, stăpîne, de mulți ani de-acum."

Nicomede are această uimitoare calitate : să-mi citească în inimă, și nu numai atît, ci să și interpreteze cu o înspăimîntătoare exactitate sentimentele mele, sau să mi le dezvăluie de-a binelea dincolo de pragul subconștientului. Are dreptate, să-l ia naiba. La Roma trec drept încrezut sau distrat, nu recunosc decît după a treia sau a patra oară persoane pe care le-am întîlnit în casele prie-

tenilor, sau au venit la mine, sau pe care le-am întîlnit în timpul călătoriilor mele în cutare sau cutare provincie ; nu pot spune de cîte ori m-am bucurat de acel foarte bun și foarte comod obicei al sclavului *nomenclator,* pe care o persoană importantă ca mine îl poartă în permanență după dînsul, și-mi șoptește numele și funcția și locul în care am cunoscut prima dată persoana care mă salută cordial la teatru sau în For, mă întîmpină pe stradă cu o admirație zîmbitoare sau cu mîna întinsă ca s-o strîngă pe a mea. Alteori se întîmplă invers, *nomenclator*-ul mă asigură că nu l-am mai văzut și nici nu l-am cunoscut niciodată pe bărbatul a cărui față mi se pare foarte cunoscută și-al cărui nume îmi stă parcă pe buze, pînă cînd îmi aduc aminte că l-am văzut și l-am frecventat într-adevăr, dar în cealaltă viață a mea, de acolo, de sus. (Și-n sinca mea, eu însumi m-am încurcat într-o zi, acasă la Agrippina ; m-am trezit pe neașteptate înaintea unui bărbat în vîrstă, distins, tot din ginta Valeria, cum am aflat după aceea, din care făcea parte și familia mea, și am crezut că mă văd pe mine într-o oglindă ; dar într-o oglindă care-l reflecta nu pe actualul Publius Valerius Monellus, ci pe celălalt eu, al cărui trup zăcea într-un fotoliu alături de cărbunul din casa mea de acolo, de sus. Și cînd spun foarte asemănător nu spun de fapt nimic ; era ca și cum aș fi fost eu, îmbrăcat în glumă cu o togă ; m-a fulgerat pentru o clipă gîndul absurd că, printr-o festă diabolică a răposatului Bianchetti, adevăratul meu trup mi-a fost trimis înapoi avînd înăuntrul lui pe cine știe cine. Adică nu pe cine știe cine, ci sufletul meu într-o copie adecvată ; fie că era realitate, fie sugestie, gesturile lui erau însă ale mele, le recunoșteam, le prevedeam, felul lui de a vorbi, de a aprecia oameni și lucruri era al meu, al meu adevărat, de acolo, de sus, nu al meu din secolul întîi, modificat de-acum de aproximativ douăzeci de ani de experiențe diferite. Îl

ascultam fascinat și înspăimîntat ; pînă cînd m-a cuprins o groază confuză din care nu mă mai regăseam, ca și cum aș fi rechemat de la o distanță de secole adevăratul meu cadavru. N-am mai îndrăznit o bună bucată de vreme să mă mai duc pe la Agrippina de teamă să nu-l întîlnesc din nou ; am respirat ușurat în ziua în care am aflat că Manius Valerius Laevinus — acesta era numele distinsului domn — era în trecere prin Roma și trăia retras în solitudine filozofică, într-o villă de-a lui din apropiere de Tarentum, cetate de care mi-am propus să stau departe pentru totdeauna.)

Și, întorcîndu-mă la subiect, faptul că nu recunosc o persoană pe care am văzut-o de mai multe ori mi se întîmplă mai ales cu cei mai tineri, și, cu cît sînt mai tineri și mai respectați pentru o calitate sau alta, cu atît mai mult îmi apar cu toții la fel cu o mulțime asemănătoare și fără trăsături deosebite.

„Așa e, Nicomede ?"

„Așa e, stăpîne. Și să nu-ți faci iluzii. Și de călătoria asta ai să te plictisești foarte repede. În realitate te plictisești de tot. Tu manifești interes față de persoane, față de lucruri și față de evenimente nu așa cum sînt ele în realitate, ci ca și cum le-ai citi într-un roman alexandrin. Iar romanele, cu excepția celor trei sau patru nemuritoare, care-ți plac și ție, și mie, încep să te plictisească întotdeauna la un moment dat, și nu te mai interesează să cunoști soarta personajelor respective, nici sfîrșitul acțiunilor lor. Tu nu ești din lumea noastră."

Am fost înspăimîntat la auzul acestor cuvinte ca înaintea unei descoperiri neașteptate. Era cu putință, oare, ca fidelul meu secretar, într-atîția ani de intimitate, să fi ajuns să intuiască sau să afle secretul meu ? Sau poate mă trădasem eu însumi ? Știam prea bine cu cîtă greutate rezistasem tentației, tot mai puternice cu trecerea anilor, de a face aluzii la un viitor în care citeam cu ochi pătrunzători, la vremuri care nu sosiseră încă, dar de

care-mi aminteam ca de trecut. Mi-a fost suficient însă un moment de gîndire ca să-mi dau seama că teama mea era nejustificată. Nicomede, vorbea întotdeauna așa ; pe un ton misterios, cu aforisme și cu judecăți lapidare, care însă trebuiau luate numai în sens literar, fără să încerci să cauți în ele vreo semnificație ascunsă. Sau cel puțin așa mi-ar fi plăcut să cred. Am zîmbit și am spus pe un ton ușurat :

„Nici tu, Nicomede, nu ești din lumea asta. Ne aflăm în ea ca și cum am fi murit de mult și ne-am fi întors aici doar pentru o reluare a spectacolului intitulat «Eternele nebunii ale oamenilor». Din cauza asta ne înțelegem bine. Așadar, pregătește-mi lucrurile, mîine plecăm de la gazda noastră și ne mutăm la palatul imperial, în casa lui Vitellius. O să vedem ce-i de făcut cu trăsura și, dacă e cazul, să lăsăm aici cîțiva sclavi și să luăm alții care să cunoască limbile vorbite prin partea locului și împrejurimile. Las în seama ta toate astea, mă bizui pe tine."

Am pornit pe la sfîrșitul lui aprilie ; și lucrurile s-au desfășurat așa cum prevăzuse Vitellius ; cînd am ajuns la țărmul Eufratului se știa de-acum că Artabanus, rămas fără armată, fugise, se spunea că apucase calea munților și că se refugiase la sciți sau în Hircania, pe coasta orientală a Caspicei. Am ajuns la Eufrat într-o după-amiază și m-am alăturat de îndată lui Aulus Fabius Persicus, comandantul geniștilor, care a pornit în căutarea celui mai potrivit loc în care să înceapă să construiască un pod. Mai mult sau mai puțin, știa unde să-l afle ; era încă vie în amintirea bătrînilor de pe acolo sosirea pe aceste meleaguri a lui Caius Cesar, care aruncase un pod ca să se întîlnească cu Fraatace, fiul sclavei bologneze. Romanii, în țările astea îndepărtate, unde veneau numai să lupte sau să facă pace, considerau inutil, ba chiar periculos, să construiască niște poduri solide, zidite, și preferau să arunce un pod militar cu îndemînarea lor atît de rapidă ;

și, cînd nu le mai folosea, să-l dărîme și să ia cu dînșii materialele, bune pentru o ocazie viitoare.

Am fost întotdeauna de părere, și-n viața aceasta, și în cealaltă, că toate fluviile sînt niște simple fluvii. Dar torentul acela revărsat, gălbui și umflat — se apropia perioada debitului maxim, mijlocul lui mai —, printre țărmuri acoperite cu palmieri și cu sălcîmi compacți, m-a fascinat ; era într-adevăr bariera dintre două lumi, de partea asta ordinea, armonia și seriozitatea romană, o concepție cam îngustă asupra raporturilor omenești, lipsită de fantezie, dar practică și creînd legi care aveau să dăinuie timp de secole, ca și templele, ca și zidurile sale, dincolo instabilitatea, turbulența, nomadismul fizic și moral, vanitatea marilor pompe, resemnarea în fața legilor naturale și divine împotriva cărora omul nu are arme, trebuie să le îndure și doar să încerce să le îmblînzească prin mici viclenii.

În dimineața următoare, în timp ce soldații înfigeau țăruși, întindeau lanțuri și ancorau bărcile pe care să așeze platformele podului, și-n timp ce apele veneau la vale învolburate și spumoase, Vitellius și Tiridate au adus pe țărm sacrificii fluviului ca să și-l facă prielnic ; Vitellius sacrificînd un porc, un taur și o oaie, iar Tiridate un cal. Ceremonia a căpătat un caracter solemn datorită armatei rînduite de jur împrejur, acvilelor și stindardelor legiunilor fluturînd în aerul răcoros care venea odată cu apele fluviului ; ceremonia în sine era o îndatorire de serviciu, trei pontifi oficiau în grabă și Vitellius i-a cedat unuia dintre ei cinstea de a împlînta cuțitul în beregata animalului ; domnea o atmosferă de plictiseală în jurul altarului și de nerăbdare, fiindcă pontifii prea o lungeau. La un moment dat, după ce taurul fusese sacrificat, am observat că unul dintre pontifi a făcut un semn și a oprit pe un acolit care tocmai recita în momentul acela o formulă. După un schimb violent de cuvinte, pontiful s-a apropiat

cu paşi repezi de Vitellius, şi-a dat jos de pe cap coroana de frunze de stejar şi a azvîrlit-o cît colo, începînd să vorbească repezit, arătînd spre acolit şi spre taurul sacrificat. Vitellius a ascultat şi puţin după aceea a început să dea negativ din cap ; şi pontiful a vrut să mai vorbească, dar Vitellius l-a întrerupt. Pînă ce pontiful s-a întors la altar, un acolit i-a pus pe cap altă coroană din frunze de stejar şi ceremonia a fost reluată. Mai tîrziu Vitellius mi-a spus că, dacă el nu s-ar fi impus, am fi rămas ceasuri în şir pe ţărmul fluviului aducînd sacrificii ; pontiful principal observase că taurul fusese doborît prost, deci sacrificiul nu era valabil, şi trebuia să fie început da capo ; „iar eu i-am spus atunci că nici prin gînd să nu-i treacă aşa ceva ; şi cum pontiful continua să argumenteze, i-am spus că foarte bine, puteam să reîncepem sacrificiul, dar aducîndu-l drept jertfă pe el însuşi. Ai văzut ce mutră a făcut ? Aşa trebuie procedat cu oameni de soiul ăsta, sînt în stare s-o ia de la capăt cu ceremoniile lor de zeci şi zeci de ori, pentru cel mai neînsemnat pretext, o formulă greşită, o pată pe veşmîntul imaculat, un cuvînt de rău augur care le-ar ajunge la ureche."

Am trecut de cealaltă parte cu întreaga armată ; şi, după ce am traversat pe o distanţă de vreo zece mile un şes frumos, din vîrful unei mici coline, s-a desfăşurat pe neaşteptate înaintea ochilor noştri un tablou deosebit de variat, unduios şi vesel, grupuri de corturi colorate şi de pavilioane, sclipiri de lănci şi de spade goale, şi mii de cavaleri, decupaţi parcă din cele mai ciudate ţesături de Persia şi însufleţiţi cu ajutorul magiei, care galopau către noi, se dispersau şi se regrupau cu o extraordinară dexteritate, fără să se învălmăşească sau să se lovească şi care din cînd în cînd îşi scoteau arcul de pe umăr şi aruncau cîte o săgeată în văzduh ; şi toată dezordinea aceea aparentă avea un scop bine întemeiat, ne întîmpina armata

rebelă a lui Artabanus ca să-i salute pe guvernatorul Siriei și pe noul rege ; și-o comandau niște căpetenii superbe, îmbrăcate ca niște moaște, cu mustăți negre răsucite în jos și foarte amenințătoare. După aceea au înaintat, tot pe cai, dar cu mișcări și cu veșminte mai puțin războinice, fără alte arme în afara pumnalelor de la brîu, o mulțime de dregători ; erau șefii răscoalei, cei care incitaseră poporul după plecarea lui Artabanus ; și fiecare se apropia de Vitellius, de comandanții legiunilor, de mine, de fiecare roman care li se părea important, și, cu o pricepere mai mare sau mai mică în a se exprima pe grecește sau pe latinește sau folosindu-se de un interpret, umflau faptele lor de arme și riscurile înfruntate și vechea ură împotriva lui Artabanus, așa de bine disimulată la drept vorbind prin lingușiri, dar asta din cauza situației care o cerea ; și lăudîndu-se că sînt fideli *in aeternum* numelui și puterii Romei. Tiridate îi privea pe noii lui supuși cu o vizibilă antipatie, cred că ar fi acceptat pe loc să se întoarcă la Roma și la viața lui desfătată de oaspete al Cezarului, fără nici un regret pentru regatul acesta care trebuia să-i fi părut în ansamblu ca un cîrc ecvestru. Într-un cerc larg, în jurul cavalerilor și al nobililor se înghesuia poporul, care aclama de departe ; din locul în care mă aflam vedeam ceva mai mult decît un cordon întesat de culori foarte variate, mișcătoare și în continuă schimbare, ca luminile unei aurore boreale.

A ieșit înainte o namilă importantă (am aflat după aceea că se numea Abdagese și cîrmuise capitala după plecarea regelui, cel mai mare grangur dintre conspiratori), urmat de o caravană mică de cai și de cămile ; și din casete, și cufere, și saci a făcut să se reverse pe un enorm covor așternut dinaintea lui Vitellius și a lui Tiridate tot felul de lucruri prețioase, vase din aur și din argint, pietre scumpe, coliere, cupe și tiare, și brocarturi,

și stofe țesute din aur, și spade demaschinate, și arcuri, și sceptre, într-un cuvînt tezaurul regal.

„O parte din tezaurul regal", a spus el : „restul se află în palatul de la Ctesifon, împreună cu femeile de la curte, cu favoritele regelui, totul la dispoziția noului și legitimului suveran."

Așa a glăsuit el, sau așa a tradus interpretul, după cum mi s-a părut un omuleț răuvoitor, care nu-și prea dădea osteneala să respecte întocmai traducerea, omițînd de-a dreptul sau reducînd prin niște fraze cît se poate de scurte umflatele întorsături de vorbire ale lui Abdagese. În mod sigur am văzut însă pentru prima dată înviorîndu-se chipul lui Tiridate atunci cînd a auzit pomenindu-se de femeile de la curte și de favoritele regelui.

După aceea Abdagese s-a închinat pînă la pămînt și, cu un gest foarte elocvent, în așa fel încît interpretul nu s-a mai deranjat să traducă vorbele care l-au însoțit, ne-a dat să înțelegem că tot ceea ce se afla pe covor aparținea generalului roman. „Nu e chiar așa cum spunea Vitellius", mă gîndeam eu în sinea mea ; „nouă ne dăruiesc nestemate și stofe, iar femeile le păstrează pentru tinerelul ăsta ; n-or să ne arate nici măcar un degețel de favorită." Vitellius însă stătea nepăsător, ca și cum lucrurile acelea nu-l interesau ; a aruncat o privire distrată asupra grămezii scînteietoare de pe covor și, întorcîndu-se spre Tiridate, cu același gest pe care-l făcuse și Abdagese, i-a spus că lucrurile acelea îi aparțineau lui, că nu era cazul nici măcar să pomenească de ele, ci să le păstreze și să se bucure de ele cum avea să creadă el de cuviință. A ținut apoi în grabă un mic discurs, a spus că Tiridate trebuia să se gîndească acum să-și îndeplinească datoria lui de rege, și să nu uite niciodată că străbunul lui era Fraate, care fusese pînă la moarte prietenul Romei, și că el se născuse și trăise la curtea Cezarului ; cît despre nobilii de

față — și a privit roată, oprindu-și o clipă privirile asupra lui Abdagese și a tovarășilor lui — era de ajuns ca ei să-i dea regelui datorata ascultare și romanilor datoratul respect. A așteptat nerăbdător ca interpretul să-i traducă cuvintele ; după care și-a întors calul în loc, a ordonat armatei să se așeze în formație de marș și s-a îndreptat spre Occident, ca și cum îl ardea iarba sub copitele calului. În aceeași seară a traversat înapoi Eufratul și-n ziua următoare *fabrii* lui Fabius Persicus au demontat podul.

Capitolul al optsprezecelea

Nu l-am urmat pe Vitellius. Mă apucase una din neașteptatele mele toane. Am fost pentru cîteva zile oaspetele lui Tiridate în castelul din Ctesifon, care se ridica pe țărmul stîng al Tigrului, față în față cu Seleucia pe celălalt mal, și-am asistat la ceremoniile încoronării lui; am avut ocazia să-mi dau seama că nici nu voia să audă de război și să meargă să-i nimicească pe ultimii partizani credincioși ai lui Artabanus, se aruncase nebunește în fustele celor o sută de favorite. La zece zile după plecarea lui Vitellius am apucat-o însă în josul fluviului la bordul unei ambarcațiuni mari, cu velele împletite din trestie, împreună cu Nicomede, trei sclavi și un interpret. Îmi propusesem să pătrund cît mai mult posibil în Orient, să ating limitele lumii cunoscute în vremea aceea. În portul Teredon, aproape de vărsarea Eufratului, am schimbat vasul și, cu o navă de larg, am trecut în Taprobane, astăzi insula Ceilon. Mi-am dat din plin seama cît de important era faptul de a fi cetățean roman în porturile acelea îndepărtate, unde dacă ancorau anual circa douăzeci de negustori latini, precum și în ținuturile din interior. Roma era pentru popoarele astea, aflate atît de departe de ea, care nu văzuseră niciodată nici măcar un soldat roman, care nu știau absolut nimic despre legile noastre și despre obiceiurile noastre, sinonimă cu tot ceea ce era mai perfect, mai modern, mai de rîvnit.

Roma constituia forța, legislația, justiția. Oriunde am călătorit, recunoscut drept ceea ce eram — mai înainte chiar de a fi prezentat laudativ de interpretul care era mîndru de faptul că mă servea — după culoarea pielii, după togă, după semeția atitudinii, care era pentru mine ca un al doilea veșmînt necesar, aveam senzația că sînt protejat ca de un zid de castel. Dacă mi se întîmpla să nimeresc în mijlocul unei scene cu încăierare la piață, gălăgia se potolea deodată, ca și cum s-ar fi rostit un cuvînt de ordine, și treceam prin două șiruri de oameni respectuoși și curioși.

Mi-ar fi fost ușor să merg mai departe, către orient, cu o navă de cabotaj, și să ajung în China ; care cred că era pe atunci același lucru cu țara sereșilor, despre care se spunea că ar fi trăit mai mult de două sute de ani; fiindcă am văzut într-adevăr cîțiva sereși la Taprobane care la înfățișare semănau întocmai cu chinezii. M-a reținut însă gîndul că aș fi pierdut prea mult timp cu o călătorie inutilă, n-aș fi putut să văd nimic în plus sau deosebit față de ceea ce a văzut mult mai tîrziu și a povestit cu un mai mare farmec Marco Polo. Și nici nu le-aș fi putut dezvălui, pe de altă parte, din experiențele unei scurte călătorii, nimic nou concetățenilor mei din vremea aceea. Știau de existența unei țări uriașe situate la orient și locuite de niște oameni cu o străveche cultură, cu ochii oblici și cu pielea galbenă și cu părul înnodat sus, în creștetul capului, și prins cu un ac mare, și ale căror chipuri erau reproduse pe niște vase din porțelan care la Roma costau o avere și pe picturi pe hîrtie ; negustorii aduseseră de prin părțile acelea, în afară de mătase, niște grăunțe ale unor plante cărora li se atribuiau efecte miraculoase ; una din ele era *oxyrion*, și numele e de ajuns de elocvent ; din ea se extrăgea o licoare despre care bătrînii desfrînați spu-

neau lucru mare ; şi afirmau că era de ajuns să ţii în mînă o bucată de rădăcină ca să-i simţi puterea.

Am trecut în India cu o navă de o formă curioasă şi totodată practică, cum am văzut multe în apele acelea, care avea pupa şi prova egale, vreau să spun două prove, în aşa fel încît să nu fie necesar să se vireze bordul în anumite treceri înguste dintre insule şi prin locurile puţin adînci ; era de ajuns să se transporte dintr-o parte în alta vîsla voluminoasă care îndeplinea funcţia de cîrmă. Am străbătut distanţe lungi către interior, am văzut mulţimi uriaşe de-a lungul marilor cursuri mîloase ale fluviilor, temple gigantice, împodobite ca nişte porţelanuri, brahmani, fachiri. Încă de pe atunci populaţia era împărţită în caste, existau brahmanii şi paria, numiţi sudrà ; şi pînă şi aici calitatea mea de cetăţean roman îmi aducea de pretutindeni cinstire şi protecţie.

Am asistat într-o zi la o ceremonie funebră. Murise un personaj important dintr-o mare localitate ; bogat şi aparţinînd castei războinicilor, după cîte mi-a explicat un grec pe care l-am întîlnit printre spectatori, şi tînăr, aşa cum am remarcat după aceea eu însumi. A fost transportat la locul funeraliilor pe un car încrustat cu metale preţioase ; înaintea carului mergeau rudele, care purtau însemnele castei căreia îi aparţinuse defunctul, armele lui, dar făcute în aşa fel, încît nimenea să nu se mai poată folosi de ele ; lăncile retezate în apropiere de vîrf, arcurile rupte la mijloc. În rîndul rudelor se afla şi soţia defunctului, acoperită toată cu văluri, înveşmîntată în stofe colorate din cap pînă-n picioare ; doar mersul şi corpul drept denotau că era foarte tînără. Grecul mi-a făcut semn cu ochiul ; „ să stăm şi să vedem", a zis el, „dacă şi pe soţie or s-o facă inutilizabilă pentru oricine, ca pe arme". Rugul era deja gata pregătit, din bucăţi de lemn tăiate perfect pătrat, lustruite, de-ţi făcea plăcere să le priveşti. În vîrful rugului fusese aşezat un pat mare, încît puteau în-

căpea în el două trupuri. În timp ce într-o parte un grup de femei și de bărbați, împreună cu o orchestră de tobe, flaute și harpe, cînta o melodie tristă și monotonă, mortul a fost așezat pe patul cel înalt, îmbrăcat în veșminte alese ; sclavii făceau ultimele pregătiri cadavrului, îi făceau frumos ; îi ungeau barba, îi încondeiau ochii, îi vopseau cu roșu buzele, îi vîrau în gură șomoioage de cîlți ca să-i țină obrajii întinși.

Cum s-au terminat aceste pregătiri, și-n timp cît cei care oficiau se apropiau cu torțe aprinse de niște grămezi de făclioare, am văzut-o pe tînăra soție scoțîndu-și vălul care-o ascundea și, cu fața descoperită, cu ochii plecați, cu părul lung și negru revărsat pe spate, avînd pe ea un fel de tunică care-i strîngea trupul ceva mai mult decît o cămașă de noapte, urcîndu-se de pe un trunchi de lemn pe altul ca pe treptele unei scări, pînă-n vîrful rugului unde s-a întins pe pat alături de defunct.

M-am întors către Nicomede, care vorbea repede cu grecul, un tip de negustor înstărit, și i-am spus : „Să plecăm de aici, n-am chef s-o văd friptură pe o femeie atît de tînără, sacrificată unui ritual bestial".

Am spus asta cu dispreț, simțeam clocotind în mine două mii de ani de progres și de civilizație, sau cel puțin așa aveam impresia. M-am simțit cuprins de-o neașteptată înflăcărare de misionar, de reformator al obiceiurilor. M-am gîndit un moment ce frumos ar fi fost dacă m-aș fi năpustit asupra grămezii de lemne și-aș fi zvîrlit jos și-aș fi călcat în picioare torțele, zădărnicind pregătirile pentru sacrificiu. Nicomede știa însă în legătură cu asta mai mult decît mine și a zîmbit :

„Stă în puterea ta, stăpîne, să salvezi viața acestei tinere. Poți să te oferi s-o iei în căsătorie. Nu ești indian, nu aparții nici uneia din castele acestea, dar ești un străin de vază și poți fi asimilat cu un brahman."

Încetul cu încetul, ideea a început să-mi placă. Fata mi se părea foarte frumoasă, văzută de unde mă aflam, și foarte tînără. Nu era la fel de închisă la piele ca oamenii din jur. Dacă un singur gest de-al meu ar fi putut să-i salveze viața, eram gata. În fond, mă gîndeam eu, căsătoriile cu oameni din ăștia nu vor fi în măsură să mă lege pentru toată viața. Mă distrez puțin cu ea, după aceea o părăsesc, plec acasă la mine, și ce-a fost a fost. Nicomede însă continua să vorbească, și ceea ce spunea el pe grecește, pentru a-i da ocazia grecului de lîngă dînsul să înțeleagă ceea ce spunea, era mai puțin atrăgător.

„Există un singur inconvenient. Văduva, căsătorindu-se cu tine cu unica intenție de a dărui urmași familiei defunctului, dobîndește drepturile și autoritatea care aparțineau mai înainte soțului, și totodată și titlul de cap al familiei. Tu va trebui să fii cel care s-o servești, care să aduci sacrificii zeilor și, în cazul cînd moare, să fii ars pe rug alături de dînsa."

Grecul înțuviință cu atîta zel cuvintele acestea, încît îndoiala că cei doi și-ar fi bătut joc de mine s-a spulberat repede. Drace, să fi murit mai mergea, cu atît mai mult cu cît aș fi revenit la viața mea adevărată: să mor însă ars era o perspectivă mai puțin plăcută; și probabil că familia fetei m-ar fi ținut aproape ca pe un prizonier, nu mi-ar fi fost prea ușor să mă eschivez de la obligațiile mele. Nicomede zîmbi.

„N-ai teamă, stăpîne, că o să trebuiască să-ți învingi un conflict dintre conștiința ta și asemenea previziuni; grecul ăsta îmi spune că totul se va sfîrși cu bine pentru frumoasa tînără."

Se strînseseră jos, la baza rugului, rudele și se rugau cu invocații drăgăstoase încercînd s-o convingă: iar tînăra s-a ridicat pe jumătate din pat, privind în jos, ca să audă parcă mai bine. Căutau, după cum se părea, s-o

convingă să renunțe la sacrificiu, și să se întoarcă în mijlocul celor vii. Tînăra însă privea în gol cu ochii umbriți de genele lungi ; și nu făcea nici un semn de încuviințare și, la un moment dat, s-a culcat din nou, s-a lungit alături de defunct și și-a acoperit fața cu un colț al veșmîntului. „Pe Hercule", gîndeam eu, „asta se lasă arsă cu adevărat."

În momentul acela, grupul rudelor s-a dat în lături, și în fața tuturor a rămas singur un tînăr, care n-avea mai mult de optsprezece sau douăzeci de ani după înfățișare, cu o expresie de imbecil și de adormit totodată. Grecul mi-a explicat că era fratele mai mic al defunctului, necăsătorit ; acum o rugau pe soție să se căsătorească cu dînsul. O rugau cu glas tare, vorbind toți deodată ; tînărul însă nu spunea nimica și nici nu se uita în sus ; aștepta răbdător, cu privirea pierdută, la fel cum aștepta vaca de lîngă rug care urma să fie sacrificată în momentul în care s-ar fi dat foc lemnelor. Fata s-a ridicat încă o dată într-un cot ca să privească în jos : a clătinat din cap, în timp ce un zîmbet ciudat, de ironie și de zeflemea, i-a apărut pentru o clipă pe buzele revopsite proaspăt.

„E posibil", m-am întrebat eu, „chiar să vrea să sfîrșească prăjită ?" M-am uitat la Nicomede și la grec ; nu părea să le miroase a prăjeală, aveau aerul că se distrau grozav, grecul mai cu seamă avea o expresie senină, ca unul care știa dinainte cum urmau să se sfîrșească lucrurile.

Grupul rudelor l-a înghițit din nou pe tînăr, care a dispărut în mijlocul lor ; și a început iar discuția cu tînăra, dar de fapt cuvintele și argumentele de solicitare veneau dintr-o singură parte ; fiindcă dînsa se întinsese din nou lîngă defunct și părea definitiv hotărîtă să nu-l mai părăsească. Pînă ce, după o vreme care mi s-a părut nespus de lungă — oamenii cu torțele așteptau nemișcați, și la fel și omul cu cuțitul de sacrificiu de lîngă vaca

cea albă, şi cea mai nerăbdătoare mi s-a părut a fi aceasta din urmă, şi-a ridicat la un moment dat botul şi-a scos un muget prelung şi elocvent — femeia s-a ridicat şezînd pe pat şi-a început să vorbească mult. S-a desprins atunci dintr-un alt grup de oameni, care pînă atunci stătuse în fundul scenei, la chemarea mai multor glasuri, un tînăr de vreo douăzeci şi cinci de ani, îmbrăcat foarte modest şi ras în cap. A venit pînă-n apropierea rugului, şi-a ridicat ochii spre femeie, care-l privea cu zîmbetul acela de mai-nainte. Rudele au început iar să trăncănească tare ; din cînd în cînd femeia rostea şi ea o vorbă-două. N-aş putea spune cît a durat scena. La un moment dat, a înaintat cea mai vîrstnică dintre rude, cu mişcări iuţi l-a dezbrăcat pe tînăr de veşmintele simple pe care le avea pe el, şi acesta a rămas gol, un trup slab şi brun, doar cu un ştergar împrejurul coapselor. S-a produs oarecare rumoare, după care doi tineri au adus un veşmînt somptuos ; unul l-a ajutat pe tînăr să-l îmbrace, celălalt a aruncat pe rug boarfele de care-l dezbrăcaseră; femeia a coborît de pe buşteni, a venit jos, şi tînărul a luat-o lîngă dînsul ; amîndoi s-au aşezat în primul rînd al grupului de rude, ca să asiste la restul ceremoniei, s-a dat foc rugului, şi vaca a fost sacrificată.

Mai tîrziu Nicomede şi grecul m-au ajutat să pricep toate cîte le văzusem. Mi-au explicat că, pentru indieni, căsătoria e indisolubilă, constituie o legătură care nu poate fi desfăcută sub nici un motiv, nici pentru o absenţă de ani de zile a soţului plecat departe, nici pentru o boală lungă sau mortală a lui, şi nici chiar pentru propria lui moarte. Dacă soţul moare, printr-o tradiţie anterioară chiar religiei lor vedice, dar care n-a fost niciodată încălcată în familiile cele mai rigide, e de datoria soţiei să urce şi dînsa pe rug. Rudele o sfătuiesc cu risipă de cuvinte să nu facă sacrificiul ăsta ; ar fi însă ele cele

dintîi jignite dacă văduva ar ceda rugăminţilor lor formale. Numai în cazul în care soţul n-a lăsat moştenitori de sex masculin, îşi poate răscumpăra femeia sacrificiul, căsătorindu-se cu un frate celibatar de-al defunctului, pentru a asigura o descendenţă masculină în familie. Lucrul ăsta îi fusese propus tinerei văduve ; ea însă, grecul înţelesese bine şi ne-a tradus frazele rostite de dînsa, a declarat că preferă moartea în locul tinerelului ăluia prostănac, care nu-i plăcea cîtuşi de puţin. Şi, cum rudele insistau ca ea să-şi dea silinţa să asigure castei urmaşi de sex masculin, femeia a declarat că e dispusă să se căsătorească cu un tînăr în putere ; un sclav, aşadar un om inaccesibil ; dar, la fel cum din cauza unei foarte vechi tradiţii un bărbat de familie nobilă poate lua în căsătorie o *sudrà*, spălînd ruşinea naşterii ei, tot aşa era îngăduit ca aceeaşi putere s-o aibă şi văduva, dacă noul soţ ar fi fost ales dintre sclavii defunctului. În plus acest sudrà se pare că era aşa numai fiindcă tatăl lui, un brahman, din spirit de penitenţă, ieşise voluntar din casta lui şi devenise impur ; era deci de origine nobilă, aşa că nimic nu se opunea faptului ca prin căsătoria cu tînăra lui stăpînă să fie răscumpărat.

Cu capul îmbuiat de toate lucrurile astea, în noaptea următoare am avut un vis ciudat. Mă aflam în secolul douăzeci, şi-am reeditat întocmai în vis ceea ce mi se întîmplase cu cîteva zile înainte de aventura mea ; mă vedeam aşezat din nou la o *trattorie* din Capri, şi-l ascultam pe un prieten calabrez care-mi povestea o întîmplare aflată cu puţin înainte. O ţărancă tînără, dintr-un sat unde prietenul meu avea o proprietate, se căsătorise cu un an în urmă cu un consătean, puţin mai în vîrstă decît dînsa. De-abia avusese loc nunta, că au şi venit jandarmii şi l-au arestat pe bărbat, acuzat că ar fi comis, cu cîteva săptămîni înainte de căsătorie, fără ştirea mireseî şi a rudelor, o crimă ferece. Recunoscut

categoric vinovat, fusese condamnat în zilele acelea la muncă silnică pe viață, fără nici o circumstanță atenuantă. Pînă aici, visul s-a desfășurat logic și exact, sub forma unei amintiri. Deodată însă am fost dus de la Capri într-o casă sărmană de țară, scăldată în lumina orbitoare a Sudului, și-n fața mea se afla țăranca cea tînără calabreză, avînd pareă veșmintele și înfățișarea soției indiene ; și calabreza plîngea (și i-am văzut părul încărunțindu-i și fața vestejindu-i-se deodată), plîngea și spunea : „m-au legat de un cadavru, trebuie să mor legată de un cadavru, am murit și eu cu el în ziua cînd mi l-au luat de-acasă ; în ziua cînd președintele juraților l-a osîndit pe viață ; și nu vor să mi-l dea pe fratele lui mai mic ; și nu vor să mi-l dea nici pe argatul lui, ca să pot să fiu și eu mamă și soție fericită ca toate celelalte femei".

Peste cîteva luni m-am îmbarcat într-un port, situat la occidentul peninsulei indiene, pe o navă care mergea în Egipt și care urma să ne lase la intrarea în Golful Persic. Despre călătoria aceea lungă pe mare păstrez doar amintiri vagi ; a fost foarte plictisitoare, și anii care mi-au mai rămas din viața mea romană mi-au șters aproape cu desăvîrșire din memorie amănuntele navigației pînă în portul Arbies, unde am făcut escală. Odată risipită curiozitatea cu care am privit la început echipajul, în întregime egiptean în afară de căpitan, de nostrom și de cîrmaci, care erau greci, și felul lui de a naviga, nu deosebit de cel al grecilor și al romanilor cu care navigasem în alte rînduri — doar că mai prevăzător ; nu pierdeau niciodată din ochi coasta, iar în nopțile cînd norii acopereau stelele stăteau ancorați în preajma țărmului — n-am avut altă distracție decît să schimb două vorbe cu Nicomede și să chibzuiesc cu îndelungi ezitări dacă să ne îndreptăm spre Egipt sau spre Mesopotamia.

Dincolo de Arbies am navigat multe zile de-a lungul coastei ihtiofagilor[1]; foarte stearpă, monotonă, cu rare pîlcuri de palmieri, măracini și tamarini. Marea devenise de-acum arzătoare, acoperită de pleașă, plină de cete de balene pe care le vedeam ieșind la suprafață în larg, ca o flotă numeroasă. Am acostat într-o zi, ca să luăm la bord apă, într-un mic port foarte rudimentar, situat aproape de vărsarea unui rîu. Am dat acolo peste niște oameni foarte simpli, fără să fie însă cituși de puțin primitivi. Aveau colibe întocmite din oase de balenă, cu pereții acoperiți cu cochilii de scoici. Li se spunea ihtiofagi, mîncători de pește; în realitate mîncau și carne de vită și de miel friptă la foc iute, dar carnea avea gust de pește.

Am petrecut cîteva zile pe uscat în satul acela pierdut, pentru niște reparații care trebuiau făcute navei. M-am simțit un fel de Ulisse, rătăcit într-un trecut nelimitat, față de care viața mea de la Roma mi se părea tot așa de departe în viitor ca și aceea din 1953. Am plecat de acolo cu strîngere de inimă. Cunoscusem o fată care venea diminețile să ia de pe plajă niște pești ce se lăsau prinși cu mîna cînd marea era scăzută, prizonieri în nisip, în niște găuri mici rămase cu puțină apă, și ajutată de cîteva fete destul de micuțe ca vîrstă se ducea să-i pună să stea la soarele puternic pe stîncile și pe nisipul fierbinte ca să-i usuce; după aceea îi spinteca în lung, le scotea șira spinării, iar carnea le-o înșira pe-o rogojină, le-o călca cu picioarele goale împreună cu copilele, amesteca terciul cu apa și cu făina pe care le aduseseră și făceau din ea turtițe; pe care mai apoi, acasă, așa cum văzusem, aveau să le coacă pe pietre fierbinți. După lucru fata, dreaptă, zveltă, cu pielea albă, se juca mult cu mingea împreună cu copilele pe țărm. Nu era fată de rege, și nici copilele acelea nu erau slujitoarele ei. Avea însă gesturile și ținuta unei principese.

Cînd era ostenită de joacă, trimitea copilele acasă ca să ducă plăcintele, se aşeza alături de mine şi schimbam cîteva cuvinte cu greu, fiindcă ea nu cunoştea decît foarte puţin greaca, iar eu nu înţelegeam nimic din idiomul ei, afară de cîteva cuvinte în indiană. Cea mai mare parte a timpului priveam în tăcere marea. Rămîneam aşa pînă la căderea întunericului. Sărutările ei aveau iz de peşte, iar părul şi pielea îi miroseau a alge. În seara din ajunul plecării nu s-a mai despărţit de mine ca să se întoarcă acasă. Cînd s-a desprins din braţele mele, lumina lunii care începuse să pălească se topea în lumina mijindă a zorilor. Eram uimit aproape cum se făcea că trupul ei, în goliciunea lui netedă şi luminoasă, nu se sfîrşea cu o coadă de peşte. În tot timpul acelei scurte nopţi mi se păruse mai curînd un animal graţios decît o fiinţă omenească. Cîteva ceasuri mai tîrziu am ridicat ancora. În timp ce nava manevra încă să prindă vîntul, m-am aruncat pe un culcuş de pe punte şi am adormit adînc. Vegheasem aproape întreaga noapte şi hîrjonelile dragostei mă făceau acum să dorm. Am visat că Sita, acesta era numele fetei, mă ajunsese cine ştie cum din urmă şi se afla la bord alături de mine. M-am trezit cînd soarele era de-acum sus, şi coasta se vedea aproape ca un abur îndepărtat. L-am zărit lîngă mine pe Nicomede. Nu ştiu datorită cărui impuls — căci acea lungă călătorie prin locuri străine sporise intimitatea dintre noi, şi vorbeam de multe ori împreună ca prieteni şi nu ca de la stăpîn la sclav — mi-a venit să-i spun : „am visat că Sita se îmbarcase împreună cu noi".

„Voia."

„Cum : voia ?"

„Tu dormeai adînc, stăpîne, cînd am văzut-o venind înot pe Sita dinspre ţărm ; nava se mişca greoi, vîntul nu se ridicase încă. A ajuns pînă la pravă şi-a rugat s-o luăm cu noi. Au venit oamenii să mă cheme, nu ştiau ce

să facă, ea spunea că tu o aşteptai. M-am gîndit c-ar fi fost o bătaie de cap pentru tine. Ne îndreptăm spre Occident, te aşteaptă femei nespus de frumoase, în Mesopotamia, la Roma. I-am spus că nu se poate, că tu dormeai, că nu te puteam trezi. S-a convins imediat. Cred că în realitate voia numai să te mai vadă pentru ultima dată."

„Trebuia să mă deştepţi."

„Oh, nu ! Te cunosc. Ai fi lăsat-o să urce şi după aceea te-ai fi căit. Mi-a spus să te salut, şi-a plecat supusă înot."

„Biata de ea. În fond, ai făcut bine. Într-adevăr", şi-am declamat un vers din *Argonautica* de Apollonios din Rodos, poem care era încă preferat de femeile rafinate şi de tinerii galanţi, *„tà dé hoi rhée dàkrya chétei ióntos,* pe obraji i se prelingeau lacrimi fiindcă-şi pierduse iubitul."

Nicomede m-a privit mai încruntat ca totdeauna. Nu se putea să nu fi recunoscut citatul. Şi m-am simţit foarte ruşinat, cine ştie ce credea despre infatuarea mea.

„Nu ştiu, stăpîne. Cînd a plecat nu plîngea. Ba chiar zîmbea. Mi-a aruncat asta spunîndu-mi să ţi-o dau."

„Asta" era mingea, dintr-un material curios, care seamănă cu iarba de mare şi cu răşina amestecate împreună, foarte elastică, şi cu care Sita se juca în fiecare zi cu copilele pe ţărm. Şi m-am gîndit, trecînd-o dintr-o mînă în alta cu un sentiment de recunoştinţă şi totodată de emoţie, ce păcat era că n-o puteam lua cu mine în cealaltă viaţă ; aş fi aşezat-o alături de puţinele relicve din călătorii pe care le păstrez, ca pe o misterioasă mărturie a celei mai aventuroase dintre călătoriile mele. Din păcate însă, n-am putut s-o duc nici măcar la casa mea din Roma. Sosisem aproape de intrarea Golfului Persic deacum, cînd, deodată, vremea s-a schimbat pe mare, şi-am fost apucaţi de o furtună îngrozitoare, care a acoperit într-o clipă cerul cu nori negri, lovind nava cu rafale fu-

rioase venite din larg, care ne aruncau către țărm. Căpitanul încerca să strîngă vîntul cu pînzele cît mai reduse și să se mențină în larg, însă deriva provocată de vîntul din larg era mai puternică; cînd s-a lăsat întunericul, marea a devenit și mai furtunoasă; așteptam dintr-un moment în altul ciocnirea de o stîncă, scufundarea navei, sfîrșitul. Căpitanul, un adevărat marinar de înaltă clasă, stătea alături de cîrmaci, o namilă cu o barbă zbuciumată, galben de spaimă, dar care executa cu măiestrie ordinele grăbite pe care le primea. La un moment dat căpitanul i-a spus ceva unui om care-a dispărut sub coverta și s-a întors imediat înarmat cu un foarfece: și foarte repede, mînuind cu îndemînare respectiva unealtă în pletele hirsute ale căpitanului, a început să-l tundă strașnic; și-i punea smocurile unul după altul în căușul mîinilor. Cînd căpitanului i s-a părut că avea o cantitate suficientă, fără să-i pese că marinarul trebuia să-și ducă pînă la capăt treaba, a ridicat ambele mîini către cer, și-a aruncat smocurile în vînt, murmurînd o invocație.

După care mi-a spus c-ar fi fost bine să cobor împreună cu Nicomede și cu oamenii mei în barca de salvare; am fi putut să ne strecurăm mai ușor printre stînci și să ajungem teferi la țărmul apropiat; cît despre el, avea să facă tot posibilul ca să salveze nava și toată încărcătura, împreună cu lucrurile noastre. Am făcut întocmai, însoțiți de secundul de la bord și de doi sau trei marinari. Și, la cîteva clipe după ce am părăsit-o, s-a întîmplat ca nava să întîlnească un recif și să se sfărîme în întregime; am vrut să ne întoarcem înapoi ca să-i luăm pe cîțiva din echipaj; secundul însă mi-a spus să ne gîndim mai întîi la salvarea noastră, și că dimineață pe lumină avea să se întoarcă dînsul cu barca să-și caute camarazii. Așa s-a și întîmplat; și, spre satisfacția mea i-am revăzut teferi, pe căpitan și pe aproape tot restul echipajului, în afară de doi sau trei, care fuseseră mătu-

rați de pe punte și proiectați în mare în momentul izbiturii. Ne-am trezit pe uscat, aproape goi ; Nicomede salvase însă punga cu bani, pe lîngă cîteva obiecte personale de-ale mele, și pe lîngă togă, lucru mult mai important pentru mine prin părțile acelea decît ar fi astăzi un pașaport. Și-a fost grozav și Princeps, sclavul care-mi rădea barba, fiindcă n-a lăsat din mîini caseta lui prețioasă cu briciuri, cu pensete, cu foarfece, cu pomezi depilatoare și cu alifii mirositoare. Nu mi-a fost dat niciodată să văd un om mai fericit decît căpitanul. Nu se gîndea deloc la navă, care nu era a lui, nici la încărcătură, de care nu răspundea ; dar era pentru a doua oară, mi-a spus el, cînd trebuia să se felicite pentru pietatea lui, care-l povățuise să-și sacrifice pletele zeilor ; și zeilor le-a fost pe plac ofranda și i-au salvat viața ; pe a lui și pe ale noastre, căci el — așa cum m-a asigurat — în invocația lui îi inclusese și pe oaspeți.

La Harmozia, mic port din Carmania (un ținut roditor cuprins între Persia și țara ihtiofagilor, au vii care se mărginesc cu stepele și cu deșerturile : crește puțini cai și mulți măgari, și fac războiul cu măgari — nimic nou, așa se întîmplă și în secolul nostru —, și-l cinstesc pe zeul războiului sacrificîndu-i un măgar — în asta constă diferența față de secolul nostru, noi, departe de a-i sacrifica, îi promovăm în grad —), la Harmozia, avînd de ales între a mă îmbarca pe o navă ușoară și iute pînă la gurile Eufratului, refăcînd călătoria de la dus, și între a înfrunta un drum mult mai lung și mai obositor pe uscat, pradă unuia din obișnuitele și neașteptatele mele capricii, m-am decis pentru călătoria pe uscat. Vreo două sute de mile mai la nord aveam să dăm peste marele drum care duce la Persepolis, străbătut cu aproape patru secole înainte de Alexandru ; mă înflăcăra gîndul că aveam să-i refac itinerarul, că aveam să parcurg din nou

etapele triumfalei și efemerei sale cuceriri, avînd proaspătă în minte lectura operei care cuprindea faptele sale.

Zadarnic a încercat Nicomede să mă facă să-mi schimb gîndul. „Îți amintești, stăpîne, povestea care ți-a căzut în mîini și ai citit-o în India, scrisă de grecul acela care-l însoțise pe Alexandru, Callisthenes din Olint, îți amintești pasajul în care sînt relatate convorbirile regelui cu niște înțelepți brahmani și fachiri, pe care el îi numea «filozofii goi» ? Regele le-a pus o serie de întrebări, mai mult sau mai puțin stupide, așa cum se pun în asemenea cazuri, la care înțelepții aceia au dat niște răspunsuri cît se poate de înțelepte ; întrebînd, de pildă, Alexandru cine era animalul cel mai isteț și mai viclean de pe lume, gymnosfiștii [2] i-au răspuns : «tu însuți, o rege, care te-ai priceput să determini atîtea sute de mii de oameni să înfrunte riscurile călătoriei și ale morții ca să jefuiască pentru tine». Și atunci Alexandru a întrebat : „și ce este atunci imperiul meu ?", iar ei au răspuns „putere prin fraudă și nedreaptă îndrăzneală".

„*Mehercule !*" am spus eu uitînd, așa cum mi se întîmpla acum de multe ori, că Nicomede, cu toată înțelepciunea lui, era circumscris pentru totdeauna în epoca lui și nu putea înțelege anumite aluzii pe care le făceam eu, „*mehercule, fraudis potentia, et injusta audacia*, ce frumoasă definiție a dictatorilor, chiar dacă e veche de douăzeci și trei de secole !"

„De trei secole, stăpîne", a corectat, în mod firesc, Nicomede.

„Unde vrei să bați, Nicomede, cu povestea asta cu Alexandru și cu gymnosofiștii ?"

„La următorul lucru, stăpîne. Adu-ți aminte că Alexandru i-a întrebat pe filozofii aceia goi ce răsplată voiau de la el ; iar ei au răspuns «nemurirea». «Cum pot să vă dăruiesc nemurirea de vreme ce eu însumi sînt muritor ?» a răspuns Alexandru. Și aici au avut o replică bună

brahmanii, și o să-ți dau și eu o replică bună repetîndu-ți cuvintele lor : «Și atunci pentru ce, dacă ești muritor, te supui la atîtea trude, te lași învins de atîtea pofte, de pe urma cărora n-ai să culegi nici o roadă, tu, efemeră ființă, de vreme ce murind trebuie să le părăsești la rîndu-ți ?» N-ar fi oare timpul ca și tu, Valerius Mocedius, să începi liniștit să te bucuri de puținul tău de viață care-ți mai rămîne, fără să rîvnești să aduni atîtea cunoștințe pe care foarte curînd moartea le va zădărnici ; să dai gata niște volume care vor dispărea mai curînd din mintea ta decît din biblioteci, și să cauți niște experiențe care vor fi inutile, chiar dacă au să te facă mai înțelept, fiindcă orice înțelepciune e zădărnicită prin moarte ; dar care de cele mai multe ori folosesc doar ca să-ți strice amintirile și să te facă să te îndoiești de ceea ce ai știut sau de ceea ce ai crezut pînă acum ?"

Are dreptate Nicomede. Are chiar prea multă dreptate. Dacă e să dau ascultare cuvintelor lui, care sînt dealtfel numai o parafrazare a celor rostite de brahmanii cei inerți, pentru care viața și moartea sînt același lucru, și care știu că și casa în care locuiesc le va deveni mormînt, și consideră zădărnicie pînă și conștiința lor cu privire la zădărnicia oricărui lucru, ar trebui să mă lepăd de toate, de curiozitate și de nerăbdare, să mă grăbesc să docesc sfîrșitul acestei vieți false ca să pot să mă întorc și să grăbesc cu tot atîta ardoare sfîrșitul celeilalte vieți ale mele, adevărată și la fel de inutilă. Ar fi deci inutile amintirile astea ale mele, și inutilă și această povară, faptul că-mi dau osteneala în mod inutil să cîștig tot mai multe cunoștințe, amintiri și experiențe.

Cînd omul ajunge la asemenea considerații, nu are altă alternativă decît să-și ia viața (și eu ar fi trebuit să mă sinucid în două rînduri) sau să și le scoată din minte cu o spălătură bună de vin și de somn. Așa am și făcut.

I-am poruncit lui Nicomede să se informeze dacă se află vreo speluncă în orășelul acela mic, în care să existe un vin tare și vechi ; și să adune niște citharezi pricepuți, și să-mi caute o fată drăguță care să consimtă, fără prea multe fasoane, să bea, să cînte și să se culce după aceea cu mine : pentru ca : așa cum spune Horațiu, tăcerea nopții să-și aibă cîntecele ei, și după aceea plăcerile ei simple. Și să pregătească în cel mai scurt timp posibil cămile, provizii, cămilari și interpreți, într-un cuvînt toate cele necesare, ca să meargă totuși la Persepolis : unde, odată ajuns, aveam să văd ce mai era de făcut.

Și astfel, în opt zile, am ajuns cu niște dromaderi trăpași la Persepolis, cu trei sute de ani în urmă o preafrumoasă cetate, iar acum un sat risipit, cu ruine gigantice, și o ruină gigantică și palatul regal de pe fluviul Araxes, incendiat de Alexandru. Am văzut la Pasargade, la o mică distanță înspre Septentrion, pierdut în pădure, un turn înalt cu zece etaje, unde erau mormîntul și tezaurul lui Cirus ; abandonat însă mormîntul și risipit de secole tezaurul, pe care-l luase în stăpînire Alexandru. Apoi ne-am înfundat în niște munți și chei fără sfîrșit, pămînturi sărace, abia locuite de cîțiva oameni care se ocupau cu cultivarea rarelor ogoare și, ocazional, și cu brigandajul ; războiul se sfîrșise în urmă cu trei secole și țara nu se mai refăcuse. Am traversat fără nici un incident ținuturile acelea abandonate și am ajuns la Ecbatana, o cetate și ea decăzută. La Ecbatana tocmai cercetam felul în care să coborîm către Babilonia, cînd s-a apropiat de mine un part cu o înfățișare nobilă, bărbos și cu mitră pe cap ; un individ care nu mi se părea necunoscut, dar nu-mi aminteam unde-l mai văzusem. Pînă ce, printr-o neașteptată revelație, mi-a fulgerat în memorie Antiohia, cartea palatului imperial, un grup de cavaleri exotici, și-n mijlocul lor tînerelul Tiridate ; și

față, unul din cavalerii aceia importanți era tocmai acesta, și mi-am adus aminte și de numele lui, Hieron.

M-a întrebat dacă-mi aminteam de el, pe un ton rece și inchizitorial.

„Desigur, Hieron", i-am spus eu. „Ce cauți prin părțile astea ? Ce face tînărul Tiridate ?"

Hieron nu mi-a răspuns la întrebare : m-a întrebat la rîndul lui cum de mă aflam la Ecbatana ; el mă credea la Roma, plecat împreună cu Vitellius sau la puțin timp după el. I-am vorbit despre călătoria mea la Taprobane, și în India, despre întoarcere și naufragiu. M-a ascultat oarecum cu neîncredere și s-a retras repede fără să-mi spună nimic.

Am aflat după aceea de la Nicomede că Hieron făcuse o anchetă minuțioasă înainte de a accepta veridicitatea cuvintelor mele ; îi fusese suspectă prezența mea în cetatea aceea îndepărtată, mă credea poate un agent de-al Romei însărcinat cu cine știe ce mașinații secrete. Nicomede mi-a spus că i-au trebuit multă abilitate și multă răbdare ca să-l convingă de adevăr. Norocul meu ; așa cum am aflat mai tîrziu, Hieron se gîndise să mă lichideze repede, temîndu-se că aș putea să compromit misiunea lui. Care era următoarea : preferința lui pentru Tiridate, ca și a prietenilor lui și-a nobililor, care făcuseră răscoala în Partia, fusese de scurtă durată. Îi reproșau tînărului faptul că era slab, prea romanizat și incapabil să se adapteze la obicciurile și la viața aspră a parților. Mereu aceeași poveste. Foarte curînd, simpatiile și nostalgiile poporului se întorseseră din nou către Artabanus, bătrînul rege alungat ; Hieron se afla pe drum spre el ca să-i redea tronul, în numele nobililor și al poporului din Seleucia și din întreaga Partie. Odată convins că eu nu făceam parte din nici un complot, a devenit deodată cît se poate de cordial și m-a întrebat dacă nu voiam să merg cu el să-l caut pe Artabanus ; nu știa bine unde se

afla, se spunea că s-ar fi refugiat în Hircania, la orient de unde ne aflam noi, aproape de ţărmurile sud-orientale ale Mării Hircanice, dincolo de porţile Caspicei ; ne despărţeau de Hircania zile de drum greu, prin trecători tot mai înalte, trepte de munţi tot mai ridicate : Hircania însă era mai civilizată decît Media asta şi decît degenerata de Ecbatana, îmi spunea Hieron, bogată în vinuri, în smochini, în grîu, şi-n ea mierea picura de pe trunchiuri (*„Sicut paradisus Domini“*, mă gîndeam eu. Nu se afla oare prin părţile astea paradisul terestru ?). Eram deci de acord să merg cu el ?

Desigur. Nu încercam nici un fel de scrupul ca să trec de partea regelui proscris, făcîndu-mi un adversar din regele aşezat pe tronul Partiei de către armata romană din ordinul împăratului. Dintr-un anumit punct de vedere, puteam să mă consider chiar un trădător al patriei mele. De-acum însă ajunsesem să înţeleg politica dusă de Roma în părţile acelea ; oriunde aş fi stat, cu oricine aş fi ţinut, aş fi susţinut oricum interesele Romei ; cele de moment sau cele, opuse celor actuale, de peste cîţiva ani sau de peste cîteva lustre. Politica Romei era cum nu se putea mai simplă : încerca să înţeleagă ce voiau popoarele mărginaşe, ca să le impună ca pe propria ei voinţă exact ceea ce voiau de fapt ele. În felul ăsta avea siguranţa că-şi cîştigă popularitate şi prestigiu şi evita pe cît era posibil să se compromită făcînd războaie sau cuceriri. Nu mă îndoiam că, dacă Artabanus ar fi reuşit să-l alunge de pe tron pe tînărul Tiridate, iar acesta s-ar fi refugiat la Damasc sau la Antiohia, la credincioşii lui romani, aceştia l-ar fi îmbălsămat aşa cum mai făcuseră şi cu Vonone şi cu alţii, şi li s-ar fi părut potrivit să cadă la înţelegere cu învingătorul şi să ratifice noua stare de lucruri. Şi-n privinţa afacerilor interne din ţările respective îmi făcusem o idee clară ; eram sigur că, dacă Artabanus era încă în viaţă, notabilităţile regatului,

care-şi schimbaseră părerile, l-ar fi aşezat cu multă uşurinţă pe tron ; cu atît mai mult cu cît Artabanus era un războinic şi un general priceput, iar Tiridate, avusesem doar ocazia să-l văd şi să-l apreciez, o fantoşă molatică şi inertă.

L-am lăsat deci pe Nicomede să mormăie în voia lui, şi am stabilit să-l însoţesc pe Hieron. Am mers prin păduri, trecători şi munţi cu piscuri din ce în ce mai ascuţite, pe un drum care părea să nu se mai sfîrşească. Nicomede avea să-mi spună la sosire în ce lună şi-n ce zi a lunii ne aflam, acum însă mă abandonam plăcerii de a măsura timpul numai după fazele lunii, de a fi pierdut orice contact cu lumea pînă atunci cunoscută, ca şi cum m-aş fi aflat pe o altă planetă. Pînă într-o dimineaţă cînd, ieşind din nişte chei înguste şi adînci, am văzut în sfîrşit cum munţii se depărtau şi se micşorau, iar înaintea noastră se desfăşura o cîmpie acoperită cu ierburi, cultivată pe alocuri cu viţă de vie, cu desişuri şi cu păduri de stejari. Iar în ziua următoare, ieşind din una din aceste păduri, am zărit joasă şi neclintită înaintea mea fîşia verde a Caspicei. Am coborît către ţărmurile ei stîncoase, mărginite cu o vegetaţie hirsută, golaşă, doar herghelii de căluţi zburliţi, turme de zebu, stoluri neliniştite de păsări negre care se înălţau în zbor de pe apa întunecată, leneş încreţită.

După cîteva zile am ajuns la capătul călătoriei. O călăuză de prin partea locului ne-a dus pe un drum prin pădure la o colibă sărăcăcioasă, într-un luminiş, în mijlocul unor stejari uriaşi. Nu era nimeni acolo. Am intrat şi-am dat peste un culcuş rudimentar, cîteva scaune şi-o ladă bogat sculptată şi intarsiată cu pietre strălucitoare, cu totul deplasată în mizeria aceea ; şi, ca velinţe, blănuri de fiare sălbatice azvîrlite ici şi colo, şi arcuri, pumnale, şi brîie damaschinate, şi cîteva obiecte de îmbrăcăminte

afumate în niște pari de lemn. Afară, alături de colibă, se afla o vatră din piatră, cu cîțiva tăciuni pe ea, încă fumegînzi. Ne-a spus călăuza că aici locuia Artabanus, se împlinise de-acum anul. Și gîndul m-a purtat instantaneu la palatul din Ctesifon, la sălile strălucitoare cu sculpturi prețioase, la bogățiile îngrămădite cu sacii în vistierii, la cele o sută de concubine și la cei o mie de sclavi ; mi se părea că stai martorul unei morale ca la teatru, cu toate contrastele necesare pentru a sublinia fluctuațiile soartei, prăbușirea neașteptată de la cea mai înaltă la cea mai decăzută condiție. Am așteptat mult, așezați pe trunchiuri și pe stînci. Și-a venit un bătrîn care s-a aruncat la picioarele lui Hieron, unul din cei doi-trei sclavi care-l urmaseră pe Artabanus în exilul lui ; ne-a spus că Artabanus era la vînătoare, că, se îngrijea el singur de hrană, de blănuri și de tot ceea ce-i era de trebuință în viața aceea simplă a lui. Și deodată în fața noastră s-a ivit însuși Artabanus : și-a fost rîndul lui Hieron să se prosterneze la picioarele lui. Și nu știu ce forță m-a reținut, poate un sentiment ascuns al demnității mele de patrician roman, să nu fac și eu același lucru ; într-atît mi s-a părut de solemn și de o mîndră noblețe. Am observat că era trecut de mult de șaizeci de ani ; era însă foarte înalt, drept, viguros, cu o barbă mare, foarte puțin încărunțită ; și doi ochi vii și limpezi sub fruntea înaltă și proeminentă ; și pielea de pe față îi era rumenă în lumina după-amiezii, ca pîrguită la soare. În urma lui doi sclavi purtau animalele ucise, și le-au așezat jos dinaintea lui ; și, așa cum ședea, înalt, cu trupurile acelea încă palpitînde la picioarele lui, era ca un zeu al răzbunării. Nu mai aveam nici o îndoială cu privire la reușita misiunii lui Hieron, acesta era într-adevăr omul cel mai nimerit, în stare să-i țintească cu săgețile-i ale arcului său de pin pe regele uzurpator și pe su-

puşii rebeli, cu o tot atît de mare siguranţă de ochire cînd era vorba să-şi nimerească ţinta, cu un tot atît de mare dispreţ faţă de leşurile celor doborîţi.

De fapt nu i-a trebuit prea mult lui Hieron ca să-l determine pe rege să părăsească locul acela umil şi să-şi reîncerce norocul cu o armată care, afirma Hieron, nu-i aştepta decît prezenţa ca să se pună la dispoziţia lui. În seara aceea am stat îndelung de vorbă, Artabanus se exprima foarte bine în greceşte. Povestea cu vioiciune întîmplările lui extraordinare ; îmi vorbea despre parţii lui aşa cum se vorbeşte despre femei, descriindu-le instabilitatea şi cruzimea, vanitatea şi dorinţa de schimbare ; se plictiseşte de orice, spunea el, de rege, de pace, de război, de cai, de neveste ; la scurt timp după ce şi-au luat o nevastă şi au avut cu ea un copil sau doi, o consideră pe ea însăşi drept un copil, o fată de măritat şi-o dau de nevastă cu zestre unui alt bărbat.

Despre romani mi-a vorbit cu un amestec de condescendenţă şi de admiraţie. Avea impresia că erau un popor decăzut din vechile sale virtuţi din cauza prea marii lui bogăţii şi puteri. Îşi amintea cu mîndrie că parţii îi înfrînseseră pe Antonius şi pe Crassus. Fraate al IV-lea, care le restituise romanilor trofeele luate de la aceştia şi se urcase pe tron ucigîndu-i pe tatăl său, Orode, şi pe cei treizeci de fraţi ai săi, precum şi pe fiul lui mai mare, dovedise că ţinea mult la prietenia cu romanii numai pentru a-şi asigura viaţa şi tronul, şi pentru motivul ăsta i-a trimis pe patru din feciorii lui ca ostatici la Cezar Augustus împreună cu soţiile şi cu copiii lor, numai ca să nu aibă concurenţi la tron ; a fost însă ucis şi el la rîndul lui de fiul italiencei. Numai aşa, făcea cu ochiul bătrînul, numai aşa se urcă şi se coboară de pe tron la noi, asta e legea noastră cu privire la succesiune. Am ajuns să vorbim despre Tiberius. Mi-am dat seama că-i parveniseră

la urechi niște zvonuri calomnioase, și-am vorbit cu multă elocvență ca să-l conving de faptul că Tiberius era un om pacifist și cu suflet nobil. „Te cred", a spus Artabanus. „Dacă voi reuși să-mi recapăt tronul, o să-i cer scuze pentru scrisoarea provocatoare pe care i-am scris-o, o să caut să-i recîștig prietenia și o să i-l trimit pe unul din băieții mei drept ostatic."

Cîteva săptămîni mai tîrziu, lucrurile s-au schimbat cu totul, așa cum prevăzusem. Adunîndu-și partizani și ajutoare din Sciția și numărul partizanilor săi crescînd și pe drum, după un marș foarte rapid, Artabanus s-a ivit amenințător la porțile Seleuciei („Trebuie lucrat repede", spunea bătrînul cu un zîmbet crud, „mai înainte ca dușmanii să-și pregătească apărarea și mai înainte ca Hieron și ai lui să aibă timp să se răzgîndească"). Tiridate a rămas cîteva zile înspăimîntat între zidurile Ctesifonului, fără să știe pe care partid să se sprijine, pînă cînd a socotit că era mai prudent să se retragă spre Eufrat și să aștepte acolo ajutorul romanilor. Retragerea a luat foarte curînd înfățișarea unei fugi, soldații săi s-au risipit sau au trecut de partea lui Artabanus. Tiridate s-a refugiat în provincia Siria, unde a avut aceeași soartă, a fost ținut ca prizonier și nimeni n-a mai dat ascultare rugăminților lui de a se întoarce victorios împreună cu armatele romane la palatul din Seleucia. Cei de la Roma se convinseseră că norocul era de partea lui Artabanus și că era bine să se cadă la înțelegere cu dînsul. Mi-a anunțat el însuși acest lucru, la puțin timp după sosirea noastră la Seleucia, cînd m-am dus să-l vestesc că intenționam să-i mulțumesc pentru ospitalitate și să plec. „Așteaptă cîteva zile", mi-a spus el, „Tiberius mi-l trimite pe Vitellius ca să încheie pacea, o să fie o ceremonie frumoasă, vreau ca tu să fii alături de mine, ai putea să fii chezașul sentimentelor mele față de Tiberius și față de Roma."

Şi astfel Artabanus a venit pe ţărmul Eufratului însoţit de o suită numeroasă de războinici şi de nobili ; pe celălalt ţărm am văzut cu oarecare emoţie, rînduite în linie de bătaie, legiunile lui Vitellius. Ca de obicei, *fabrii* au aruncat podul, un pod foarte larg, cu un spaţiu mare în mijlocul lui, unde a fost înălţat un pavilion somptuos ; şi-au înaintat, dintr-o parte şi din alta, Vitellius şi Artabanus, întîlnindu-se la mijlocul podului, şi-n pavilion au fost schimbate făgăduieli reciproce, şi totul s-a terminat cu un mare ospăţ. Lui Vitellius însă nu i-a venit să-şi creadă ochilor cînd l-a văzut înaintînd spre el pe Artabanus, şi-n dreapta lui pe mine. N-a avut nici un moment răgazul să mă ia la o parte ca să-mi vorbească, şi nici eu n-am vrut să-i dau ocazia s-o facă ; şi-a stat aşa, murind de curiozitate, toată ziua ; iar cînd Artabanus m-a indicat drept chezaş pentru buna lui credinţă şi pentru devotamentul lui faţă de împărat, i-am citit pe faţă o neîncredere plină de uimire. În sfîrşit, seara, ne-am întîlnit singuri în cortul lui. L-am întrebat de Roma şi de Tiberius, dar el era aşa de nerăbdător să afle ceva despre mine, încît a expediat totul în cîteva cuvinte ; mi-a spus că Tiberius, de îndată ce-i încredinţase ordinul să facă pace cu Artabanus, murise, iar urmaşul său era Caius, zis Caligula ; dar că trebuia să-i spun repede cum de se făcea că mă aflam alături de Artabanus, ce maşinaţii făcusem în taină şi care era motivul înaltei consideraţii de care mă bucuram, probabil, în rîndul parţilor. I-am istorisit toate păţaniile mele ; mi-a trebuit însă multă elocvenţă şi multe jurăminte ca să-l conving că mă aflasem întîmplător prin Hircania, şi nu participasem cîtuşi de puţin la toate maşinaţiile şi planurile lui Hieron şi ale celorlalţi capi. Şi chiar şi atunci cînd am izbutit să-l conving, în sfîrşit, că totul se petrecuse independent de orice acţiune sau voinţă a mea, mi-a spus să n-o fac pe prostul.

„Tu știi că ți-am spus întotdeauna că nu faci bine că stai departe, așa cum ai făcut pînă deunăzi, de funcții și de onoruri. Ai acum o ocazie extraordinară să te afirmi în fața succesorului lui Tiberius. O să-i trimit un raport și-o să-i spun că te-am trimis cu din prudență la Artabanus cu o misiune importantă, care-a reușit atît de bine ; o să fim amîndoi onorați cu asta, și-o să ne împărțim laudele pe din două, îți convine așa ?“

Era cu adevărat un prieten Vitellius, și-mi oferea cu toată seriozitatea meritul unei acțiuni politice pe care putea să și-o atribuie în întregime lui. Nu puteam să-mi deschid sufletul însă în fața lui, am preferat să mă consider nepăsător și cu teamă de răspundere. Fapt e că am reușit să-l conving să nu se ocupe cîtuși de puțin de mine. Eram dealtfel nerăbdător să mă întorc la Roma ca să asist la primii pași ai tînărului Caligula, pe care mi-l aminteam ca pe un copil cam impertinent în Germania și ca pe un tînăr slab și vanitos la Capri. N-am izbutit să mă sustrag totuși unei rugăminți pe care mi-a făcut-o Artabanus, anume aceea de a călători pînă la Roma împreună cu fiul său Darius, pe care-l trimitea acolo ca ostatic, odată cu multe daruri pentru împărat și cu o numeroasă suită. Am călătorit deci, ca să zic așa, ca-n vitrină, de la Eufrat pînă-n Antiohia și de la Atena pînă la Roma, în mijlocul unei cete colorate de oameni cu aprecături și cu veșminte exotice care făceau să alerge ca la spectacol copii strigînd în gura mare, femei înmărmurite și tot felul de gură-cască ; modestia mea obișnuită și caracterul meu retras erau în contrast cu specia aceea de circ ambulant la care trebuise să mă alătur. Din fericire lumea, mai mult decît asupra unui domn bătrîn și sever îmbrăcat cu togă, își ținea ochii ațintiți asupra bărbilor strălucitoare de jad, și asupra cușmelor înalte și-a pletelor încrețite ca un evantai, și-a armelor intarsiate, și-a veșmintelor foș-

nitoare ; și, mai ales, asupra unui evreu pe care tetrarhul Irod i-l dăduse lui Darius ca să-i țină tovărășie, un oarecare Elcazar, înalt de șapte coți, trei metri bătuți pe muchie, solid ca proporții, și care călărea un căluț part de talie mijlocie, în așa fel încît în timp ce călărea atingea cu picioarele pământul ; și lumea făcea zarvă mare și se înghesuia cu frenezie ca să-l vadă pe noul centaur cu șase picioare.

Capitolul al nouăsprezecelea

Mă aflam într-o zi de aprilie a anului 39 la un librar, prieten de-al meu, care-şi avea prăvălia pe Vicus Sigillarius, un om modest şi foarte învăţat datorită numeroaselor sale lecturi, un libert venit de la Septentrion ; librar şi totodată editor, renumit pentru acurateţea ediţiilor lui.

Era un republican de modă veche, şi-l cunoscusem graţie altor îndîrjiţi republicani, prieteni de-ai fratelui meu, ca Annius Minucianus, Cluvius Rufus istoricul, Cornelius Sabinus tribunul gărzilor imperiale ; în prăvălia lui îşi dădeau uneori întîlnire aceştia, cît şi alţii, mai mult ca să discute de politică decît de cărţi ; cît despre lucrurile care se spuneau acolo cu privire la Caligula, adevărate sau calomnioase, ar fi fost suficient a zecea parte din ele ca să fie exilaţi sau condamnaţi să moară în chinuri (fiindcă, afirma Cluvius Rufus, Caligula voia ca cei condamnaţi la moarte să fie ucişi cu nenumărate şi uşoare lovituri de pumnal, *ut se mori sentiant*, ca să simtă că mor. Şi mai spunea că odată, osîndind din greşeală pe cineva la moarte în locul altcuiva, s-a consolat de acest fapt spunînd „răbdare, numai greşind se învaţă". O să povestesc mai încolo cum îl orbea pasiunea lui politică pe Cluvius Rufus în aşa măsură, încît scria nişte lucruri care nu trebuiau crezute decît unul din zece, şi chiar şi-n cazul respectiv numai cu titlu de inventar.).

Librarul se numea Sextus Servilius ; avea o față lucioasă și rotundă sub o chelie rotundă și niște ochi inteligenți care nu-l priveau niciodată în față pe cel care-i vorbea, ci erau ațintiți asupra unei cărți pe care-o avea în mînă, sau asupra propriilor sale unghii, sau asupra vîrfului nasului, și cu toate astea, privind așa mereu spre un obiect simulat, îi făcea celui care stătea cu el impresia că este permanent examinat. În ziua aceea luasem în mînă o foarte proaspătă ediție scoasă de el, dintr-un scriitor vechi, Ennius ; și-n timp ce o răsfoiam, și admiram claritatea literelor și calitatea papirusului, mi-au căzut ochii pe un cuvînt care mi s-a părut că era scris greșit ; și i-am întins volumul ca să i-l arăt, spunîndu-i „cred că aici e o greșeală a copistului". Sextus Servilius, în loc să se uite la cuvîntul pe care i-l indicam eu cu degetul, a ridicat iute ochii pînă la umerii mei și mi-a spus : „Sînt gata să pariez pe o sută de mii de sesterți că-n toată cartea nu există nici cea mai mică greșeală. Copiștii mei sînt excelenți, iar corectorii pe care-i am sînt neîntrecuți ; e cum nu se poate mai adevărat, vezi ?" Și, luîndu-mi cartea din mîini, mi-a arătat un nume pe frontispiciu, alături de cel al autorului : „e atît de adevărat, încît corectorul cărții e trecut pe carte alături de autor, ca o garanție pentru cumpărători". După aceea s-a uitat la cuvîntul care mi se păruse suspect și mi-a demonstrat că era cum nu se poate mai corect scris.

„Acum o să-ți arăt ce am în pregătire." M-a pus să intru în atelierul din spate, o încăpere mare, unde vreo cincizeci de copiști, ghemuiți pe niște scăunele joase, cu sulul de papirus pe genunchi, scriau de zor ceea ce le dicta unul. Cel care dicta vorbea încet, dar foarte clar ; la cuvintele care i se păreau grele indica și ortografia ; anunța unde se termina rîndul sau coloana, și cînd trebuia schimbată culoarea cernelii pentru majuscule și pentru începutul fiecărui capitol.

Am stat mult timp nemişcat, contemplînd scena ; mi-a lăsat aceeaşi impresie de ordine, de siguranţă, de perfecţiune pe care-o încercasem şi într-un atelier din vremea mea, cu maşini frumos finisate şi care lucrau uşor şi-n liniște. Nu era alt zgomot în afară de vocea monotonă a celui care dicta şi de foşnetul calamului pe foaie ; copiştii scriau foarte repede, dar cu niște semne foarte exacte, cu o grafie asemănătoare şi terminau cu toţii fraza în acelaşi timp ; în aşa fel încît exemplarele să se termine la fel de precis. M-am uitat în încăperea de-alături unde se aflau corectorii şi cei care montau volumele, pe care le înfăşurau în niște cilindri din lemn preţios sau din ivoriu ; se aflau acolo puse-n dulapuri cu rafturi, exemplare din opere copiate deja, multe dintre ele în tocuri viu colorate, iar într-un colţ niște pachete cu volume gata pentru a fi expediate librarilor din provincie. Am citit adrese din locuri foarte îndepărtate, Emerita, Tir, Edessa, Antiohia. Şi aici domneau numai ordinea, exactitatea, munca inteligentă a meşterilor.

Servilius a întrerupt pentru un moment munca copiştilor ca să-mi arate cartea la care se lucra. Mi-a arătat calitatea excelentă a foilor, de tipul numit „Claudia", cel mai bun produs de pe piaţa egipteană ; lăţimea marginilor, eleganţa iniţialelor. Apoi, după ce i-a înapoiat sulul copiştului şi-a dat dispoziţie să se reia dictarea, s-a întors împreună cu mine în prăvălie, a închis uşa după dînsul şi-a spus :

„E o ediţie care nu se va pune în comerţ, cel puţin pentru moment, a lui Sallustius. Or să aibă cîte-o copie din ea cîţiva din cei mai de seamă bibliofili. Restul o să-l dau pe piaţă la momentul oportun."

„Care moment oportun ?"

„Moartea tiranului, fir-ar să fie !" (Şi coborînd puţin vocea : „care nu e prea îndepărtată ".) „N-ai auzit că împăratul vrea să-i scoată din biblioteci pe Sallustius, pe Vergi-

lius şi pe Livius, şi nu mai ştiu pe cîţi alţii. şi că-n acelaşi timp a poruncit ca busturile celor trei să nu mai existe expuse pe rafturile din biblioteci ?"

I-am mărturisit că nu băgasem de seamă dispariţia busturilor ; cît despre scoaterea respectivelor opere din biblioteci, şi Tiberius şi Augustus puseseră să fie scoase numeroase alicle, mult mai preţioase.

„Şi-apoi n-o să fie o pierdere prea mare nici din cauza lui Vergilius şi nici din cauza lui Titus Livius. Vergilius e un ignorant şi-n fond nici nu e prea inteligent ; iar Livius nu găseşti şi tu că este *negligentem et verbosum* [1] şi prea superficial atunci cînd e vorba de izvoare ?"

Îmi făcea plăcere să exagerez aprecierile astea ale mele ca să văd cum o să reacţioneze Servilius, care în fond, ca un librar şi editor de calitate ce era, avea întotdeauna foarte mult respect pentru o operă publicată, şi accepta fără să discute succesul la public şi gusturile la modă : pe de altă parte, convingerile politice pe care le aveau el şi prietenii lui îl făceau să creadă tot ceea ce se şoptea dezonorant şi batjocoritor la adresa împăratului ; în ce mă privea, nu prea dădeam crezare zvonului cu scoaterea operelor din biblioteci, fiindcă, atît cît cunoşteam de puţin din firea şi din capriciile lui Caligula, mi se părea că nu concordă cîtuşi de puţin cu furia asta inconoclastă.

„*Vergilius parvi ingenii et minimae doctrinae ?* [2] Vorbeşti întocmai cum spune Caligula. Dacă nu te-aş cunoaşte bine şi dacă fratele tău nu s-ar număra printre prietenii noştri, aş zice că eşti un agent provocator."

În momentul acela am văzut-o pe Priscilla. Avusesem senzaţia că se interpusese ceva între prăvălie şi lumina zilei : n-am uitat afară şi-am văzut o fată foarte tînără, cu o figură serioasă, aproape încruntată, care citea listele noutăţilor în vînzare afişată pe stîlpul din faţa librăriei. Nu mi-aş fi imaginat niciodată că-n momentul acela avea să pătrundă în viaţa mea femeia care, înlăturînd trepta-

iubirile trecătoare și prietenele care-mi mai rămăseseră din anii aventuroși, avea să rămînă singură lîngă mine, avea să mi se instaleze în casă cu drepturile unei soții, cu caracterul, cu calitățile și cu defectele unei soții, afectuoasă, pisăloagă, flecară, necesară tot mai frecventelor mele ceasuri în care eram sătul de exilul meu ; dorită de la depărtare așa cum doream patul din cubiculul meu, și sclavii cei săritori și bucătăria familială a bucătarului meu bolognez, iar de aproape resimțită de multe ori drept o plictiseală cronică. În sfîrșit femeia care, instalîndu-se astfel în viața mea, avea să încerce cea mai extraordinară experiență pe care ar putea s-o încerce un muritor vreodată fără să fie conștient și fără să aibă nici un folos de pe urma ei.

Nu vreau să anticipez însă faptele ; și nici n-aș vrea ca cititorul să simtă chiar de la început vreo antipatie față de fată, din cauza faptului că am spus chiar de aici ce avea să devină ea mulți ani mai tîrziu. Fapt este că aveam de-acum aproape cincizeci de ani și era fatal ca o femeie care m-ar fi cultivat cu oarecare stăruință, pricepîndu-se cumva să mă și distreze, să mă și îmbrobodească, și arătîndu-se mai mult sau mai puțin dispusă să mă iubească toată viața, să reușească destul de ușor. Eram, pe de altă parte și-n același timp, ceea ce se numește un bărbat bine, cu înfățișarea aceea nobilă și importantă care inspiră încredere fetelor sărace care vor să se căpătuiască. Eram bogat, aveam o casă frumoasă și un nume celebru, dacă nu prin ceea ce realizasem eu în viață, datorită meritelor strămoșilor mei, ale imperialelor mele rude și-ale fratelui meu, numit chiar în zilele astea consul împreună cu Lucius Apronius Caesianus (greșesc unii istorici care, pomenind numele consulilor din acest an, în locul fratelui meu vorbesc de Marcus Sanquinius Maximus). Și-apoi Priscilla era frumoasă ; și avea avantajul noutății pentru mine, care-mi petrecusem timpul pînă atunci aproape me-

reu cu fete sau cu matroane din aristocrație ; era săracă, dintr-o familie plebee, fiica unui funcționar de la biblioteca lui Asinius Pollio ; și poetă pe deasupra.

Că era săracă mi-am dat seama imediat. Era îmbrăcată cu o tunică scurtă din lînă, și nu din in, cum purtau femeile elegante, de culoare castanie ; și peste tunică avea un *cingillum*, un fel de pardesiu galben strîns în talie și care-i ajungea pînă puțin deasupra genunchiului, amintindu-mi de impermeabilul pe care-l poartă în permanență fetele scandinave. Ca unică podoabă purta un colier de ambră, așa cum obișnuiau femeile de rînd de la Septentrion, din Valea Padului ; care se potrivea bine cu culoarea veșmintelor și a părului aramiu, dat peste cap, lăsîndu-i fruntea descoperită și strîns într-un nod la ceafă. Pieptănătura aceea modestă nu era suficientă ca să-i atenueze culoarea strălucitoare ; îmi amintea de părul Martiei, cel cumpărat la porticul lui Minucius : dar ăsta pe care-l admiram, de culoarea frunzelor de viță toamna, era adevărat și viu.

A intrat în prăvălie, mi-a aruncat o privire distrată și s-a îndreptat spre librar, pe care trebuie să-l fi cunoscut bine, iar librarul s-a arătat foarte bucuros c-o vede și, fixîndu-și ochii la nivelul taliei ei și-apoi coborînd cu privirea pînă la galice, niște pantofiori simpli din piele naturală, i-a spus că o găsea foarte frumoasă și a întrebat-o cînd avea să aibă loc lectura versurilor ei.

Fata a scos de la brîul care-i încingea tunica la mijloc un bilet și i l-a întins.

„Iată invitația la lectura mea. O să-mi citesc versurile poimîine, acasă la Marcus Manilius. Am afișat anunțul pe coloanele de la porticurile Octaviei și-al lui Minucius, prietenilor însă le duc invitația personal."

„Atunci va trebui să-i oferi o invitație și domnului acestuia", a spus librarul. Și m-a prezentat, și, rostind cu emfază numele meu atît de nobil, a spus că-n jurnalul de

dinaintea se anunța numirea fratelui meu la consulat. Apoi, întorcîndu-se către mine: „Și aceasta e Priscilla, fiica lui Licinius Priscus. Poetă. O nouă Sulpicia și de mai bună calitate."

Fata a ridicat pentru prima dată către mine doi ochi mari de culoarea oțelului. Și fără să zîmbească, mai curînd cu un aer prețios:

„Dacă pe domnul îl interesează poezia"...

„Poezia", am răspuns eu, „care se plăsmuiește sub un păr de o culoare atît de strălucitoare, și care va fi recitată de o gură atît de frumos conturată, nu va putea decît să mă pasioneze."

Am folosit pentru fraza asta cuvinte căutate, din limbajul retorilor și al scriitorilor vechi. Nu știu pentru care motiv, fata asta mă atrăgea și-mi displăcea în același timp; zveltă, mai înaltă decît majoritatea fetelor romane, cu părul de culoarea aceea care te face să te gîndești la niște strămoși gali sau veneți, cu o piele care strălucea la fel cu coperțile lăcuite de la edițiile de lux ale lui Servilius *arida pumice expolitae*, fără urmă de fard, fără să emane vreun parfum oriental în jurul ei, era de bună seamă o raritate; mă și gîndeam ce sarcină plăcută ar fi fost pentru mine s-o îmbrac într-o stolă cu marginea colorată, să-i aranjez altfel părul, s-o încalț cu sandale de aur cu pietre prețioase în locul tîrlicilor ălora ai ei, numiți „galici" fiindcă se foloseau în țara respectivă, fără toc, și care acopereau tot piciorul; venise moda lor pe vremea cuceririi Galiei, mai apoi însă, așa cum se întîmplă, persoanele elegante se plictisiseră de ei, și acum îi purtau doar fetele cu bani puțini care nu-și dădeau seama că s-a schimbat moda. În două luni de zile, pusă în valoare de un rafinat ca mine, le-ar fi putut face să moară de invidie pe frumoasele din tagma mea. Mă supăra însă la ea o oarecare notă de pedanterie, de interes chiar, cu toată vîrsta ei atît de fragedă, care cu siguranță că nu depășea decît cu pu-

ţin douăzeci de ani ; şi mă enerva faptul că făcea versuri, că se lăsa numită poetă cu atîta infatuare, şi că acceptase drept potrivită comparaţia pe care galantul librar i-o făcuse cu Sulpicia, o poetă din generaţia lui Tibullus şi a lui Propertius, autoare a unor sincere versuri de dragoste care constituiseră breviarul matroanelor din generaţia mamei mele. Pusesem în complimentul acela căutat întreaga ironie şi aversiune pe care le aveam pentru cercurile literaţilor ; atît pentru aceia care se adunau în aşa-numitele *Scholae poetarum*, un fel de sindicat al poeţilor tradiţionali care se agitau ca să dobîndească privilegii şi subsidii, şi adulau regimul, şi erau gata pentru orice compromis, cît şi pentru revoltaţii care căutau un stil între cel popular şi cel rafinat, precum şi noi formule poetice. Şi unii, şi ceilalţi plasau literatura mai presus de oricare altă activitate a spiritului, se pierdeau în disertaţii detaliate cu privire la valoarea unei silabe în cutare sau în cutare cuvînt, la autenticitatea cutărui sau cutărui vers, şi stăteau să discute ceasuri în şir despre tot felul de amănunte gramaticale şi ortografice.

Fata însă nu părea să fi sesizat ironia. Fără să zîmbească, scoase o altă invitaţie, scrise pe ea cu stilul numele meu şi mi-o întinse.

„Domnul ştie unde locuieşte Marcus Manilius ?"

Sigur că ştiam. Era cel mai plicticos poet didactic, un imitator întîrziat al lui Lucretius, dar bogat şi ambiţios ; organiza acasă la el reuniuni de scriitori şi de artişti, şi lecturi ale oratorilor şi ale poeţilor, fără nici un fel de preferinţă pentru tradiţionalişti sau pentru moderni ; şi ţinea mult să-l lanseze în felul ăsta pe cutare sau pe cutare tînăr, şi de multe ori, cînd dădea în For sau la terme peste un nou recitator, îl invita la el acasă şi-i pregătea acolo o lectură cu public. Avea cea mai prost aranjată bibliotecă care s-ar fi putut imagina, nu exista operă din ultimii treizeci de ani a celui mai neînsemnat poet, a celui

mai mic filozof, sau gramatic, pe care să n-o păstreze cu mare grijă ; probabil că nu le desfăşurase niciodată din sul, dar le păstra totuşi. „Nu se ştie niciodată", spunea el, „poate că măcar unul din toţi autorii ăştia o să devină celebru şi o să pot şi eu să vînd una din aceste ediţii de început cu două mii de sesterţi, aşa cum a făcut Fidus Optatus, care a vîndut la preţul ăsta unui anticar din Agrigentum un manuscris al cărţii a doua din Eneida pe care-l primise din mîna lui Vergilius."

Am întrebat-o pe fată unde locuia şi dacă-i făcea plăcere s-o trimit acasă cu lectica mea, care se afla în apropiere. Mi-a răspuns că locuia departe, dincolo de fluviu, în apropierea grădinilor lui Cezar. Mi-a spus că-mi mulţumeşte, dar că nu se duce acasă, trebuia să termine cu drumul pe la librari şi pe la literaţi, ca să ducă invitaţiile ; „dacă nu te deranjezi lumea nu-ţi vine, şi pe urmă Manilius se supără". Vorbea pe un ton practic, ca şi cum ar fi făcut de multe ori lucrul ăsta.

„Cînd o să-mi cîştig o reputaţie, lectura versurilor mele o să fie anunţată în ziare", a adăugat ea apoi ca pentru sine.

„Dacă-i vorba numai de aşa ceva", am zis eu, „pot să-ţi dau eu anunţul în *Acta Diurna* de mîine." („Pe Bacchus, stai să vedem dacă şi de data asta o să refuze, aşa cum a făcut cu lectica, îngîmfata.")

„*Utinam, Domine*" [3], a răspuns ea cu o neaşteptată simplitate.

„Atunci o să am eu grijă să-i trimit ştirea lui Vipsanius, redactorul şef de la *Urbis Acta Diurna*, care o să fie încîntat să-mi facă această plăcere. Să vedem deci, şi mi-am luat cîteva însemnări pe o tăbliţă. «Priscilla, fiica lui Licinius Priscus, lectură de versuri, în casa lui Marcus Manilius, poimîine», ce zi este poimîine ?"

„A şasea zi înainte de ide, domnule."

„A şasea zi înainte de ide, ora..."

„Ora a şaptea, domnule."

„Ora a şaptea, foarte bine."

Fata n-a zîmbit nici cînd şi-a luat rămas bun. M-a privit numai ţintă în ochi, tot timpul cît au durat cuvintele ei politicoase de mulţumire. Apoi a apucat-o în josul străduţei, depărtîndu-se cu paşi mari şi ritmici de dansatoare.

„Cine e această Priscilla ? Sper că n-o să mă facă de ruşine în faţa lui Vipsanius."

„Tatăl ei e bibliotecar la biblioteca lui Pollio. Un biet om care o ducea greu. Vine de la Padova, e fiul unui libert al lui Titus Livius, care-i servea drept lector în ultima parte a vieţii lui. E o boală literară care durează de trei generaţii, cum vezi."

Sextus Servilius îşi iubea meseria, dar nu prea făcea caz de poeţi şi de literaţi.

„Păcat, o fată ca asta !" (ca şi cum ar fi spus, făcută pentru cu totul altceva). „Versurile ei însă nu sînt deloc rele."

„Are aerul că cea mai convinsă de lucrul ăsta e dînsa."

„Oh, este o fată care ştie ce vrea. Am cunoscut-o cu vreo trei ani în urmă, în nişte împrejurări curioase. Într-o zi, vine la mine un nefericit care face pe poetul elegiac atunci cînd nu e cherchelit, adică numai rar, din cînd în cînd, Licinius Macro, şi mă roagă să-şi citească public versurile lui aici, la librărie. Ştii că din cînd în cînd ofer librăria pentru asemenea lucruri, dar rar, şi numai la lume aleasă. I-am spus că nu, puţin cam repezit. L-am văzut însă după aceea aşa de deprimat — şi-n fond elegiile lui nu sînt cu mult mai proaste decît cele ale lui Tuscus, ale lui Rufus şi ale lui Proculus —, încît i-am oferit să se folosească de o sală mare pe care o am aici, în apropiere, unde-mi ţineam depozitate nişte cărţi pe care le-am dus într-un loc mai uscat. I-am mai spus şi că aveam să-i plă-

tese cu chiria pentru scaune și pentru bănci. Mi-a sărit de gît, mi-a dat două sărutări cu iz de vin și mi-a spus că avea să mă așeze în primul rînd al auditoriului. La asta nu mă așteptam. Răbdare. Fiind nevoit să mă duc, am făcut și eu cîteva invitații. Ei, mă duc să ascult lectura, și mă cuprinde o oarecare rușine la vederea hărăbaici ălcia de hardughii, *maculosus*[4], cu pălănjeni prin unghere pe care Macro nu se gîndise să-i curețe. În schimb, nu știu de unde căpătase o catedră ; și la catedră — cine crezi că era ? — văd o fată tînără de tot, drăguță ; Priscilla. Macro ședea alături de dînsa și mi se părea cam băut ; și le-a spus celor prezenți — un public curios, de pierde-vară, de oameni modești, dar și de cavaleri și de oameni din rîndul savanților și-al literaților — le-a spus cu un glas răgușit și încet că îl apucase o *infirmitas faucibus*[5], că nu putea să vorbească, și că avea să citească pentru dînsul fata asta. Care a citit cu răbdare, cu o voce frumoasă, cu sentiment, timp de o oră, elegiile lui Licinius Macro ; care se așezase alături de dînsa și adormise atît de greu, încît nici obișnuitele aplauze nu l-au deșteptat. Ei, și cînd toată lumea se gîndea să plece, Priscilla, nostimă de tot, spune «și acum, în schimbul osteneli mele, ascultați și niște versuri de-ale mele, care fac parte dintr-un volum ce va apărea în curînd». Nu pot să-ți spun ce succes a avut chiar de la primele cuvinte ; era așa de grațioasă, de însuflețită, de uimită parcă de propriul ei gest, iar lucrurile pe care le citea erau proaspete, delicate, originale mai ales, fiecare poezie pe care o citea era o furtună de aplauze ; și acestea de-abia că l-au trezit cu adevărat pe Macro, și cînd Priscilla începea din nou să citească, el se uita în jurul lui mîndru și satisfăcut, fără să-și dea seama că nu mai era vorba de poeziile lui. Și cînd dînsa a spus, după vreo jumătate de oră de lectură din versurile sale «*desinam, si vultis*»[6], toți au strigat că nu, că să continue, și erau sinceri. «*Recita ! Recita !*». Așa a debutat această Priscilla,

care a citit după aceea o dată la mine, iar acum e invitata lui Marcus Manilius, pornind absolut de la zero. Oh, e o fată care știe ce vrea."

Invitația la lectura Priscillei în casa lui Marcus Manilius era pentru ora a șaptea ; adică pe la amiază, imediat după prînz. Am întîlnit multă lume ; știam de-acum însă cum se desfășurau asemenea lucruri, îmi închipuiam că, odată începută lectura, mulți dintre cei de față aveau să dispară prin celelalte încăperi, dînd din cînd în cînd plictisiți cîte o raită prin atriumul unde se ținea lectura. Acum, în luna aprilie, nu exista aproape zi, s-ar putea spune, în care să nu fie cîte o recitare de-a poeților, de-a eseiștilor sau de-a istoricilor. Parveniții, protejații, bogații citeau în biblioteci, sau chiar în vreun teatru amenajat anume, în villele sau în casele personajelor ilustre și primitoare ; cine nu avea cunoștințe și nici un cerc fix de prieteni, căuta cîte un librar binevoitor, sau se mulțumea ca Licinius Macro cu o hardughie prăfuită ; sau își declama producțiile sub cîte un portic la ceasul plimbărilor, în fața sau în interiorul termelor, într-un colț umbrit de pe Cîmpul lui Marte ; sigur de un auditoriu mai mult sau mai puțin numeros, mai mult sau mai puțin favorabil, dar atent ; ca acela pe care-l au conferențiarii duminicali din Hyde Park de la Londra.

Contemporanii mei vor fi nevoiți să admită că ăsta era un sistem excelent. Presupunea însă, bineînțeles, o societate cultă și interesată de problemele spirituale, o lume civilizată și instruită, care nu-i considera pe poeți și pe scriitori ca pe niște fenomene inutile sau ca pe niște personaje lipsite de ocupație ; societate și lume care erau cele din primul secol, și nu cele care există astăzi. Oricine ar fi avut vreun merit sau vreo ambiție literară, oricare ar fi fost proveniența lui, nobilă sau umilă, avea în felul ăsta posibilitatea să se remarce și să se facă cunoscut, chiar dacă după aceea avea să dobîndească o faimă de orator

insuportabil sau de poet foarte prost. Prima popularitate se dobîndea în felul ăsta, iar publicarea operei într-un volum era doar o consacrare a acestei popularităţi. N-ar fi fost posibilă pe atunci situaţia de care se plîng mulţi tineri sau mai puţini tineri de astăzi, care aspiră la gloria literară, anume ca nişte scrieri valoroase să rămînă necunoscute în fundul unui sertar fiindcă nu s-a găsit nici un editor care să vrea să citească manuscrisul, sau ca nişte autori mai mult sau mai puţin înzestraţi să rămînă necunoscuţi sau, cum spun nemţii, *totgeschwiegen* [7], fiindcă n-au binevoit criticii să se ocupe de dînşii. Critici literari nu existau pe vremea aceea ; vreau să spun persoane care să-şi facă o meserie din a împărţi laude şi recomandări sau aprecieri după nişte criterii personale şi cu o autoritate nu întotdeauna îndreptăţită. Critica o făceau prietenii şi persoanele cu gust care ascultau lectura, care purtau discuţii cu privire la cutare sau cutare frază, la cutare sau cutare idee, critici severe şi motivate, de care autorul era îndemnat să ţină seama ; recomandarea către public era făcută apoi de aceiaşi prieteni şi auditori, care povesteau la rîndul lor altora cît de frumoase erau versurile recitate de Maximus Cotta, şi cît de minunate erau povestirile citite de Celsus Gallus.

Casa lui Marcus Manilius era frumoasă, cu un atrium şi cu o grădină înţesate de statui, copii după opere greceşti, sau cu busturile lui Augustus, al Antoniei, al lui Tiberius şi al actualului împărat Caius, aşa cum se obişnuia în toate casele care nu voiau să se pună rău cu cei de la curte ; iar pe rafturile bibliotecii busturi ale Minervei şi ale lui Marte ; fiindcă Manilius fusese militar în tinereţe şi datora probabil prăzilor de război îndestularea de care se bucura. Tot spaţiul liber de pe pereţi era însă ocupat de dulapurile cu volume, şi pînă şi o galerie din partea de răsărit (cea mai potrivită pentru păstrarea cărţilor, fiindcă vînturile de la miazăzi şi de la apus aduc umezeală şi

produc carii) avea niște cu statui care alternau cu rafturi din lemn de cedru pline cu volume de toate formatele ; sau nu-i plăcea pictura lui Marcus Manilius, sau cărțile și statuile îi ocupau tot spațiul. Afară de cîteva portrete, și de cîteva scene de luptă expuse ici și colo, dăruite de cîte un pictor care-i frecventa reuniunile, și de cîteva picturi fără valoare de niște pictori vechi, nu avea tablouri ; în casa lui nu exista nici o urmă de pinacotecă, din aceea care număra cincizeci pînă la o sută de picturi, așa cum se vedeau în casele celor bogați (și care, dealtfel, în locul pictorilor moderni îi preferau pe cei vechi și plăteau o sumă mai mare pentru o copie după Parrasio, după Zeusi sau după Apelles decît pentru o operă originală de-a unui contemporan).

Am întîlnit destul de mulți cunoscuți, printre care și un tînăr de vreo treizeci de ani care avea gîtul înfășurat într-un șal de lînă și sorbea din cînd în cînd un fel de sirop dintr-o sticluță pe care i-o întindea un sclav. După indiciile astea mi-am dat seama că era unul din vorbitorii zilei și că-și îngrijea vocea.

„Citești și tu ?" l-am întrebat eu. Îl cunoșteam bine, era tînărul Virginius Rufus, fiul senatorului care cu mulți ani în urmă mă însoțise în prima mea călătorie la Napoli „Ce citești ?"

„*Historias*", a spus el.

„Cum ? Ai abandonat poezia ?"

„Da, fiindcă intenționez să îmbrățișez cariera politică, sper că nu m-am gîndit la ea prea tîrziu, iar femeile duc mai departe meseria asta *cum ventosa loquacitate* [8], și cu asta umplu filele și-ți asurzesc urechile. Nici n-am vrut să viu la Manilius cînd am auzit că după mine o să recite una din coțofenele astea, nu mai puteam însă să dau înapoi, au venit trei sau patru granguri din Senat și politicieni anume ca să mă asculte. Toți ăștia or s-o șteargă după

lectura mea ; cine vrei să rămînă s-o mai asculte pe sărmana aceea de Priscilla ?"

„Îi cunoşti versurile ?"

„Nu, dar mi le imaginez. Veşnicele dulcegării. Dar nu ştii ce curaj are fata asta, şi c-a avut neobrăzarea să dea un anunţ despre lectura ei şi la *Urbis Acta Diurna* ?"

„L-o fi dat Marcus Manilius."

„Da de unde, Manilius s-a jurat că nu ştia nimic despre aşa ceva, şi era ca picat din nori cînd a citit anunţul."

În ce mă privea pe mine, era lucru stabilit că aveam să mă sustrag de la lectura lui Virginius Rufus şi că aveam s-o ascult cu interes pe fată, dacă nu pentru altceva măcar ca să-mi dau seama dacă merita cu adevărat laudele lui Sextus Servilius.

Am observat întru-n colţ al atriumului un bătrînel de vreo şaizeci de ani, mic de stat, cu o figură de bufon şi cu o înfăţişare maliţioasă, un tip de grec ; mi s-a părut un sclav eliberat de puţină vreme, judecînd după comportare, după îmbrăcăminte, şi după nu ştiu ce trăsătură specifică care face ca asemenea persoane să fie de neconfundat. Am întrebat cine era.

„Nu-l cunoşti ? E Fedrus."

Ei drăcie, nu-l întîlnisem niciodată ; ştiam însă despre el vrute şi nevrute, şi cît era de temut pentru limba lui ascuţită şi pentru obiceiul pe care-l avea ca, după ce scria cîte o fabulă sau cîte un apolog, să meargă prin oraş şi să spună că vulpea, sau cioara, sau lupul, sau asinul despre care *fabella narrat* corespundea cutărui sau cutărui personaj. Cu sistemul ăsta era s-o păţească cu Seianus, pe care-l ponegrise, sau cel puţin aşa i se raportase, într-una din primele satire pe care le scrisese. Seianus însă a avut o idee mai bună, şi anume că avea să cîştige mai mult în faţa poporului dacă se arăta liberal şi lipsit de prejudecăţi în materia asta ; s-a arătat amuzat de fabulele

acelea, mulțumindu-se să-i facă zile fripte într-ascuns, și anume făcîndu-i să-i parvină niște amenințări anonime, fleacuri. Cînd a căzut însă Seianus, Fedrus, care pînă atunci se străduise să treacă neobservat, a ieșit triumfător, ca o victimă căreia i se făcea în sfîrșit dreptate, ca un persecutat care putea să respire de-acum din nou aerul libertății ; și de-atunci încolo a început să ducă o viață foarte comodă, dînd la iveală din cînd în cînd cîte o mică fabulă și continuînd să-i șoptească unuia sau altuia la ureche numele celui pe care intenționase să-l vizeze și întîmplarea la care se referea. Și, cîteodată, schimbîndu-se calitatea persoanei căreia-i făcea respectiva confidență, schimba și numele, și pînă și întîmplarea.

Era multă lume în jurul lui Fedrus ; l-am recunoscut printre alții, fără să mă surprindă, și pe Calvisius Sabinus, un omuleț subțirel, un tip sfruntat de bogat, fiul unui libert îmbogățit de pe urma comerțului cu mărfuri din import ; un ignorant de prima clasă și cu pretenții de instruire. Și într-adevăr, cine nu știa cine era și-l auzea, cum l-am auzit eu atunci, declamînd cu multă emfază versuri dintr-un poet grec, apoi trecînd imediat la citarea unui pasaj din Lucretius, l-ar fi crezut o fîntînă de erudiție literară. Eu însă, care cunoșteam trucul, n-am întîrziat să observ un sclav care ședea ghemuit la spatele lui și-i șoptea la ureche în timp ce vorbea. Îl cunoscusem la el acasă, mă dusese acolo la cină Suetonius Paulinus ; și am văzut cu ocazia aceea că-și ținea în spate sau lîngă pat doi-trei sclavi care nu făceau altceva decît să-i șoptească versuri, aforisme, diverse citate în greacă și-n latină pe care le reproducea cu o sîrguință comică. Paulinus mi-a explicat că acest Calvisius își cumpărase la un preț foarte ridicat cîțiva sclavi cu o memorie uimitoare, că pe unul dintre ei îl obligase să-l memoreze pe Homer în întregime, pe altul liricii greci, pe altul întîmplări și aforisme, și tot așa și pe ceilalți, care erau deosebit de inteligenți și care

trebuiau să improvizeze pentru dînsul replici ironice şi spirituale ca răspuns la cele date de comeseni. Combinaţia era nostimă, deoarece Calvisius nu făcea nici un mister din asta ; şi cînd făcea cîte o boacănă, cum i se întîmpla de multe ori, izbucnea într-un hohot de rîs şi punea să i se repete cuvintele exacte. I-a spus cineva că sclavii aceia ai lui erau excelenţi. „Cred şi eu", s-a lăudat Sabinus, „i-am plătit cu o sută de mii de sesterţi bucata." „O bibliotecă te-ar fi costat mai puţin", a spus comeseanul. „Sigur", am zis eu, „numai că biblioteca ar fi trebuit să şi-o citească în întregime." Cuvintele astea mi-au scăpat fără voia mea, şi m-am temut să nu-l fi ofensat. Calvisius Sabinus s-a ridicat însă de la locul lui şi a venit să-mi aplice pe obraz o sărutare greţoasă. „Ai dreptate", a spus el, privind în jurul lui cu mîndrie. *„Quod quisque in mea domo scit, et ego scio,* ştiu tot ceea ce ştiu şi sclavii mei."

Gazda era un omuleţ adus, încovoiat, chel, cu o faţă incoloră, care părea să se fi ofilit la lumina opaiţului, şi cu gura plină de dinţi falşi, legaţi cu aur ; mergea de la un grup la altul intervenind în discuţiile care se purtau şi încercînd mai cu seamă să le dirijeze spre subiecte din literatură ; aveam însă impresia că lumea venise mai curînd din datorie prietenească, sau ca să-şi înece urîtul, sau să aibă ocazia să se întîlnească cu alţi oameni cu care să schimbe o vorbă sau să comenteze întîmplările zilei, decît din dragoste faţă de literatură ; şi cînd îl vedeau venind, de departe, încercau să-l evite. Şi el se retrăgea atunci în cercul unor indivizi tinerei veniţi nu demult din provincie ca să îmbrăţişeze cariera avocăţească sau oratorică, sau poeţei plini de mătreaţă, cu toga în dezordine şi-n faldurile ei cu suluri de papirus ; care-l ascultau ca pe un oracol, şi căutau ocazia să-i declame cîte un vers sau să-i citeze cîte o perioadă.

S-a nimerit ca, în dorinţa de a sta cît mai comod, să mă trezesc într-un colţ al atriumului unde un grup de

persoane contempla una din rarele picturi care se aflau în casă ; un mic tablou de dată recentă, portretul gazdei, realizat în maniera impresionistă și populară care era tocmai atunci la modă și care stîrnea groaza celor bătrîni și a tradiționaliștilor. Autorul era în altă parte ; așa că cei de față vorbeau despre el în voie ; cu aprecieri spirituale și inteligente, stîrnite și de prezența unei fete mititele și subțirele, care purta părul pe spate în coadă de cal, cu o meșă pe frunte, și pe care o cunoscusem tot acolo în casă ; își spunea Olimpia Iaia și se pretindea descendentă a acelei Iaia care, cu un secol în urmă, se bucurase de un bun renume ca pictoriță portretistă. Renumele acestei vechi Iaia se mai datora și faptului că toată viața ei fusese fecioară ; și se mîndrise întotdeauna cu asta, numindu-se ea însăși, în cîteva elegii de dragoste pe care le lăsase, *perpetua virgo*. Am întrebat-o odată pe Olimpia cum putea să fie urmașa unei perpetue fecioare. „Nu te-au învățat la religie că Hefaistos s-a născut din Hera și din vînt și că Hera era virgină cînd l-a născut pe viitorul zeu al focului ? și că Perseus s-a născut din razele soarelui ? n-ai auzit că se numesc *partheniae* ființele omenești care s-au născut din virgine ? Toate femeile din familia mea se reproduc în felul ăsta."

„Din vînt sau din razele soarelui ?"

„Depinde."

Fapt cert era că strănepoata, adevărată sau închipuită, a vechii Iaia picta și dînsa, avînd specialitatea de a se picta goală în întregime „așa cum mă văd în oglindă", spunea ea : după aceea așeza pe reproducerea corpului ei capul uneia sau al alteia dintre femeile care voiau să-i dăruiască amantului un portret voluptos de-al lor, dar care, temîndu-se de o reproducere prea răutăcioasă sau realistă din partea artistei, preferau să fie înfățișate cu formele acesteia : care, fie că erau într-adevăr frumoase și fragede

ce-n tablourile ei, fie că pictorița se adula puțin, apăreau ideale și perfecte.

Peste cîțiva ani am aflat că Olimpici, încă nemăritată, i se născuse o fetiță. „Mă bucur", i-am spus eu atunci cînd am întîlnit-o. „Ai pus capăt tradiției familiei, sau din ce s-a născut fetița asta care mi se spune că e tare frumușică ?"

„Din razele lunii."

„Ah, așa ?"

„Așa e, cum îți spun. Cu doi ani în urmă, vara, mă aflam la Baia, în villa unei prietene de-ale mele. Era foarte cald în vara aceea, și dormeam noaptea în patul pe care-l așezasem în *solarium*. Într-o noapte prietena mea lipsește, plecase la Pompei, cu rămîn și mă duc să mă culc singură, *égo dè móna katheúdo*. Nu puteam să dorm însă, și priveam luna plină în mijlocul cerului. Și-am băgat de seamă că luna se apropie de mine, venea tot mai aproape, și mai aproape ; și era tot mai caldă, devenise acum caldă ca soarele, o căldură plăcută și puternică îmi pătrundea în trup ; și atît era de mare plăcerea căldurii aceleia, încît am închis ochii și aproape că eram pierdută ; și m-am simțit străpunsă de razele acelea puternice, și am căzut în nesimțire, cuprinsă de o nețărmurită fericire. M-am trezit dimineața, păstram încă întocmai amintirea lunii aceleia calde și amoroase, și-i simțeam încă razele pătrunzătoare. În noaptea următoare s-a întors însă prietena mea, și luna nu s-a mai desprins de sus de pe cer. După cîteva săptămîni am băgat de seamă că purtam un prunc în pîntece. Și de atunci, plîng întruna."

„Cum ? Nu-ți face plăcere să ai o fetiță după tradiția familiei tale ?"

„Nu e din cauza asta. Prietena mea mi-a spus să mă duc să-i spun lui mutu' povestea cu razele de lună. A spus că știe prea bine ce fel de lună a dat peste mine în noaptea aceea în solarium. A spus că știe și cum se numește, că e fiul vecinului, alb și gras, l-a văzut un sclav în noaptea

aceea, cum a venit și cum a plecat agățîndu-se și coborînd pe iedera de pe zid."

„Atunci n-au fost razele de lună."

„Razele de lună au fost. E normal. Crezi că nu știu să deosebesc razele de lună de un tinerel respingător ?"

Din toată povestea asta îmi pare rău de-un singur lucru. Că n-am trăit atît de mult în secolul întîi încît s-o văd pe fetița Olimpiei devenind și ea mamă la rîndul ei.

Și, ca să mă întorc la casa lui Marcus Manilius, se afla în grupul persoanelor care înconjurau portretul gazdei și un pictor bătrîn care fusese renumit și făcuse vogă pe vremea lui Augustus și care mai era și acum apreciat de către mulți, Ludio, autorul frescei cu Io pe care-o văzusem în casa lui Augustus de pe Palatin. Fresca aceea, așa cum am spus, era o copie după un pictor grec ; Ludio însă avea un stil al lui personal în alte picturi pe care le realiza *a fresco* în ville sau în anumite clădiri publice reprezentînd marine, cîmpii, rîuri, coline, cu grațioase grupuri de oameni la pescuit, la vînătoare, pe mare, țărănci cu poveri pe cap, meșteșugari care loveau cu ciocanul în aramă, și-atîtea alte tablouri de gen, presărate cu tot felul de figuri umoristice. Cu o locvacitate napolitană, bătrînul artist spunea că pictura era pe cale de dispariție și că lucrarea de față demonstra tocmai lucrul ăsta ; se pierduse arta lui Apelles, a lui Protogene, și a lui Zeusi, care știau să reproducă atît de natural și în culori atît de vii lucrurile, în așa fel încît păsările se înșelau și ciuguleau strugurii pictați, iar pisicile căutau să sară pe un tablou unde erau reproduse țiglele unei case.

„Acuma se așternde-a valma culorile, așa cum făcea unul care arunca pe masă buretele pe care-l folosise ca să șteargă în întregime un tablou, și nu mai există deloc o delimitare precisă între reprezentare și fond ; vi se pare că figura asta seamănă cu Marcus Manilius ? Nu cumva e

mai curînd o caricatură ? Să fiu în locul lui m-aș rușina să mi-o pun la vedere. Nu, nu, s-a sfîrșit cu pictura, e clar."

„Spuneți că s-a sfîrșit cu ea fiindcă nu o înțelegeți", a replicat un tînăr înalt și slăbănog, Lucius Vetulus, cu o barbă nerasă, și care părea să nu fi mîncat de-o săptămînă ; am aflat mai apoi că era cu adevărat sărac lipit pămîntului și că-și ducea zilele făcînd tablouașe cu ex voto și împodobind cu fresce cîrciumile, unde renunța la principiile lui, fiindcă făcea parte din școala modernă, și, ca să le facă plăcere clienților acelora plebei care-l plăteau dîndu-i cîte o masă, picta pentru ei niște personaje scolastice, naive și foarte clare ; în rest, o frescă de-a lui reprezentînd lupta dintre șoareci și broaște, dintr-o cîrciumă de dincolo de fluviu, era o lucrare pe care și noi, rafinații, ne duceam s-o vedem cu plăcere. „Noi încercăm să creăm o artă nouă, a noastră, latină ; cea grecească, atît de caligrafică, atît de preocupată să redea toate firișoarele de pe corp și părul aranjat cu grijă pe frunte, ne-a plictisit ; o artă demnă într-adevăr de cei care au practicat-o și o practică, sclavi și liberți greci cărora le era rușine de arta lor. O fi frumos să poți să pictezi un portret și după aceea să faci deasupra lui o pînză care să-l acopere și să te distrezi văzînd încercările celui care ar vrea să dea la o parte pînza ca să privească pictura ; dar asta este o îndemînare prostească, de sclavi, într-adevăr. Noi vrem să interpretăm natura și personajele, să ajungem dincolo de liniile aparente, să exprimăm stările de spirit și sentimentele."

„Prea bine", replica un altul în timp ce Ludio continua să mormăie în sinea lui că adevărata pictură dispăruse. „Prea bine, dar ca să creezi o artă nouă, și pe deasupra latină, nu e nevoie să renegi tot ce s-a realizat în decursul atîtor secole aici, în Italia. Arta picturală nu s-a născut în Grecia. Sau, cel puțin, se picta și la noi, și pictura era deja desăvîrșită, *jam absoluta erat pictura in Italia*, pe vremea

cînd stăpîneau rutulii şi etruscii ; la Ardea există frescele acelea de la templul lui Apollo care sînt mai vechi chiar decît Roma, templul dăinuie încă de pe vremea cînd rutulii luptau împotriva Romei, iar picturile datează din acelaşi secol. Templul se află acum pe jumătate căzut în ruină şi frescele sînt încă la locul lor, splendide şi strălucitoare."

„Apropo", a spus altcineva, un tînăr care avea un aer mai rafinat şi mai distins decît alţii, am aflat mai tîrziu că era un vlăstar al gintei Calpurnia şi se pregătea să devină orator şi avocat ; „apropo, aţi văzut probabil la Lanuvium, pe zidurile care au mai rămas din templul acela străvechi şi care e acum doar o ruină, cele două chipuri de femei goale, care se spune că sînt Atalanta şi Elena, şi Elena e reprezentată tînără de tot ; cele două au aţiţat simţurile împăratului nostru Caius ; aşadar, a văzut frescele şi a dat ordin să fie transportate la palatul regal, ca să se bucure de vederea fetelor acelora."

„Din fericire, măcar asta nu i-a reuşit", a spus Ludio. „Ştiam povestea, şi mă temeam pentru capodoperele acelea ; arhitecţii însă l-au făcut să înţeleagă că natura tencuielii nu îngăduia să fie transportate, zidul e prea vechi."

„Şi aşa din cînd în cînd Caius se duce pe furiş la Lanuvium" a spus Vetulus, „şi le face cîte o vizită iubitelor lui."

„În schimb împăratul nostru a cumpărat cu două mii de sesterţi un tablou de Ctesilochus", a spus tînărul din ginta Calpurnia ; „cred însă că i-au strecurat o copie, e acela cu Jupiter cînd îl naşte pe Bacchus, şi-n jur cu mădulele care-o fac pe nicasele, iar el e cu mitra pe cap şi cu gura deschisă, întocmai ca o femeie în toiul durerilor facerii."

„Fiecare ocroteşte artele cum poate", am spus eu, şi-am vrut să intru în discuţie, fiindcă mi se părea că aveam multe de spus. Aş fi vrut să vorbesc printre altele

de pictorul Cornelius Pinus ; care executase frescele de pe pereții villei mele de la Capri urmînd tendința ce excludea total figurile și decorațiile florale, cu coroane și cu ghirlande. Erau numai planuri foarte clare, mărginite de linii drepte și esențiale, împărțite net în pătrate, în dreptunghiuri, în triunghiuri de diferite culori, compacte și strălucitoare, care contrastau sau se potriveau între ele ca o simfonie ; și fiecare perete pictat în felul ăsta nu mai constituia o oprelişte, ci era ca o deschidere către un cer fantastic și către o lume misterioasă.

În momentul ăsta însă, Marcus Manilius a bătut din palme, cerînd să se facă liniște, și s-a urcat pe un fel de podium care se afla în fundul atriumului, împreună cu Virginius Rufus. Și-n timp ce acesta din urmă își scotea de la gît șalul mare din lînă, Marcus Manilius a început să țină un discurs de prezentare care amenința să fie mai lung decît însăși lectura de istorie. Vorbea de-acum de vreo cincisprezece minute, iar noi schimbam priviri înspăimîntate, cînd un sclav — de bună seamă nu de-al casei, ci un *nomenclator* sau un *anteambulo* al vreunuia dintre musafiri — a venit în față lîngă podium și-a așezat pe măsuță o clepsidră mică. O zeflemea evidentă la adresa gazdei și o invitație să termine ; v-am spus că era un lucru obișnuit în tribunale să se așeze clepsidre în fața băncii avocaților ca să li se mai limiteze elocința excesivă. Am rîs cu toții, și Manilius a luat gestul în glumă ; a încheiat repede și i-a lăsat podiumul tînărului Rufus. N-aș putea spune ce-a citit ; după cîteva fraze am șters-o, mai întîi într-o cameră de alături, după aceea în peristil ; mă plictiseam și speram s-o întîlnesc pe Priscilla, care nu apăruse încă.

În peristil am dat peste un alt doritor de singurătate ca mine, un cunoscut vechi, Fabius Persicus, din ordinul senatorial ; și-am fost foarte mirat să-l întîlnesc aici, fiindcă-l știam în Galia, unde plecase la începutul anului în suita

lui Caius Caligula. Mi-a spus că se-ntorsese de curînd și că asistase în primele zile ale lunii ianuarie la niște festivități grandioase la Lion, celebrate de împărat, printre care la un concurs de elocință greacă și latină, care dealtfel avea loc în fiecare an în orașul acela, în fața statuii lui Augustus ; anul ăsta însă, Caius ținuse să le prezideze el însuși.

„Nu le-am dat niciodată crezare celor care spun că e nebun", am zis eu. „Acum însă încep să cred și eu asta, dacă se-apucă să-i protejeze pe retori și pe literați, care constituie plaga zilelor noastre."

„Fii liniștit. I-a tratat așa cum meritau. Și încă ce nebun ! În toată viața mea nu mi-a fost dat să rîd atît ! După un împărat serios și încruntat ca Tiberius, trăsnitul ăsta cel puțin ne înveselește..."

S-a întrerupt brusc, ca și cum s-ar fi temut să nu fie spionat, și-am pornit-o amîndoi în căutarea unui loc mai retras, unde ne-am așezat pe o bancă din marmură. Nu era nimeni în preajmă, și nu se aflau în spatele nostru nici tufișuri în care să se poată ascunde ascultătorii care nu voiau să fie văzuți ; „...cel puțin pînă-n ziua cînd n-o să înceapă și el să facă să cadă capetele, cum se întîmpla pe vremea lui Scianus", a reluat el coborînd vocea, „și cum dealtfel se spune că a și început să facă. Dar stai să vezi cum s-a întîmplat la Lion."

Mi-a povestit apoi cum Caligula voise să organizeze el totul, să aranjeze personal ordinea recitărilor ; și cum a stabilit în primul rînd ca cei care aveau să cadă la concurs să fie obligați să improvizeze pe loc o bucată compusă în onoarea învingătorilor. „Îi cunoaște el bine pe literații ăștia, care dau năvală unde-i rost de căpătuială ; astăzi îl celebrează pe Titus, mîine pe Lucius, după cum e fiecare puternic la rîndul lui. Unul din cei respinși a cerut să fie lăsat să se retragă, argumentînd că el era într-adevăr un poet foarte bun la masa de scris, dar numai

după ce-şi finisa lucrările, şi că nu avea darul improvizaţiei. Era un domn în vîrstă, cu un aer vestejit, care vorbea alegîndu-şi cu deosebită grijă cuvintele. Caligula i-a spus. «Ei bine, atunci, ia-ţi poemul tău, aşterne-ţi-l în scris dinainte şi şterge tot ce-ai scris cu limba. Şi vai de tine dac-o să rămînă cît de cît vreo urmă de scris». Bătrînul a încercat să-l înduplece ca să fie scutit de o asemenea pedeapsă ; avea o sănătate şubredă şi se temea să nu se otrăvească înghiţind toată cerneala aceea, cu atît mai mult cu cît, ca să facă economie, folosise o cerneală de calitate proastă, făcută în casă din drojdie de vin amestecată cu funingine. «Tinerii de aici din jurul meu», a spus bătrînul poet, «discipolii mei cei mai fideli, pot să întărească adevărul spuselor mele.» Caligula continua să se arate foarte bine dispus. «Prea bine, vreau să-ţi menajez stomacul, oricît de detestabilă este zgîrcenia ta. O să pun să li se împartă cîte un bici tuturor discipolilor tăi, care vor trebui să te biciuiască aici, sub ochii mei, pînă cînd voi crede eu de cuviinţă că loviturile sînt de ajuns şi că trupul ţi-e destul de tăbăcit.» Bătrînul, înspăimîntat, nu ştia ce să spună şi se uita la împărat cu ochii îngroziţi. «Sau poate că preferi», a continuat Caligula cu un glas deosebit de blînd, «să fii scufundat în apele rîului din apropiere ?» Şi era în toiul unei ierni deosebit de aspre, şi rîul curgea plin de gheţuri. Nefericitul poet şi-a dat seama că împăratul vorbea serios ; şi l-a rugat umil să fie supus la prima pedeapsă, anume aceea de a-şi şterge singur textul cu limba. Nu găseşti că putem fi optimişti cu un asemenea împărat ?"

Un ropot de aplauze din atrium m-a făcut să înţeleg că lectura lui Virginius Rufus luase sfîrşit. Era acum rîndu' Priscillei. Şi-ntr-adevăr, atunci cînd am intrat în atrium, am văzut că se afla deja pe podium. Era îmbrăcată modest ca-n prima zi. Dar, ca şi cum mi-ar fi ghicit gîndurile din urmă cu două zile, îşi piepteănase altfel părul, despăr-

ţindu-l cu o cărare pe mijloc şi lăsîndu-l liber în jos, să-i încadreze faţa, ca o dansatoare sau ca o flautistă. Era, incontestabil, cea mai frumoasă femeie din adunare ; şi n-ar fi fost mai prejos nici la curtea împăratului, datorită eleganţei cu care se mişca, graţiei cu care-şi purta boarfele ei modeste, şi vocii sale plăcut timbrate.

A citit cîteva elegii de dragoste scurte. Simple, cu expresii din vorbirea curentă, fără nici un citat metaforic ; avea dreptate librarul cînd o numea „o nouă Sulpicia". Nimic nou, dar un stil foarte clar, un simţ modern al ritmului şi nişte abile interpolări ale vorbirii populare.

După asta a urmat o pauză, şi nişte aplauze ponderate ale celor prezenţi, care nu erau prea mulţi ca număr. Cînd ea a anunţat însă că pînă atunci citise lucruri cunoscute, versuri care făceau parte dintr-un volum publicat deja, dar că acum avea să citească ceva inedit, un scurt poem pe care-l compusese cu ocazia unor serbări de primăvară la care asistase cu cîteva zile înainte, în Sicilia, la Ibla, la poalele Etnei, lumea a început să se adune de prin grădină şi din celelalte încăperi, manifestînd atît prin gesturi cît şi pe chipuri o vie curiozitate. M-am trezit alături de Marcus Manilius, care mi-a şoptit : „Se pare că e un lucru fantastic. Aşa se spune, şi toţi aşteaptă cu nerăbdare."

„Voi citi acum", a spus Priscilla, „un scurt poem închinat primăverii."

Şi a început să recite :

Cras amet qui numquam amavit quique amavit cras amet.
Ver novum, ver jam canorum ; vere natus orbis est,
vere concordant amores...

Mă tem că n-o să izbutesc să exprim năvala senzaţiilor mele deosebite din momentul acela, de îndată ce mi-am dat seama că nu numai primul vers, ci şi următoarele îmi erau deja cunoscute.

Am zburat cu gîndul la Liceul Rinaldini din Ancona, şi-am revăzut lumina palidă a unei dimineţi de iarnă, în sala clasei a treia, care făcea să pară şi mai albă faţa osoasă, deasupra redingotei negre, încheiate, strîns pînă sus la gît, a profesorului de latină, şi părul scurt, des şi cărunt, tuns cu maşina, şi cu o şuviţă scurtă pe frunte, al profesorului Zappata. Poet el însuşi de limbă latină, cîştigător la concursurile de poezie de la Amsterdam, şi care citea în dimineaţa aceea aceleaşi versuri. Desigur, cu o cadenţă mult mai puţin reuşită şi mai puţin pronunţată, şi cu altă voce, e adevărat, şi cu toate greşelile copiştilor sau ale profesorilor ; dar care, cu o căldură la fel cu aceea a fetei, ni le traducea apoi, ca să putem să le înţelegem mai bine atunci cînd avea să ni le recitească în original :

„Să iubească mîine cine n-a iubit niciodată, să iubească şi cine a mai iubit.

E noul anotimp, primăvara care cîntă ; lumea a luat naştere primăvara ; primăvara se înfiripă iubirile, se împerecheză păsările cerului, iar pădurea îşi răsfiră pletele sub ploile nupţiale."

Şi, odată cu strălulgerarea amintirii acesteia atît de îndepărtate, am avut pentru o clipă şi paradoxala fantezie că fata aceasta făcuse să treacă în faţa publicului drept a ei o operă care nu-i aparţinea, un mic poem pe care profesorul Zappata i-l atribuia altui autor, al cărui nume mi-l aminteam bine, istoricul şi retorul african Florus ; cum de îndrăznea ea să se împodobească cu meritele altuia ? Bineînţeles că reflexia asta absurdă a dispărut aşa cum a apărut ; era invers, Florus nu se născuse încă pe atunci, şi uzurpatorul e dînsul, care continuă să fie citat drept autor al unui poem pe care l-a scris fata asta cu un secol înainte de vremea cînd a trăit el.

Şi-am fost năpădit de-o minunată uimire în faţa ei, că, aşa de tînără cum arăta, a fost în stare să compună

niște versuri atît de perfecte, un amestec măiestrit de stil popular și de reminiscențe docte, și pline de voluptăți primăvăratice, și totodată straniu de caste ; și pareă și de-un fel de orgoliu că opera fetei ăsteia care începea să-mi placă nespus avea să dăinuie pînă în secolul meu, îndrăgită de toți cititorii rafinați ; și-n același timp și de-un regret dureros pentru faptul că numele ei avea să se piardă, că poemul ei avea să dăinuie în timp drept o operă scrisă de un necunoscut, sau atribuită unui retor din secolul al doilea.

Mi-am propus ca primă urgență, de îndată ce aveam să mă întorc în epoca mea, să mă agit ca să i se facă dreptate, să le scriu lui Marchesi, lui Devoto și tuturor profesorilor de latină, specialiștilor în istorie literară și-n poezie, că autorul lui *Pervigilium Veneris* nu e Florus, nici Catullus, și nici un poet tîrziu din secolul al cincilea ; e Priscilla, fiica bibliotecarului Licinius Priscus, superba fată pe care am cunoscut-o și care, cînd și-a citit pentru prima oară poemul în casa lui Marcus Manilius, m-a privit țintă în ochi ; ca și cum ar fi presimțit că numai eu o înțelegeam mai presus decît ceilalți, că mai presus decît ceilalți numai eu gustam imaginile acelea voluptoase, sinteza aceea cosmică și totodată grandioasă, comprimată în numai cîteva versuri, cerul, pămîntul, marea, Venus, cîntată ca sublim principiu creator și eliberată de atributul acela de mijlocitoare a dragostei pe care i-l confereau ceilalți poeți.

Și, într-adevăr, așa mă privea, fiindcă și anticii de atunci erau sensibili la efluviile pe care noi, descendenții mai nervoși, le numim telepatie ; în timp ce citea, trebuie să-i fi transmis probabil ceva din sentimentul acela al meu, din amestecul acela al meu confuz de amintiri, de înțelegere și de melancolie. Ochii ei au prins încă de la început să mă caute în mulțime — glasul ei frumos și cristalin și muzicalitatea versurilor făcuseră să se adune

lume de prin celelalte încăperi, şi-au apărut toţi scepticii, şi toţi plictisiţii ; şi cei care se informau de prin celelalte camere „unde a ajuns poliloghia, e cumva momentul să ne arătăm pentru aplauzele finale ?“ s-au arătat şi au alcătuit imediat o masă compactă, furaţi de elocvenţa colorată a poemului, de ritmul susţinut şi popular al versurilor, septenarul trohaic din comediile lui Plautus şi ale lui Terentius, dispreţuit ulterior de lascivii poeţi imperiali, dar rămas în poezia cîntăreţilor populari şi a rapsozilor de prin localuri.

Şi, după ce m-a descoperit, m-a fixat cu privirea îndelung, insistent, mai cu seamă atunci cînd repeta refrenul *„cras amet qui numquam amavit quique amavit cras amet“*, ca şi cum ar fi vrut să-mi spună, „ramolit bătrîn ce eşti, chiar dacă ai iubit prea mult, chiar dacă eşti sătul de dragoste, mîine ai să iubeşti din nou, fiindcă mîine ai să mă regăseşti şi-odată cu mine ai să regăseşti primăvara“.

A avut mult succes fata, şi un succes adevărat. Tinerii din provincie şi poeţii plini de mătreaţă o aprobau cu anumite mişcări ale buzelor care ar fi provocat scandal în rîndul aristocraticelor mele prietene, ca şi cum i-ar fi trimis sărutări ; la sfîrşitul fiecărei strofe se isca un murmur de la un capăt la altul al atriumului ; iar cînd Priscilla a tăcut pentru un moment ca să soarbă o dată dintr-o cupă cu apă îndoită cu miere, s-au auzit din toate părţile laude : *Belle ! Bene ! Recte ! Kalôs !*

Cititorii avizaţi îşi amintesc poate că ultimele versuri ale micului poem contrastează neaşteptat cu cele de la început, că ele alcătuiesc o descriere emfatică şi colorată a cerului, a apelor şi a cîmpiilor, a Venerei care inaugurează noul anotimp răspîndind pretutindeni germenii vieţii, plutind în zbor triumfal pe deasupra cîmpiilor şi a mării, a juncilor şi-a oilor cu noii lor soţi în umbra co-

pacilor, a tînguirii privighetorii. Ajunsă aici, poeta a schimbat pe neașteptate tonul și, de la declamarea puțin emfatică, a coborît la un ritm mai scăzut și simplu, începînd să se tînguiască și ea pentru ea și pentru singurătatea ei :

illa cantat nos tacemus [9].

Și de la aceste cuvinte pînă la sfîrșitul poemului, în răstimpul celor cinci versuri pînă la refrenul care îl încheie, ochii ei au fost ațintiți în permanență asupra mea ; nu privindu-mă fix, nu atenți, nu ca și cum ar fi vrut să mă vadă, ci ca și cum m-ar fi silit să-i privesc eu, să-mi fixez eu ochii într-ai ei, care erau triști și absorbiți.

Și asta am și făcut, înțelegînd pe dată chemarea ei ; și-n momentul acela mi-am dat seama că ne spusesem deja totul, și că ne înțelesesem cît se poate de clar.

„Dînsa cîntă, iar eu tac. Cînd va veni și primăvara mea ?
Cînd voi face ca pasărea și voi uita să tac ?
Mi-am pierdut muza tăcînd, iar Febus nu mai vrea să mă privească.
La fel ca Amiclea, pe care tăcerea a dus-o la pierzanie :
Să iubească mîine cine n-a iubit niciodată, să iubească mîine și cine-a mai iubit."

Auzisem multe lecturi ; rar mi-a fost dat să asist însă la un asemenea entuziasm. Poeții cei mititei, domnii cei graví și tinerii din provincie au răsturnat băncile ca să ajungă mai degrabă lîngă poeta palidă de pe podium ; băteau din palme și loveau din picioare, iar matroanele bătrîne își ștergeau ochii în lacrimi ; m-au revoltat Marcus Manilius, și Fedrus, și Calvisius, și alți bătrînei care o tot sărutau pe întrecute. Un adevărat triumf ; eram obișnuit

cu asemenea lucruri, știam să deosebesc sentimentele adevărate de ovațiile pregătite de prietenii binevoitori care umplu atriumul cu clienți și cu liberți însărcinați să aplaude.

Stau retras și aștept ca agitația să se potolească, ca lumea să se răcească. În sfîrșit, mă apropii și eu de fată. Emoția recitării și-a aplauzelor îi dă o strălucire de auroră. Nu pierd timpul făcîndu-i complimente, nu ne-am spus oare totul în timpul cît a durat lectura ? Îi spun doar :

„Priscilla, trebuie să mai ascult o dată poemul ăsta al tău, și asta cît mai curînd posibil, orice zi de întîrziere mi se va părea de neîndurat..."

În ochii de oțel ai Priscillei se aprinde o lumină, și gîndul mă poartă la golful Salaminei, așa cum l-am văzut într-o zi de toamnă sub lumina soarelui, acoperit de nori ușori și albi, strălucind ca un scut macedonean. Nu zîmbește, spune :

„Cînd doriți, domnule."

Aș dori atît de mult s-o am cu totul numai pentru mine, s-o aud recitîndu-mi numai mie acei atît de expresivi septenari trohaici... Poate că vrea însă un auditoriu mai numeros.

„O să chem pentru tine oameni importanți, Seneca, Pomponius Secundus, îl știi, comediograful, niște tineri deosebit de inteligenți și de subtili, pe Petronius Arbiter, o să-l aduc și pe acest Virginius Rufus, care acum două ore vorbea cu dispreț despre tine și pe care l-am văzut acum printre cei mai entuziasmați ; spune-mi dacă vrei să chem și pe altcineva care te interesează, vrei lume multă sau puțină și aleasă ?"

„Nu mă interesează să fie lume, domnule. *Satis est unus.* [10] Dacă ai să mă asculți numai dumneata o să-mi fie de ajuns."

Capitolul al douăzecilea

În anul 40, în primele zile ale lui aprilie, m-am înapoiat la Roma, după mai multe luni de absență. Petrecusem toamna și iarna la Atena, la Antiohia și la Troia, unde o însoțisem pe Priscilla, care nu mai fusese niciodată pe acolo și bineînțeles că dorise dintotdeauna nespus de mult să meargă, atît din pedanterie, cît și din interes literar.

Văduvă a unui soț care n-am înțeles niciodată bine cine a fost, mort la puține luni după căsătorie într-o furtună pe mare, pe care n-am știut niciodată unde și din ce motive o înfruntase, devenise ușor și liber-consimțit amanta mea. Nu vreau să afirm c-ar fi fost un calcul din partea el, dar și-a dat seama cu siguranță de la bun început că între noi se crease o situație care avea să fie de lungă și permanentă durată. Eram de-acum la o vîrstă înaintată, sătul de schimbări și de aventuri, răbdător, generos ; eram un individ comod, alături de care era plăcut să stai și care nu dorea decît să aibă iluzia că nu era legat și că e lăsat la studiile și la melancoliile lui.

Întorși deci la Roma în primele zile ale lunii aprilie din anul 40, Priscilla s-a dus acasă la ea, adică acasă la părinții ei, lîngă care se întorsese să trăiască după ce rămăsese văduvă, iar eu la villa de la Capri, spunîndu-i să vină după mine oricînd dorea. Nu trecuse nici o lună și-am văzut c-a venit, odată terminat sezonul lecturilor și

al reuniunilor literare, absolut hotărîtă să nu mă mai părăsească toată vara.

Îmi adusesem cu mine două sau trei lăzi cu cărți, avînd de gînd să duc la bun sfîrșit istoria romană pe care-o începusem de multă vreme și care avea să le dea contemporanilor mei cunoașterea exactă a multor fapte, înlăturînd legendele și restabilind adevărul în privința multor evenimente controversate. Mă hotărîsem tîrziu să mă apuc de treaba asta; pentru că știam prea bine că, atunci cînd sufletul meu avea să fie rechemat la viața de acolo de sus, n-aveam să pot să iau cu mine nici cel mai neînsemnat obiect (s-a întîmplat însă că am luat într-adevăr și-n chip neașteptat unul, și încă unul foarte incomod; dar despre asta voi vorbi cînd va fi momentul); consideram, așadar, inutil să umplu suluri întregi de papirus care aveau să rămînă în villa asta a mea sau în casa de la Roma, numai ca să dovedească după ce aveam să dispar, alături de obiectele mele personale, existența mea reală în secolul acela. Pînă cînd într-o zi mi-a venit o idee strălucită, sau cel puțin așa mi s-a părut; anume să adun într-un cufăr din cedru indestructibil, căptușit cu metal, manuscrisul acela al meu împreună cu cît mai multe documente literare și istorice din vremea aceea pe care aș fi considerat că e folositor să le adun; și după aceea să îngrop cufărul la mică distanță de villa mea de la Capri, într-un loc pe care recunoșteam perfect că îl mai văzusem în secolul douăzeci, unde nu se afla nici un fel de semănătură sau de construcție. Aveam să-i pun pe cîțiva din sclavii mei credincioși să sape un puț adînc, și-aveam să așez în el cufărul; și avea să fie cum nu se putea mai simplu pentru mine, după călătoria de întoarcere, să merg la locul acela și să-l dezgrop. Gîndul ăsta înveselea de multe ori nopțile mele de veghe și anticipările epocii în care aveam să mă întorc; gustam dinainte plăcerea, însoțită de bună seamă și de o deosebită cinste care-mi re-

venea și de articole în ziare, de a le putea oferi savanților decadele care lipsesc din Titus Livius (nu că ar fi valorat mare lucru, dar aș fi avut grijă și să pun să fie copiați cît mai mulți istorici vechi din cei care s-ar mai fi găsit prin biblioteci), comediile pierdute ale lui Plautus, poemul lui Nevius despre războaiele punice (din care aveau să vadă savanții în ce măsură se inspirase de acolo Vergilius), grandioasa epopee poetică a lui Ennius, o poezie splendidă într-adevăr, și-n comparație cu care cea a lui Vergilius pare de multe ori o proză versificată, sau romanele erotice ale lui Pomponius Bassus. Și mai ales operele unor poeți și-ale unor istorici excelenți, cărora nici măcar numele nu le-a ajuns pînă în epoca tîrzie.

Fixasem ca punct final al lucrării mele moartea lui Augustus ; pentru rest contam pe amintirile mele de martor ocular, care aveau să-mi dea posibilitatea să continuu relatarea pînă în ziua plecării, fără să am nevoie de documente. Desigur, puteam să dispun de niște izvoare mult mai abundente și mai sigure decît cele pe care le au istoricii moderni, constrînși în cea mai mare parte să se folosească de niște istorici tîrzii de tot, pînă în secolul al cincilea sau al șaselea, retușori și plagiatori fără nici un discernămînt ai unor opere precedente și ai unor izvoare de mîna a doua. Fiindcă dictatura, așa cum am menționat, operase asupra multor mărturii aceeași distrugere pe care o săvîrșiseră galii prin incendierea Romei ; și-așa cum fuseseră distruse cele mai multe din scrierile anterioare secolului patru înainte de Hristos, tot astfel și Augustus și după aceea Tiberius, dar Augustus mai cu seamă, porunciseră să fie scoasă din biblioteci, așa cum se făcuse și cu cei mai de seamă filozofi și poeți, o mare parte din lucrările recente de istorie, scrise de niște învățați conștiincioși, care descriau de pildă evenimentele războiului civil într-un fel nu prea ortodox. Soarta lui Asinius Pollio fusese crudă ; bărbatul acesta excelent și inte-

ligent, autor al unei istorii care se oprea la Iulius Caesar, temut pentru aprecierile lui independente şi de multe ori crude, şi care deschisese în acelaşi timp pe cheltuiala lui şi o mare bibliotecă publică, abia murise, în acelaşi an în care eu deschideam ochii în Roma, şi operele lui au şi dispărut din toate bibliotecile, inclusiv din cea înfiinţată de dînsul. Cititorul se va mira poate că un om putea fi atît de bogat încît să construiască pe cheltuiala lui o bibliotecă publică, şi asta nu numai achiziţionînd cărţi, ci plătind din punga lui şi noua construcţie, atriumul fastuos şi operele de artă cu care se împodobeau pe vremea aceea bibliotecile, statui, picturi, mozaicuri, dulapuri din lemn de cedru pentru ediţiile cele mai rare, şi nişte extrem de comode galerii pentru lectură. Povestea e următoarea. Asinius Pollio a fost şi un bun militar şi-a participat la campaniile lui Caesar ; propretor în Spania, l-a obligat pe Sextus Pompeius să fugă de acolo ; iar din însărcinarea lui Antonius a luptat împotriva parthinilor din Dalmaţia, i-a învins, a luat o pradă însemnată şi a triumfat. Bieţii noştri generali, care, în afara cîtorva excepţii constatate, se întorc acasă la sfîrşitul carierei, chiar dacă au fost învingători în lupte şi-n campanii, cu o mică pensie care abia dacă le îngăduie cu greu să-şi ţină cîte-o slujnicuţă şi li se ia pînă şi ordonanţa, pot să invidieze posibilităţile pe care le aveau generalii pe atunci de a se îmbogăţi cu miliarde fie şi numai datorită unei lupte norocoase. Pe de altă parte, acei puţini generali care alcătuiesc excepţiile constatate mai sus, bănuţii pe care i-au strîns, şi villele pe care şi le-au construit, şi parcelele pe care le-au adunat una după alta, le lasă cu strictete moştenire familiilor lor ; nici nu le-ar trece prin gînd să cedeze o parte din ele în folosul public. Asinius Pollio însă, cu bogăţiile adunate în război, a construit biblioteca.

Tatăl Priscillei, cînd a început să lucreze în calitate de custode, adică de bibliotecar pentru partea de istorie

mai biblioteca lui Pollio, n-a mai găsit nici o urmă din operele fondatorului. Poate că nici nu existaseră niciodată acolo, fiindcă Pollio hotărîse ca biblioteca să conțină numai opere ale scriitorilor decedați ; cu siguranță însă că după moartea lui nimeni nu s-a gîndit să le introducă. Cu toate astea, la insistențele mele, a izbutit să dibuie o copie după istoria lui într-o prăvălioară de pe Vicus dei Sigillari, unde se aflau vînzătorii de cărți vechi, și s-o achiziționeze — îi dădusem împuternicire contra unui preț fabulos, anume cinci mii de sesterți.

La Capri am sfîrșit prin a nu realiza nimic. Priscilla, nespus de tînără, simplă, avînd însă binecunoscuta ei pedanterie, atît în gesturi, cît și în vorbire și în păreri, și care pe atunci mă distra încă mult, ocupa mare parte din zilele mele. Apoi Capri, dacă-mi plăcuse atît în cealaltă viață, vă puteți închipui cît îmi plăcea acum, fără exotismul hollywoodian, fără acel San Michele al lui Axel Munthe, fără funicular, fără puzderia de ville care ocupă majoritatea pantelor ei și fără drumurile străbătute de autocare pline cu turiști, îmbrăcați ca niște bucătari și înarmați cu toții cu cîte o pereche de ochelari negri și cu cel puțin un aparat fotografic. Existau pe atunci doar villele imperiale, vreo cincizeci de ville particulare ale unor persoane rafinate ca și mine, un mic sat unde se află astăzi Anacapri, patru case de pescari la Marina Grande și, în sfîrșit, tîrgul pe care l-am descris deja, situat pe șaua unde astăzi se află mica piață și catedrala. Pe vremea aceea între satul de sus, Anacapri, și tîrgul de jos, Capri, exista mai mult sau mai puțin aceeași rivalitate care există și astăzi. Erau două mici așezări rivale și, ca și astăzi, se întîmpla ca din înaltul stîncilor lor anacaprezii să fie întotdeauna gata ca la cea mai mică provocare să-i bată cu pietre pe cei de jos care ar fi urcat pînă la ei ca să-i înfrunte sau ca să-i jefuiască.

Îmi plăcea să merg cu barca și să fac înconjurul insulei însoțit de unul din pescarii al căror idiom, latin și grec totodată și amestecat și cu cuvinte foarte vechi feniciene, necesita din partea mea același efort de înțelegere pe care-l fac astăzi ca să înțeleg dialectul urmașilor lui; îmi plăcea să pătrund în grotele săpate în coasta meridională, rămase neschimbate de secole, și să aud apa murmurîndu-mi hexametri din Odiseea (*„Kaì dè doûpon ákouse potì spiládessi thalásses"*); să înot încet prin apa rece și întunecată și să privesc printre ramurile zbîrlite de pini și de lauri, lespedea mării peste care se profilează stînci verticale ca niște creste dolomitice retezate. Într-o zi barcagiul m-a condus într-o grotă cu fenomene misterioase. Mi-a spus că era bîntuită de zei, și că muritorii care-ar putea să se apropie fără să facă zgomot cu ramele, lunecînd ca niște fantome pe întinderea mării, ar putea să-i surprindă. Și așa s-a și întîmplat, zeii n-au avut vreme să fugă, ci numai s-au pietrificat, ca să nu fie surprinși ca atare: și mi-au apărut din nou, așa cum îmi apăruseră în anul 1946 cînd am intrat în grota aceea căreia astăzi i se spune „roșie", asemeni vechilor sculpturi roase de timp și de valuri, un Neptun bărbos și amenințător, o Ceres cu un prunc la sîn, și-o Minervă întinsă parcă să doarmă și înfășurată într-o mantie din creștet pînă-n tălpi.

Mă duceam cu marinarii aceia la pescuit de caracatițe, așa cum se merge și astăzi, scrutînd din barcă fundul mării cu un cilindru din metal închis la un capăt cu o lamă de sticlă. Îmi vorbeau despre viața lor simplă, istoriseau povești din timpuri fabuloase, cît de bine trăiau strămoșii lor, pirați sau hoți de nave; obișnuiau să aprindă focuri pe stîncile de la Marina Piccola, le puneau pe femeile lor să cînte niște cîntece lascive într-un fel de pîlnii care le amplificau vocile, atrăgeau navele făcîndu-le să naufragieze pe stînci și le capturau încărcătura. În timp ce-mi spunea povestea asta, pescarul rîdea și-mi

mărturisea că bătrînii fuseseră aceia care răspîndiseră legenda cu sirenele ; adică, le-o sugerase de fapt un negustor grec, un oarecare Odisseus, care naufragiase și dînsul pe stînca aceea ; scăpase însă cu viață și, cunoscînd limba feniciană vorbită de indigeni, și i-a făcut prieteni istorisindu-le tot felul de povești minunate ; și i-a pus să-l ajute să-și repare nava ca să se întoarcă în țara lui ; și totodată se îndrăgostise de o fată de prin partea locului, o nefericită cu numele de Circe, care-i turnase o droaie de copii, cărora el le spunea purceluții lui ; sau cel puțin așa li se părea fenicienilor acelora care nu prea înțelegeau grecește, făcînd confuzie între două cuvinte asemănătoare, *hyies*, fii, și *hyes*, porci. Ulisse însă spunea mereu că-l aștepta soția acasă, cine știe ce baliverne i-o fi înșirat ca s-o liniștească ; așa că, le-a mărturisit el caprezilor acelora, avea să-i spună că naufragiase acolo vrăjit de cîntecul preafrumoaselor femei cu coadă de pește.

În ziua în care pescarul mi-a istorisit povestea asta, era împreună cu mine și Nicomede, care-a spus :

„Omul ăsta ne povestește o legendă care dăinuie de cel puțin șapte secole, și poți să fii sigur c-a fost transmisă cu foarte mici modificări de-a lungul a douăzeci sau douăzeci și cinci de generații de atunci pînă acum. Sînt convins că născocirea scrierii a dăunat și a făcut mult mai slabă memoria oamenilor, care s-a moleșit bazîndu-se pe documentele scrise."

„A făcut și mai rău, Nicomede. Scrierea a creat literatura, și literatura înseamnă îmbălsămarea sau, ca să zic așa, fosilizarea poeziei, a povestirii și a romanului ; care, din faptele mari ale eroilor, din pornirile aventurierilor, din lacrimile și din cuvintele amanților au făcut tot atîtea modele pentru urmași ; care nu mai știu nici să acționeze, nici să iubească, nici să vorbească și nici să simtă în mod simplu și original. Minciuna nu aparținea acestui pămînt, cu mult înainte de a se fi inventat alfabetul."

Aveam prea multe de făcut la Capri ca să pot să nu fac nimic, şi să pot să mă preocup de lucrul meu. Şi-n afară de asta, cu toată ideea lăditei indestructibile, mă apucase descurajarea că munca mea avea să fie inutilă. Prevedeam că n-aveam să pot să-i conving pe savanţi, mumificaţi de douăzeci de secole de greşeli, de descoperirile mele. Descoperisem la colegiul pontifilor nişte inscripţii străvechi, din primii ani ai republicii, cuprinzînd lista exactă a regilor şi-a evenimentelor mai importante, care făcea să sară-n aer tot ceea ce îmi aminteam că fusese relatat de către Mommsen şi de către alţi atotştiutori, nemţi sau de-ai noştri ; cum să-mi închipui că actualii lor colegi ar fi de acord cu informaţiile mele, cum să-mi închipui că ar da crezare textului reprodus şi însoţit de un desen foarte precis pe care l-aş pune în cufăr ? Ar sfîrşi prin a mă acuza de impostură şi prin a cere cel puţin internarea mea într-o casă de sănătate. Eram, în sfîrşit, la o vîrstă deja avansată, şi chiar dacă eram încă viguros şi elastic şi reîntinerit de proaspăta tinereţe a Priscillei (făcea versuri cu spontaneitatea unui primitiv, cu rafinamentul unui decadent, nu ştiu cum îi ieşeau din gură, era o ghiduşă de-o reconfortantă ignoranţă), începeam să fiu plictisit de evenimentele în curs, eram tot mai puţin sociabil şi tot mai puţin curios.

Experienţa mea începeam să mă tem că devenise de-acum prea lungă. Pe cît de mult mă interesaseră şi mă distraseră de exemplu în primii ani evenimentele de la curte de pe vremea lui Augustus şi-a lui Tiberius, pe atît mă plictiseau acum poveştile pe care veneau să mi le spună prietenii bine informaţi, despre extravaganţele lui Caligula, despre iubirile lui incestuoase, despre felul în care se complăcea să facă pe zeul. Mai întîi de toate, în poveştile astea credeam de-acum, din experienţă, doar pînă la un anumit punct, şi de multe ori aveam chiar dovada falsităţii lor. Era veşnicul tribut al clevetirii pe

care-l plătește fiecare generație conducătorilor ei, fie că trăiește sub un tiran sau sub un conducător luminat, într-o republică sau în anarhie. Cu amărăciune și cu silă auzeam în jurul meu niște anecdote care aveau să fie valabile după aceea timp de douăzeci de secole, adaptabile tuturor tiranilor, pînă hăt tîrziu, la Petru cel Mare, la Napoleon, la Hitler și la Mussolini, anecdote care, dealtfel, îmi spuneau cei mai învățați dintre prietenii mei, existau de pe vremea Cartaginei și a dinastiilor din Creta. Călătorind în plus în afara Romei și-a Italiei, așa cum am făcut întotdeauna și cum continuam încă să fac, ajungînd la Septentrion pînă la țărmurile mărilor înghețate de acolo, în Orient pînă în India, în Sud pînă la hotarele Etiopiei, mi-am dat seama de multă vreme cum toate clevetirile, și ponegrirele și flecărelile și scandalurile, chiar dacă ajungeau în mare măsură la urechile legaților și ale guvernatorilor, ale propretorilor și generalilor, și chiar dacă deveneau imediat o cronică amuzantă pe piețele indigene, nu erau decît, și mai cu seamă, o flecăreală superficială și-un simplu amuzament. Și vătămau prea puțin, sau aproape deloc, autoritatea de care se bucura Roma în rîndul locuitorilor din provincii și-n rîndul populațiilor de dincolo de hotare, grație justiției, legilor, civilizației, artelor și rafinamentului obiceiurilor, care deveneau repede un bun comun. Cu mult mai numeroși decît cei cîțiva magistrați necinstiți, decît cei cîțiva guvernatori odioși sau cruzi, ajungeau pînă în cele mai îndepărtate avanposturi niște magistrați deosebit de integri, niște generali pricepuți și valoroși, arhitecți și tehnicieni consultați pentru marea lor faimă, purtători ai unui uriaș schimb de mărfuri, de noutăți și de idei, de la un capăt la altul al lumii cunoscute. Și ajungeau și acei *negotiatores*, comercianți, comis-voiajori ce nu se temeau de nimic, mergeau singuri pînă în cele mai îndepărtate locuri ale lumii cunoscute,

avînd încredere numai în calitatea lor de cetăţeni romani şi-n numele Romei, nume care era suficient ca să-i ţină la distanţă pe toţi tîlharii de pe orice drum al Imperiului, care curăţise mările de piraţi şi care trezea respect şi disciplină în sufletele supuşilor, ale aliaţilor, ale celor din protectorate, şi chiar şi-n ale duşmanilor.

Cartea aceasta a mea nu vrea să constituie în nici un caz surogatul acelei istorii de care am pomenit la începutul capitolului, şi care va face parte dintr-o altă lucrare a mea, scrisă cu o metodă severă şi fără divagaţii sentimentale şi personale, o cronică contemporană a anilor corespunzători vieţii mele romane, care, dacă n-ar exista complotul actual al savanţilor împotriva mea, ar putea să înlăture o dată pentru totdeauna toate fanteziile, legendele, invenţiile şi calomniile istoricilor tîrzii din vremea aceea. Nu va putea fi exclusă totuşi din această relatare amintirea tristului sfîrşit al lui Caius Caesar, supranumit Caligula, datorită faptului că au fost direct implicate şi cîteva personaje de care am pomenit pînă aici, şi mai cu seamă fratele meu senatorul.

Pe Caligula mă duceam să-l văd cîteodată, cît mai rar, lăsînd să treacă luni şi luni de zile între o vizită şi alta din cauza călătoriilor mele şi datorită aversiunii pe care o aveam faţă de oamenii de la curte. Îl găseam de fiecare dată mai curînd bizar decît nebun, mai curînd amuzant decît crud, extravagant, desigur, şi lunatic, de multe ori incoerent, acţionînd mai mult din îndărătnicie decît din raţionament, şi căruia — şi nici nu s-ar fi putut altfel — sfîrşiseră prin a i se urca oarecum la cap linguşirile servile şi excesive ale senatorilor şi ale curtenilor, panegiricele şi omagiile străinilor şi titulatura aceea de zeu, pe care i-o atribuiseră, drept omagiu adus tradiţiilor lor, satrapii şi regii orientali. Îţi dădeai uşor seama că trăise multă vreme printre fuste, alături de mama şi surorile lui, alături de străbunica Livia şi de bunica lui Antonia ;

era senzual și efeminat în același timp, îi plăcea să poarte mîneci lungi cum purtau femeile și veșminte din mătase, își făcea blond cu purpurină părul rar, își înfășura în jurul gîtului colane grele. Dar astea mai mult din fantezie decît din viciu ; femeile îi plăceau, prea mult chiar, și nu-i putea suferi pe cei care preferau propriul lor sex ; pentru motivul ăsta ajunsese să-l antipatizeze — și-și masca prost antipatia sub continue batjocuri și zeflemele — pe tribunul pretorienilor, Cassius Cherea, cel pe care-l cunoscusem în Germania pe vremea lui Varus și pe care-l regăsisem în tabăra lui Germanicus, cînd îl ținea tot timpul pe lîngă dînsul pe copilașul Caligula, îmbrăcat în haine soldățești. Tribun al pretorienilor de mulți ani, ducea viața plăcută pe care-o duce viermele într-un măr, se ramolise și se îngrășase, dar nu abandonase deprinderile de care v-am mai pomenit. Ci, dimpotrivă, cu vîrsta se înrădăcinaseră și mai puternic ; se spunea că avea de-a face cu niște tineri lipsiți de scrupule, care frecventau circul și arena ; și că s-ar fi atașat dintr-un capriciu de un spaniol tînăr, căpitanul unei echipe de compatrioți de-ai lui din Betica, veniți ca să dea niște spectacole publice cu taurii, luptînd împotriva lor călare, sau doborîndu-i cu pumnii și răsucindu-le gîtul, sau trăgîndu-i de coadă, spectacole care erau foarte gustate de poporul de rînd. Fiind însă foarte suspicios, ca-n zilele lui bune, suporta cu greu aluziile și glumele grosolane ale lui Caligula ; care, de exemplu, îi întindea mîna ca să i-o sărute și, în momentul în care tribunul încerca să o atingă cu buzele, i-o oferea cu un gest obscen sau, atunci cînd tribunul îi cerea cuvîntul de ordine pentru gărzile de noapte, el îi dădea cuvinte pe care le întrebuințează femeile, sau jocuri de cuvinte aluzive, ca Hermes-Afrodita. Cassius Cherea a ținut multă vreme ascunsă în inima lui ranchiuna pe care o nutrea față de Caligula, complotînd apoi cu cei care pu-

neau la cale să-l detroneze ; şi-a sfîrşit prin a-i împlînta spada în piept.

Despre Caligula am spus că era mai mult bizar decît crud ; desigur că avea aerul că se distrează cu înalta putere pe care o căpătase, cu uşurinţa şi cu înclinaţia către absurd. Îşi formase însă anumite păreri politice foarte clare, care, venind în contradicţie cu opiniile, cu interesele şi cu maşinaţiile multora, făceau ca numărul duşmanilor lui să fie din ce în ce mai mare. Printre aceştia, aşa cum am aflat într-o seară datorită unei întîlniri neaşteptate, se număra şi fratele meu senatorul ; el din motive ideologice şi foarte curate, e adevărat, mereu cu aceeaşi idee fixă a lui de a reinstaura republica (după cel puţin jumătate de secol de-acum de cînd republica murise, iar poporul nici măcar nu-şi mai aducea aminte de dînsa) ; dar majoritatea acelora care se adunau în casa lui ca să se plîngă de tiran sau ca să conspire — şi i-am şi întîlnit acolo din cînd în cînd, vorbeau deschis şi cu mine, cunoscîndu-mă cu toţii drept o persoană foarte discretă şi nelegată de nici un partid —, prietenii aceia ai lui, aveau ambiţii şi nişte motive mai puţin clare ca să se agite. Se aflau printre ei senatorul Cluvius Rufus, istoricul (şi e o fericire că n-a ajuns pînă în vremurile noastre istoria lui privind domniile lui Caligula, Claudius şi Nero, într-atît sînt de multe deformările din ea, mai cu seamă împotriva lui Caligula, scrise pentru a-i face plăcere lui Claudius sau lui Nero, cu alte cuvinte tiranului care venea la rînd ; din nefericire însă, s-au inspirat din ea copios Tacitus, Suetonius, Dio Cassius şi alţi scriitori tîrzii care au descris evenimentele respective), apoi Cassius Cherea, mai erau Valerius Asiaticus şi Lucius Annius Vinicianus, care-şi mascau cu greu dorinţa de a lua ei locul tiranului pe care voiau să-l răstoarne.

Caligula rămăsese acelaşi tînăr slăbănog, palid şi bolnăvicios pe care-l văzusem la Capri atunci cînd Tiberius

îl chemase acolo la el ca să-l învețe arta guvernării. Am asistat odată, în *ambulatio*, în villa de la Damecuta, la una din aceste lecții sau instruiri, ce-or fi fost ele ; Tiberius îi spunea că de un singur lucru va trebui să se teamă atunci cînd va urca pe tron, anume de Senat ; în care erau cîțiva descendenți ai vechilor familii, deosebit de integri și de proști, cu atît mai proști cu cît erau mai educați și mai integri, erau copleșiți de mulțimea senatorilor din rîndul plebei sau din provincii, niște oameni lași, josnici, gata oricînd să adulеze sau să trădeze. „Du-te să citești actele proceselor pe care a trebuit să le întentez după omorîrea lui Seianus", spunea Tiberius, „și-ai să înveți de-acolo multe ; cinstiți la Roma nu sînt decît cavalerii — și nici aceștia toți — și poporul de rînd ; *senatus est mala bestia, senatores homines pessimi*[1], ai să te convingi de lucrul ăsta." Asta și altele i le spunea ; și tînărul cel slab și bolnăvicios, care din cînd în cînd părea absorbit de zborul vreunui fluture, iar alteori părea să asculte cu o chinuitoare atenție, nu se putea ști ce credea în sinea lui, ce gînduri se înfiripau în dosul frunții lui încruntate și-n spatele ochilor adînciți în orbite, ce teamă și ce nerăbdare îi agitau trupul aflat într-o continuă neliniște. Fapt este că, devenind urmașul lui Tiberius, după ce renunțase în principiu la apelativul de *pater patriae* (care este într-adevăr cel mai despotic titlu care a existat vreodată, acordînd. cum spuneau juriștii, dreptul și arbitrajul total privind totul și pe toți), după ce se arătase o vreme foarte binevoitor și respectuos față de Senat, în așa măsură încît părea că vrea să fie un simplu membru, egal într-o diarhie, n-a trecut nici un an că și-a schimbat total atitudinea. Nu fiindcă s-a îmbolnăvit și a rămas după boala aceea nebun, așa cum începuse să se vorbească încă de pe atunci, și ăsta era zvonul preferat al lui Cluvius Rufus mai cu seamă, nu fiindcă l-au îndobitocit cu totul niște afrodiziace pe care i le-a administrat amanta lui și apoi

cea de-a patra soție, Cesonia, așa cum afirma Cassius Cherea (închipuiți-vă că era nevoie să-i dea *satyrion* tînărului ei soț, într-atît era de *bona* [2], cum se spunea încă de pe atunci) ; ci fiindcă îi fusese de ajuns acel singur an ca să înțeleagă anumite lucruri, și bineînțeles că trăsese învățătură din lecțiile lui Tiberius ; și s-a apucat cu adevărat să citească actele proceselor intentate fidelilor și partizanilor tatălui său Germanicus, și ale condamnărilor la moarte, și ale exilărilor care au urmat după moartea lui Seianus, și s-a convins că vina represiunilor nu era a lui Tiberius, așa cum crezuse întotdeauna, ci pornea de la adunătura aceea de delatori și de trădători care alcătuia Senatul. S-a întîmplat în plus că niște senatori au început să comploteze ca să-l pună în locul lui pe vărul său Tiberius Gemellus, pe care Tiberius îl făcuse comoștenitorul său. Despre complot l-a prevenit însă, chiar cînd era pe punctul de a se forma, bunica lui Antonia ; așa cum îl pusese în gardă pe Tiberius împotriva lui Seianus, tot așa l-a prevenit și pe nepotul ei iubit de pericolul care plana asupra lui ; i-a spus să nu acționeze, să nu ia nici o măsură, fiindcă acțiunea nu era deocamdată coaptă, dar să nu-i slăbească din ochi pe prietenii și pe cei care-l frecventau pe Tiberius Gemellus. Dintre care unul a bănuit-o pe bătrînă și-a pus un sicar s-o ucidă. Cluvius Rufus a lăsat să se înțeleagă în istoria lui că bătrîna se sinucisese fiindcă Caligula o necinstise ; și scornceala asta a fost după aceea reprodusă cu zel de către toți istoricii tîrzii. Cînd am aflat de misterioasa moarte a Antoniei, m-am dus să-l vizitez pe Caligula, nu puteam să stau deoparte, ținusem foarte mult și eu la bătrîna doamnă. Aproape că nu l-am mai recunoscut pe Caligula în ziua aceea, părea să se fi maturizat deodată, și-avea în ochi strălucirea furtunoasă a mamei lui, Agrippina, atunci cînd se lua la harță cu Tiberius și cu cei de la curte, și-i ieșeau din gură niște vorbe tot atît de violente. „Vai de acela care o să mi se

împotrivească de acum înainte", spunea el, „Senatul poate să pună cruce de-acum autorității și puterilor lui, nu e nevoie decît de un singur cap, de un singur rege, *«heîs koíranos ésto, heîs basileús»*, și acela o să fiu eu."

În orice caz Caius Caesar a urmat sfatul bunicii, a așteptat și s-a prefăcut că nu știe nimic timp de cîteva luni ; după aceea a lovit, și a dat ordin cu multă strîngere de inimă, cum mi-a mărturisit după aceea, ca Tiberius Gemellus să fie omorît ; n-avea nici o vină bietul băiat, cam prostănac dealtfel, dar atîta vreme cît ar fi trăit ar fi constituit o permanentă amenințare, o sperietoare care ar fi putut fi manevrată de orice dușman.

Întors de la Capri pe la sfîrșitul lui septembrie al acelui an, i-am găsit pe dușmanii lui Caligula continuînd să se agite. Și-am aflat amănunte despre o nouă conjurație, din care făceau parte comandantul legiunilor din Germania, cele două surori și cumnatul împăratului, rămas văduv de pe urma Drusillei, cea care fusese sora lui preferată și a cărei moarte o plînsese cu doi ani în urmă cu atîta vădită disperare, încît dușmanii lui au profitat de asta ca să insinueze că trăiau împreună (iar mai tîrziu, ca să umple paharul, au adăugat că a trăit și cu celelalte două surori ; și că bunica Antonia îl surprinsese odată în brațele uneia dintre ele, de unde și disprețul ei, și răzbunarea nepotului ; așa se face istoria ; această aventură extraordinară a vieții mele, dacă n-ar fi fost să-mi aducă nici o altă învățătură, a servit cel puțin să-mi confirme ceea ce aveam eu deja impresia, în calitatea mea de ziarist, care aveam de-a face cu personajele cronicilor mele ; că nu te poți încrede nici în contemporani și nici în martorii oculari cînd e să cunoști adevărul faptelor, și că urmașii acceptă mult mai ușor minciunile decît documentele cu privire la adevăr, și că dau mai multă crezare cronicarilor de rea-credință decît celor care spun adevărul).

După un marş forţat care i-a deşelat pe moleşiţii pretorieni precum şi garda lui personală, Caligula a sosit pe neaşteptate la Magontia, la începutul anului 40, zădărnicind conjuraţia, omorîndu-l pe cumnatul lui şi exilîndu-şi surorile în insula Ponza. După care s-a gîndit să aducă la îndeplinire cîteva proiecte militare de-ale lui ; o demonstraţie a armatei la hotarele cu germanii, ca să trezească din nou în ei faţă de armatele romane teama şi veneraţia, pe care le pierdeau, mai cu seamă din vina lîncedei inactivităţi a legionarilor ; şi o debarcare în Britania, profitînd de luptele intestine din rîndul triburilor de acolo ; treabă care nu i-a reuşit, dar a favorizat, desigur, debarcarea de peste cîţiva ani, sub Claudius, care a dus la cucerirea aproape a întregii insule şi la ocuparea ei statornică şi pacifică pentru o perioadă de cîteva secole.

Bineînţeles însă că duşmanii lui au făcut să circule cele mai rele zvonuri pe socoteala lui. În legătură cu asta am avut o experienţă stranie. M-am întîlnit la Roma, în toamna aceea din 40, cu Sulpicius Galba, comandantul general al trupelor din Germania, venit într-o scurtă permisie. Mi-a povestit că fusese împreună cu Caligula în zilele cînd cel din urmă pregătea debarcarea în Britania ; debarcare care n-a putut avea loc din cauza unui concurs supărător de împrejurări şi datorită unor oameni care manevrau din umbră ; totul fusese pregătit, legiunile şi maşinile de război fuseseră adunate, flota gata să ridice ancora pentru transportul oamenilor şi al materialelor ; instigaţi însă nu se ştie de către cine, pentru prima oară în istoria romană, soldaţii s-au pus în grevă ; şi, cînd s-a dat ordinul de îmbarcare, nu s-au clintit. Au spus că auspiciile au fost nefavorabile ; că mulţi dintre ei avuseseră o vedenie, şi anume pe Germanicus, care, palid şi plin de sînge, le spunea să nu ia parte la acţiune ; că erau absolut dispuşi să lupte în oricare altă parte a lumii civilizate, dar nu dincolo de hotarele pămîntului, *extra orbe terraru.* Şi

nu s-a mai putut face nimic, cu zăbava asta. anotimpul cel mai favorabil a trecut ; Caius Caesar a ordonat ca expediția să fie abandonată și-a dat niște pedepse foarte severe, precum și ordinul să fie decimate cohortele care se dovediseră cele mai recalcitrante.

S-au dat dispoziții pentru punerea în mișcare a trupelor, pentru încărcarea și pentru retragerea materialelor ; și printre altele, mi-a povestit Sulpicius Galba, și ordinul de a se descongestiona țărmul mării de mașinile de război și de nenumărații *musculi* care fuseseră pregătiți. *Musculii* erau niște cuști sau acoperăminte pe care și le puneau soldații deasupra, atunci cînd luau cu asalt pozițiile inamice, un fel de scuturi mari și orizontale sub care, stînd ascunși, luau cu asalt valul dușman, umpleau șanțul, săpau galerii subterane, pregăteau mine, feriți de atacurile pe care dușmanii le-ar fi dat de sus asupra lor.

Nici nu se apucaseră bine de treaba asta niște manipuli, cînd iată că s-a ivit pe țărmul mării însuși împăratul. După cum îmi povestea Galba, Caligula era în zilele acelea într-o continuă agitație, datorită faptului că se afla după atîția ani din nou printre soldați în tabără, ceea ce-i trezea amintiri vii din timpul copilăriei și al tinereții lui ; se amesteca de bunăvoie printre legionari, făcea glume cu ei, mai ales cu cei cu grade inferioare, precum și cu bătrînii veterani ; îi bătea cu palma peste capul chel, le băga degetele în gură ca să pipăie cîți dinți își pierduseră în slujba statului. Furia cu care primise vestea despre revolta soldaților, indignarea de a fi trebuit să renunțe, cel puțin în anul acela, la gloria militară pe care o sperase se risipiseră în cîteva zile. Era deosebit de vesel în ziua aceea Caius Caesar, îl dispunea totul, și le-a spus manipulilor : „Curaj, băieți, ordinul e următorul : *colligere musculos*", un premiu de o sută de sesterți de fiecare cap de soldat din echipa care va strînge cel mai repede *musculi*". Și iată că nu mult după aceea vine la el un veteran, se

înclină, îi sărută marginea mantalei şi-i spune : „Împărate, tu nu mă cunoşti ; eu însă te cunosc pe tine de pe vremea cînd tatăl tău a venit în Germania ca să restabilească ordinea în rîndul legiunilor rebele, şi eu sînt acela care te-am salvat din învălmăşeala celor mai apucaţi care voiau să te răpească".

Şi i-a răspuns Caligula :

„Bineînţeles că nu-mi aduc deloc aminte, dar, de vreme ce tu spui aşa, te cred, şi-acum spune-mi ce vrei de la mine, o pensie, un premiu, o răsplată pentru merit ? Cere-mi şi vei avea. Pot să-ţi dau o coroană civică, pot să-ţi dau chiar şi o coroană murală, dacă eşti în armată de-atîţia ani cu siguranţă că o meriţi mai mult decît toţi tribunii şi centurionii pentru care e de ajuns să fi poruncit să se sape un tranşeu ca să pretindă să li se acorde coroana pentru val sau cea pentru asediu."

Lui Caligula îi plăcea să improvizeze, imediat ce se găsea înconjurat de puţină lume şi prezenţa soldaţilor care-şi întrerupseseră munca şi alergau din toate părţile şi-l înconjuraseră bineînţeles că-l exalta. Volubil şi prompt fusese el dintotdeauna, şi cu o voce limpede care se auzea de departe. Mi-a spus Galba că era într-adevăr un spectacol de neuitat, Caligula urcat sus pe un car, ca şi cum ar fi vrut să le ţină un discurs soldaţilor în vederea unei expediţii războinice ; iar aceştia în mare număr, făcînd roată în jurul lui, deja zîmbitori şi gustînd cu anticipaţie ceea ce avea să le spună năstruşnicul lor de împărat.

„Timpurile devin din ce în ce mai grele", acestea au fost cu aproximaţie vorbele lui Caligula. „Nici nu vă puteţi închipui voi, soldaţi simpli, a căror singură răsplată, la sfîrşitul atîtor campanii şi-al atîtor privaţiuni, e o pensie mică şi nenorocită, o să am eu grijă însă ca să vi se mărească (atunci a răsunat un ropot de ovaţii de la primele rînduri pînă la cele mai îndepărtate), nici nu vă puteţi închipui cîte cereri de recompense pentru merit mi s-au

făcut de către tribuni şi centurioni pentru campania din Germania ; care nici n-a fost o campanie, aşa cum ştiţi, ci doar o frumoasă paradă militară, întîi de toate fiindcă trebuia să vă pună pe voi, pungaşilor, să osteniţi şi să mărşăluiţi *ne seditiones faciatis*[4] (şi-aici un hohot uriaş de rîs care a răsunat de la un capăt la altul al auditoriului) ; în al doilea rînd, ca să li se arate germanilor că Roma încă mai există, chiar dacă cineva pe care-l ştiu eu a încercat să mă facă să cad într-o cursă ca aceea care i-a costat viaţa pe Varus şi pe legionarii lui. Şi, pe măsură ce noi înaintam pe teritoriul de dincolo de fluviu, cattii alergau să se ascundă prin păduri. şi dacă am vrut să-i vedem pe germani la faţă a trebuit să-i îmbrac în veşmintele duşmanilor pe nemţii din garda mea imperială." Şi iarăşi au rîs soldaţii, şi mulţi dintre ei au bătut din palme ca la teatru. Iar Caligula a continuat tot mai înflăcărat : „Să nu credeţi, pe de altă parte, că civilii sînt mai breji decît militarii, sau că de pildă senatorii nu sînt din aceeaşi plămădeală cu centurionii sau cu tribunii. De fiecare dată cînd mi se cere să numesc pe cineva senator întreb : sînteţi siguri că nu există altul mai rău decît ăsta ? Şi mi se răspunde de către cei care-l propun : nu, ăsta e absolut cel mai rău pe care-l-am găsit în toată Roma. Vă spun eu însă că dacă l-aş face senator, sau chiar consul, pe calul meu Incitatus, care măcar a ieşit învingător la două din cursele de la jocurile de circ, aş sluji mai bine interesele poporului. Spune-mi deci, bătrîne soldat, care ţi-ai pierdut părul în armată aşa cum mi l-am pierdut şi eu (şi-şi atinse capul pleşuv, dar acum soldaţii n-au mai ştiut dacă să rîdă sau să simuleze că n-au observat), aşa cum mi l-am pierdut şi eu cu strădaniile mele neobosite pentru binele statului, cere-mi tot ce doreşti şi cu îţi voi da."

„Nu doresc nimic", a zis bătrînul. „Am venit numai să cer cei o sută de sesterţi. Fiindcă tu ai făgăduit suma

asta aceluia care va strînge cel mai repede musculi, şi uite că eu în cîteva minute mi-am umplut coiful cu ei."

Şi i-a arătat coiful, umplut pînă sus, cu scoici de mare; care se numeau şi ele *musculi*, aşa cum se numesc şi astăzi în unele părţi ale Italiei, tot „muscoli".

Galba mi-a spus că la auzul acestor cuvinte a început să tremure. Caligula e ciudat şi ilogic; cu toate că era foarte bine dispus şi că s-a lăudat pînă şi cu pleşuvia lui, în vreme ce-n alte zile era de ajuns ca cineva să-l privească fix cu ochii aţintiţi prea sus ca să-l apuce furia la gîndul că se uită la chelia lui, iar veteranul cu jocul lui de cuvinte avea clar aerul că-şi bătea joc de împărat, şi era şi prea proaspătă şi grosolană şi aluzia la expediţia la care se renunţase. „S-a sfîrşit cu ăsta", s-a gîndit Galba. Caligula însă a izbucnit într-un hohot de rîs; şi i-a spus veteranului că avea să-i dea nu o sută, ci o mie de sesterţi, fiindcă strînsese într-adevăr în coif mai mulţi musculi decît ar fi putut să strîngă camarazii lui de pe toată plaja. „Şi-acum du-te şi fii fericit, fiindcă ai devenit bogat, *abi laetus, abi locuplex*"; şi a adăugat că avea să le trimită senatorilor scoicile aceleă la Roma, ca să le pună pe Capitolium ca *spolia oceani*[5]. „Sînt atît de îmbecili senatorii", i-a şoptit el lui Galba, „că sînt în stare să-mi ia în serios porunca asta." (Din anecdota respectivă, pe care Sulpicius Galba mi-a povestit-o mie şi, firește, şi întregii Rome, s-a găsit un istoric care să facă o întîmplare adevărată; şi-aşa putem să citim drept un adevăr la Suetonius: „...*conchas legerent galeasque et sinus replerent imperavit, spolia oceani vocans, capitolio palatioque debita*").

Bineînţeles, Caligula nu făcea un mister din faptul că era atît de pornit împotriva Senatului. Fratele meu, care participase la delegaţia pe care o trimisese Senatul la el în primăvara aceea ca să-l roage să se întoarcă la Roma, mi-a spus că la rugăminţile acestcia a răspuns, bătîndu-şi

cu mîna mînerul spadei : „O să viu, o să viu, însă cu asta". „Dar dacă mă întorc", a adăugat el „o fac numai pentru poporul şi pentru cavalerii care mă iubesc." Fapt cert este că aceleaşi anecdote circulau şi printre oamenii de rînd, care ascultau cu plăcere cît era el de despot, de nebun şi de incestuos şi cum se distra furînd nevestele curtenilor ca să facă, spunea el, la fel cu vechii romani, care se căsătoreau numai răpindu-şi nevasta ; iar istorisirile astea nu făceau decît să sporească simpatia de care se bucura cu adevărat, căci se ştie că poporului de rînd îi place să pună pe seama celor care sînt la putere tot felul de aventuri extraordinare, iubiri neobişnuite, atribuindu-le din plin abuzuri şi patimi care nu li se potrivesc muritorilor de rînd. Dar mai circulau cu privire la împărat prin Suburra şi prin Trastevere şi altfel de istorioare, menite să demonstreze cît era el de cinstit în fond, şi cît îi iubea pe oamenii necăjiţi. Aşa, de pildă, am auzit povestindu-se într-o zi, în casa unor evrei de lîngă grădinile lui Caesar, că se răspîndise într-o zi în popor vestea cum că s-ar fi numit zeu Caligula şi că s-ar fi aşezat pe tron îmbrăcat în chip de Jupiter. Şi se prea poate ca, ocazional, la vreo sărbătoare, Caligula, vanitos şi trăsnit cum era, să fi voit într-adevăr să facă puţin haz şi să se fi aşezat lîngă bazilica Iulia, ca să primească salutul linguşitorilor de senatori, purtînd veşminte asemănătoare cu cele care la statui li se atribuiau zeilor. Şi iarăşi nu este exclus, aşa cum am mai spus, ca-n ziua aceea să i se fi urcat la cap şi linguşirile deşănţate ale vreunuia. Bizar era, în orice caz, dacă nu nebun de-a binelea şi, mai cu seamă, se amuza, fiind conştient de firea lui bizară. Fapt e că lumea a alergat să-l vadă pe Caius Caesar în postură de zeu ; şi printre alţii se afla şi un cîrpaci din Trastevere care a izbucnit deodată în rîs cînd i-a văzut gesturile şi mişcările. Caligula a trimis să-l cheme şi l-a întrebat : „Tu, care rîzi,

cine crezi că sînt eu sub înfăţişarea asta?“ „Un nebun“, a răspuns cîrpaciul, „nebun la cap.“ Caligula a început să rîdă şi el şi i-a spus : „Tu însă eşti foarte înţelept, ai un cap tare înţelept, şi-n felul ăsta sîntem egali.“ Şi l-a trimis înapoi cu o pungă plină cu aur.

Revenind la afirmaţia mea de mai înainte, anume că lucrurile care se povestesc pe socoteala oamenilor celor puternici sînt mereu aceleaşi de-a lungul secolelor, potrivindu-li-se tuturor oamenilor puternici sau tiranilor, o să vă mai spun ceva ; anume că, întorcîndu-mă în secolul ăsta şi ducîndu-mă să-l recitesc pe flecarul ăla de Suetonius, am găsit că spune printre altele despre Caligula că de fiecare dată cînd o săruta pe gît pe soţia lui Cesonia spunea : „E de ajuns să vreau şi-aş putea să separ de trunchi căpşorul ăsta drăgălaş“. Cesonia însă era o femeie în stare să pună să i se taie ea lui capul, dac-ar fi avut poftă s-o facă ; o coşcogemîte femeie, înaltă şi bine făcută, cu nişte sîni zdraveni şi cu nişte fese zdravene, nu atît de frumoasă la faţă şi nici prea tînără ; avusese deja trei fete de la primul soţ, apoi Caligula o lăsase însărcinată în timpul cît soţul ei se afla în Asia şi, fiind sigur că viitorul copil era al lui, o făcuse să divorţeze şi se căsătorise el cu dînsa. La o lună după căsătorie Cesonia născuse o fetiţă ; şi Caligula umbla făcînd pe bufonul prin palat şi spunea : „Au dreptate cei care spun că sînt un zeu, mi-a fost de ajuns o lună ca să fac o fată. Nici Jupiter nu e în stare să se măsoare cu mine şi să lucreze aşa de repede.“ Nici cea de-a patra naştere nu a veştejit marmoreica şi voluptoasa frumuseţe trupească a Cesoniei, care-mi aducea aminte de nudurile lui Tizian ; şi n-aveam nevoie să-mi pun în acţiune fantezia, am văzut-o bine cum era clădită ; într-o după-amiază, cînd mă aflam la cină la Caligula, după un spectacol de balerine gaditane, acesta a poruncit : „Să dispară imediat toată carnea asta de slăbăturI, să dispară toate osişoarele astea de pui“, şi-a

pus să se golească tricliniumul şi-a trimis după Cesonia, şi i-a spus să se arate goală cum o făcuse maică-sa ; şi am impresia că Cesoniei i-a făcut o deosebită plăcere să se despoaie în faţa a nouă deosebit de importanţi bărbaţi, desfrînată şi lascivă cum era, într-atît încît devenise proverbială, şi era într-adevăr *forma luculenta,* cum se spunea pe vremea aceea despre o femeie care exploda de *sex-appeal.* Alteori însă Caligula o punea să se îmbrace soldăţeşte, cu hlamidă, cu coif şi cu scut, şi să călărească alături de dînsul pe un cal de război. Atunci îmi aducea aminte de maică-sa, Agrippina, atunci pe pod. În rest, Caligula mi se părea că făcea parte din categoria aceea de bărbaţi pe care am caracterizat-o odată drept *„lesbierasti" ;* crescuţi printre fuste, cu un complex de devotament şi de timiditate faţă de femei şi atraşi irezistibil către femei zdravene şi prepotente, care au atitudini şi voinţă de bărbaţi şi, odată stabilită o intimitate, gesturi de mame şi de dădace. Dar ca să ne întoarcem la anecdota cu căpşorul drăgălaş ce putea fi separat de trunchi, o mai auzisem şi-n Orient, atribuită regelui parţilor Artabanus ; şi cu siguranţă că probabil nu era adevărată nici în privinţa lui, el care considera că e nedemn de un part să le considere pe femei ca pe nişte fiinţe raţionale ; „femeile", spunea el, „nu merită nici măcar să li se separe capul de trunchi, pedeapsă rezervată doar bărbaţilor adevăraţi, care au capul înzestrat cu gîndire şi cu acţiune ; dar femeile", adăuga, „ce credeţi că au în cap ? un al doilea uter, şi nimic altceva."

Într-o zi de ianuarie a anului 41 fratele meu mi l-a trimis pe sclavul său *nomenclator,* să-mi spună să trec pe la el, fiindcă era ceva urgent. L-am găsit abătut şi parcă absent. La început a avut aerul să-i pară rău că mă chemase, de parc-ar fi căutat un pretext să mă expedieze fără să-mi mai spună nimic.

„Te duci mîine la spectacolul de la curte ?“ m-a întrebat el.

„Cred că da. Sînt curios să văd ce-a realizat Lucius Volusius, arhitectul care a construit teatrul. Mi s-a spus că a făcut niște inovații, o fosă pentru cîntăreți și-un nou sistem de galerii pentru spectatori, mai mult pentru asta mă duc decît pentru spectacol. Ce se reprezintă ?“

„Marcus Nestor pune în scenă o tragedie veche de cînd lumea, *Cinyras*“, a spus cu glas stins fratele meu.

„Stai să mă gîndesc. *Cinyras*, regele Ciprului, a cărui fată s-a îndrăgostit de el, se culcă împreună în taină, se descoperă incestul, și Cinyras împreună cu Myrrha mor pe scenă... Tocmai cu piesa asta vrea să aibă succes Nestor, cu toate zvonurile care circulă ?“

„Ai uitat tocmai principalul“, a spus tot mai mohorît fratele meu. „E aceeași tragedie pe care s-a dus s-o vadă Filip al Macedoniei cînd, la intrarea teatrului, a fost ucis de Pausanias.“

Acum am înțeles totul.

„Și aveți intenția să-l omorîți pe Caligula cu ocazia asta, și-n același fel, nu-i așa ?“

Caligula îmi aminteam eu că trebuia să sfîrșească de moarte violentă ; nu știu de ce însă, reținusem că avea să domnească mai mult, și-am fost deodată foarte afectat să-l știu hărăzit morții atît de tînăr, fără să fi meritat o pedeapsă atît de aspră și tocmai atunci cînd era pe cale să devină un suveran înțelept și priceput, cel puțin cît fusese și Tiberius. De mai multe ori în viața mea romană am avut de suferit de pe urma faptului că eram incapabil să modific cursul evenimentelor prevăzute, să schimb soarta unor oameni care-mi deveniseră simpatici sau prieteni ; așa cum, dealtfel, se întîmplase și cu tatăl acestui Caius, cu Germanicus, cînd suferisem nespus văzînd cum i se apropia fatalul sfîrșit ; și la fel sufeream și acum pentru bietul tînăr, copleșit de un puternic regret,

fiindcă nu puteam face nimic împotriva soartei implacabile, şi ca şi cum pentru motivul ăsta aş fi fost şi eu complice cu conjuraţii. Starea de spirit a fratelui meu nu era nici ea mai bună. Mi-am dat seama că se căia de faptul că se alăturase celorlalţi, bun de gură cum era, dar mai puţin înclinat spre violenţă, iar acum încerca într-un mod destul de naiv să dea pe Cassius Cherea, pe Cluvius Rufus şi pe Minucianus vina hotărîrii aceleia atît de pripite.

„Nu, nu la fel. Planul este să fie atacat în palat, cînd o să se întoarcă de la spectacol. Nu vrem să creăm tulburări în rîndul poporului, ştii doar că tiranul e foarte popular în Suburra şi-n Trastevere. Eu nu voi fi de faţă, am groază de sînge. Imediat după aceea o să fie însă convocat Senatul, şi eu o să vorbesc despre reinstaurarea libertăţii, şi după mine Gnaeus Sentius Saturninus, care o să propună să fie numit ca legat al Senatului Sulpicius Galba ; după care să sperăm că n-o să se mai pună niciodată chestiunea ca puterea să-i fie încredinţată unuia sau altuia, ci că va fi instaurată cu adevărat conducerea Senatului şi a poporului."

N-am rezistat tentaţiei de a face caz de ceea ce ştiam eu, cu atît mai mult cu cît puteam s-o fac fără să mă compromit. Şi-am spus : „Şi dacă şi de rîndul ăsta republica se va duce pe copcă şi va fi proclamat alt împărat, poate chiar *bonus homo Claudius* ?" Fratele meu a izbucnit fără să vrea în rîs. „Cine ? În seara asta, dacă n-o să facă pe el de frică, poate că o să-i facă cineva şi lui de petrecanie. Nu-i nici un pericol. Odată scos din circulaţie laşul ăsta, nu mai există nimeni în măsură să domnească din familia Iulia-Claudia, afară de cazul cînd ne-am pune candidatura tu sau eu. Şi-o să se isprăvească în sfîrşit cu neamul ăsta de despoţi." Bazîndu-mă pe spusele fratelui meu, că la teatru n-avea să se întîmple nimic, m-am dus. Şi l-am evitat cu multă strîngere de inimă pe Caius Caesar,

care era în ziua aceea foarte bine dispus, și se împăuna într-o togă colorată foarte viu, purpurie, și avea părul pudrat cu o pulbere de aur ; vorbea amabil cu toți cei care se apropiau de el ca să-l omagieze ; din cînd în cînd, cineva din locurile populare îl aclama, iar el îl căuta cu ochii pe cel care strigase, și-i răspundea cu un semn afabil ; și-a pus să i se aducă un coș cu fructe, cu mere, cu nuci și cu rodii, și-a început să le arunce mulțimii, ochindu-le mai ales pe femeile cele mai frumoase. Și, văzînd cît erau de zîmbitori și de săritori în jurul lui Cassius Cherea, Aspernatus, Minucianus și alți conspiratori, am început să trag nădejde că nu ziua aceea era cea sorocită. Mi se părea că exista în preajma lui o atmosferă de afecțiune, de „hai să ne iubim". Am stat alături de Cluvius Rufus ; și el era senin, s-a întors zîmbind după ce-a vorbit cu Caius Caesar, și părea curios să urmărească doar spectacolul. Eu eram, dimpotrivă, neliniștit, nu puteam să urmăresc acțiunea, oricît erau ei de buni actorii ; mai ales acela care interpreta rolul Myrrhei, fiica incestuoasă a regelui din Cipru, un sclav foarte tînăr, germanic de origine, care era favoritul din zilele acelea, și care merita într-adevăr lucrul ăsta. Afară de interpretare, care era vioaie și variată, așa cum cerea rolul, plăcea publicului pentru două originalități ; avea un păr blond, lung și des, care-i ajungea pînă la mijloc, cu care putea să joace fără să aibă nevoie de perucă, așa cum purtau colegii lui care interpretau roluri de femei ; și interpreta fără mască, fapt nemaipomenit în tragedie, grație prospețimii lui tinerești și mobilității figurii. Se numea Mythicus, și să-l ții minte, fiindcă despre frumușelul ăsta o să mai vină vorba.

Spuneam că lucrurile pe care le auzisem și le prevedeam nu mă lăsau să-mi bucur reprezentația. Și n-am putut să mă mai abțin și l-am întrebat în șoaptă pe vecinul meu : „E ceva nou astăzi ?" Rufus s-a uitat la mine ca uluit. „Nimic", a zis el. „Și totuși", am murmurat eu, cu atenție

ca nimeni să nu mă audă, „și totuși azi se reprezintă pe scenă uciderea unui tiran." Peste fața lui Rufus a trecut o umbră și timp de cîteva secunde n-a spus nimic ; după aceea, cu un glas atît de încet încît abia l-am auzit, dar cu un ton hotărît care m-a făcut să mă cutremur, mi-a recitat următorul vers din Homer *„síga, mé tis t'állos Achaiōn touton akoúsei mython"* (taci, ca nimeni altul dintre ahei să nu audă aceste cuvinte). Mi-am dat seama atunci că nu exista nici o scăpare pentru Caligula, aveau să-l ucidă ca pe un cîine imediat după terminarea spectacolului și că toți cei care-l înconjurau se pretau la toată comedia aceea numai pentru ca el să le facă jocul, și că Minucianus s-a prefăcut, cum am aflat după aceea, că-i venea să-și facă nevoile ca să poată să plece și el pe urmele lui Cassius Cherea, care ieșise deja ; iar altul, Aspernatus, îi spunea mereu lui Caius că de-acum era timpul să se ducă la baie și la cină, că făcuse îndeajuns act de prezență la teatru. Atunci am plecat și eu și m-am grăbit să mă întorc acasă imaginîndu-mi, cum s-a și întîmplat apoi, că gărzile de germani ale lui Caligula, de îndată ce vor fi aflat despre săvîrșirea atentatului, aveau să dea iureș imediat în toată cetatea ca să-l răzbune, implîntîndu-le spada în pîntece tuturor celor cu înfățișare de senatori sau de nobili pe care i-ar fi întîlnit, făcînd dreptate în chip grosolan, dar nu cu totul nejustificat, știau ei prea bine că printre aceia și nu printre oamenii de rînd se aflau fără doar și poate vinovații. Și așa l-au ucis imediat, nimerindu-l primul, pe Aspernatus, pe care l-au văzut cu toga mînjită de sînge ; și-n cazul ăsta într-adevăr soarta s-a jucat cu Aspernatus ca pisica cu șoarecele ; fiindcă Aspernatus, în zelul lui de a sta dimineața în preajma lui Caius, ca acesta să nu bănuiască nimic și să nu-și plece urechea la alții care ar fi putut să-i dea sfaturi, atunci cînd împăratul înainte de spectacol a adus un sacrificiu zeilor, și-a mînjit toga cu sîngele care-a țîșnit din gîtlejul animalului ; și

Caius a făcut mare haz de asta şi i-a spus : „Dac-aş fi în locul tău, m-aş duce repede acasă ca să mă schimb şi să le aduc rugăciuni zeilor, fiindcă ăsta e un semn de foarte rău augur".

Despre moartea lui Caius, istoricii tîrzii au dat nişte amănunte nu prea deosebite de cele care mi-au fost relatate mie atunci ; Suetonius însă face o greşeală ciudată cînd afirmă că tribunul Cornelius Sabinus, unul din cei care împreună cu tribunii Cassius Cherea şi Papinius avuseseră de la conjuraţi ordinul să-l execute, apropiîndu-se de Caligula, care pe un drum lăturalnic se ducea să viziteze nişte dansatori veniţi din Grecia, i-ar fi cerut cuvîntul de ordine pentru pretorienii lui, şi Caius i-ar fi răspuns *„Jovem"*, la care s-ar fi apropiat şi Cherea spunînd : *„accipe ratum,* uite-l cum ţi-l doreşti", şi i-a tras o lovitură de spadă în moalele capului, ca aluzie la faptul că Jupiter era zeul fulgerelor şi al morţii instantanee. Sau Suetonius n-a înţeles fineţea jocului respectiv de cuvinte, sau n-au înţeles nimic din ele copiştii. Eu am aflat de la tribunul Aquila, care se afla şi el printre ucigaşi, că acela care a cerut cuvîntul de ordine ar fi fost Cherea ; iar Caius, ca de obicei, i-a dat numele unei femei, Junona, ca să-l jignească ; şi fără să se gîndească la faptul că sora şi soţia lui Jupiter în literatură şi-n credinţa populară era considerată drept prototipul femeilor insolente şi capricioase, mereu mîniate pe cîte cineva ; şi trebuia să-şi amintească măcar faptul că strămoşul său, Eneas, rătăcise prin multe ţări şi mări *memorem Junonis ob iram.* Răspunsul lui Cherea a fost prompt şi foarte adecvat, *„accipe iratam,* uite-ţi-o pe Junona ta, mîniată ca de obicei", şi imediat lovitura lui de spadă. Aquila mi-a spus că prima reacţie a lui Caius a fost de surprindere, amestecată cu o groază plină de uimire, datorită căreia n-a scos nici un strigăt, nici n-a chemat în ajutor pe nimeni, ci a-ndurat ploaia de lovituri de spadă care s-a abătut asupra lui gemînd doar din ce în ce mai

slab, pînă cînd Aquila, așa cum s-a lăudat de față cu mine, i-a dat lovitura de grație.

Fiind convocat Senatul de către conjurați, imediat după atentat, și-n timp ce poporul manifesta în For, fratele meu și-a ținut grozavul lui discurs republican, și la fel și Saturninus, iar Cassius Cherea a fost salutat de înalta adunare ca salvator al Patriei ; și fratele meu s-a întors acasă la el mulțumit, ședința amînîndu-se pentru ziua următoare, ca să viseze la republică. Și cînd s-a trezit dimineața a aflat că republica nu durase nici măcar douăsprezece ore. Căci pretorienii îl dibuiseră într-un ungher al palatului imperial pe bătrînul Claudius, care se ascunsese acolo, mai mult de teama schimbării decît de frică, am impresia ; și se întîmplase lucrul de care se temeau cu toții, și anume îl proclamaseră împărat ; iar el le-a spus : „Sînt un biet om, n-ați putea să mă lăsați la cărțile mele ?" Iar ei i-au răspuns : „*Sunt nugae*, prostii, noi îți oferim tronul strămoșilor, iar tu îl refuzi ?" și-așa l-au dus înaintea soldaților care l-au proclamat împărat. Senatorii, șovăielnici și divizați, n-au știut cum să se împotrivească ; și totul a devenit din nou ca mai înainte, Senatul lipsit de autoritate și gata oricînd să-i facă pe voie împăratului, iar conducerea în mîna unei birocrații de la curte, alcătuită din femei și din liberți orientali. Și primul lucru pe care l-a făcut Claudius a fost să-l execute pe Cassius Cherea ; lăudîndu-l pentru faptul că-l ucisese pe tiran, dar considerînd că merita să fie pedepsit pentru că pusese să fie omorîtă și soția lui, afectuoasa Cesonia, împreună cu fetița ei nevinovată Iulia.

A fost o mare consternare printre oamenii de rînd la vestea morții lui Caligula, și-am constatat direct lucrul ăsta, date fiind raporturile mele cu Priscilla și cu lumea ei.

Am spus deja că Priscilla era de origine plebeiană, că era fiica unui libert de condiție modestă ; locuia aproape

de grădinile lui Caesar, dincolo de fluviu, la marginea unui cartier de oameni săraci și modești, plebei, liberți, o lume sosită de curînd din provincie și amestecată cu orientali, egipteni, cu sirieni și evrei. Casa Priscillei, ca și cele din jur, avea un aspect plăcut, între rustic și orășenesc, cu o mică grădină în jur și cu cîțiva copaci stufoși ; la o mică distanță însă se întindea populatul cartier Trastevere, un labirint de străduțe și de fundături, o îngrămădeală de dughene și de hanuri, de mici ateliere, o forfotă de vînzători de zdrențe, de haine vechi, de opaițe și de sticlărie, de marinari în așteptarea îmbarcării, de prostituate de rînd cu nume orientale, venite să sfîrșească aici după o perioadă trecătoare de oarecare prosperitate în vecinătatea circului sau în cartierele din jurul Forului.

Priscilla frecventa cîteva familii de evrei, îndestulate sau de-a dreptul bogate, cu toată modestia în care se încăpățînau să trăiască ; de origine asiatică, dar deja de două sau de trei generații în Italia ; vorbeau corect latinește, pronunțînd într-un fel curios, cîntat, și părăsiseră veșmintele orientale, rămînînd în același timp deosebit de credincioși ritualurilor lor. Ca și oamenii de rînd și plebea în mijlocul căreia trăiau, evreii fuseseră și ei afectați de moartea lui Caligula, la care cei umili țineau pentru felul lui popular de a fi și pentru că se spunea că nutrea antipatie față de nobili, față de parveniți și ambițioși. O anumită perioadă, e drept, au fost neliniștiți și agitați, cînd a început să se răspîndească zvonul că lui Caligula îi intrase în cap să se zeifice, și că intenționa să înalțe pe Capitolium un templu închinat cultului său, și-n care toți locuitorii din Roma erau obligați să vină și să i se închine (alții adăugau că sacerdoții din templul acela aveau să fie el însuși, soția lui Cesonia, unchiul lui, Claudius, și pînă și calul lui, Incitatus). După aceea însă lucrurile, mai mult sau mai puțin s-au clarificat : nu era vorba să i se facă sacrificii noului zeu, ci să i se aducă închinăciu-

lui aceleaşi onoruri, divine mai mult ca metaforă decît ca ritual, şi care le fuseseră aduse şi împăraţilor de mai înainte, cel mult însă cu o mai mare pompă şi cu un ceremonial mai somptuos. După aceea a venit la Roma regele evreu Agrippa şi s-a înţeles cu Caligula ca în orice caz evreii din Iudeea să fie scutiţi de cinstirea ce trebuiau să i-o aducă cetăţenii romani din Ierusalim statuii care îl reprezenta pe Caligula în chip de zeu ; şi aşa s-au liniştit şi spiritele printre evreii din Roma şi s-a potolit teama lor că o să fie siliţi ei, slujitori ai unei singure divinităţi, să săvîrşească vreo renegare sau vreun sacrilegiu. Şi au putut să-i fie cu prisosinţă recunoscători împăratului, care a declarat abolită legea atît de detestată cu privire la schimburile comerciale, instituită de pe vremea războaielor civile şi a cărei revocare era cerută de-atîta vreme de către popor ; şi de pe urma căreia ei sufereau mai mult decît alţii cu comerţul lor mărunt.

Priscilla era prietenă cu una din familiile acestea de evrei, care aveau o fată ceva mai mică decît ea, de care se legase foarte mult ; era o prietenie de pe urma căreia Priscilla mi se părea că trăgea toate foloasele, iar cealaltă prea puţin, datorită faptului că tînăra evreică era o mare admiratoare a poeziilor ei, iar dînsa se topea la căldura laudelor acelora. Într-o după-amiază din primăvara anului 42 Priscilla a venit să-mi spună că avea să se ducă seara la prietenii aceia ai ei care sărbătoreau ajunul unei sărbători de-a lor, Rusaliile ; şi fiindcă veniseră la ei nişte evrei din Iudeea, sosiţi tocmai atunci de la Antiohia, ştiindu-mă interesat să cunosc lume şi obiceiuri noi, mi-a propus să merg cu ea ; prietenii ei, mi-a spus, aveau să fie foarte fericiţi să cunoască pe ilustrul ei prieten, cu nume atît de răsunător. Priscilla avea idei mai curînd revoluţionare, cum s-ar spune astăzi, de extremă stîngă ; bineînţeles însă că se bucura şi de avantajele — să zicem aşa burgheze — pe care i le ofeream, călătoriile în străină-

tate, și bijuteriile, și era mîndră să aibă de-a face cu un aristocrat care descindea din partea tatălui dintr-un Valerius care fusese regele sabinilor (sau cel puțin așa se spunea în familie), iar din partea mamei nici mai mult nici mai puțin decît din Eneas și din Afrodita.

Așa că făcea mare caz de poporul asuprit, de drepturile încălcate ale plebei, perora despre egalitatea tuturor oamenilor și făcea niște aluzii misterioase la un apropiat triumf al dreptății, după uciderea nelegiuiților și a potentaților. Pentru plebe însă, ca entitate reală, avea o repulsie pe care eu nu o aveam, iar cînd, interesat cum eram să cunosc cum trăia poporul de rînd și plebea, rătăceam de multe ori prin cartierele populare, ea, literată pînă la refuz, mă acuza de plăceri literare și vulgare. Odată, cînd i-am propus să mergem și să asistăm la sărbătoarea de primăvară a Annei Perenna, mi-a adus o mie de pretexte, și cînd pînă la urmă a consimțit să mă însoțească, la început a stat tot timpul lîngă mine îmbufnată și dezgustată, ca și cum aș fi silit-o să asiste la saturnaliile sclavilor. Sărbătoarea se celebra la mijlocul lunii martie, în crîngurile și pe pajiștile de pe marginea Tibrului, între gurile rîului Aniene și Ponte Milvio, în cinstea unei femei plebee numite chiar Anna Perenna, care, cu secole în urmă atunci cînd plebea se retrăsese pe Monte Sacro în prima ei răscoală împotriva nobililor, le ducea în fiecare dimineață demonstranților coșuri cu pîine proaspătă de jos, de la șes ; datorită cărui fapt devenise un fel de semizeiță, cum am zice noi o sfîntă, protectoare a sănătății. Sărbătoarea fusese ștearsă din calendarul zilelor festive, fiindcă asasinarea lui Caesar, petrecută tocmai la idele lui martie, făcuse funestă ziua respectivă, dar poporul o celebra în continuare.

Mie, contrar Priscillei, spectacolul mi se părea distractiv, colorat, vesel, și rareori mi s-a mai întîmplat să pierd ca în ziua aceea noțiunea timpului parcurs (înainte sau înapoi, cum o fi fost), și mi se părea că asistam la una din

nenumăratele sărbători cîmpenești și populare din vremea noastră, care se mai țin încă și astăzi ; rămase mai mult sau mai puțin neschimbate timp de două sau trei mii de ani, acum or să dispară însă în scurtă vreme cu totul, dată fiind răsturnarea obiceiurilor și a modului de a se recrea al oamenilor, datorită noilor descoperiri ale cinematografului, ale radioului și ale motoarelor rapide. Familii tolănite pe iarbă și mîncînd merinde aduse de-acasă, și bărbați bondoci, și matroane cam veștejite, și fetișcane ochioase și pletoase, și copilași costelivi, aceleași figuri pe care le întîlnești și la sărbători, de San Giovanni sau de Anul nou, în Piazza Navona, perechi de îndrăgostiți care la început căutau boschetele, ca după aceea treptat, pe măsură ce li se risipea sfiala, grație vinului și trupurilor încinse, să se sărute vîrtos acolo unde se aflau ; și mici chioșcuri improvizate din crengi, sau din pînză, în care se vindeau alune, clătite, și apă, și miere, și vin ; și copii și bătrîni care se jucau de-a leagănul (un exercițiu foarte recomandat de către medici celor bătrîni ca să-și mențină mușchii elastici). Mulțora nici nu le trebuia altceva decît să se bucure de soarele primăvăratic, deja cald și cu atît mai plăcut după zilele cu ploaie pe care le adusese de jos, dinspre mare, vîntul libian, și ședeau întinși pe pajiști cu fața la cer și cu ochii închiși ; alții însă, dimpotrivă, se fereau de primele raze de soare (și exista chiar un proverb care spunea să te ferești de soarele din martie și de *ficedulae*, pitulicile din august) și-și construiseră adăposturi întinzîndu-și toga pe niște trestii înfipte vertical în pămînt, în chip de acoperămînt, și dedesubt, numai în cămașă, învingeau răcoarea cu ajutorul vinului.

Buna zeiță Anna dăruia viață lungă și fericită, cu condiția să ți-o cîștigi prin vin ; și după cît de multe pahare cu vin bea cineva în ziua aceea, atîția ani de viață fericită își asigura în viitor, oricît ar fi fost de mici paharele și cu oricît de multă apă ar fi fost îndoit vinul ; erau și

cîțiva care în toiul sărbătorii se lăudau că-și asiguraseră vîrsta lui Nestor, adică o sută treizeci de ani, bînd pe-ntrecute. Și înainte de a bea o invocau pe zeiță, *ut annare et perennare bene liceat,* cu un joc de cuvinte care-mi plăcea mult. Cînd perechile de îndrăgostiți se săturau să se mai sărute și să lîncezească, se dezlănțuiau în dansuri săltărețe și-și indicau ritmul cîntînd cîntece la modă sau bătînd din palme în ritm, tineri doar în cămăși, fete fără cingătoare, înfierbîntate de primăvară, de vin și de sîngele lor tînăr. Priscilla abandonase boticul ei, după ce am determinat-o să ne asigurăm și noi ani mulți de viață, și, dînd pe gît nu știu cîte pahare, s-a molipsit și ea de voioșia simplă și animalică a celorlalți, m-a tras după ea să dansăm, la-ntrecere cu tinerii aceia din Suburra și din Trastevere, cărora li se alăturaseră și orientali tineri, și sclave, care printr-o măsură recentă aveau liber în ziua aceea. Priscilla devenise acum și ea dezlănțuită, înfocată, nespus de frumoasă, cu părul ei lung și arămiu despletit, și curînd m-a acuzat că eram încet și greoi : „*ghéron éi,* ești bătrîn de-acum", m-a ocărît ea, și nici delicatețea de a mi-o fi spus în limba greacă nu mi-a folosit, fiindcă vorbele ei au fost auzite de niște greci tineri care au început să rîdă de mine ; iar ea s-a desprins din brațele mele și s-a lăsat luată de unul dintre ei, și pe urmă dă-i și dă-i, schimbînd partenerul mereu, a dansat pe-ntrecute cu tot felul de flăcăi viguroși care o învîrteau și-o făceau să se avînte tot mai sus.

Ne-am întors acasă pe la asfințitul soarelui, odată cu mulțimea care cînta, împodobită cu flori ; eam nesiguri pe picioare, bucuroși că eram laolaltă cu mulțimea, amestecați printre oamenii aceia simpli ; simțeam abisul care mă despărțea, cu adevărat bătrîn și greoi, de cruda tinerețe a Priscillei, și mi se părea că eu eram singurul încărcat de ani în mijlocul unei tinereți atît de pure. Bineînțeles că mai erau nenumărați alți oameni în vîrstă sau bătrîni, mai

bătrîni decît mine ; dar fericiți că-și asiguraseră favorurile zeiței, siguri că aveau să îmbătrînească și să se perpetueze îndelung, erau cei mai veseli, gata cei dintîi să cînte cu gurile lor știrbe, și să se prindă-n joc cu picioarele lor șovăielnice. La un moment dat, am văzut la o mică distanță în fața noastră o pereche emoționantă ; o bătrînă cherchelită, care-și susținea bărbatul mai bătrîn și mai cherchelit decît ea și care căra coșul și sandalele lui, el mergînd, după cum se vedea, mai sigur în picioarele goale, și-l încuraja maternă și zîmbitoare, și-am avut impresia că-l revăd pe Boschet, vînător de munte din batalionul Feltre, pe care l-am văzut pornind la război în luna iulie, beat mort ; și nevastă-sa l-a însoțit la gară, cam băută și ea, și-i ducea ranița și bastonul, și-i ștergea sudoarea de pe frunte.

Asta fusese cu două luni înainte de după-amiaza aceea din anul 42, cînd am însoțit-o pe Priscilla la prietenii ei evrei. Puțin după asfințitul soarelui ne-am dus în Trastevere, în cartierul din spatele portului. În seara aceea casele evreilor se remarcau dintre celelalte fiindcă erau ornate cu ghirlande verzi, cu ramuri de palmieri și de măslini și luminate de sărbătoare, adică avînd opaițe împodobite cu violete, care ardeau cu un fum gros și rău mirositor ; prin ușile larg deschise se vedeau în cămăruțele de la parter și-n subsolurile joase, la care se ajungea coborînd cîteva trepte de pămînt bătătorit, oameni așezați pe scăunele, toată familia în jurul unei mese, și-n mijlocul acesteia din urmă o strachină din lut roșu ; și Priscilla mi-a spus că-n seara aceea mîncarea era aceeași pentru toți, o coadă de ton.

Casa prietenilor Priscillei era mult mai răsărită decît ale celorlalți, avînd de jur împrejur o mică grădină înconjurată de un zid înalt, un atrium și un peristil ; părea locuința unui proprietar înstărit de țară. Mi-a ieșit în întîmpinare capul familiei, un bărbat puțin încovoiat, cu o

barbă lungă, foarte puțin încărunțită, peste care se încîrliga un nas mare și coroiat și cu niște ochi umflați și triști ; și nevasta lui, cu o perucă galbenă pe cap (n-am îndrăznit să întreb dacă-i căzuse părul din cauza vreunei boli sau dacă ritul le impunea încă de pe atunci evreicelor căsătorite să se radă-n cap) ; și fata, prietena Priscillei, foarte frumoasă, fragilă, diafană, ca și cum ar fi trăit numai la întuneric, și-un șir de rubedenii. Am observat cu o neașteptată emoție pe perete, în partea unde în casele romane se află altarul larilor, două litere grecești rudimentar cizelate din mozaic, și înlănțuite, un *X* și un *P*. Nu era nici o îndoială, mă aflam într-o casă de creștini. Primii de care luam cunoștință. Despre creștini nu se vorbea încă pe vremea aceea la Roma, de-abia dacă știau cîte ceva despre ei cîțiva magistrați și negustori veniți din Iudeea sau cîțiva învățați ; și mi-i semnalase într-un rînd și Tiberius.

Într-un cuvînt, creștinismul la Roma era în anul acela abia la primii lui pași, și puținii evrei care îmbrățișaseră doctrina lui Hristos abia atunci începeau să-și caute într-un mod foarte discret prozeliți ; erau încă departe timpurile cînd aveau să fie chemați să dea socoteală de credința lor, cu riscul și cu îndrăzneala lor plină de curaj. I-am arătat simbolul acela Priscillei și-am întrebat-o pe șoptite dacă știa ce semnificație avea. Mi-a șoptit că da, știa prea bine, dar că avea să-mi spună după aceea : „Sînt inițialele lui Hristos, cel pe care l-au crucificat la Ierusalim, întemeietorul mișcării care trebuie să-i răstoarne pe toți tiranii din lume și să creeze o nouă orînduire, cum e cu putință să nu fi auzit încă vorbindu-se despre asta ?“ A adăugat apoi că-n seara aceea aveam să aflu mai mult, că aveam să-l văd acolo-n casă pe un bărbat care sosise de cîteva zile de la Antiohia și căruia dînsa îi spunea pe grecește *apóstolos*, adică mesagerul ; desigur — m-a asigurat Priscilla — mesager al unei vești bune. Toți îl așteptau cu

emoție pe misteriosul personaj ; imediat mica grădină și atriumul s-au umplut de lume, evrei înstăriți, evrei săraci, romani și provinciali, liberți și sclavi din cele mai de jos pături, pe jumătate goi, cu tunici ferfenițoase și cu ochi arzători. Și-alături de aceste epave ale societății, într-un grup închis și distinct, tineri îmbrăcați mai bine, unii cu togă, care după înfățișare păreau să facă parte din clasa comercianților și a cavalerilor, cu chipuri tot așa de înflăcărate și cu niște expresii dure și voluntare ; cîțiva dintre ei aveau o umbră de barbă pe obraji, ca și cum n-ar fi atins încă vîrsta togii virile și ca și cum și-ar fi lăsat-o să crească numai ca să-și poată renega clasa din care făceau parte și ca o afirmare revoluționară.

M-am uitat de multe ori spre stradă ca să văd dacă vine misteriosul *apóstolos,* cu o nerăbdare care făcea să mi se nască un gol în suflet și mă distrăgea de la conversația celor din jur. Nu-mi aminteam mare lucru din *Faptele apostolilor,* mă entuziasma și mă înspăimînta totodată gîndul că aveam să-l văd, poate, în carne și oase pe unul dintre discipolii lui Hristos, pe Petru poate, sau pe Pavel, pe unul care vorbise cu dînsul, care-l întovărășise, care fusese martor sau participase la miracolele lui, cel care mersese pe apa lacului din Nazaret, sau cel care fusese fulgerat pe drumul dinspre Damasc și despre care nu izbutisem să aflu nimic cu ocazia călătoriei mele prin părțile acelea. (E adevărat că aveam alte treburi, iar Nicomede, pe care-l însărcinasem cu investigațiile, devenise cam snob, nu-i mai plăcea să aibă de-a face cu oamenii de rînd ; așa, de exemplu, de cîte ori îl trimiteam cu cîte un comision în Trastevere, cu vreo scrisoare sau ceva pentru Priscilla, se ducea acolo în silă și se-ntorcea cu nasul pe sus, ca și cum tot mai simțea în jur feluritele mirosuri din ulicioarele acelea.) Mă uitam către ușă și nu vedeam venind pe nimeni ; pînă ce, apropiindu-mă de un grup de patru, cinci persoane în vîrstă, printre care tatăl Priscilei

și evreul care era stăpînul casei, acesta din urmă a venit spre mine și m-a întrebat dacă putea să aibă cinstea să-mi facă cunoștință cu ilustrul lui compatriot, venit chiar atunci din Iudeea, „Simon bar Iona, zis Cefa, în latinește Petrus" ; și mi-a pierit tot sîngele din obraji cînd l-am recunoscut după vorbele acelea pe apostolul Petru. Cum de nu observasem mai repede figura lui impunătoare, care mi se părea acum că domina întreaga încăpere ? Să tot fi avut cincizeci sau șaizeci de ani, era înalt, solid, fără să fie greoi, cu o înfățișare care denota o sănătate de fier, un trup care părea tăiat dintr-un trunchi de stejar. Avea expresia unui om care a trăit întotdeauna în aer liber, care-a ridicat plasele cu pește, care a tras bărcile la țărm — o barbă scurtă, deasă și rotunjită, un păr țepos și creț care înconjura o ceafă pleșuvă ; și niște ochi naivi și nespus de limpezi, o gură de felul ei severă și strînsă ; și mîinile noduroase, aspre, deformate puțin la încheieturi. M-a privit fără să spună un cuvînt, ca și cum ar fi vrut să-mi citească în suflet ; fără timiditate și fără trufie. Stăpînul casei i-a spus ceva în ebraică, apoi, continuînd pe grecește ca să pot să înțeleg și eu, a spus că eram de neam mare, rudă îndepărtată cu împăratul, dar că eram un om sărit, generos, prieten cu cei umili ; „Cel mai bun vas", a spus el cu o metaforă care trebuie că-i era foarte firească, „cel mai bun vas care să primească din gura ta înalta-ți învățătură." Petru a avut un zîmbet fugar și mi-a adresat cîteva cuvinte amabile într-o latinească greoaie ; după aceea a chemat la el un tînăr pe care nu-l mai văzusem pînă atunci, îmbrăcat în veșminte orientale — am aflat mai tîrziu că era apostolul Marcu, evanghelistul, *„Ho emòs hermineftis"*, a spus el, „interpretul meu", și i-a vorbit în ebraică, iar tînărul, într-o latinească foarte corectă, mi-a explicat că Petru era încîntat că un bărbat atît de nobil se află printre oamenii de rînd care aveau să asculte în seara aceea vestea lui cea bună.

N-am să pot descrie niciodată cu detașarea necesară faptele și impresiile din seara respectivă. Conștiința că asistam la unul din primele acte de prozelitism creștin, fiind pentru prima oară cînd un discipol al lui Hristos îi înfățișa doctrina la Roma înaintea celor doar cîțiva credincioși și-a unui grup de nenorociți veniți cine știe cu ce speranță, vreo șaizeci de oameni de tot felul, printre care cîțiva tineri cu o înfățișare revoluționară și eu erau singurii cu togă, și numai eu cu barba bine potrivită, îmbăiat proaspăt și uns cu arome (Priscilla, cu o intuiție mimetică, abandonase toate rafinamentele pe care le învățase de la mine și se îmbrăcase și se pieptănase ca orice sărmană sclavă de rînd), conștiința că luam parte la un eveniment nou și unic îmi provoca zăpăceală și mă amețea. Cuvintele lui Petru mi s-au părut vechi de cînd lumea și în același timp cu totul noi. Am auzit răsunînd parcă în ele iarăși argumentele mitingurilor din secolul douăzeci, și-ale dezideratelor Revoluției franceze, și-ale vechilor revendicări înscrise de Gracchi și de Spartacus ; nemaiauzite însă erau simplitatea plină de omenie, și extraordinara umilință cu care erau pronunțate, expuse parcă pe tonul unei smerite profeții, ca și cum la sfîrșitul fiecărei perioade s-ar fi subliniat pocăința mărturisirii „*Domine, non sum dignus*“ [6]. Petru a vorbit în grecește ; iar Marcu a tradus în latinește perioadă cu perioadă, textual ; așa că am avut ocazia să ascult de două ori cuvintele lui cu o rîvnă înșetată, dar, cu toate astea, sensul lor a rămas pentru mine neclar și încurcat în amintire. Un sclav tînăr pe care-l cunoșteam și pe care-l observasem printre cei de față, care era *notarius* la un senator, mi-a spus că, luîndu-și niște notițe rapide, izbutise să fixeze în scris primele perioade din discursul lui Petru, dar că după aceea emoția îl copleșise și n-a mai putut să scrie nimic ; și a doua zi mi-a dat, scrisă frumos, o copie cu însemnările luate de el. Am regăsit în transcrierea aceea sensul literal al spuselor

sale ; cuvintele scrise mi se păreau însă șterse și opace, lipsite de farmecul vorbirii aceleia atît de simple și care părea mai curînd o reflexie interioară făcută cu glas tare decît o argumentare, mai curînd o confesiune decît o pledoarie. Iar cînd apostolul a spus *„Agapité adelfi, chiarissimi patres“*, a fost întocmai ca descărcarea unui suflet, dorința unei intime comuniuni cu cei de față și cu cei absenți și cu întreaga omenire. „Sufletele voastre, frați iubiți“, am citit în însemnări, „sînt ca niște taine întunecoase în care numai astăzi abia începe să lucească o palidă licărire, care va deveni mai tîrziu aceea a unor zori triumfătoare. Și-n cele din urmă steaua dimineții va străluci în inimile voastre, și vă veți împărtăși din veșnica fericire. Să nu vă grăbiți însă pentru această fericire, și să nu dați ascultare acelora care vă vor lua în derîdere că așteptați lucruri a căror venire nu se știe cînd va avea loc. Pentru Dumnezeul care mă trimite, o zi e ca o mie de ani, iar o mie de ani sînt ca o singură zi. Vin să vă vestesc o împărăție în care vor fi fericiți cu toții și-n care va exista o dreptate egală pentru toți, și va găsi alinare cel care suferă, și va afla mîngîiere cel care plînge ; și fiecare va fi fericit în eternitate, chiar dacă moartea l-a surprins în nefericire, și fericiți vor fi fiii și nepoții lui, și fiii nepoților lui, chiar dacă vor fi crescut în necazuri. Nimenea nu vă va putea face vreun rău, dacă vă veți strădui în a face bine. Și dacă va trebui să suferiți pentru triumful dreptății veți fi deopotrivă fericiți, fiindcă veți fi răsplătiți înmiit pentru suferințele voastre. Se apropie ziua în care omenirea va ieși din calea mocirloasă pe care o străbate și va păși pe un drum nou, către adevăr, către dreptate, către lumină. Se apropie o uriașă și implacabilă revoluție, care va răsturna nu numai raporturile dintre oameni întemeiate pe exploatare nemiloasă, pe fraudă și pe speculă, dar care-i va distruge și pe tirani, cu toate vicleniile, cu toate intrigile și cu toate minciunile lor. Și suflul dătător de viață al

simțămintelor alese, al pornirilor înălțătoare și-al sacrificiilor generoase va spulbera pasiunile josnice și meschine de moment."

Aici însemnările se întrerupeau ; a vorbit mult mai mult bărbatul acela puternic ca un monument, cu mușchi de luptător care-i ieșeau prin tunica lui simplă și păreau ei înșiși de ajuns ca să dărîme coloanele templelor și să instaureze o eră nouă. Femeile se prosternaseră la pămînt și plîngeau în tăcere, cei mai neajutorați tremurau cuprinși parcă de friguri. Iar tînăra prietenă a Priscillei avea întipărită pe față o lumină de presimțit martiriu. Numai tinerii aceia cu chipul dur și fanatic mi s-au părut mai puțin impresionați, mai înclinați să critice învățătura aceea decît să-și facă din ea o credință oarbă ; și i-am auzit chiar murmurînd la un moment dat, anume atunci cînd Petru i-a îndemnat pe cei care-l ascultau să aștepte cu răbdare răsturnarea făgăduită, și i-a sfătuit să se supună autorităților locale, suverani, guvernatori, care au sarcina să-i pedepsească pe răufăcători și să-i răsplătească pe cei buni. Iar ei făceau probabil parte din categoria celor care nu îngăduiau nici o zăbavă, care erau dornici de revendicări sociale ; mai hotărîți spre revoltă decît spre penitență, mai dornici de răzbunare decît înclinați spre o dragoste frățească.

Capitolul al douăzeci și unulea

În anul 800 al Romei, 48 după cronologia noastră, am împlinit șaizeci de ani. Presimțeam că nu-mi mai rămăsese prea mult de trăit, cu toate că mă bucuram de-o sănătate perfectă și puteam să mă consum oricît voiam. Devenisem prezbit, dar numai ușor ; puteam încă să citesc ținînd tăbliţele sau papirusul la o anumită depărtare ; în orice caz aveam și eu, ca toți oamenii cultivați care trecuseră de cincizeci de ani, ochelarii mei portativi, atît pentru citit, cît și pentru scris, adică un *anagnostes* sau *lector*, un sclav care citea în locul meu ; și un *notarius*, adică un stenograf, care nota repede tot ceea ce-i dictam ; diverse însemnări, ciorne de scrisori, pe care după aceea le transcria pe curat. La început îmi servea drept *notarius* și *anagnostes* Nicomede, acum însă era mai prezbit decît mine, și devenise un om important, șeful unui secretariat cu *notarii*, cu *lectores*, cu *nomenclatores* și cu bibliotecari. Apropo de *lectores* sau de ochelari vii și portativi, una din cele mai puternice amintiri ale mele din copilărie e cea a unei mătuși bătrîne care-și pierdea mereu ochelarii și nu-i găsea niciodată la îndemînă cînd avea nevoie de ei ca să citească o scrisoare sau să scrie vreun bilet, și toată familia se agita ca să-i caute în timp ce ea, nerăbdătoare, bodogănea întruna „cine mi-a luat ochelarii ?“, „nu se mai poate găsi nimic în casa asta“, „știu că anume mi i-ați ascuns“, arătînd cu degetul în direcția noastră, a nepoților.

Aceeași experiență am încercat-o și-n primii ani ai etapei romane ; se afla în casă mama tatălui meu, bătrîna doamnă Valeria, care purta o corespondență susținută de răvașe cu alte patriciene, și-și pierdea și dînsa mereu ochelarii, ca să zic așa ; și de fiecare dată cînd îi aduceam cîte un răvaș începea să întrebe „unde e Sirus ?“ care era *lector*-ul ei —, și Sirus nu era de găsit niciodată, îl trimisese să facă vreun comision, sau să ducă la rîndul lui un răvaș doamnei Trusilla sau Agrippinilla sau Domitilla, sau să numere amforele din pivniță, sau să-i plătească vreunui furnizor, și toată casa răsuna de țipetele ei ascuțite *„ubi est Syrus ? quis mi furavit Syru ?* [1] Nu-i de găsit niciodată în casa asta cînd ai nevoie de el.“

Pînă și eu, din ce în ce mai distrat odată cu trecerea anilor, nu-i găseam cîteodată la îndemînă pe *lector* sau pe *notarius ;* însemnările scurte, dacă mă aflam acasă, le rezolvam cu o lupă pe care o țineam pe masă, și pe care o cumpărasem la Antiohia, o piesă foarte fină, tăiată într-un cristal de stîncă. Într-o zi însă am găsit o soluție mai bună. Aflîndu-mă odată într-un han din Campania și bînd dintr-un pocal de sticlă am băgat de seamă că fundul lui era ca o lentilă prin care puteam să citesc fără nici un efort litere foarte mărunte. Faptul ăsta nu m-a mirat din cale afară. Observasem de mai multe ori în cealaltă viață că fundul anumitor pahare era ca o lentilă perfectă pentru un miop, căci, reducînd obiectele, le făcea deosebit de clare pentru ochiul meu stîng, căruia îi lipseau mai multe dioptrii. Era foarte normal ca alte funduri de pahar să fie potrivite ca lentile pentru prezbiți. În orice caz, am cumpărat toate acele *pocula* de la han care aveau respectiva calitate ; întorcîndu-mă apoi la Roma, un meșter îndemînatic și inteligent a decupat fundurile respective după indicațiile mele și le-a șlefuit cu același praf cu care se șlefuiește și marmora ; și după cîteva încercări am izbutit să-mi alcătuiesc niște monocluri, cam grele, e adevărat, și pe

care trebuia să le susţin cu un deget, dar care mi-au uşurat extrem de mult lectura.

Aveam, aşa cum am spus, o sănătate perfectă, eram robust, rezistent la oboseală cînd călătoream, cînd studiam sau cînd îmi petreceam noaptea cu prieteni ca să stăm de vorbă sau să bem ; şi nu dispreţuiam nici cîte o aventură cu vreo femeie. Priscilla devenise de-acum soţia mea, după şapte sau opt ani de cînd ne întîlnisem pentru prima dată ; ne-am trezit soţ şi soţie aproape fără să ne dăm seama, fără nici o formalitate. Condiţia ei de plebee şi rangul nobil al familiei mele n-ar fi îngăduit niciodată între noi doi o căsătorie solemnă, ca pe timpuri, în prezenţa lui *pontifex maximus,* cu o masă rituală pe care am fi luat-o împreună, muşcînd din aceeaşi turtă din făină de grîu, ceremonie care dealtfel devenise un lucru cu totul rar chiar şi-n familiile patriciene, fiindcă-i impunea femeii din punct de vedere juridic o supunere faţă de soţ care era de-acum de netolerat, trecînd de sub autoritatea tatălui sub cea a soţului fără nici un fel de atenuare. Şi ieşise din uz şi cea de-a doua formă de căsătorie solemnă, accesibilă tuturor cetăţenilor, anume cea de vînzare-cumpărare ; o ceremonie în cursul căreia se simula, în prezenţa a şase martori şi-a unui ins care ţinea o balanţă, că tatăl sau cineva din familia soţiei o vindea viitorului soţ. Mai rămînea căsătoria liberă, care era într-adevăr tot ce se putea închipui mai liber şi cea mai puţin coercitivă din cîte s-ar putea imagina. Pentru încheierea unei căsătorii libere era destul ca un bărbat şi o femeie să fi stabilit să trăiască împreună, iubindu-se şi fiind de acord cu acest lucru. Nu era nevoie de nici un fel de declaraţie din partea vreunui împuternicit al autorităţilor, de nici o înregistrare sau de vreun act, şi era de ajuns acordul reciproc pentru recunoaşterea căsătoriei, acord care se putea presupune fie şi numai din situaţia de fapt. Soţia era independentă faţă de soţ, îşi păstra numele de fată şi putea dispune cum

voia de zestrea şi de averea ei. Legătura aceasta, cu precădere privată, care se întemeia pe spontana afecţiune a celor două părţi, nu implica nici un fel de obligaţie sau legătură de drept între cei doi, un cetăţean roman era mai legat de un contract de vînzare-cumpărare decît de o căsătorie ; care putea fi desfăcută tot aşa de simplu, cînd cei doi nu mai voiau să rămînă împreună.

Din timpuri străvechi, cînd situaţia femeii era mai puţin independentă, se păstrase în secolul întîi dreptul ca bărbatul să-şi repudieze nevasta chiar şi fără consimţămîntul ei ; era de ajuns să-i fi spus „ia-ţi catrafusele şi pleacă, *tuas res tibi habeto*", pentru ca să fie considerată căsătoria desfăcută. În practica vremii se întîmpla foarte rar ca o femeie să se fi împotrivit, fie măcar şi prin lacrimi sau printr-o scenă, dorinţei soţului de a o repudia ; de multe ori însă se petrecea invers, soţul era acela care era pus în situaţia de a fi de acord cu hotărîrea luată de soţie, ca să fie lăsată liberă.

Aşa că Priscilla şi cu mine, după o convieţuire atît de lungă, ne-am trezit căsătoriţi aproape fără să ne dăm seama. Îi spuneam uneori, luînd-o în zeflemea pentru nişte declaraţii pe care le făcea ea cu privire la egalitatea dintre sexe, şi la nişte teorii de-ale ei cu privire la emanciparea femeii, că era fericită că se nimerise să trăiască în secolul ăsta, n-ar fi fost prea pe placul ei o căsătorie de genul vînzare-cumpărare, prin care femeia intra sub autoritatea morală şi juridică a soţului. Îmi răspundea rîzînd că, în orice caz, tocmai pentru asta se ducea ea să locuiască puţin din cînd în cînd şi cu ai ei, fiindcă în vechime era aplicată o regulă foarte comodă, anume că femeia căsătorită după sistemul de vînzare-cumpărare era suficient să fi fost plecată timp de trei nopţi în şir în fiecare an din căminul conjugal pentru ca vînzarea să se anuleze şi să înceteze şi autoritatea exercitată de soţ asupra ei.

Priscilla îşi pierduse farmecul tinereţii, şi-o ţineam lîngă mine mai mult din comoditate şi inerţie decît pentru alt motiv. În rest, era o zeloasă stăpînă a casei, atentă cu tot ce mă privea, gata mereu să-mi raporteze furturile săvîrşite de arendaşi şi de administratori ; şi nu putea să priceapă cum de asemenea rapoarte, fie că ar fi corespuns, fie că nu adevărului, mă lăsau total indiferent ; consideram averea mea drept un cîştig la loterie şi nu aveam nici cea mai mică intenţie nici să-l rotunjesc, nici să-l fructific, şi cheltuiam şi risipeam fără nici o grijă, fiind sigur că o să-mi ajungă pînă cînd avea să se sfîrşească jocul. Pe de altă parte, Priscilla poseda marea calitate de a nu fi geloasă. O calitate, trebuia să recunosc, pe care o aveau toate femeile romane de atunci ; gelozia fizică, aşa cum e înţeleasă de femeile noastre de astăzi, era pentru ele un sentiment absurd, josnic, acordat cel mult sclavelor şi cîinilor. Bineînţeles că Priscilla mi-ar fi scos ochii dacă aş fi chemat acasă lume ca să asculte versurile unei rivale de-ale ei, sau dacă i-aş fi spus că Acilia cea tinerică era mai bună decît ea (aşa cum şi era de fapt), cînd era vorba să cînte în versuri iubirea şi durerea ; dar dacă preţul pentru care mi-aş fi schimbat părerea despre Acilia ar fi fost să mă culc cu dînsa, nu s-ar fi împotrivit cîtuşi de puţin. Trebuie să mărturisesc că faptul că nu era absolut deloc geloasă stîrbea puţin din farmecul anumitor escapade pe care le mai făceam din cînd în cînd, ducînd în taină la Capri cîte o tînără patriciană sau cîte o soţie abandonată, fiindcă îmi păstrasem, bineînţeles, mentalitatea mea de bărbat din secolul douăzeci şi fiindcă mă gîndeam că trebuie să-i ascund asemenea aventuri, sau cel puţin să-i inventez nişte minciuni de şcolar ca să-i ascund adevărul ; se întîmpla după aceea însă că, fie dintr-o neglijenţă de-a mea, fie dintr-o indiscreţie a vreunui sclav, Priscilla afla adevărul şi rîdea cu poftă de eforturile pe care le făcusem inutil ca să-i născocesc tot felul de pretexte. I se părea

așa de absurd s-o mint în privința asta, încît odată, cînd a aflat că stătusem timp de o săptămînă la Baia, în afara sezonului, în villa unui prieten, cu o fată din anturajul curții, și-i spusesem că am fost în villa de la Capri, n-a găsit alt motiv plauzibil pentru minciuna mea decît faptul că și eu conspiram, așa cum era moda atunci printre patricieni, împotriva împăratului, și că numai din cauza asta aș fi întreținut legături secrete cu fata, fiică și soră a unor oameni ale căror idei subversive erau bine cunoscute, ca să zic așa ; și mi-a făcut reproșuri aspre, nu pentru că mă culcasem cu fata, ci pentru că m-am compromis fără nici un rost, și pentru că nu era frumos să mă prefac pe față că eram prieten cu Claudius, iar în spate să pun la cale să-l trădez ; lucru care nici măcar nu mi-a trecut prin cap. În ce-o privea pe Priscilla, ea continua să-și frecventeze prietenii evrei, sau mai bine zis creștini, cum numai eu singur știam ; de multe ori se întorcea din vizitele acelea excitată, vorbea de o apropiată revoluție, de mari transformări, cei umili aveau să fie înălțați, iar cei dintîi aveau să fie cei de pe urmă, cei puternici spînzurați sau răstigniți pe cruci ; „să sperăm numai că toate lucrurile astea or să se întîmple după moartea mea", spuneam eu ; iar dînsa mă săruta cu căldură și-mi spunea : „Fii liniștit, în ce te privește, prietenii mei au și hotărît c-or să-ți cruțe viața, în fond tu ești de-ai noștri". Am întrebat-o odată dacă se făcuse și ea creștină ca prietenii ei, și mi-a răspuns că încă nu, că nu se simțea încă demnă. „Am înțeles", i-am spus eu, „aștepți să mor eu." A tresărit violent, și-a rostit repede niște formule de deochi păgîne, despletindu-și părul și scoțîndu-și pantoful drept ca să scuipe în el. Cred că viața îndestulată pe care-o ducea cu mine, așa cum i-a secătuit poezia (ea nu-și dădea seama, dar nu mai compusese nimic la fel de gingaș și de înălțător ca poemul acela mic închinat primăverii), la fel o făcuse să fie mult mai puțin pregătită, cu toate declarațiile ei

înfocate, să adopte drept conduită umilința, renunțarea, modestia.

Mă simțeam, așadar, perfect și bătrînețea constituia încă pentru mine o perspectivă îndepărtată. Pe vremea aceea însă rar se întîmpla să atingi șaizeci de ani ; majoritatea celor de-o vîrstă cu mine, prietenii vieții de petreceri din tinerețe, dispăruseră de mult. Și mai exista permanent și riscul, chiar dacă te mențineai departe de comploturile și de mașinațiile de la palat, să sfîrșești prin a fi omorît. Îmi aminteam mereu cum scăpasem, numai printr-o întîmplare, în ziua în care a fost omorît Caligula, de furia ucigătoare a unui german din garda lui care mă luase drept fratele meu (care-ntre timp perora în Senat despre republică și despre libertate). Trebuia să mă grăbesc, dacă voiam să-mi completez experiențele înainte de a mă reîntoarce în secolul meu. Mi se întîmpla însă tot mai des să mă îndoiesc c-aș mai putea spera în întoarcerea asta ; mă obișnuisem de-acum într-atît să trăiesc ca un roman, încît de multe ori îmi făcea impresia că asta era viața mea adevărată, și singura pe care mi-o hărăzise destinul ; și că amintirea unui viitor foarte îndepărtat era doar efectul unei experiențe încheiate de-acum, și de nerepetat. Sau, și mai rău, a unui vis ; o viziune foarte puternică, persistentă în memorie, dar vis totuși.

De cîte ori mă aflam într-o asemenea stare de spirit, mă simțeam cel mai abandonat dintre oameni. Melancolia, care devenise de-acum starea mea naturală, ținînd seamă de zădărnicia existenței aceleia ale mele, fără temeri, fără ambiții, fără sentimente adevărate, era înlocuită de o spaimă plină de îngrijorare : anume că în scopul de a mă păstra pentru un viitor care n-avea să vină, sau care n-avea să mai existe deloc, îmi cheltuiam sau îmi irosisem deja iremediabil unica mea viață, pe care o trăiesem fără să acționez și fără nici un scop, lăsînd să se scurgă irevocabil timpul într-o inerție sterilă.

Din fericire senzația asta nu dura mult ; și, odată revenită conștiința că, dimpotrivă, vis era viața mea actuală din primul secol, îmi reveneau și intențiile de a-mi multiplica experiențele și de a nu lîncezi într-o așteptare inertă. Și așa am hotărît, în primăvara anului 49, a șaizeci și una a vieții mele, să revin în Peninsula Iberică, unde nu mai fusesem de multă vreme, și să mă aventurez în Lusitania pînă la gurile Tagului și la țărmul oceanului, unde nu ajunsesem niciodată. După care puteam să afirm că nu mai exista nici o provincie a Imperiului pe care să n-o fi vizitat ; chiar dacă despre multe locuri n-am pomenit nimic în memoriile de față. Cărora, dacă aș fi vrut să introduc în ele toate prin cîte am trecut în toate țările văzute, nu le-ar fi fost de ajuns nici volumul de pagini pe care le consacră Casanova aventurilor sale. Și m-au reținut nu numai motive de spațiu, am exclus din povestire și o serie de experiențe ciudate și dure fiindcă mi s-a părut prea greu să redau senzațiile pe care le-am încercat cu ocazia lor : și care persistă vag și fantastic în amintire.

Vreau să pomenesc totuși de-o călătorie pe care am făcut-o în 42, în Arabia Felix, plecînd din Roma la puțin timp după întîlnirea pe care am avut-o în Trastevere cu apostolul Petru. M-am îmbarcat la Arsinoe, un port egiptean la Marea Roșie, aproape de locul unde se află astăzi Suezul. Și Arsinoe era într-adevăr Suezul acelor vremi, situat exact la vărsarea în Marea Roșie a canalului navigabil care pornea din portul Pelusium, din Deltă. Fără să mă mai mir acum și fără să mă mai apuce amețeala auzind așa ceva, cum se întîmpla la începutul aventurii mele. am aflat la Arsinoe că încă de pe vremea mărituluí rege Sesostris se începuse construirea unui canal care să lege Mediterana cu Marea Roșie, cu treizeci și șapte de secole înainte de Lesseps ; și canalul ăsta frumos și comod pe care-l vedeam eu acum, o arteră dreaptă și albastră prin galbenul deșertului și-nviorată de pînze albe, era

opera regelui Ptolemeus din secolul trei înaintea erei noastre.

De la Arsinoe, după o navigaţie lungă, am acostat la Leuke Kome, sau Satul Alb, o aşezare de case din piatră cu tencuiala albă de pe coasta Peninsulei Arabe, cam pe la mijlocul Mării Roşii ; de unde, cu o jumătate de secol înainte, Aelius Gallus pornise cu o armată de zece mii de oameni ca să exploreze Arabia, ajungînd pînă-n fundul peninsulei, aproape de ţărmurile Oceanului Indian. În locul acela pustiu am dat peste un centurion cu o jumătate de cohortă de oameni, aproape cu toţii romani din Egipt. Dirija convoaiele de caravane care veneau din Sud, încărcate cu substanţe aromate şi cu alte mărfuri scumpe, şi urcau către Nord, spre ţinutul nabateilor [2], după ce se debarasau de o parte din mărfuri, care erau trimise pe mare la Elana în capătul golfului Akaba sau la Arsinoe. Şi din cînd în cînd se ducea cu o jumătate de manipul în interiorul uscatului ca să ia prin surprindere bandele de briganzi, înainte ca acestea să iasă în drumul caravanelor şi să le atace.

„Indigenii ăştia ştiu să se lupte ?"

„Da de unde ! Aici poartă arme numai aceia care n-au chef să lucreze pămîntul sau să facă negoţ, dar n-au nici un fel de talent. Au însă arme frumoase şi noi, arcuri, săgeţi, şi lănci şi spade pe care le cumpără de la tot felul de traficanţi veniţi din Italia, bine că nu ştiu să se folosească de ele, şi cînd îi luăm cu asalt dăm iama prin ei fără nici o glorie. Noroc că mai sînt şi contrabandişti, care pică uneori aici cu aerul că fac afaceri curate şi dosesc cîte-o încărcătură de arme în cală. Astora le-aş da brînci în mare cu cîte o împunsătură de spadă în fund, cu toate recomandările patricienilor şi-ale senatorilor pe care mi le tot flutură ei pe sub nas. Nu, aici nu-i nici un pericol să mori de pe urma vreunei răni. Se moare însă din cauza unor boli urîcioase, de scorbut, de dizenterie şi de-o para-

fiziie care-ţi strîmbă gura ; din două sute cîţi eram cînd am sosit, au murit într-un an sau a trebuit să-i trimit înapoi grav bolnavi vreo patruzeci, şi cîţi dintre noi n-or fi să se mai cureţe pînă cînd ne-o veni schimbul ?"

Şedeam afară la umbra unor palmieri şi-a unor tamarini ; şi, la o mică distanţă de noi, cîţiva indigeni şi conducători de cămile se agitau în jurul a vreo sută de cămile care şedeau îngenuncheate.

„Vin de la Mariaba, din Sud, de la o depărtare de opt mii de stadii ; e o cetate unde zidurile, uşile şi tavanele caselor sînt încrustate cu fildeş, cu aur, cu argint şi cu pietre preţioase, aşa de bogaţi sînt locuitorii ei, datorită mirodeniilor pe care le exportă ; şi tot acolo sosesc şi bogăţiile din Etiopia, traversînd Marea Roşie în cel mai îngust punct al ei, cu nişte bărci făcute din piei. Schimburile acelea sînt atît de uşoare, încît oamenii duc o viaţă fericită, trîndavă şi rafinată. Oamenii ăştia or să plece în noaptea asta pe răcoare, profitînd de lumina lunii, escortaţi de vreo treizeci de oameni de-ai mei, spre Petra. Pînă acolo sînt încă patru mii de stadii sau aproape atît, şi-or să ajungă peste vreo douăzeci de zile. Ai fost vreodată la Petra, domnule ?"

Cum era să-i spun că fusesem cu nouăsprezece secole mai tîrziu ? I-am spus că nu, dar că intenţionam să merg mai tîrziu, de la Damasc.

„Trebuie să te duci, domnule, după Roma şi după Padova mea n-am văzut altă cetate mai frumoasă şi mai plăcută. E un fel de Antiohia, dar fără port şi fără cartierele acelea populare, uriaşe şi sărăcăcioase. Are temple splendide, bazilici, terme, teatre şi case impunătoare pentru magistraţi şi pentru cetăţenii mai de seamă ; oamenii de rînd trăiesc în corturi, sau în nişte încăperi săpate în stîncă şi care, după ce mor, devin propriile lor morminte ; nu fiindcă ar fi săraci, toţi sînt cu dare de mînă în ţara aceea datorită comerţului cu aur, cu smirnă şi cu tămîie,

dar așa sînt obișnuiți nabateii, le place să păstreze vechile obiceiuri. Închipuiește-ți că le place atît de mult bogăția încît îi pedepsesc cu o amendă pe cei care sărăcesc, și acordă un premiu celor care-și sporesc avutul. Și-n felul ăsta se comportă ca niște domni, și nu se ospătează dacă n-au cel puțin două cîntăreți. Regele invită de multe ori cetățeni sau străini la banchete, dar a stabilit o regulă : să nu se bea mai mult de unsprezece cupe cu vin la o masă ; e adevărat că sînt niște cupe de trei ori mai mari decît ale noastre ; și vine și el și le toarnă musafirilor lui. E atît de democrat, încît din cînd în cînd adună poporul și-i spune toate cîte le-a făcut pentru el, cum trăiește, cum își petrece timpul, și-i întreabă pe oameni dacă sînt mulțumiți de dînsul. Femeile în țara aceea sînt la dispoziția tuturor bărbaților din familie, și chiar și a musafirilor. Gîndește-te ce pleașcă. Cînd mă duc la Petra sînt foarte atent unde locuiește una dintre cele mai frumoase fete și după aceea mă prezint la cortul tatălui ei și cer ospitalitate. Și cînd fata se duce în cortul ei eu mă iau după ea și înfig înaintea intrării spada scoasă din teacă și ăsta e semn că nimenea nu trebuie să vină ca să ne deranjeze. E un obicei grozav, căci dacă n-am avea consolarea asta din cînd în cînd, cum am putea rezista în portul ăsta pierdut ? Trebuie însă să fii cu băgare de seamă, că-n tot timpul cît ești musafirul unei familii, n-ai voie să te culci cu femeile din altă familie ; lucrul ăsta, în virtutea legilor lor, e considerat adulter și e pedepsit cu moartea."

Izbucnirea unui conflict neașteptat între soldați, indigeni și conducătorii de cămile l-a silit pe centurion să mă părăsească ca să se ducă să pună lucrurile la punct ; și-am fost mulțumit să rămîn singur, pradă unei amețeli încărcate de melancolie, datorită amintirilor, vinului de palmier și unui vînt cald dinspre mare. Am revăzut în amintire Petra așa cum o văzusem cu cîteva luni înainte de plecarea mea în prîmul secol ; sosisem acolo după un drum

lung, printr-un deşert uscat, dincolo de nişte masive muntoase negre şi cenuşii, zdrenţuite şi învălmăşite, şi în sfîrşit călărind timp de două sau trei ore prin nişte chei adînci şi întunecate, un abis crestat între pereţii uriaşi ai munţilor. Şi, cînd s-a deschis înaintea mea valea aceea mică, înconjurată din toate părţile de stînci înalte, n-am mai văzut nici o urmă din splendida cetate nabatee şi romană, ci doar frînturi de coloane şi bucăţi de marmoră risipite printre bolovani şi mur ; şi doar de jur împrejur, pe pereţii de stîncă un altorelief colorat, arcuri, porţi, faţade monumentale, fără nici o clădire dincolo de ele, toate morminte, fără inscripţii, fără nici un nume gravat.

Nu, mă gîndeam eu, n-aveam să mă duc să revăd Petra în secolul splendorii ei maxime. Nu eram în stare să reeditez experienţa aceea lugubră, mereu aceeaşi ori de cîte ori vizitam cetăţi vii ale căror ruine părăsite le văzusem în secolul douăzeci, sau asistam la nişte evenimente despre care numai istoriile specializate, aproape şi ele moarte în fundul cine ştie cărei biblioteci, mai păstrau vreo amintire : conştiinţa inutilităţii tuturor realizărilor, din oricare epocă a umanităţii, a celor trecute şi-a celor actuale, care ne înflăcărează şi ne exaltă, şi care vor deveni şi ele nişte îndepărtate deşertăciuni pentru cei care vor trăi peste cinci sau peste zece secole. Cel puţin la Palmira, la Gerasa, la Baalbek, ducîndu-mă în secolul meu, găsisem alături de ruinele rămase şi-o forfotă de viaţă, fie ea cît de modestă, nişte tîrguri sărăcăcioase care le prelungeau totuşi în timp existenţa şi numele. La Petra nimic din toate astea. Văzusem o Petră moartă, moartă fără nici o posibilitate de reînviere, înconjurată de nişte munţi morţi, de un deşert mort ; doar o necropolă de morţi obscuri. Viaţa a dispărut din valea aceea mică şi tristă de şaisprezece secole, şi de şaisprezece secole încoace despre neamul lipsit de grijă al nabateilor, care timp de şapte sute de ani a fost bogat şi civilizat, şi mîndru de el şi de trecutul lui, se ştie

doar că a existat. Rarele lui rămăşite poartă amprentă grecească sau romană şi doar cîte-o monedă găsită ici-colo mai aminteşte de numele vreunuia din regii lui. Şi-n timp ce meditam aşa, alternînd cu o mişcare iute ca de pendul senzaţii din secolul întîi şi din secolul douăzeci, am început să mă gîndesc la un moment dat, că poate tocmai în ziua aceea de sfîrşit de octombrie a anului 745 al Romei, într-un cubiculum dintr-unul din palatele Petrei un bărbat cu înfăţişare gînditoare stătea şi scria, compunea o operă poetică, sau de istorie, sau de filozofie, care ar fi trebuit să-i transmită numele peste generaţii îndepărtate : nu era el oare celebrat drept cel mai ilustru scriitor al vremii lui ? Scria în limba lui aramaică [3], pe care o considera drept cea mai frumoasă de pe lume, şi din cînd în cînd se oprea din lucru, nefiind sigur de cuvîntul pe care-l folosise, şi căutînd altul care să fie mai pur, fără nici o influenţă arabă sau grecească, şi cu o rezonanţă mai plăcută.

Se înapoiază centurionul şi mă distrage de la cugetările astea dezolante, înfierbîntat cum e de osteneală după ce a potolit conflictul. Dă pe gît o cupă cu vin de palmier, şi-ncepe din nou să sporovăiască, foarte vorbăreţ, fericit că-i ţine tovărăşie un cetăţean roman neaoş, o plăcută excepţie de la obiceiul de a se întreţine doar cu romani bastarzi din Orient, cu călători care fac comerţ sau cu negustori lacomi. Are un accent cîntat, şi reduce consoanele duble la una singură ; e din Padova, o cetate deosebit de înfloritoare şi întrecută doar de Roma în ce priveşte bogăţia şi numărul cavalerilor. I-am spus că fusesem acolo, cu cîteva luni mai înainte şi acum nu mai scăpam de el, mă-ntreba mereu de cutare sau de cutare om din cetate, şi mă-ntreba de jocurile cu gladiatori sau de cele de la circ ; şi ca să nu-l necăjesc a trebuit să mă prefac că ştiu totul despre gladiatorii ale căror fapte le aminteam, despre conducătorii de bige cu care ţinusem, şi să-i descriu tot felul de întîmplări şi de victorii de-ale lor.

Întors la Roma în primele zile ale anului 43, am plecat imediat după aceea din nou în Britania, debarcînd acolo odată cu legiunile pe care Claudius le destinase respectivei expediții. Eram de-acum cam bătrîior, dar tot mai arătam bine în uniforma mea de tribun pe care o reîmbrăcasem după atîția ani. N-am avut nici un fel de inconvenient ca să asist la acea atît de nouă aventură, cucerirea unui teritoriu care, cu excepția scurtei ocupări efectuate de către Iulius Caesar, rămăsese independent și străin față de Imperiu. Am vorbit însă de ajuns pînă acum de acțiuni războinice ca să-l mai plictisesc pe cititor și cu relatarea respectivei campanii. Un singur episod mi-a rămas în amintire mai viu decît altele, și anume următorul.

Într-o seară, la cartierul general, cînd se aștepta a doua zi sosirea lui Claudius, care trebuia să vină de dincolo de Marea Mînecii ca să ia victorios în stăpînire insula, comandantul trupelor de ocupație, Aulus Plautius, a adunat ca să-i arate împăratului un anumit număr de prizonieri și de ostatici, cu toții personaje importante. Pe jumătate despuiați, cu niște fustițe din piei de animale, cu fețele și cu piepturile foarte albe, pictate cu dungi și cu rotocoale albastre, cu părul de culoarea mierii și cu ochii aproape albi, extraordinar de înalți și de zvelți, stăteau într-un colț într-o atitudine semeață și mai cu seamă indiferentă. Nu se clinteau, nu schimbau o vorbă, nu manifestau nici curiozitate, nici nerăbdare. Din cînd în cînd, unul dintre ei îi făcea cîte un semn unui sclav sau unui scutier, ce-o fi fost el, care scotea dintr-un vas de aramă o băutură, umplea cu ea un pocal făcut dintr-un corn de bou scobit, și i-l întindea. Țineau multă vreme cornul în mînă, sorbind din cînd în cînd cîte-o înghițitură. (Am gustat și eu mai tîrziu din băutura aceea, era un fel de bere tare cu care fusese amestecat niște whisky). A venit apoi un interpret care i-a interogat îndelung, punîndu-le tot felul de întrebări complicate ; nu-l întrerupeau niciodată, ci așteptau cu o

expresie impasibilă să termine ; după care unul sau altul dintre ei şoptea cîte-un cuvînt sau două, abia mişcînd buzele, şi asta era tot răspunsul. Lăsînd la o parte goliciunea aceea pictată a lor, puteau prea bine fi luaţi drept membrii unui club *most exclusive* [1] din St. James Street, la ora aperitivului la bar ; aceeaşi indiferenţă faţă de vecin, aceeaşi senină plictiseală, aceeaşi privire lipsită de viaţă.

Am hotărît deci, aşa cum am spus, să ajung pînă la capătul Lusitaniei. Priscilla, ca de obicei, era prinsă în luna aceea de aprilie cu tot felul de conferinţe şi de lecturi, şi nu mi-a propus nici măcar să mă însoţească. La Emerita m-am dus să-l vizitez pe Matius Rutetius, o cunoştinţă bună de-a mea, guvernatorul Lusitaniei. L-am găsit la el ca musafir pe Annaeus Seneca, prietenul meu de pe vremuri de la Baia ; exilat în Corsica din cauza unor intrigi femeieşti, îi fusese apoi suspendată pedeapsa ; şi, înainte de a se înapoia la Roma, venise să-şi viziteze rudele la Cordova şi să vadă cum îi mai mergeau afacerile, fiind proprietarul unor întinse terenuri din apropierea cetăţii aceleia. De multă vreme nu-l mai văzusem, şi am rămas înspăimîntat observînd ce ridat şi slab era, cu părul rărit şi cărunt, zbuhlit la tîmple şi-n jos pe frunte, cu un barbişon cărunt şi nenorocit, şi cu privirea stinsă — afară de cazul cînd se aprindea ca să discute şi să pledeze — cu gîtul numai zbîrcituri şi cu trupul slab şi încovoiat. Avea mai mult sau mai puţin vîrsta mea, dar am avut impresia că-l am dinainte pe bunicul. Seneca m-a salutat foarte afectuos şi mi-a spus : „Ştii că, dacă nu mi-ar fi spus Rutetius că eşti tu, nu te-aş fi recunoscut ? Pe Hercules, cît ai îmbătrînit şi cît te-ai urîţit ; parc-ai fi bunicu-meu."

S-a întîmplat apoi că, odată ajuns la Roma şi protejat de Agrippina, noua soţie a lui Claudius, care l-a făcut profesorul tînărului Nero, şi bucurîndu-se de favorurile curţii, fără să-şi mai facă gînduri şi probleme, s-a împlinit

imediat din nou la trup ; și, într-adevăr, revăzîndu-l peste doi sau trei ani, era cît p-aci să nu-l mai recunosc, dintr-un motiv invers, anume văzînd cît era de gras, de rotofei și de lucios, și mai chel, dar cu părul care-i mai rămăsese mult mai negru decît înainte. Fusese întotdeauna bolnăvicios, încă din copilărie, unul dintre oamenii aceia despre care se spune că de-abia își trag sufletul ; așa că a avut o scuză excelentă ca să-și poată petrece perioade lungi din viață în niște locuri comode, în Egipt, la Baia, la Pompei. Cînd a fost implicat într-un complot împotriva lui Caligula, și acesta din urmă era tocmai pe punctul de a-i da ordin să-și curme viața, Cesonia l-a făcut să-și schimbe hotărîrea : „Lasă-l să-și mai tragă zilele, ăla peste puțin moare el singur, cu plămînii putregăiți". Și așa ofticosul și bolîndul a murit la mulți ani după mine, depășind cu mult șaptezeci de ani.

Am găsit în el o companie plăcută, așa îngîmfat cum era, gata să clevetească ; nu-i plăcea Vergilius, iar pe Cicero îl numea un măgar încrezut ; era un observator de multe ori superficial, alteori însă genial, foarte în vervă, gata întotdeauna să izbucnească dacă cineva ar fi arătat că-i punea la îndoială cuvintele. Într-o seară, cînd cinam împreună la guvernator, povestindu-ne cum se folosea de anumite lucruri aflate din ultimele lecturi, dar pe care le dădea drept experiențe proprii, a spus că în Siria văzuse un lac unde țiglele se menținеau la suprafața apei ; și unde e imposibil ca obiectele pe care le-ai arunca în el să se ducă la fund, oricît ar depăși ele în greutate apa. Unul dintre comeseni a izbucnit în rîs, un cavaler roman atașat pe lîngă guvernator, și i-a spus că asemenea lucruri să se ducă și să i le spună *janitor*-ului [5] său. Pe dată, cuprins de furie, Seneca i-a răspuns că era gata să facă prinsoare că avea dreptate ; dacă accepta prinsoarea, aveau să plece imediat amîndoi în Siria, și dacă lucrurile nu erau așa cum afirma el, avea să plătească el toate cheltuielile. Alu-

necase jos de pe pat și gesticula în mijlocul încăperii ca și cum într-adevăr avea de gînd s-o pornească imediat la drum. Am intervenit eu, dîndu-i dreptate ; vorbea, desigur, despre Marea Moartă, nu fusesem acolo în anii vieții mele romane, cum dealtfel nu fusese nici Seneca, care se jura pe *verba magistri*[6] ; știam însă prea bine, scăldîndu-mă în ea într-o seară a anului 1930, cît de densă era apa acolo, și cum puteai să stai deasupra ei ca într-un fotoliu, în așa fel încît nu numai că e imposibil să te duci la fund, dar îți trebuie un mare efort ca să te întinzi pe burtă și să înoți. După cîteva zile mi-am luat rămas bun de la Seneca și de la guvernator, care mi-au făgăduit că aveau să vină și ei la Olissipo sau Felicitas Iulia care, nu mult după aceea, a devenit Lisabona de astăzi.

M-am îmbarcat la Cadix pe o navă iute. Și-am revăzut cu emoție, pătrunzînd din apele oceanului pe Tag, vasta întindere de ape ale fluviului sub colinele vălurite ale cetății, iar pe înălțimea care domina fluviul castrul roman, niște ziduri solide de fortăreață, asemănătoare întru totul cu acelea care se aflau pe aceeași culme în anul 1942.

La Cadix se urcase pe navă un tip tînăr și foarte ciudat, avînd o înfățișare de savant și de militar în același timp. N-am mai întîlnit în viața mea un asemenea pedant. Nu făcea altceva decît să le pună întrebări oamenilor și să redea după aceea în niște relatări nesfîrșite ce-i spuseseră ei ; călătorea însoțit de trei sau patru *notarii* și *lectores*, încărcați de cărți și de tăbliță, și-i ținea tot timpul în alertă, lucrînd cu o frenezie din cauza căreia nu mai găsea niciodată timp să privească în jur, să se întindă la soare, să admire peisajul, sau să se scalde în mare. Am dat peste el în prima dimineață petrecută la bord, în timp ce un sclav îi turna apă pe trup, altul îl masa și îl ungea, și al treilea îi citea din paginile unei cărți, iar el îl întrerupea din cînd în cînd ca să dicteze niște note unui al patrulea

sclav ; şi mi-a spus : „Nu pot suporta gîndul să pierd timpul în mod inutil".

Se născuse la Como, şi făcuse serviciul la cavalerie în Germania, sub Lucius Pomponius ; şi-n timpul milităriei scrisese vreo două-trei cărţi despre felul cum luptau germanii, despre tragerea cu arcul de pe cal, precum şi un elogiu lui Lucius Pomponius. Cînd mi-a spus cum îl chema, Caius Plinius Secundus, la început n-am prea făcut caz de el. În îndelungata de-acum viaţă romană a mea, întîlnisem un mare număr de Marcelli, de Pollioni, de Ciceroni care nu aveau nimic de-a face cu personajele istorice cu acelaşi nume. Cînd mi-a spus însă după aceea că s-a născut la Como, şi l-am văzut studiind cu atîta frenezie, şi atît de curios cînd era vorba să cerceteze, şi atît de încrezător mai cu seamă faţă de tot ceea ce îi spuneau alţii, m-am convins că tînărul ăsta era tocmai cel care avea să intre în istorie sub numele de Plinius cel Bătrîn şi că avea să fie autorul vastelor însemnări care constituie *Naturalis Historia,* amiralul flotei de la Misenum, temerarul om de ştiinţă care, din cauza zelului său de savant şi de cercetător al naturii, avea să moară sub cenuşa erupţiei Vezuviului, care a distrus Pompeiul.

Descoperirea asta a servit ca să mi-l facă, să nu zic mai simpatic, fiindcă era un pedant şi pedant avea să rămînă ; dar măcar interesant şi demn de a fi cultivat ; în aşa măsură încît, cu toată diferenţa mare de vîrstă dintre noi doi — să fi avut cel mult douăzeci şi şase sau douăzeci şi opt de ani, — am devenit repede prieteni ; rareori îl părăseam, căci mă amuza foarte tare cînd vedeam cum înghiţea toate gogoşile care i se debitau, şi cum le aduna într-un fel de jurnal, *Commentarii,* cum îi spunea el, împreună cu note şi observaţii de tot felul.

Bineînţeles că, întorcîndu-mă în Roma contemporană, m-am dus să recitesc pasajele din *Naturalis Historia* în care se vorbea despre Lusitania ; şi m-am distrat copios

cînd am văzut cu cîtă religiozitate notase el, de exemplu, povestea aceea cu iepele din valea Tagului care sînt fecundate de vînt ; se deschid năvalnice vîntului de apus, cînd bate cu mai multă putere, și la vremea cuvenită aduc pe lume niște căluți foarte iuți, care trăiesc numai trei ani. Povestea asta ne-a spus-o într-o seară la Lisabona un bătrîn lusitan ; adică bătrînul lusitan a spus-o în limba lui unuia dintre cetățenii romani ai căror musafiri eram, iar acesta ne-a tradus-o rîzînd în hohote, ca și cum ar fi spus : ce oameni necivilizați sînt ăștia, dacă pot să creadă în asemenea scorneli. Am văzut însă că tînărul Plinius asculta cu atenție și însemna repede ceva pe o tăbliță pe care-o ținea mereu cu sine, sau pe care i-o înmîna acel *notarius* al său. Bineînțeles că a și acreditat-o.

La vreo douăzeci de zile de la sosirea mea la Lisabona am fost invitat să cinez în villa de pe țărmul mării a unui notabil roman, la cîteva mile de gurile Tagului spre Septentrion, în locul unde astăzi se află coasta Estorilului. Am regăsit brazii negri, răscoliți de vînt, unduirile prelungi și plate ale oceanului, veșnic frămîntat. Era o societate aleasă. Se aflau acolo Seneca, care-și ținuse făgăduiala că va veni să mă întîlnească, Plinius, cîțiva cavaleri romani și doi sau trei lusitani culți și educați, care dobîndiseră cetățenia romană. După cină, ne-am așezat să savurăm sfîrșitul zilei aceleia de iunie, pe niște paturi comode, într-un portic deschis către mare. Priveam cu un sentiment confuz soarele care cobora spre orizontul mării ; și mă tulbura, dar nu dureros, ci doar cu o vagă exaltare, amintirea altor dăți cînd venisem pe țărmul acesta în secolul douăzeci ; și-mi răsuna în amintire ecoul așa-numitelor *fados*[7] încărcate de toată durerea pămîntului aceluia îndepărtat și a întinderii nesfîrșite a mării. Plinius, văzînd că nu-i dădeam atenție, se depărtase de mine și ședea de vorbă în celălalt capăt al porticului cu cîțiva musafiri, și glasul lui ajungea pînă la mine fără nici o

stridență, ci doar ca un bîzîit monoton de țînțar. Seneca însă, care rămăsese lîngă mine, văzînd totala mea absență, ale cărei motive de bună seamă nu putea să și le imagineze, după cîteva observații cu privire la seninul cerului și la marea, care dacă ar fi fost mai liniștită am fi văzut probabil raza verde, a rămas tăcut alături de mine. Soarele era acum pe punctul de a atinge linia orizontului, iar valurile mărunte care se rostogoleau de-a lungul țărmului stîncos erau brăzdate de purpură. Atunci Seneca, voind parcă să risipească vizibila mea melancolie, cu o voce șoptită, a amintit de teama religioasă pe care a încercat-o Decimus Brutus atunci cînd a ajuns pentru prima dată împreună cu legiunile lui victorioase la țărmurile acestea. Soarele apunea ca și acum ; oceanul se năpustea întunecat asupra țărmului ca și acum, și Decimus Brutus a auzit soarele sfîrîind ca un fier înroșit cufundat în mare. Și atunci le-a poruncit stegarilor să facă stînga împrejur, și s-a înapoiat în interiorul țării cu teama și cu senzația că a comis un sacrilegiu.

Vorbea în latina lui frumoasă, cu un accent care-mi suna la fel cu cel venet, și era specific pămîntului său andaluz ; iar mie mi-au răsunat în amintire niște versuri într-o limbă la fel de limpede și de cristalină, preamărindu-i pe vitejii descendenți liguri ; *„Quand'oltre alle Colonne, ed oltre ai liti — cui strider l'onde all'attuffar del sole — parve udir su la sera, agli infiniti — flutti commesso, ritrovasti il raggio — del sol caduto..."* [8] Și îndrăznește ca niciodată în alte ocazii, am simțit dorința să le dezvălui înțelepților mei prieteni o viziune a secolelor care aveau să urmeze, a ruinei abătute asupra lumii ăsteia minunate a lor, pe care o considerau nemuritoare și aproape perfectă, și-a pămînturilor magice care se aflau de cealaltă parte a oceanului. Am rezistat însă și de data aceasta tentației. Și-apoi, schimbîndu-mi dispoziția datorită cîtorva cupe cu

vin grecesc, aduse tuturor de către niște sclavi plini de grijă, și văzîndu-i venind înspre mine pe Plinius, pe gazdă și pe alții, și fiind în felul ăsta sigur că aveam să am un auditoriu atent, am început să mă laud, chipurile în glumă, cu calitatea mea de a citi în viitor ; am spus, făcînd risipă de fraze, că prevedeam o epocă îndepărtată în care oamenii aveau să comunice între ei cu ajutorul vocii și al privirii la distanță de multe mii de mile, și că aveau să străbată spațiile de la un capăt la altul al globului cu viteza sunetului.

Seneca mă asculta cu un zîmbet ironic și din cînd în cînd schimba cîte-o privire complice cu unul dintre lusitanii aceia învățați.

„Toate astea s-au și întîmplat deja", a rostit el cînd s-a asigurat că nu mai aveam nimic de spus. „Au și fost neamuri și popoare care, prin niște foarte fine meșteșuguri magice sau prin capacitatea lor de a domina forțele naturii, au făurit un fel de instrumente miraculoase cu ajutorul cărora se pare că s-au sustras legii atracției despre care pomenește Democrit, și vorbeau între ei la distanță de mile, și se duceau dintr-un loc într-altul pe niște miraculoase păsări metalice. Au încălcat însă legile eterne, au vrut să răstoarne condițiile fundamentale ale vieții, și-au fost distruși. Rutilius", a continuat apoi el întorcîndu-se către unul din învățații aceia, „cred că a venit momentul să-i dezvălui prietenului meu Valerius Monellus și acestui tînăr erudit adevărul istoric pe care ai izbutit tu să-l desprinzi din legendele vechi ale acestui popor, precum și din observațiile pe care le-ai făcut pe coasta Africii dincolo de Coloanele lui Herakles. Vorbește-le despre insula Poseidonia, care se ridica în fața noastră și care a dispărut datorită unor îngrozitoare cataclisme, datorită cutremurelor și unor focuri ucigătoare venite din cer."

„Insula Poseidonia", am întrebat eu, „nu e Atlantida despre care pomenește Platon în Timaios și în Critias ?"

„Da, mai mult sau mai puţin e una şi aceeaşi. Atlantida propriu-zisă era un continent mult mai mare. A fost inundată puţin cîte puţin de mare, dar cît timp a dăinuit deasupra apelor a rămas intactă timp de secole, şi-a avut timp de secole o cultură splendidă, şi-o civilizaţie rafinată, şi nişte legi perfecte, dar o ambiţie nemăsurată de a-i înlocui pe zeii din ceruri ; şi insula Poseidonia era chiar aici dinaintea ţărmului nostru ; ţărmul ei oriental se afla la circa două sute de mile de stîncile astea. E timpul însă ca Rutilius să vă povestească ceea ce ştie. Vorbeşte, Rutilius.“ Rutilius însă (între timp se lăsase întunericul şi şedeam fără opaiţe la lumina albă revărsată de luna nouă) se depărtase cu puţin înainte. Ne-a spus unul dintre comeseni că avea să se întoarcă repede, se dusese să caute cîţiva oameni care locuiau în apropiere, avînd drept sălaşuri care acoperite şi corturi primitive.

„Noi le spunem pe greceşte *athínganoi,* cei care nu pot fi atinşi. Ei îşi spun însă *rom, romi,* şi sînt mîndri că numele lor are aceeaşi rădăcină cu *romanus.* E un neam ciudat de oameni care nu stau niciodată locului. Merg dintr-o cetate într-alta, fură cai, ciocănesc arama şi prezic viitorul ; evită orice contact cu celelalte neamuri de pe pămînt, păstrează o limbă extrem de veche şi nişte ciudate îndeletniciri vrăjitoreşti.“

În momentul acela, cerul în faţa noastră a fost traversat de o strălucitoare stea căzătoare. Iar Plinius a spus că atunci cînd cad stelele, faptul ăsta nu se întîmplă niciodată fără motiv, ci e semn că undeva, într-o parte a pămîntului, se stîrnesc nişte vînturi îngrozitoare. „Şi există stele de felul ăsta terestre şi marine ; şi-mi amintesc că pe vremea cînd eram soldat în Germania am văzut pe lăncile soldaţilor care stau de strajă, noaptea, stele din astea căzătoare, iar altele navigînd pe mările din părţile acelea, pe catargele navelor ; şi scoteau un sunet anumit,

la fel cu păsările cînd îşi schimbă locul. Dacă vin singure, sînt periculoase şi fac să se scufunde navele ; dacă vin cîte două prevestesc o navigaţie fericită."

„Tinere", a exclamat Seneca, „cine ţi-a povestit ţie toate năzdrăvăniile astea ?"

(„Prea bine, m-am gîndit eu în sinea mea, uite că şi-a găsit şi credulul ăsta pe cineva care să-l aducă la realitate.")

„Nimic nu-i mai prostesc decît să crezi că stelele cad de la locul lor. Dac-ar fi aşa, de multă vreme s-ar fi isprăvit cu stelele. Or, dimpotrivă, iată că le regăsim pe toate la locul lor, şi mereu avînd aceeaşi mărime. Şi nu poate fi vorba nici de nişte bucăţi desprinse din corpurile cereşti. Sînt corpusculi care se formează sub regiunea stelelor, şi ard atunci cînd străbat atmosfera. Iar flăcările care se aprind în părţile cele mai înalte ale navelor nu sînt stele, ci sînt focuri care ies din nouri, de aceeaşi natură cu fulgerul, dar cu o forţă mult mai mică.

(„Bravo, Seneca", mi-am spus în sinea mea. „Văd că ştii în privinţa asta aproximativ cît un astronom modern.")

A apărut însă, întrerupînd aceste savante observaţii, Rutilius întovărăşit de trei indivizi cu o înfăţişare care-mi era bine cunoscută, un bătrîn şi o pereche de tineri ; ţigani, fără nici o îndoială, am regăsit la ei aceleaşi neschimbate caractere somatice ale locuitorilor din suburbia Trianei de la Sevilla, ale florăreselor din Bucureşti, ale nomadelor de pe drumurile din jurul Romei care asaltează automobilele oprite, cu violenţa şi cu impertinenţa unui roi de muşte.

„Vi i-am adus pe oamenii ăştia trei ca martori pentru ceea ce o să vă spun. Oamenii ăştia descind din puţinii supravieţuitori de pe insula Poseidonia, care a dispărut în ocean cu cîteva secole în urmă. Vorbesc încă limba aceea şi mai păstrează încă o amintire vagă şi confuză despre anumite îndeletniciri vrăjitoreşti în care excelau poseidonii. Pricep limba latină, şi-or să poată să confirme

ceea ce o să vă spun, fiindcă la ei tradiția este puternică și amintirea originii neamului lor cît se poate de vie." Rutilius era un excelent vorbitor. Îmi pare rău că nu l-am avut la îndemînă pe *notarius* al meu, care ar fi putut să stenografieze relatarea lui concisă, elegantă și plină de fapte extraordinare. Textul refăcut de mine n-o să fie decît o palidă parafrazare a ceea ce îmi amintesc din seara respectivă. Și-l mai avertizez pe cititor că, scriind acum, traduc, din latina care mi-a rămas în amintire, latina lui Rutilius, care era la fel cu cea a persoanelor cultivate din secolul acela. Acolo unde fraza o să vi se pară greoaie și modul de exprimare nepotrivit, este fiindcă n-am reușit să găsesc în limba noastră, puțin cam alambicată și cu prea multe înfloriturl, corespondentul perfect al cuvintelor originale.

„*Ubi nunc Atlanticum mare est, immenso spatio insula erat, quam Plato in Timaeo et in Critia ad Herculis columnas fuisse dicit; quae terrae concussione et ingenti cluvione aquarum superfuso mari absorpta fuit; illud autem mare navibus impervium factum ex multo limo qui ex ejus insulae reliquiis remanserit.* Acolo unde se află acum Marea Atlantică, pe o întindere uriașă, se afla o insulă, despre care Platon spune în Timaios și-n Critias că se afla dincolo de Coloanele lui Herakles; și care datorită cutremurelor și unor grozave inundații a fost acoperită și înghițită de mare; iar marea aceea a devenit astăzi impracticabilă pentru nave datorită nămolului acumulat, care reprezintă tot ceea ce a mai rămas din insula aceea", a început Rutilius.

„Neamurile care locuiau pe insulă erau foarte puternice și războinice, și-au purtat război odată pînă la țărmurile Greciei. Aveau darul prezicerilor și dobîndiseră o extraordinară putere asupra forțelor naturii. Scriau pe niște foi subțirele din metal, acoperite cu un smalț foarte alb și născociseră metoda reproducerii unui text, așezînd

deasupra foii o altă plăcuță din metal înmuiată într-un lichid misterios. Textul astfel imprimat pe plăcuță putea fi reprodus ori de cîte ori doreai pe alte foi ; pe care după aceea le legau împreună și alcătuiau cu ele o carte.

Deveniseră trufași datorită științelor lor oculte și mecanice, și considerau că-i depășiseră chiar și pe zei. Aveau niște trăsuri deosebit de iuți care-i transportau de la un capăt la altul al insulei, pe niște drumuri netede, alcătuite dintr-o substanță care aducea cu o oglindă, fără cai sau alte animale. Vedeau chipul unei persoane dintr-o altă cetate, peste munți și peste lacuri, numai cu ajutorul unei oglinzi magice. Și făceau să li se audă glasul de la un regat la altul.

Aveau mașinării care se deplasau suspendate în aer, datorită unui mecanism care mobiliza forțele din atmosferă și le comprima în niște tuburi. Izbutiseră să închidă forțele cutremurelor în niște sfere mici care izbucneau la lovire, făcînd numai ruină și dezastru de jur împrejurul lor.

Împerecheau diverse specii de animale și creșteau hibrizii într-un fel de sobe foarte calde, accelerînd astfel evoluția generațiilor ; după aceea au creat *ex nihilo*[9] niște animale și mai folositoare, pînă cînd au izbutit în cele din urmă să-l creeze pe cale artificială și pe om, cultivîndu-i germenii în niște încăperi în care făceau să pătrundă raze luminoase avînd o căldură diferită. Copiii aveau cu toții dreptul la învățămînt primar pe socoteala statului ; numai aceia care se remarcau însă printr-un talent deosebit erau admiși la studii superioare și erau destinați ca atunci cînd aveau să fie mari să conducă statul în virtutea unor legi inflexibile.

După aceea au izbucnit niște războaie crîncene între cele două regate, cel occidental și cel oriental, între care era împărțită insula Poseidonia. Fiecare din cele două state voia să-i impună celuilalt concepția lui de viață și

legile lui, și au ajuns la un puternic conflict. Luptau între ele cu care armate, nu ca ale noastre de astăzi trase de cai ci prevăzute cu coase, ci cu platoșe dintr-un metal foarte dur, în interiorul cărora stăteau ascunși oameni și se mișcau datorită forței unor anumite fluide care, la fel cu acelea care împingeau mașinăriile aeriene, proveneau din atmosferă ; și cu care aeriene foarte iuți, prevăzute cu mașinării care captau fulgerul și-l dirijau împotriva inamicului. Aveau forțe egale cele două regate, atinseseră doar același grad de progres, și războaiele se țineau lanț, și-n timpul ăsta decădeau moravurile și lîncezeau artele și agricultura. Pînă cînd, într-o bună zi, unuia dintre beligeranți i-a venit în gînd să lanseze asupra teritoriului statului dușman cîteva din sferele acelea despre care am vorbit, care închideau în interiorul lor forțele cutremurelor, dar cu mult mai mari și mai puternice decît cele pe care le construiseră pînă atunci. Numai că lovitura a fost mult prea puternică pentru a se limita numai la statul atacat ; respectivele sfere au distrus întreaga insulă, au zguduit-o cu cutremure puternice, și-au năruit semețele palate, templele, totul a ars, și s-au răspîndit de jur împrejur niște miasme otrăvitoare, marea s-a ridicat la o considerabilă înălțime și-a inundat încetul cu încetul întreaga insulă. Puțini au izbutit să se salveze, îmbarcîndu-se pe nave, dar majoritatea au naufragiat ; cîțiva supraviețuitori au acostat pe continentul acesta, cei mai ignoranți însă, cei mai umili dintre locuitori, cei care fuseseră excluși de la studiile superioare și cărora nu le era îngăduit să se folosească de navele aeriene sau de mașinăriile cele iuți, dar care știau totuși cum se conduce o barcă și cum se manevrează o pînză. Iată-i aici, de față, pe urmașii acelor epave, care au păstrat doar vagi amintiri despre artele magice ale îndepărtaților strămoși."

Și-a făcut un semn cu mîna înspre țiganii care asistaseră la istorisire cu un aer între șiret și ironic și, atunci

cînd Rutilius a tăcut, au început să şuşotească între ei folosind nişte cuvinte necunoscute. După care bătrînul, într-o latină acceptabilă, a spus că învăţatul domn care vorbise pînă atunci spusese adevărul, dar numai o parte din adevăr, că ei ştiau lucruri cu mult mai minunate, pe care şi le transmiteau din tată în fiu şi care trebuiau să rămînă doar cunoştinţele lor secrete şi interzise tuturor celorlalte neamuri de pe pămînt.

„Şi astfel", a încheiat Rutilius, „au fost pedepsiţi aşa cum se cuvenea de către zei poseidonii aceia trufaşi. Se răzvrătiseră împotriva legilor divine şi umane ; prin nişte mijloace interzise au desfiinţat spaţiul şi timpul, şi-au distrus categoriile stabilite de zei pentru ordinea şi echilibrul universului. Au plătit tributul cuvenit pentru răzvrătirea lor."

Nu trecuse nici o săptămînă şi subiectul despre care se discutase în seara respectivă pe ţărmul oceanului a devenit deosebit de actual. Într-o dimineaţă, şedeam de vorbă cu Matius Rutetius, guvernatorul Lusitaniei, care-l însoţise pe Seneca la Lisabona, în grădina unui cetăţean bogat al cărui musafir era, şi tot pe malul apei. Am observat înaintînd dinspre partea oceanului şi apropiindu-se cu ajutorul vîslelor trei nave foarte mari cu o formă nemaivăzută, şi cu prova foarte înaltă. Trecuseră prin faţa noastră, dar menţinîndu-se oarecum în partea opusă a estuarului, datorită cărui fapt n-am putut vedea de ce neam era echipajul. Acum navele traversau fluviul ca să vină şi să ancoreze în port.

„Or fi frizoni", a spus Rutetius, „sau de alt neam de la Septentrion. Dar n-am mai văzut nave cu o pravă atît de înaltă şi cu bordajul aşa de viu colorat, ca şi cum apa mării şi sărătura n-ar avea nici un efect."

„E curios", am spus eu, „că n-au nici o urmă nici de catarge nici de pînze."

În timp ce discutam așa a sosit cu sufletul la gură din cauza alergăturii unul din băieţaşii gazdei noastre : „M-a trimis tata, care e jos la dig, a spus să veniţi să vedeţi ce oameni ciudaţi se află pe puntea celor trei nave care au ancorat acum în port."

Ne-am ridicat şi, cu demnitatea cuvenită vîrstei mele şi înaltei funcţii a guvernatorului, am coborît drumul scurt care ducea în port.

Acum navele se apropiau de chei, şi-am văzut ivindu-se la bord ca să facă manevrele nişte omuleţi mititei, cu înfăţişare mai curînd fragilă, pe jumătate goi, cu pielea parcă arsă de foc, cu o culoare între cea a pielii şi cea a teracotei, şi cu un păr foarte lung, negru şi lucios ; comandau însă manevrele sau îi supravegheau din înaltul pupei cîţiva oameni cu pielea mai deschisă la culoare, cu veşminte lungi pînă-n pămînt şi cu o coroană strălucitoare din pene şi din metal. Unul din marinarii aceia, aruncînd odgonul oamenilor de pe uscat, strigase cîteva cuvinte într-o limbă neînţeleasă ; cei de pe uscat făcuseră şi ei obişnuitele manevre, legînd odgoanele de stîlpi. Odată însă asigurate navele şi bine fixate odgoanele de amarare, toţi au avut impresia că noii sosiţi nu erau curioşi deloc să cunoască uscatul la care acostaseră ; majoritatea dispăruseră în interiorul navei şi rămăseseră afară numai doi-trei, ca şi cum ar fi stat de pază, şi un mic grup nemişcat de inşi cu coroană şi cu un aer important la pupa celei mai mari dintre cele trei nave. După aceea şi aceştia s-au făcut nevăzuţi şi lumea care se îngrămădise pe chei a rămas decepţionată ; s-au mulţumit să contemple lungimea şi înfăţişarea solidă a navelor, culorile foarte vii ale bordajului, precum şi nişte chipuri ciudate, sculptate la pupa şi la prova. Cei mai îndrăzneţi le strigau din cînd în cînd cîte-o frază celor cîţiva oameni rămaşi pe punte, în latină, în lusitană, în greacă, într-una sau în alta din

limbile germanice, fără să obțină nici un răspuns însă, nici măcar printr-un gest sau printr-o privire.

S-au scurs așa două zile. Nimeni nu pricepea ce veniseră să facă oamenii aceia, nu păreau să aibă vreo marfă de descărcat, și nici să se grăbească să îmbarce ceva. În fiecare dimineață același mic grup al conducătorilor pe coverta lîngă pupa de pe nava-comandant, preocupați să examineze cetatea, fluviul și munții dimprejur, schimbau cîteva cuvinte între ei și după puțin dispăreau din nou în interiorul navei. În dimineața celei de-a treia zile a survenit un fapt neobișnuit. De pe fiecare din cele trei nave a fost întinsă cîte o punte și echipajele au început să coboare pe dig. Ne-a izbit de îndată statura lor mică, mult inferioară celei pe care o au sicilii sau mesapii noștri. Aveau niște capete rotunde, lătărețe, pometi proeminenți, nasul drept sau ușor coroiat. Părul lung și-l purtau împletit împrejurul cefii goale, de bună seamă prin tonsură. Erau pictați cu albastru și cu roșu și aveau tatuaje pe față. Erau îmbrăcați cu mai multă grijă decît în ziua cînd îi văzusem sosind. Majoritatea aveau o găteală modestă din pene în jurul capului, cercei din cochilii sau din sîmburi de fructe lustruiți, și osișoare care le traversau nările. Purtau încălțăminte din piele care le acoperea tot piciorul. Aveau pieptul gol ; și peste șolduri aveau petrecută o bandă mare și colorată care se înnoda pe pîntece și-n spate și cobora în două fîșii destul de decorative în față și-n spate pînă aproape de pămînt. Cîțiva, poate comandanții lor, purtau o mică pelerină prinsă pe un umăr cu o pafta din metal. Aveau aerul că se temeau să-se depărteze de nave. După aceea și-au făcut însă curaj, s-au aventurat în piața din fața digului, și s-au îndreptat spre străzile cu prăvălii și înțesate de oameni, unde s-au oprit curioși dinaintea mărfurilor expuse, arătîndu-și-le cu gesturi iuți. Au traversat piața cîteva căruțe trase de boi și lucrul ăsta a părut să-i uimească foarte tare. Încercau

din cînd în cînd să li se adreseze indigenilor, fără nici un succes însă. Unul a scos din buzunar niște monede nemaivăzute ; cînd s-a constatat însă că erau din aur au avut posibilitatea să facă și cumpărături. Au cumpărat țesături și alimente. Stăpînit de o vie curiozitate, am stat toată dimineața în preajma lor, încercînd să prind sensul limbii lor sau să le ghicesc neamul. Cei care am spus că erau golfii lor se aflau tot la pupa navei-comandant, și păreau să supravegheze de acolo, de sus, aventurile echipajelor. Chiar și de la distanță se vedea că pielea lor era ceva mai deschisă la culoare decît mi se contura în memorie amintirea anumitor lecturi, pînă cînd mi-a răsărit în minte un nume : Maya. Și imediat n-am mai avut nici-o îndoială. Oamenii aceștia misterioși aparțineau cu siguranță vechii populații americane maya, și veniseră din America, din Yucatan, ca să descopere Europa cu paisprezece secole înaintea lui Columb. Revelația aceasta mi-a provocat deodată ameteală ; m-am simțit la fel cu sărmanii și golașii locuitori ai insulei San Salvador cînd au văzut, cuprinși de uimire, cum pătrundea în rada insulei, cu cele o sută de pînze întinse, ca o navă întraripată, caravela lui Columb. Și, dînd uitării faptul că nu se putea întîmpla nimic în timpul vieții mele romane care să nu se fi întîmplat deja mai înainte, pe vremea cînd contemporanii aceștia noi ai mei au trăit fără să mă fi avut pe mine printre ei, am simțit vădit imboldul de a-l convinge pe guvernator că trebuia să-i expedieze cît mai repede pe oamenii ăștia, cu forța și cu amenințări, în țara lor, sau să-i ucidă pe toți, ca să nu poată face caz, întorși dincolo la ei, de descoperirea lor. După aceea însă mi-am amintit din nou de situația aceea deosebită a lucrurilor, și-am rîs de mine însumi și n-am mai fost decît curios să văd cum avea să se comporte guvernatorul față de acești descoperitori, dacă avea să-i aresteze sau să-i trimită la Roma, în chip de omagiu împăratului. Și sigur fiind deci că faptul respectiv n-avea să aibă

nici un ecou în istorie, eram curios doar să văd datorită căror împrejurări descoperirea Europei de către americani avea să rămînă fără nici un fel de consecinţă.

În orice caz, am vrut să mă asigur imediat de lucrul ăsta. M-am îndreptat spre unul dintre oamenii cu pelerinuţă şi, punîndu-i un deget în piept, am rostit cuvîntul „maya". Omul a rămas încremenit. Am repetat cuvîntul schimbînd puţin tonul ; şi omul a scos deodată un strigăt puternic, şi-a repetat de mai multe ori bătîndu-se în piept ca şi cum ar fi vrut să se arate, „maya, maya", făcînd să răsune *a*-urile lungi şi foarte lungi aşa cum le pronunţasem eu la a doua încercare ; după aceea a dat fuga gesticulînd spre un grup de oameni de-ai lui, cărora a început să le vorbească repede, repede, pînă cînd au venit cu toţii la mine şi m-am trezit în mijlocul unui cerc de oameni care mă asurzeau cu strigăte ascuţite, îmi atingeau toga, mi se prosternau dinainte ; şi cuvîntul repetat din ce în ce mai des era mereu acelaşi „maya", lovindu-se în piept cu arătătorul, ca o întărire că într-adevăr acela era numele neamului lor.

La curiozitatea lor s-a adăugat şi cea a indigenilor, zgomotoasă şi năvalnică, de îndată ce-au observat interesul susţinut pe care-l manifestau faţă de mine noii sosiţi. Dacă trăsesem vreo nădejde c-o să pot să mă îndepărtez de port, şi c-o să pot să-i povestesc guvernatorului cum şedeau lucrurile, aveam să mă conving imediat că lucrul ăsta era cu neputinţă. Cam împins, cam tîrît şi determinat în cele din urmă de nişte apucături cam impulsive, m-am trezit sub bordul navei-amiral, urcat sus cu puntea mobilă ; şi iată-mă pe covertă, îndrumat şi mînat spre grupul de căpetenii de la pupa, pe care le vedeam acum de aproape şi la care m-au frapat diademele foarte bogat împodobite, alcătuite dintr-o coroană de metal preţios bătută în pietre scumpe, plină cu pene mari şi colorate, dintre care unele le atîrnau pe spate pînă la mijloc ;

și niște pelerine albe aproape pînă la pămînt purtate pe torsul gol. Și o înfățișare nobilă și mîndră totodată ; care nu-și pierdea întru nimic solemnitatea, chiar dacă îmi ajungeau numai pînă la umăr, sau dacă vreunul dintre ei avea cîte un osișor lustruit, trecut prin nări, sau tatuaje pe frunte sau pe obraji. Cel care părea să fie căpetenia tuturor avea o bărbuță rară și neagră ; și era singurul dintre toți care nu avea dinții ascuțiți cu ajutorul pilei. Căpeteniile am impresia c-au crezut că eu eram personajul cel mai important din cetate, judecînd după gesturile cu care mă omagiau ; în timp ce eu, cu niște gesturi improvizate, arătînd cu mîna spre edificiul unde locuia guvernatorul, și făcîndu-mă mic și meschin ca să arăt ce persoană puțin importantă eram, încercam să-i fac să înțeleagă că eram un cetățean oarecare, iar conducătorul locuia acolo sus, în villa cea strălucitoare de pe malul fluviului. Dar a intervenit un nou incident care m-a scos din încurcătură. Un alt grup de marinari aducea sus cu puntea mobilă și către locul unde ne aflam noi un țigan, pe care l-am recunoscut imediat, era chiar bătrînul care asistase cu cîteva seri înainte la discuția noastră cu privire la insula Poseidonia. Marinarii l-au împins spre căpetenii pe bătrîn, care avea un aer sprinten și plin de bunăvoință ; țiganul a spus ceva care de bună seamă că a fost înțeles, după o oarecare ezitare ; și unul dintre ei a răspuns, iar bătrînul a făcut semn din cap că a înțeles ; și-a început dialogul între el și ceilalți. Era clar că erau două limbi deosebite, dar cu cuvinte și cu expresii asemănătoare. Conversația a durat mult, țiganul trebuie să le fi dat de înțeles căpeteniilor că nu eu eram persoana cea mai importantă din cetate, fiindcă nimeni nu s-a mai ocupat cîtuși de puțin de mine. Cînd țiganul și-a luat rămas bun de la căpetenii și-a coborît la uscat, eu m-am luat după dînsul și nimeni nu m-a oprit ; țiganul mi-a spus că se ducea la guvernator, purtător al unui mesaj din partea noilor sosiți.

„Prea bine", am răspuns eu; „spune-mi iute însă cine sînt oamenii ăştia, şi ce ţi-au spus; şi cum se face că le cunoşti limba?"

„N-o cunosc, stăpîne; dar fiindcă am avut ocazia să schimb cîteva cuvinte cu cei care au coborît la uscat, mi-am dat seama că există o oarecare asemănare între limba noastră cea veche şi a lor. Mi-au spus că vin de acolo de unde apune soarele, şi că au navigat săptămîni în şir şi mereu în linie dreaptă. Cred că şi oamenii ăştia sînt originari din insula Poseidonia şi, la fel cum strămoşii noştri au luat drumul răsăritului scăpînd de la catastrofă, alţii care s-au salvat, strămoşii lor, au luat drumul apusului, acostînd pe un continent care trebuie să se afle în partea opusă acestuia. Strămoşii noştri locuiau pe ţărmurile răsăritene ale insulei; şi se ştie la noi din tradiţie că în partea cealaltă, care priveşte spre soare-apune, locuiau nişte oameni mici de stat, ca ăştia. Asta este mai mult sau mai puţin ceea ce am înţeles."

Peste două zile, graţie acestui providenţial interpret — căruia i s-au alăturat alţi doi bătrîni din tribul lui —, căpeteniile maya s-au dus să-i facă o vizită guvernatorului, care mi-a trimis vorbă să fiu prezent la ceremonie. S-au înfăţişat într-un mod foarte solemn, înarmaţi cu buzdugane şi cu scuturi acoperite cu piei de animale sălbatice, cu nişte somptuoase mantii albe, colane multe şi monstruoase diademe din pene; aducînd în dar vase din ceramică pictată sau în formă de animale, coroane şi coliere din pietre preţioase, figurine din teracotă, clopoţei din aur, lucruri care dovedeau o rafinată artă decorativă. Relatarea lor, înţeleasă cu greu de către ţigani şi reprodusă cu greu de către aceştia în latineşte, căci cei doi bătrîni nu ştiau o boabă latineşte, a confirmat întocmai ipotezele mele. Au spus că navigaseră timp de patruzeci de zile din ţara lor, avînd în permanenţă Steaua Polară în stînga

(și i-au indicat cu mîna locul pe cer). Au spus că magii și astronomii lor preziseseră existența unui continent uriaș în partea de la soare-răsare, și că ei veniseră să-l caute. Aflaseră deja de la țigani că locul în care acostaseră era doar o provincie a unui imperiu puternic și rugau să fie conduși la cetatea de căpetenie ca să aducă omagii conducătorului ei suprem. Guvernatorul i-a concediat făcîndu-le niște promisiuni vagi, apoi mi-a spus că toată afacerea necesita o îndelungă chibzuință. M-a rugat să mă întorc la el a doua zi după-masă, aveam să discutăm împreună, și cu magistrații romani din partea locului, ce răspuns să le dăm exoticilor vizitatori.

Ne-am reunit așadar în ziua următoare, guvernatorul, musafirul lui, Seneca, Rutilius, un senator care era în trecere și care fusese consul în două rînduri, cîțiva magistrați, comandantul militar al regiunii. Discuția a devenit repede aprinsă. Eu tăceam, nu era cazul ca eu să fac propuneri, cu atît mai mult cu cît știam că, oricum ar fi evoluat lucrurile, tentativa aventuroșilor maya avea să rămînă fără nici o consecință. Seneca spunea că trebuia încurajată respectiva dorință de cunoaștere a unui neam de oameni sosiți de atît de departe. Avea impresia că erau exponenții unei civilizații destul de deosebite de a noastră, dar veche și prețioasă. Urcase dimineață la bordul uneia din navele acelea și văzuse niște instrumente a căror folosință nu o înțelesese, niște mese mari din piatră, sculptate cu basoreliefuri, despre care înțelesese doar, grație interpretului țigan, că serveau pentru calcularea timpului. Propunea să-i primească cu toată cinstea. Senatorul care se afla în trecere era de aceeași părere. A spus că după ce vor fi părăsit Roma era bine să-i urmeze în călătoria de întoarcere o flotă de-a noastră. Imperiul s-ar fi putut extinde și pe un al patrulea continent. Îl înflăcăra ideea de a conduce acvilele romane pe un pămînt aflat la o distanță de patruzeci de zile de plutire pe mare, care

avea niște locuitori atît de ciudați, și poate că și bogății inimaginabile.

Guvernatorul îi lăsa să vorbească și nu spunea nimic. Provenea dintr-o familie de plebei, cu nume obscur, avea însă un bun-simț elementar, vedea lucrurile sub aspectul lor cel mai simplu și mai natural. A ascultat multă vreme argumentele celorlalți. A zîmbit cu oarecare ironie numai atunci cînd comandantul trupelor a spus că văzuse la bord armele oamenilor acelora, niște arcuri primitive, spade din lemn intarsiat cu aşchii din piatră, buzdugane de cremene ; și că-și făcuse o părere proastă despre capacitățile lor militare, desigur că veneau dintr-o țară care era foarte ușor de cucerit. Guvernatorul s-a întors către mine, și m-a întrebat : „*Taces* ?"

I-am spus că mai întîi voiam să aflu părerea lui. A zîmbit și i-a mai lăsat încă o bucată de timp pe ceilalți să-și spună părerile. Seneca se înfierbîntase, compunea versuri în care vorbea de o nouă eră care avea să vină, în care oceanul avea să se deschidă în fața unor noi descoperitori de pămînturi, și-n care Thule nu mai avea să fie ultimul dintre pămînturile cunoscute : „*Nec sit terris ultima Thule*" [10]. Atunci a început să vorbească și guvernatorul. Și a luat-o pe de departe.

„Știm cu toții ce fel de om este divinul Claudius, împăratul nostru, un om pacifist atîta vreme cît este lăsat în pace, în stare de acte de crudă răzbunare dacă este provocat. Eu sînt de părere să-l lăsăm la cercetările lui istorice, la problemele lui gramaticale, la noile litere ale alfabetului pe care-l inventează. Dacă o să-i trimitem ambasadori de soiul ăstora, care vin din cine știe ce lume deosebită, nu știu ce-o să se întîmple. El, personal, e străin de inițiative noi sau de cuceriri. Și lucrul ăsta îl știe prea bine și Domitius Corbulo, care anul trecut i-a bătut pe caucii revoltați și i-a potolit pe frizonii care se răsculaseră cu cîțiva ani înainte. Mi-a spus asta el însuși

la Roma în toamna trecută. Era tocmai pe punctul să se angajeze în niște expediții și mai importante cînd împăratul i-a poruncit să treacă înapoi Rinul și să-i lase în pace pe barbari. Și Corbulo s-a supus ; după aceea și-a vărsat năduful față de mine spunîndu-mi „*o, beatos duces priscos*“ [11] care erau lăsați să facă ceea ce doreau ei. Închipuiți-vă acum că vreun libert o să-l convingă pe împărat să facă ceea ce sugera cu puțin înainte ilustrul meu amic, adică să trimită o flotă pe urmele oamenilor ăstora și să facă chiar o tentativă de cucerire ; că după aceea navele naufragiază, sau că expediția nu se mai întoarce ; și atunci o să-mi trimită ordinul să mă sinucid, și vouă la fel, chiar dacă mi-ați dat numai sfatul s-o fac, din cauza ideii năstrușnice de a-i trimite ambasada asta de oameni care poartă oase trecute prin nări și cercei ca femeile.“

A tăcut apoi, așteptînd ca vreunul dintre cei de față să-i replice ceva. Nimeni n-a spus însă nimic. Și atunci a reluat :

„Așa că eu m-am gîndit să-i expediez înapoi în țara lor de dincolo de ocean pe oamenii ăștia. Și pînă cînd or să plece, să pun niște gărzi militare în jurul lor care să-i împiedice să ia contact cu populația. Cei trei țigani care fac pe tălmacii vor fi folosiți numai ca să le transmită aceste ordine date de mine, după care o să găsim un mijloc să-i facem să amuțească pentru totdeauna, expediindu-i cel puțin în insula Thule — și asta mi-ai sugerat-o tu, Seneca — împreună cu familiile lor. Și le voi trimite vorbă celor patru preadistinși cu pene în cap, că împăratul prin intermediul meu le interzice cu desăvîrșire să se mai întoarcă vreodată pe aceste țărmuri, și dacă or s-o facă or să fie sugrumați sau crucificați pentru răspîndire de credințe interzise. *Dixi.*“

Și așa a fost. Peste patru zile navele au plecat, în toiul nopții, ca populația să n-aibă habar de plecarea lor. Nici mie nu mi-a fost anunțată și m-am mirat, în dimi-

neaţa următoare, văzînd că nu mai era nici urmă de ele. M-am dus să-l vizitez pe guvernator. M-a luat deoparte, zîmbind şi mi-a spus : „Şi-acum să vedem dacă încurcălume ăla de secretar al meu, care-mi face şi pe prezicătorul, ştie sau nu să prevadă cu adevărat viitorul. Dînsul m-a asigurat, după anumite semne pe care le consideră infailibile şi pe care le-a observat în atmosferă, că peste trei zile se va dezlănţui pe ocean o furtună înfricoşătoare. Hai să vedem." S-au scurs două zile. În cea de-a treia zi vremea s-a stricat, şi-au apărut pîlcuri de nori prevestitori de furtună dinspre apus, mînaţi de un vînt năprasnic. Marea clocotea şi şuiera printre stînci. Trei zile a ţinut vijelia. Peste o săptămînă nişte pescari au cules cîteva epave proaspete, frînturi de rame, bucăţi de lemn colorat, şi le-au adus la Lisabona, unde au fost recunoscute ca aparţinînd navelor plecate. De bună seamă că nici unul dintre aventuroşii atlantici nu scăpase teafăr din naufragiu. Cristofor Columb putea să aştepte liniştit secolul lui.

Încredinţez, în orice caz, istoricilor acest fapt neobişnuit, împreună cu indiscutabila mea mărturie. Numele căpeteniei expediţiei, după cîte am putut eu să înţeleg, era Cicuata sau Huitzicuata.

Capitolul al douăzeci și doilea

Aveam un prieten în ultimii ani, pe cavalerul Furius Scribonianus, fiul unui oarecare Furius Camillus Scribonianus, care, cu zece ani înaintea faptelor pe care le relatez acum, în calitate de comandant al legiunilor din Dalmația, a fost determinat de un exaltat să participe la un complot care să-l ucidă pe Claudius, venit de un an de zile în locul lui Caligula. Claudius, trebuie să mărturisesc, guverna cu blîndețe și cu echitate și, mai mult decît atît, inițiase niște lucrări grandioase de porturi și de apeducte, care le-au plăcut dintotdeauna supușilor lui, atît de iubitori de fast. Bineînțeles însă că și el, ca și predecesorii lui, considera necesar ca puterea să stea cu desăvîrșire în mîinile împăratului, adică într-ale sale, avînd sprijinul armatei, al burghezilor și al poporului, iar senatorii și cu patricienii trebuiau să se transforme într-un fel de birocrație imperială. Așa că grupul acela de cavaleri și de descendenți ai familiilor senatoriale, mereu în opoziție încă din ultimii ani ai puterii lui Augustus, și înflăcărați încă de amintirile străvechii și multrîvnitei libertăți a republicii, cu fiecare nou împărat spera să găsească modalitatea de a se descotorosi de el și de a reinstaura vechea putere a Senatului și a consulilor. Alături de cei tineri se aflau în general bărbați în vîrstă de-acum și bătrîni ; precum și supraviețuitorii grupului de prieteni cu care mă întîlneam în tinerețe la termopoliul de la porti-

cul lui Neptun, mai vrednici în vorbe decît în fapte ; şi aceia dintre ei care trecuseră la fapte plătiseră cu viaţa complotul împotriva lui Caligula.

Aşa, de pildă, Gallus Asinius, Statilius Corvinus, Annius Vinicianus, cîţiva descendenţi ai familiilor lui Pollio şi Messalla se înţeleseseră în anul 42 să se răzvrătească, făcînd să se răscoale împotriva împăratului legiunile lui Camillus Scribonianus, a şaptea şi a unsprezecea, în timp ce dînşii urmau să-l atace pe împărat cînd acesta avea să se ducă la teatru sau la templul lui Marte. „Claudius e atît de prostănac", spuneau conjuraţii, „încît va fi foarte uşor să-l lichidăm, plin de tot felul de temeri cum este." Şi, într-adevăr, a şi circulat zvonul, înregistrat după aceea de către istoricii tîrzii, că atunci cînd Claudius a primit o scrisoare peremptorie de la Camillus Scribonianus, plină cu insulte, şi prin care era ameninţat cu moartea şi mai rău dacă n-avea să abandoneze imediat conducerea, înspăimîntat, era gata să cedeze ; şi-a avut curajul să se împotrivească numai atunci cînd a aflat că, dînd Camillus Scribonianus ordinul de plecare legiunilor ca să vină şi să-şi impună voinţa la Roma, soldaţii nu izbutiseră să-şi ridice acvilele de la pămînt decît după multă trudă, şi imediat au prins să murmure cum că zeii n-ar fi dorit acţiunea aceea şi l-au lăsat singur pe comandant. Iar acesta, refugiindu-se abătut şi descurajat într-o insulă a Dalmaţiei, a fost ucis în braţele soţiei lui de către un soldat simplu, care venise din tabără după dînsul, anume Vologinius ; un ţăran necioplit, dar care-şi cunoştea bine meşteriile. S-a dus după aceea la Roma, s-a lăudat în faţa lui Claudius cu isprava lui, a fost numit imediat tribun militar şi-a devenit apoi comandant de armată. Prietenul meu Furius Scribonianus, deşi nutrea idei liberale ca şi tatăl lui, a socotit că e mai înţelept să se dedice studiilor de filozofie, de geografie, de astronomie, şi să stea departe de viaţă politică, gîndindu-se poate că-i datora

această atitudine a sa împăratului Claudius, care, cu o clemență nemaiîntîlnită la predecesorii lui, aflînd de moartea generalului rebel, îi lăsase familia să trăiască în pace.

A te ocupa de astronomie era în vremea aceea mai mult sau mai puțin același lucru cu a te ocupa de astrologie: nu se făcea mare diferență între cine cerceta mișcările astrelor și cine studia influențele pe care astrele și constelațiile dominante în momentul nașterii le exercitau asupra oamenilor. Am menționat deja soarta extraordinară de care se bucurau la Roma ghicitorii ; erau numiți „caldei", fiindcă mulți dintre ei veneau de prin părțile acelea, dar se numărau printre ei indivizi sosiți din toate țările ; și se complăceau să facă horoscoape și să prevadă soarta oamenilor chiar și niște persoane învățate și nobile, ca de pildă chiar prietenul meu Scribonianus. Și obișnuiau ghicitorii aceia, fie din motive de profit, fie de plăcerea artei, să scoată de două ori pe lună un fel de buletin citit cu nespus interes de către toată lumea, cu situația constelațiilor, cu semnele și cu prevestirile în care trebuiau să se încreadă sau de care trebuiau să se ferească oamenii născuți sub un semn sau altul al zodiacului. Faptul că generalii romani nu porneau la război fără să-i fi consultat în prealabil pe auguri e lucru cunoscut pentru toți ; și probabil că țineau seama de răspunsul augurilor, fiindcă cei vechi față de asemenea lucruri aveau aceeași atitudine cu italienii de astăzi, care în privința deochiului se împart în două tabere, cei care cred și cei care nu cred în el ; însă și unii, și ceilalți se comportă la fel. Pînă și școlarii din zilele noastre cunosc povestea consulului Publius Claudius, care, în timpul celui dintîi război împotriva cartaginezilor, atunci cînd augurul i-a spus în ajunul bătăliei să nu lupte fiindcă puii nu mîncau, „Ei bine", a zis el, „dacă nu le e foame, le-o fi poate sete" — și-a pus să fie azvîrliți în mare. Acum însă, în secolul întîi, pînă și omul lipsit de prejudecăți care povestea anecdota res-

pectivă nu uita să adauge că după aceea Claudius a fost înfrînt, şi la fel şi colegul său Iunius, care nu voise să ţină seama de auspiciile nefavorabile. Ca să împace, aşadar, atitudinea modernă şi sceptică pe care trebuiau s-o aibă faţă de sacrificii, considerate nişte simple formalităţi, cu teama aceea religioasă care încă mai dăinuia, că în fond exista un oarecare adevăr în ceremoniile acelea, generalii romani — v-am spus deja cum s-a comportat Vitellius în ziua aceea pe Eufrat — îşi ţineau la îndemînă auguri puşi dinainte la cale să le citească mereu prevestiri bune şi pe cer, şi-n măruntaiele victimelor; şi mi s-a relatat povestea lui Marcus Marcellus, consul pe timpul celui de-al doilea război punic, care, ori de cîte ori era pe punctul de a întreprinde vreo acţiune, ca să nu fie deranjat de nişte-semne pe care ar fi trebuit să le interpreteze într-un fel sau într-altul, ordona să fie purtat într-o lectică acoperită. Semnul care nu se vede, spunea el, nu există.

Am pomenit despre augurii puşi dinainte la cale. Iată un exemplu. Ceremonia căsătoriei era în genere precedată de un sacrificiu adus zeilor, cu ocazia căruia se jertfea o oaie, un porc, sau un bou. Odată animalul ucis, sosea *auspex*, care-l spinteca şi îi examina intestinele, trebuind să spună dacă semnele pe care le observa acolo erau favorabile sau nu căsătoriei; cu alte cuvinte, dacă zeii erau sau nu de acord cu dînsa. În lunga mea viaţă din secolul acela am asistat la multe căsătorii şi am auzit despre multe altele, ale rudelor, ale prietenilor sau ale cunoştinţelor, dar niciodată nu s-a întîmplat ca o căsătorie să fie anulată sau amînată fiindcă aşa-numitul *auspex* ar fi observat nişte semne nefaste în viscerele respectivului animal.

Cu alte cuvinte, romanii ajunseseră să creadă din ce în ce mai puţin în zeii Olimpului, în practicile religioase, în necesitatea de a dobîndi bunăvoinţa zeilor prin sacrificii, sau de a le interpreta cu ajutorul lor voinţa sau dispo-

ziția ; dar, așa cum se întîmplă și-n vremurile noastre, după veneraţia religioasă a urmat credința naivă în arta ghicitorilor, a magilor și a vrăjitorilor. Astfel femeile patriciene, care lăsau în seama unui sclav sarcina de a cîștiga pentru întreaga familie bunăvoința zeilor casnici, vărsînd peste micul altar al penaților care se afla în atrium puțin vin curat, sau arzînd puțină tămîie, sau, după anotimp, împodobindu-l cu violete, cu spice, cu mirt sau cu fructe toamna, nu ieșeau la plimbare dimineața pînă cînd nu se informau dacă și constelațiile erau favorabile programelor lor mondene sau întreprinderilor lor. Și existau magistraţi care-o priveau cu dispreț pe femeia de rînd care atîrna un fir de lînă la altarul zeului Lar, protector al cartierului, de la colțul străzii, dar se abțineau să delibereze dacă li se întîmpla ca, atunci cînd se sculau dimineața, să-și fi încălțat piciorul stîng înaintea celui drept, sau dacă în seara din ajun planeta care le călăuzea viața fusese acoperită de nouri.

Cititorii or să vrea să știe, probabil, cu această ocazie, dacă și contemporanii aceia ai mei de atunci credeau în farmece. Da și nu. Credeau, mai cu seamă țăranii, că se putea compromite recolta sau că se puteau îmbolnăvi circzile cu ajutorul unor formule ciudate și secrete, sau chiar numai privind ogoarele și turmele într-un anumit fel ; credeau că laudele excesive, exaltarea hiperbolică a frumuseții sau a soartei cuiva ar fi exercitat o influență nefastă. Dar acest *fascinum,* cum îi spuneau și ei, nu-l atribuiau unui individ anume, ale cărui laude sau priviri ar fi fost întotdeauna aducătoare de pagubă sau de nenorocire ; ci formulelor, unui anumit mod de a fixa lucrurile sau oamenii, unui anumit ton invidios cu care se aduceau laudele și care putea aparține orișicui. Nu era obiceiul la ei să creadă că o persoană anume, numai prin singura ei prezență, ar fi putut să aducă nenorocirea sau distrugerea celui asupra căruia s-ar fi fixat. Datorită anumitor

experienţe făcute în Grecia, îmi amintesc că într-un farmec individual, într-un adevărat şi propriu-zis deochi credeau însă grecii. Şi lucrul ăsta mi-a fost confirmat în ziua în care mi-au căzut în mînă nişte opere ale unor autori greci care se bucuraseră de mare faimă pe vremuri, dar pe care acum le citea foarte puţină lume. Mă aflam la Brundisium, în port, pe punctul de a mă îmbarca pentru Atena ; şi aşteptînd să fiu chemat pentru plecare, am început să mă uit cu curiozitate prin cărţile vechi şi noi ale unui librar care-şi instalase taraba pe dig pentru comoditatea călătorilor. Şi aşa, scotocind prin grămadă şi parcurgînd sulurile care arătau a fi cele mai vechi, am citit într-o Alexandropedia a lui Onesicritos, amiralul flotei lui Alexandru din Marea Roşie, că existau într-o anumită parte a Africii familii pe care noi le-am numi de „aducători de deochi", ai căror membri era suficient să admire nişte copaci frumoşi ca aceştia să se usuce, nişte holde roditoare ca acestea să pălească, nişte copii înfloritori ca aceştia să moară. Am cumpărat respectivul volum, şi altele, de o vechime promiţătoare ; printre care *Întîmplări incredibile* de Isigonos din Niceea, din care am aflat că în Iliria existau nişte oameni care ucideau numai cu privirea, *iratis praecipue oculis*, mai ales atunci cînd ochii le erau aprinşi de mînie. Isigonos mai scria că persoanele înzestrate cu această teribilă putere puteau fi lesne recunoscute fiindcă aveau cîte două pupile la fiecare ochi.

Cititorul atent va descoperi o contradicţie între ceea ce afirm acum şi ceea ce am scris într-un capitol de început, anume că preanobila mea mamă îl acuza pe Augustus că avea putere de deochi. Fapt cert este că în farmece aşa cum le înţelegem noi, credeau doar persoanele cele mai culte şi mai inteligente, şi numai treptat, de-a lungul secolelor, respectiva credinţă s-a răspîndit şi în popor. Noţiunea de „deochi" exercitat de nişte persoane

foarte precis definite nu e lipsită de fundamentare științifică ; chiar și fără să-l mai citez pe ziaristul Bergeret care afirma că, cu cît crede mai mult în farmece un popor, cu atît este el mai civilizat. E știut că-n ultimii ani ai puterii sale, Mussolini a avut și el faima asta ; e cunoscut însă faptul că respectiva faimă a luat naștere și s-a răspîndit atunci cînd s-a văzut că norocul îi întorsese spatele. Italienii au o experiență de mai bine de douăzeci de secole de tirani norocoși sau ghinioniști, de oameni puternici decăzuți peste noapte în cea mai jalnică stare, și cînd consideră că se desprinde din privirile, din gesturile sau din prezența unor persoane ghinioniste sau ratate o influență nefastă, nu fac altceva decît să anticipeze ceea ce peste cîteva secole va constitui un adevăr științific.

În afară de pasiunea lui pentru astronomie și pentru astrologie, Furius Scribonianus era o persoană cum nu se poate mai plăcută ; știa lucruri multe și călătorise în Orient frecventînd matematicieni, magi și înțelepți : avea o mentalitate lipsită de prejudecăți ; deschis pentru orice perspectivă. Stăteam de vorbă cu multă plăcere cu el și, relatîndu-i cum îmi imaginam eu sau cum citisem în vreo lucrare dispărută o teorie foarte nouă a universului, îmi plăcea să remarc cu ce raționamente moderne o judeca el drept plauzibilă sau o condamna.

În casa lui Scribonianus întîlneam literați, savanți, filozofi, oameni cu vederi largi. Îl întîlneam pe Plinius, deosebit de zelos ca întotdeauna în a lua note privitoare la lucrurile și la problemele pe care le discutam, fără să înțeleagă mare lucru din ele. Se întîmpla să se afle pe acolo, cu oarecare precauție, și Seneca, cu idei liberale și împotriva lui Claudius, dar care totuși, după prima experiență, nu dorea să mai piardă favorurile curții pentru a doua oară, așa că-l lăuda și-l lingușea fără rușine pe împărat, pe care în taină îl bîrfea ; și era tot așa de exagerat în laude pe cît era și-n acuzații. Într-o seară ne aflam mai

mulți adunați la Scribonianus, care oferise o cină copioasă, la o oră tîrzie așa cum era moda de la Tiberius încoace, și care începea după apusul soarelui. Conversația era plăcută și variată. S-a discutat printre altele despre influența pe care o are luna asupra lucrurilor, pornită de la faptul că gazda pusese să fie luate înapoi de la masă stridiile care ni se serviseră la început, fiindcă erau slabe și crude ca aspect.

„Nu-i de mirare, *luna senescit*, și trage sucurile din stridii ; trebuie să fie mîncate *crescente luna*, care-n momentul acela le hrănește și le face suculente."

Apoi a început să se vorbească de filologie, fiindcă Petronius Arbiter pomenise de un general bătrîn care-l amenda pe un soldat, oricît ar fi fost el de viteaz, dacă ar fi luptat afară din rînduri, *ei multam faciebat* [1] ; și am aflat, cu emoția pe care o încercam întotdeauna ori de cîte ori găseam în uz și-n vorbirea comună cuvintele din vremea mea, cu aceeași rezonanță, cu aceeași semnificație, că *multa* e un cuvînt străvechi de-al sabinilor, și că de la ei a trecut la samniți.

În momentul acela a intrat un sclav, care i-a spus ceva la ureche lui Scribonianus. Scribonianus a făcut niște gesturi vehemente de împotrivire, clătinînd negativ din cap și făcînd semn că nu cu arătătorul. Sclavul a ieșit, și imediat după aceea a intrat în triclinium un tînăr foarte agitat, care a început să-i facă semn stăpînului casei că avea să-i spună ceva în taină.

„Ai ceva să-mi spui ?" a rostit Scribonianus de sus de pe pat ; „ei, mai întîi cere să ți se umple o cupă cu vin din ăsta opimian și după aceea spune-mi despre ce este vorba."

„Dar e ceva strict secret", a spus tînărul, pe care unii dintre noi îl cunoșteau : fiul unui senator care era mare grangur la curte, Quintus Veranius.

„Ce mai poate fi strict secret în ziua de astăzi la Roma, cînd nu mai există ştire, sau bîrfă, sau calomnie care să nu se răspîndească de la un palat la altul, de la o villă la alta, sau de la un capăt la altul al peninsulei ? Spune-mi repede despre ce e vorba. Am căzut cumva în dizgraţia stăpînului ?"

Tînărul ezita ; văzînd însă că nu era chip s-o determine pe gazdă să-şi schimbe atitudinea, s-a hotărît să vorbească.

„Am aflat dintr-o sursă cum nu se poate mai sigură că mîine divinul Claudius îţi va trimite un ordin de exil. Eşti acuzat că ai făcut horoscoape augustei sale vieţi, şi că ai confruntat rezultatele tale cu acelea ale altor astrologi. Se pare că n-a prea fost deloc încîntat Claudius de previziunile făcute cu privire la el."

„Stultissimus est Claudius" [2], a spus Scribonianus, ca şi cum cel ameninţat cu exilul n-ar fi fost dînsul. „Nu i-am spus altceva decît că am citit în stele (bineînţeles însă că n-am citit în stele, dar asta e părerea noastră a tuturor) că a făcut o afacere proastă lăsînd să fie ucisă frumoasa şi spirituala Messalina (şi că a lăsat să se răspîndească pe seama ei nişte calomnii îngrozitoare care o să-i întineze memoria timp de secole în viitor), ca să şi-o vîre în patul conjugal pe fezandata asta de Agrippina, care pînă la urmă o să-l şi otrăvească."

La auzul acestor cuvinte tînărul Veranius a sfecliţ-o, şi s-a uitat speriat în jur ca şi cum singur faptul că ascultase asemenea precizări însemna că a şi comis un delict de lezmajestate.

„Îşi. închipuie poate că, exilîndu-mă", a continuat Scribonianus, „o să scape de comploturile de palat sau de nemulţumirea cavalerilor ? Dar să nu ne mai ocupăm acum de fleacurile astea. Noaptea abia a început, aşa că avem tot timpul să vorbim de lucruri alese şi înalte, o să ne gîndim mîine la soarta noastră."

Şi senin, ca şi cum vestea nici nu l-ar fi privit măcar, Scribonianus a schimbat vorba şi, întorcîndu-se către mine, a spus :

„Fii atent şi tu, care treci drept vrăjitor şi ghicitor în ale viitorului. Şi-n legătură cu asta m-a interesat foarte mult tot ce mi-a spus Seneca din ziua aceea de la Lisabona cînd, lăudîndu-te cu darul tău de prezicător, i-ai făcut preziceri despre un viitor foarte îndepărtat în care oamenii vor trăi întrebuinţînd procedee ciudate, magice, folosindu-se de nişte maşini minunate, în pofida legilor naturale. Dacă tu prevezi cu adevărat lucrurile astea în viitor, de ce nu ni le povesteşti şi nouă, tuturor cîţi sîntem de faţă, cu toate amănuntele, şi nu prin aluziile vagi pe care i le-ai făcut lui Seneca ?"

Cererea lui mă nimereşte în plin. Ştiu de-acum că momentul morţii mele nu poate fi prea departe. Şi fie că o să mă reîntorc într-adevăr la cealaltă viaţă, fie că, aşa cum mi se întîmplă să mă gîndesc de cîţiva ani încoace, moartea mea nu va fi urmată de nici o înviere, vreau într-adevăr să gust înainte de a muri plăcerea de-a flutura pe dinaintea ochilor oamenilor ăstora pe care-i stimez, a acestor învăţaţi care mi se par mult mai aproape de înţelepciune decît cei pe care i-am cunoscut acolo sus, fără superstiţii, cu spiritul deschis la orice fel de destăinuire, cum va fi viaţa în secolul douăzeci.

„Prea bine", am zis eu. „O să vă spun ce văd în viitor. Dar dacă o să vă spun nişte lucruri triste şi înspăimîntătoare nu e vina mea ; la fel cu Pitia în peştera ei, *deus mi verba facit.*"

Am observat că Plinius îl chemase lîngă dînsul pe sclavul lui stenograf, poruncindu-i să noteze tot ceea ce aveam eu să spun. Faptul ăsta mi-a produs o enervare pe care nu mai reuşesc să mi-o explic acum, de la distanţă. Din zilele petrecute la Lisabona, dorinţa aceea a lui de a lua note cu privire la orice fără să facă nici o deosebire

între adevăr și minciună, între fapte atestate și fantezie, m-a agasat întotdeauna ; în seara asta însă, emoționat de hotărîrea de a da în sfîrșit în vileag ceea ce constituise apăsătoarea mea taină timp de aproape cincizeci de ani, și de o neliniște inexplicabilă care se poate să fi fost presimțirea că ajunsesem într-adevăr la ultimele zile ale vieții mele din secolul acela, am simțit că dacă n-aveam să-i spun lui Plinius, ceea ce credeam despre el, aveam să explodez.

„Plinius", i-am spus eu, „trimite-ți-l la plimbare pe *notarius* și mulțumește-te cu memoria ta. Ba încă te sfătuiesc, dacă vrei să-ți trăiești fericit anii cîți ți-au fost hărăziți, să uiți și ceea ce am să-ți spun. De astăzi într-al șaselea lustru muntele Vezuviu de lîngă Napoli va erupe provocînd dezastru în jurul lui, și o înspăimîntătoare ploaie de foc, de cenușă și de pietre se va abate asupra unei întinse suprafețe de pămînt ; tu o să alergi să asiști la cataclism, împins de curiozitatea ta nestăvilită, și-ai să mori sufocat de cenușă. Faptul ăsta va servi însă spre gloria ta, căci datorită acestei morți ale tale vei fi cinstit în secolele care or să vină, mult mai mult decît pentru lucrările tale pedante și pentru compilările tale din nenumărați autori. *Dixi.*"

Plinius nu s-a supărat. Și așa cum se întîmplă, el care înghițea toate balivernele care i se povesteau, în profeția asta a mea a arătat că nu crede deloc ; se gîndea de bună seamă că am vrut să rîd de el și nimic altceva. A zîmbit și a spus : „Dacă o să trebuiască să mor din cauza focului care o să iasă din Vezuviu, n-am să mai mor niciodată. E muntele cel mai blajin din lume, cu viile lui care-i ajung aproape pînă-n vîrf și care produc vinul acela grozav care se bea la Pompei și la Napoli."

„Ești un ignorant, cu toate lecturile tale. Nu-ți alegi bine autorii. Dacă l-ai fi citit pe Strabo, cel mai mare geograf al lumii, cu care am avut cinstea să stau mult de

vorbă în tinereţe, ai ştiut că Vezuviul — el s-a urcat în vîrful lui, şi eu de asemena, lucru pe care tu nu l-ai făcut cu siguranţă ca să nu-ţi pierzi timpul —, Vezuviul este un munte care a erupt foc pe vremuri, şi a avut *kratéras pyrós,* cum scrie el, cratere de foc ; şi mai are cu siguranţă foc şi acum în măruntaiele lui. Şi numai datorită faptului că tot pămîntul din jurul lui a fost acoperit timp de secole cu cenuşa focului aceluia este vinul atît de minunat, la fel cum e de grozav şi vinul din cîmpia Cataniei, datorită focului Etnei, care împrăştie de jur împrejur cenuşă fierbinte cu ocazia fiecărei erupţii."

„Valerius Monellus, toţi tac şi stau cu urechile ciulite, dar nu ca să asculte o altercaţie între tine şi Plinius. Revino la subiect."

„Iartă-mă, Scribonianus. Am crezut că Plinius o să fie mulţumit să ştie că peste nouăsprezece secole o stradă din Roma, una din cele mai urîte, e adevărat, o să poarte numele lui. Fiindcă peste nouăsprezece secole Roma va fi şi mai populată decît astăzi, tot *caput mundi,* dar nu datorită faptului că dominaţia ei o să se extindă pînă la hotarele lumii. Alte imperii or să se nască, mult mai puternice, întinse pe continente întregi ; Roma va fi însă reşedinţa unui prelat suprem care va avea autoritate asupra întregii lumi, fără ajutorul armatei sau al magistraţilor, care va vorbi tot limba asta a noastră, el singur, şi toţi or să-l înţeleagă însă, fiindcă limba lui o să fie tradusă sau o să răsune printr-o regăsire tainică în nenumărate alte limbi ale lumii ; ultimul descendent dintr-o serie de prelaţi asemenea lui, dintre care primul face naveta în zilele astea între Orient şi Roma, un tip de marinar şi de pescar totodată, un evreu solid, îmbrăcat cu veşminte sărăcăcioase şi avînd o înfăţişare viguroasă ; şi ţine nişte discursuri mult mai revoluţionare decît s-au ţinut vreodată, şi predică o doctrină şi o credinţă care vor schimba faţa lumii şi care, aşa cum v-am spus, va deveni comună

pentru întreaga umanitate, chiar dacă aceasta va fi împărțită în națiuni potrivnice. Lumea întreagă va adora un singur zeu ; care încarnîndu-se pentru izbăvirea oamenilor a fost răstignit pe cruce acum vreo douăzeci de ani de către bătrînelul acela pe care-l puteți vedea din cînd în cînd stînd la soare la porticul Octaviei, și care a fost procuratorul Iudeei, Pontius Pilat."

„Îl cunosc", a spus unul din cei de față. „E pe jumătate nebun, vorbește singur mereu, îi este frică de întuneric și se uită întotdeauna în jur ca și cum s-ar teme de-o cursă."

„Da, e nebun. Am vorbit cu el, nu mai ține minte lucrurile petrecute în Iudeea, dar păstrează un fel de spaimă religioasă de ceea ce nu-și mai amintește că a săvîrșit. Uitați însă pe scurt povestea următoarelor nouăsprezece secole. Acest preaputernic imperiu al nostru se va prăbuși, peste patru sute și mai bine de ani, sub atacurile hoardelor de germani, de goți, de sarmați, de huni. Vor urma secole de întuneric și de barbarie. Se vor ridica alte națiuni, state independente în Galia, în Peninsula Iberică, în Germania, în Britania, pretutindeni. Aici în Italia se va vorbi o latină destul de deosebită de-a noastră, și foarte asemănătoare cu cea pe care o vorbesc plebea și sclavii ; celelalte națiuni vor vorbi niște jargoane latinești mult alterate, amestecate cu limba barbarilor ; latina noastră va fi cultivată doar de cîțiva savanți și va fi limba acelor prelați supremi despre care am pomenit, și care-și vor avea la Roma reședința lor permanentă. Imperiul roman își va continua o viață a lui artificială la Bizanț, timp de alți o mie de ani, și va decădea lipsit de glorie în cele din urmă, doborît de niște neamuri venite din fundul Asiei. În perioada aceea vor renaște mai întîi în Italia, apoi în restul Europei, dragostea pentru studii, filozofia, știința, arta, cultul lucrurilor vechi ; se vor studia puținele opere rămase de la greci și de la latini, legile jurisconsulților,

vor fi venerate rămăşiţele acestor minunate monumente. Navele vor trece dincolo de Coloane şi vor descoperi un alt continent uriaş, după o călătorie de săptămîni întregi spre occident, pămîntul acela despre care tu, Seneca, ai auzit cu cîţiva ani în urmă la Lisabona..."

Îmi ţineam privirea aţintită asupra lui Seneca, în timp ce vorbeam aşa, şi-am observat un gest peremptoriu la el, şi cum i se aşternuse pe faţă o groază atît de evidentă, încît mi-am dat seama că nu puteam continua aşa; devenise prudent, mai mult decît prudent chiar, temător cu soarta lui, filozoful, şi tremura numai la gîndul, era clar lucrul ăsta, că s-ar fi putut să-i reproşeze Claudius faptul că păstrase sub tăcere un lucru atît de important, călătoria argonauţilor veniţi de la occident. M-am corectat imediat, şi nimeni n-a băgat de seamă lapsusul meu.

„...ştii prea bine, cînd ţi-am vorbit despre asta ca un vizionar în seara aceea la Lisabona, iar tu ai improvizat versurile profetice pe care le-ai pus mai apoi în Medeea ta *«Venient annis secula seris»*, va veni o vreme îndepărtată cînd un nou pămînt se va deschide în faţa unui nou Tifis [2], descoperitor de lumi; şi acest nou Tifis se va naşte printre liguri şi va naviga timp de trei luni ca să acosteze la nişte ţărmuri necunoscute. Întreg globul pămîntesc va fi cunoscut, nu va mai fi pe el nici un loc unde să nu ajungă navele, greutatea, forma şi compoziţia lui vor fi cunoscute pînă şi de micii şcolari, şi la fel şi mişcarea lui în jurul soarelui, şi mişcarea Soarelui în cadrul Universului. Se vor crea instrumente cu care se vor putea vedea de mii de ori mai aproape stelele, planetele şi soarele; apoi va fi măsurată înălţimea munţilor de pe lună, se vor studia regiunile de pe Marte observîndu-se creşterea şi scăderea zăpezilor sale polare. Cu toate astea, progresul tehnic timp de nouăsprezece secole va fi greoi, se va găsi modalitatea de a se alcătui cărţi cu litere gata pregătite şi înmuiate în cerneală, se va

descoperi o pulbere explozivă care va permite construirea unor mașini de război mult mai puternice decît ale noastre, care vor arunca proiectile la mari distanțe. În fond însă, peste nouăsprezece secole va fi necesar tot atîta timp ca și astăzi ca să călătorești de la Roma la Napoli, la Atena, la Sidon, la Emerita; locuințele vor fi mai puțin comode decît ale noastre; multor rafinamente din epoca noastră li se va pierde pînă și amintirea, terme, biblioteci publice, drumuri frumoase, securitatea călătoriilor. Brusc însă, în decursul a vreo sută de ani, omul va învăța să domine anumite forțe misterioase din atmosferă, puterea apei și a vînturilor; și va fi o revoluție fulgerătoare, se vor inventa niște mașinării care se vor deplasa întocmai cu viteza vîntului, de la un capăt la altul al globului, nave care vor circula repede și sigur fără să aibă nevoie de rame sau de vele, vehicule care vor alerga fără cai sau alte animale înhămate. Va fi introdusă lumina în fiecare casă așa cum se introduce astăzi apa, vor fi transmise semnale la o distanță de mii de mile cu ajutorul unor fire metalice străbătute de una din forțele acelea. Se va realiza și mai mult. Vor fi create niște foarte rapide mașini zburătoare, se vor transmite mesaje și imagini de la un oraș la altul, de la un continent la altul, fără să aibă măcar nevoie de ajutorul firelor acelora din fier, ci numai îndreptînd mănunchiuri de raze în direcția voită. Un om stînd în casa lui de la Roma va putea, ducînd o cochilie la ureche, să audă vocea unui prieten care stă la el acasă într-un oraș din Galia, din Tracia, din Africa, sau din continentele acelea occidentale sau orientale care se vor descoperi, și va putea să-i vadă chipul într-o oglindă. Alte mașini vor fixa vocea și cîntecul, altele vor transmite în imagini acte și gesturi, iar sunetele și gesturile respective vor putea fi văzute și auzite din nou chiar și atunci cînd autorii lor

vor fi morți. Se va ajunge în decurs de cîteva ore de la Roma în Britania sau în fundul Etiopiei, în mai puțin de douăzeci și patru de ore de la Roma pe continentul occidental, dincolo de un ocean de două ori mai întins decît este Mediterana de la Antiohia pînă la Coloane."

Și cam așa, puțin cam confuz, revenind din cînd în cînd, încurcîndu-mă cînd trebuia să descriu cu niște cuvinte aproximative tiparul, telefonul sau televiziunea, am vorbit destul de mult. Și m-am complăcut în a îngroșa nu faptele, ci culorile, descriindu-l pe omul din secolul douăzeci care sosește acasă cu mașina, se urcă cu ascensorul la locuința lui, întoarce întrerupătorul de la lumină sau robinetul de la apă, își ia mîncarea de la frigiderul electric, vorbește la telefon cu cei de departe, scrie la mașină, își pune ochelari, citește ziarul, deschide radioul și televizorul. Vorbisem intenționat mai mult despre progresul acesta tehnic decît despre evenimentele istorice ; țineam mai cu seamă să uimesc auditoriul ; să flutur pe dinaintea ochilor lui imaginea unei lumi populate de niște ființe mai puternice decît zeii. Cînd am sfîrșit ce am avut de spus s-a făcut o mare tăcere. După aceea, Seneca a rostit :

„Toate lucrurile astea nu ne miră, Valerius Monellus. Tot ceea ce spui tu despre un viitor foarte îndepărtat ni s-a mai spus și despre un trecut destul de apropiat. Îți amintești în noaptea aceea la Lisabona, de ceea ce a spus Caius Rutilius despre insula Poseidonia. Și cîtă vreme or să îndure oare zeii o asemenea răzvrătire de la legile naturale, cu mult mai temerară ? Mai bine spune-ne însă altceva : la atîtea descoperiri va corespunde oare în vremurile acelea și un progres asemănător al umanității ? Vor fi oare oamenii aceia, atît de minunați, scutiți de grijile materiale, preocupați de filozofie și de artă, își vor cultiva ei oare mintea și sufletul ? Și pacea asta universală, de care noi ne bucurăm de pe acum, va exista

ea oare şi la dînşii ? Bunăstarea şi frumuseţea vieţii noastre, care pătrunde cu repeziciune pînă în cele mai îndepărtate regiuni unde ajunge puterea şi influenţa noastră, şi chiar şi mai departe, va exista în întreaga lume, la toate naţiunile, fie ele şi deosebite, aşa cum le înfăţişezi tu ? Tu pomeneşti de secole de întuneric, după care vor urma secole de renaştere, de civilizaţie, de cultură. Desigur că nu vor mai exista sclavi, de secole ; nici spectacole de circ, nici uciderea prizonierilor de război. Poeţii, filozofii, înţelepţii vor fi onoraţi ? În ce fel ?"

A trebuit să mărturisesc că oamenii care aveau să trăiască cu nouăsprezece secole mai tîrziu aveau să fie destul de departe de această stare ideală de lucruri. Am spus că şi în epoca aceea pe care o prevedeam omenirea avea să fie tulburată de două războaie sîngeroase, care aveau să atragă moartea a milioane de oameni ; că acele foarte noi arme lansate de către vehiculele aeriene, globurile care explodau provocînd o distrugere înspăimîntătoare, n-aveau să facă nici o deosebire între cei care luptau şi cei care erau lipsiţi de apărare, între bărbaţi, femei şi copii ; am vorbit despre oraşe rase de pe suprafaţa pămîntului, despre ura dintre o naţiune şi alta, despre măcelărirea popoarelor din cauza unei credinţe deosebite, despre sclavia care n-avea să dispară nici ea cu desăvîrşire, şi-n orice caz existentă, încă, sub altă formă, pentru clasele sărace, constrînse să muncească în fabrici ca-n ocne, încătuşate de cele mai multe ori în libertatea lor de acţiune şi-n alegerea muncii lor. Am descris tirania legilor şi a regulamentelor pentru toţi cetăţenii. Am vorbit, şi aici pe larg, despre delictele sexuale ; despre asasinatele din pasiune amoroasă, despre lipsa de siguranţă a drumurilor după cel de-al doilea din războaiele acelea ucigătoare, despre emigrările forţate ale unor populaţii întregi ; şi despre altele, ucise în interiorul camerelor de moarte ; cuprins din nou de pasiunea politică a secolului

meu, preocupat din nou de problemele care mă asaltaseră pînă în seara plecării mele, am vorbit cu tot mai multă înflăcărare. La un moment dat am uitat unde mă aflam, ce devenisem, şi-am început să descriu la persoana întîi nişte lucruri încercate şi văzute, am povestit cum fusesem martor la izgonirea grecilor din Anatolia, cum văzusem înspăimîntătoarea mizerie a popoarelor din Orient, decăzute sub toate aspectele faţă de cele din secolul al nouălea de la fundarea Romei, cum de pe acoperişul unei case din Atena asistasem la omorîrea a cinci consuli şi proconsuli (n-am ştiut să găsesc termenul potrivit pentru „ministru") de către oamenii din partidul adversar şi cum un dictator din vremea mea a fost omorît în batjocura mulţimii la fel cu Seianus. Şi cum văzusem pe stadioane nişte scene la fel de dramatice şi de sălbatice cu ocazia anumitor jocuri cu mingea, ca şi cele de la Circus Maximus cu ocazia curselor de care ; şi cît de dificil îmi fusese meseria mea fiind să scriu pentru *Acta Diurna* şi să fiu autor de cărţi, să-mi agonisesc viaţa, pe cîtă vreme nişte actori ai unui anumit teatru cu umbre şi lumini sau jucători din arenă sau alergători de curse erau plătiţi de o sută de ori mai bine.

„La fel, prieteni, cum l-am văzut pe gladiatorul Crescentius murind la douăzeci şi doi de ani şi lăsînd o avere de un milion două sute de mii de sesterţi, pe conducătorul de care Scorpus cîştigînd la o singură cursă cincisprezece pungi pline cu aur, sau pe Caligula dăruindu-i unui conducător de bigă două milioane de sesterţi dintr-o dată, în vreme ce un profesor de şcoală nu cîştigă nici într-un an cît încasează un gladiator pentru un singur spectacol, aceleaşi lucruri se vor întîlni, şi mai rele încă, în anul 2707 *ab Urbe condita* cînd se opreşte previziunea mea ; sau, ca să fiu sincer, experienţa mea. Filozofii şi profesorii vor fi săraci şi dezbrăcaţi, numele poeţilor vor fi cunoscute numai de cîţiva, iar *Acta Diurna* din acele vremuri,

difuzate zilnic în sute de mii de exemplare, citite de toată lumea, vor pomeni aproape numai despre întîmplările actriţelor adulate pentru formele lor proeminente, ale învingătorilor de la concursurile de circ, ale soţilor sau ale amanţilor care şi-au ucis cu mare scandal amanta sau soţia. Şi la fel ca-n ziua de astăzi, sau şi mai rău, vor exista persoane care-şi vor fi adunat averi uriaşe clădind case sau traficînd lucruri interzise, şi plebei care vor trăi într-o mizerie necunoscută plebei noastre şi care n-or să aibă nici măcar avantajul jocurilor de circ sau al distribuţiilor lunare de grîne. Vă spun sincer că divinul nostru Claudius a emis nişte legi care nu-şi vor avea egal în timpurile acelea, şi vor rămîne doar ca un simplu deziderat al cetăţenilor ; ca aceea care limitează cîştigurile avocaţilor ; ca aceea care interzice să li se împrumute bani copiilor în aşteptarea morţii tatălui ; ca aceea care-l opreşte pe stăpîn să-l abandoneze pe sclavul care s-a îmbolnăvit ; sau ca aceea care preconizează că dacă un proces nu poate avea loc la termenul fixat, să i se prelungească termenul ; sau ca aceea care cere să fie acuzat pentru calomnie acuzatorul care nu se prezintă înaintea judecăţii ; sau ca aceea care stabileşte că unui magistrat nu i se pot încredinţa două funcţii administrative una după alta, pentru ca cetăţenii administraţi de dînsul să aibă posibilitatea, ca între o administrare şi cealaltă, să-l dea în judecată. Şi-o să vă mai spun încă ceva. Magistraţii voştri, consulii, pretorii, duumvirii, triumvirii, edilii şi aşa mai departe, se întrec în a construi pe socoteala lor proprie, spre folosul şi spre desfătarea cetăţenilor, teatre, terme, temple, porticuri, fîntîni, drumuri ; în viitorul pe care vi-l descriu eu magistraţii corespunzători, departe de a cheltui bani din propriul lor buzunar, vor încerca să tragă profit atît prin mijloace cinstite, cît şi necinstite de pe urma funcţiei lor, şi nu va fi numai vina lor,

cei mai mulţi fiind foarte săraci şi cu nişte lefuri de mizerie. Dac-ar fi acolo neobosita mea Priscilla, care-n fiecare an se aruncă orbeşte în campania electorală şi umblă să facă propagandă pentrŭ candidaţii ei, şi spune că se apropie ziua cînd şi femeile vor avea dreptul să-şi arunce în urnă votul pentru consiliile consulare, ar fi nenorocită dacă i-aş spune c-o să mai fie nevoie de încă nouăsprezece secole pînă să le fie recunoscut acest drept femeilor, şi asta încă nu la toate popoarele civilizate. Iar vouă, cetăţeni, o să vă spun că-n epoca în care se termină previziunea mea nu-i va fi îngăduit nici unui bărbat, oricît de puternic şi de învăţat ar fi, şi oricît de sever *pater familias* între pereţii casei lui, nu-i va fi îngăduit să întreprindă o călătorie în altă ţară fără să fi avut permisiunea soţiei lui, cu alte cuvinte că soţia va trebui să meargă şi să declare înaintea magistratului că dînsa nu se opune respectivei călătorii."

Citesc pe chipurile comesenilor uimire şi spaimă. Nici unul însă nu pare să se mire de neaşteptata mea transformare într-unul din vieţuitorii secolului aceluia depărtat pe care-l descriu ; nici unul, nici chiar scepticul Petronius, nu are aerul să ia cuvintele şi atitudinea mea drept o glumă sau o ironie.

„Aşadar, imperiul acesta al nostru se va prăbuşi", a murmurat Scribonianus, „şi vor veni secole de întuneric şi de barbarie. *Cur vivimus ?* [4]"

A început atunci să vorbească Seneca liniştit, cu accentul lui spaniol, în latina lui elegantă şi incisivă, aşa de deosebită de obişnuita dulcegărie a oratorilor din adunări.

„Am avut dreptate cînd am afirmat că nu trebuie să ne mire deloc descoperirile miraculoase despre care ne-a vorbit aici Valerius Monellus ; am avut dreptate cînd am amintit de insula Atlantida, care s-a distrus luptînd pe moarte, divizată şi ea în două tabere ostile, cea de la răsărit şi cea de la apus, ca şi Europa de peste nouăsprezece

secole care ne-a fost descrisă. Oamenii aceia de demult, străduindu-se să-şi extindă puterea asupra lucrurilor, au pierdut din vedere scopul unic spre care trebuie să tindă viaţa omului, anume descoperirea adevărului şi liniştea sufletească. Faptul că urmaşii aceia îndepărtaţi ai noştri vor excela în meşteşuguri mecanice nu este un indiciu că ei ne vor fi superiori ca înţelepciune, nici că talentul şi înţelepciunea vor fi mai onorate decît sînt ele astăzi. E natural ca ţăranii şi meşteşugarii să născocească instrumente şi inovaţii care să le uşureze truda lor de zi cu zi. Aşa, de exemplu, vedem cum agricultorii născocesc mereu alte noi mijloace care să sporească fertilitatea solului; cum cel care pisa grîul într-o piuă s-a gîndit într-o bună zi să pună două pietre tari una peste alta şi să le miște folosind forţa apei ca să macine cu mai puţină greutate grîul. Toate aceste îmbunătăţiri ale vieţii cotidiene şi sociale sînt naturale, nu există nici un motiv să ne mîndrim cu ele; sînt desigur descoperiri ale omului, dar nu ale unor oameni superiori care aspiră către înţelepciune. Ar fi ridicol să ne mîndrim, dinaintea neamurilor pe care le civilizăm şi cărora le dăm legi, cu faptul că cineva a găsit de curînd modalitatea de a închide ferestrele cu sticlă, sau de a instala tuburi în pereţi pentru a răspîndi în mod egal în întreaga casă căldura emanată de o sobă care se află în subsol. E de ajuns şi cel mai de rînd dintre sclavi ca să născocească lucrul ăsta; înţelepciunea sălăşluieşte în minţile cele mai elevate, îndrumînd nu mîinile, ci spiritele. Şi chiar şi acum, în epoca noastră, descoperirile mecanice au devenit cu atît mai frecvente, cu cît omul a încetat să mai caute înţelepciunea. Un progres mai mare au făcut înţelepţii din perioadele precedente, cînd au studiat legea existenţei în raport cu elementele universului, şi au arătat că nu trebuie să ne supunem unor păreri false, şi-au determinat valoarea justă a tuturor lucrurilor, au condamnat plăcerile care atrag după ele

căinţa, proclamînd că e pe deplin fericit numai acela care nu caută cu tot dinadinsul fericirea, şi că cel mai puternic dintre toţi oamenii este acela care ştie să se domine pe el însuşi. Au redescoperit oare aceste lucruri înţelepţii şi filozofii vremurilor pe care ni le-ai descris după secolele de barbarie, Valerius Monellus ?"

Am mărturisit că da, lucrurile astea aveau să mai fie repetate de cîţiva înţelepţi din secolul meu, dar că aveau să le exprime cu cuvintele şi cu formulările înţelepţilor vechi ; nimic sau aproape nimic nu se va fi adăugat în acest domeniu la ceea ce s-a spus şi s-a scris în secolul al optulea de la întemeierea Romei, şi primul din noua eră pentru oamenii viitorului. Însă oamenii care vor trăi în secolul pe care l-am descris vor ţine prea puţin seama de aceste învăţături şi de această înţelepciune. Vor considera drept scop al oricărui progres un uşor hedonism, căutînd mai curînd bunăstarea decît virtutea, distracţii potrivite mai mult cu gustul celor de rînd şi al celor mai ignoranţi decît meditaţia. Şi n-or să aibă nevoie să înveţe să se stăpînească pe ei înşişi ; vor exista leacuri care vor da cui va voi seninătate, şi energie, şi visuri vane şi fericite. Şi vor considera că e aproape timpul, graţie acelor leacuri perfecţionate, cînd vor putea să-şi înfrîneze sentimentele şi poftirile ; n-or să mai urască, nici n-or să mai iubească, şi n-or să mai fie nici veseli nici trişti. Şi or să înveţe să se hrănească cu o mîncare preparată în pilule ; în aşa fel încît n-or să se mai bucure nici de plăcerile mesei, de veselia comesenilor, de plăcerea de a fi împreună, ca-n seara asta, împletind plăcerea bucatelor şi a vinului cu cea a discuţiilor înţelepte."

Ajungînd aici, Seneca a spus că, dacă-i îngăduia gazda, el avea să se retragă. Era obosit de lucrurile spuse şi auzite, voia să mediteze la ele în liniştea şi-n singurătatea casei lui. Ne-am ridicat cu toţii. În mod mecanic, ca-ntotdeauna, i-am invocat conform ritului pe zei ;

am plecat pe străzi pierdute în noapte, cu sclavul care ne făcea lumină, despărţindu-ne pe rînd ca s-o apucăm în direcţii diferite. Eu şi cu Petronius locuiam în aceeaşi parte şi-am mers mult timp împreună, fără să vorbim. Mă simţeam uşurat şi împăcat, ca şi cum ceea ce povestisem eu ar fi constituit o confesiune şi o binefăcătoare eliberare. Nici descrierea sumbră şi plină de deznădejde pe care o făcusem civilizaţiei noastre nu lăsase nici o amărăciune în mine. Dimpotrivă, mă gîndeam cu duioşie, pentru întîia oară după atîţia ani, la casa mea de la Roma, la prietenii pe care peste puţină vreme aveam să-i revăd (şi-n seara asta eram sigur de lucrul ăsta), la ziarele pline de tot felul de veşti urîte, şi triste, şi tragice, şi pe care mi-era atît de dor să le ţin din nou în mînă.

După un timp îndelungat, Petronius a rupt tăcerea şi a spus :

„Vinu tibi in cerebru abiit." [8]

„Într-adevăr", am spus eu, fiindcă una era uşurarea spovedaniei mele şi alta era faptul că prietenii mei mă crezuseră sau nu.

„Într-adevăr, mi s-a urcat vinul la cap şi-am spus o poveste născocită cine ştie cum."

„Nu te preface că nu înţelegi", a răspuns Petronius. „Ţi s-a urcat vinul la cap şi-ai spus o poveste adevărată, dar pentru care mîine ai să te căieşti. Unchiul meu Petronius Niger, care-a fost consul în anul în care a murit Tiberius şi era în raporturi foarte intime cu el, mi-a povestit că împăratul i-a vorbit de multe ori de tine şi de extraordinara ta încarnare dintr-un alt secol ; unchiul meu nu credea nimic din asta şi cita vorbele lui Tiberius ca să arate că în ultimele luni ale vieţii acesta se ramolise ; şi nici eu n-am crezut pînă în seara asta. Acum m-am convins şi eu însă că înţeleptul de la Capri a mirosit cine ştie prin ce mijloace toată povestea. Şi-ţi spun

eu, ai fost imprudent că ai vorbit de față cu flecarul acela de fiu al lui Quintus Veranius. Mîine închipuiește-ți ce șușoteală o să mai fie între Narcissus, Palante, Burrus Afranius și Agrippina, și ce-or să se mai ducă să-i cînte la ureche lui Claudius, care se teme așa de mult de magi și de astrologi. Jupiter să te aibă-n pază."

Și cu asta ne-am despărțit. Vorbele lui Petronius nu m-au înspăimîntat. Cu toate astea peste cîteva zile m-am gîndit să mă duc și să-l vizitez pe vechiul meu prieten Claudius, pe care nu-l mai văzusem de o bună bucată de vreme. Mi-a servit drept pretext invitația pe care mi-o trimisese, să mă duc să asist la o mare serbare pe care o pregătea pe lacul Fucinus, și anume o uriașă bătălie navală ; după care lacul avea să fie secat pentru totdeauna, apele lui fiind duse să se verse în Gariglianus, cu ajutorul unui canal tăiat printr-un munte și de-a curmezișul cîmpiei pînă la rîul respectiv. Știam despre această lucrare, inițiată cu vreo doisprezece ani înainte, și la care au lucrat treizeci de mii de oameni ; nu mi-am imaginat însă că ajunsese la termenul ei final. Voiam să-i cer scuze lui Claudius și să-i spun că sănătatea nu-mi permitea toată oboseala călătoriei ; în realitate mă simțeam cum nu se putea mai bine, dar voiam să mă duc și să mă bucur de primăvară la Capri, în villa mea ; de-acum pierdusem gustul serbărilor zgomotoase, al spectacolelor sîngeroase de gladiatori travestiți în marinari sau în războinici, constrînși să se ucidă de-a binelea unii pe alții, cu unica speranță de a se număra printre supraviețuitorii grațiați sau copleșiți de daruri.

Claudius nu mi-a vorbit despre nimic altceva, decît despre lucrarea respectivă, de care era cum nu se poate mai mîndru, despre tunelul lung de trei mile, săpat în măruntaiele muntelui, și despre canalul acela lung.

„O să dau noi terenuri agriculturii, o să asanez ținuturile din împrejurimi, și-o să pun capăt păgubitoarelor

inundații. Acum totul e gata. Arhitectul meu Narcissus m-a asigurat că e suficient să abat un mic perete despărțitor, o treabă de cîteva minute, ca să fac să se scurgă toată apa și să sec lacul. O să fie un lucru extraordinar, timp de zece zile o să le dau liber la toți oamenii, și-ai să vezi și ce spectacol am pregătit. Eu și cu Nero o să ne îmbrăcăm în veșminte de generali, iar Agrippina o să aibă o hlamidă cu totul și cu totul din aur."

L-am rugat pe Claudius să mă scuze, că nu mă simțeam în stare să înfrunt oboseala unei serbări atît de lungi și de somptuoase. I-am spus că de la o vreme nu mă simțeam prea bine, aveam niște leșinuri neașteptate ; „așa e bătrînețea, trebuie să mă aștept la asemena lucruri", i-am spus eu.

Claudius m-a măsurat bănuitor. Era înalt de statură, ca și mine ; avea niște plete albe venerabile și multă noblețe în ținută, și-avea un aer sănătos, care contrazicea ceea ce se spusese întotdeauna despre dînsul, că era bolnăvicios și slab de picioare. De bună seamă, îl găseam mult mai bine acum, ca principe, decît arătase înainte, cînd ducea o viață de om de știință și de șoarece de bibliotecă. Cei șaizeci de ani îi făcuseră bine. Și eu aveam însă probabil un aer sănătos, ochi vii și mușchii tari.

„Și totuși nu ești încă decrepit", a spus el. „Dacă-mi amintesc bine, ai numai cu doi ani mai mult decît mine."

„E adevărat, dar n-o duc bine cu sănătatea, am mințit eu. „La mine e numai aparența. Înăuntru am însă ceva." Și-am arătat cu degetul către stomac. „Sper să mă însănătoșesc la Capri."

Claudius nu mi-a mai spus nimic. După aceea s-a întîmplat însă că ceremonia s-a sfîrșit prost, canalul de scurgere se pare că nu fusese construit destul de adînc (Agrippina l-a atacat cu violență pe Narcissus, spunîndu-i că băgase banii în buzunar în loc să-i cheltuiască cum ar

fi trebuit pentru lucrări); fapt este că apele s-au blocat în loc să se scurgă, s-au revărsat peste maluri, și Claudius de-abia a reușit să se salveze la timp de furia apelor. Încăpățînat cum era, nu s-a dat însă bătut; a dat ordin ca lucrările să fie reluate cu o și mai mare intensitate, și canalul să fie săpat mai adînc; am aflat că a aranjat o nouă inaugurare, cu o luptă cu gladiatori pe un pod construit peste lac. Lucrurile au mers mai bine decît data trecută; și de data asta a existat o oarecare împotmolire și malurile au fost o vreme inundate, dar pînă la urmă lacul a fost golit aproape în întregime.

M-am înapoiat la Roma de la Capri și, după vreo douăsprezece zile, m-am dus din nou la Claudius ca să-l felicit pentru reușita întreprinderii. L-am găsit într-al nouălea cer. Mi-a spus că, într-adevăr, lacul fusese secat, dar nu în întregime, că mai rămăsese încă pe fundul lui o baltă; dar arhitecții îl asiguraseră că printr-o nouă scurgere, și mai joasă, avea să dispară și balta aceea. „Să spună ce poftesc romanii, că sînt un imbecil, că mă las dus de nas de liberți și de femei (crezi că nu vine nimeni să-mi spună toate lucrurile astea?), dar eu am făcut pentru Roma și pentru provincii mai mult decît Tiberius și Caligula la un loc. Am acoperit Imperiul cu drumuri, și am întemeiat colonii din Mauritania pînă-n Cappadocia și din Siria pînă-n Britania; am extins portul Ostiei, și-am terminat apeductul început de Caligula."

Era îndreptățit să se laude. Într-adevăr, apeductul era o lucrare ciclopică, aducea la Roma, de la o distanță de patruzeci de mile, o apă limpede și albastră și la o asemenea înălțime, încît ajungea ușor și fără nici o greutate pînă-n vîrful tuturor colinelor din Roma; și așa de abundentă, încît deservea toate casele, la piscine, la grădinile cu zarzavaturi, la bazinele cu pești și pentru lupte navale sau pentru oricare altă folosință.

„Tu, care ai descris acum cîtva timp în casa lui Scribonianus minunăţiile secolelor viitoare, spune-mi, or să se mai facă în vremurile acelea lucrări ca astea : secări de lacuri, străpungeri de munţi, umpleri de văi, construcţii de arcuri uriaşe pentru un volum atît de mare de ape ?“

Am încercat un sentiment de admiraţie pentru bătrînul principe. Fusese aşadar informat, cum prevăzuse Petronius, de tot ceea ce se petrecuse în noaptea aceea acasă la Scribonianus, şi cu toate astea nu-mi spusese absolut nimic atîtea luni în şir. „Într-adevăr, e cu mult mai fin“, mi-am spus eu în gînd, „nu decît spune lumea, ci chiar decît vrea să se arate el însuşi.“ Şi, făcîndu-mi curaj în felul ăsta, i-am răspuns cu multă naturaleţe.

„Claudius, se vor face lucrări asemănătoare şi altele şi mai extraordinare. N-or să aibă însă un merit prea mare urmaşii aceia îndepărtaţi. Or să descopere nişte forţe naturale care or să-i ajute în întreprinderile lor, or să creeze maşinării înzestrate aproape cu judecată, cărora le vor încredinţa în tot mai mare măsură lucrările manuale şi contabile rezervate în secolul acesta oamenilor. Şi s-ar putea ca la un moment dat maşinăriile respective să dobîndească o raţiune totală şi să distrugă omenirea. Vreau să-ţi spun însă un lucru. Lucrarea asta a ta de la lacul Fucinus va fi zădărnicită în secolele de barbarie care vor urma. Nepăsarea urmaşilor tăi va lăsa să se reastupe canalul, va readuce apa în lac şi inundaţiile şi toate relele pe care tu ai voit să le înlături din locurile acelea. De-acum în optsprezece secole arhitecţii şi tehnicienii vor colabora din nou ca să sece lacul şi n-au să ştie să facă altceva decît să imite lucrările tale şi să le ia drept model, să urmeze traseul galeriei tale, construind doar alături de ea una mai mare. Şi or să se facă sărbătoriri cu mult mai modeste decît ale tale în cinstea acestui fapt ; şi or să fie vorbitori care-or să celebreze numele tău ; şi-or

să amintească de faptul că această idee ţi-a aparţinut pentru prima dată ţie."

„Eşti sigur de asta? a întrebat Claudius cu o expresie ciudată pe chip, şi privindu-mă cu ochii pe jumătate închişi.

„Cum nu se poate mai sigur", am spus eu.

„Ei, uite, siguranţa asta a ta te va pierde. Dacă mi-ai fi spus numai mie toate lucrurile astea, n-ar fi fost nimic. Dar prea multe persoane ştiu de-acum că tu eşti mai rău decît astrologii ăştia pe care i-am izgonit din Roma şi din Italia printr-un sever edict al Senatului — şi nu foloseşte la nimic, mă năpădesc din nou din toate părţile, ca ploşniţele — ; încă de pe vremea lui Tiberius se zvonise despre puterea asta periculoasă a ta. Tiberius mi-a spus într-o zi că era sigur de faptul că spiritul tău a văzut deja toate lucrurile acelea, chiar înainte de a veni să trăiască în epoca asta. O fi sau n-o fi aşa !... Nu vreau să aduc treaba asta înaintea pontifilor. Dar nu mai poţi continua aşa Dealtfel, eşti bătrîn, eşti bolnav, aşa cum mi-ai spus, foarte bolnav, şi viaţa ta în orice caz s-a sfîrşit. Aminteşte-ţi că am ţinut întotdeauna la tine, încă de pe vremea cînd augustele mele rude mă luau în rîs pentru timiditatea mea şi ne întîlneam la biblioteca lui Pollio ca să discutăm filologie, iar tu în spate rîdeai de mine împreună cu nebuna de Claudilla. Adio, ai să primeşti veşti de la mine, sau vino să le afli tu singur."

Am plecat acasă fără să dau importanţă prea mare ameninţărilor acelora, poate că a doua zi avea să le uite, fără ţinere de minte cum se spunea că devenise. În orice caz, dacă n-avea să aducă toată povestea înaintea pontifilor şi n-avea să facă din ea o afacere de stat care să fie de competenţa Senatului, aveam să scap cu un simplu exil. Poate că avea să mă lase să trăiesc la Capri, care acum nu mai era la modă, după moartea lui Tiberius. Nu mi-ar fi displăcut să părăsesc Roma. Şi după cîţiva ani probabil că aş fi putut să călătoresc din nou, atîta vreme

cît mi-ar fi îngăduit sănătatea și vîrsta. „Sărmanul Claudius", mă gîndeam, „mă gonește din Roma numai fiindcă îi e teamă că o să cedeze tentației de a trimite după mine să mă cheme ca să-i spun ziua și felul în care o să moară. Și nici măcar n-aș putea să-l satisfac. La fel cu prezbiții și cu damnații lui Dante, văd bine numai de la distanță. Am doar o idee vagă că o să moară din pricina unei mîncări cu ciuperci servite de Agrippina, dar nu sînt sigur, și nu știu cînd."

Am hotărît să nu aștept decretul împăratului. I-am spus Priscillei că intenționam să plec la Capri.

„Cum ?" a întrebat Priscilla pe tonul acela agasant pe care din păcate începuse să și-l ia destul de des de-acum față de mine. „Ne-am întors de la Capri acum cincisprezece zile. E sfîrșitul lui septembrie. Clima nu e bună pentru sănătatea ta. Și-n plus trebuie să pregătesc un poem, trebuie să fie gata pentru aprilie anul viitor; ce ți-a mai trăsnit prin minte ?"

I-am spus să facă ce-i place mai mult. Dacă voia să rămînă la Roma, n-avea decît. Eu aveam să plec la Capri împreună cu cîțiva oameni, cu Nicomede și cu secretara, cu unul dintre bucătari, cu bătrîna Cleonice și cu alți cîțiva sclavi.

Și-n felul ăsta am căzut de acord. M-am gîndit un moment s-o iau cu mine pe tînăra Acilia, care aspira, în mod nu prea discret, s-o detroneze pe biata și agasanta Priscilla. După aceea însă m-am hotărît să nu întreprind nimic, cel puțin pentru moment.

„E prea complicat", mi-am spus în sinea mea, așa cum a răspuns odinioară bolognezul Riccardo Bacchelli unei oferte asemănătoare. Și-am petrecut vreo zece zile într-o liniște minunată. Pînă cînd, într-o dimineață, am fost vestit de neașteptata sosire a Priscillei, cu numeroase bagaje, cu o întreagă ceată de sclavi după ea, cu prieteni,

cu Seneca, cu Plinius și cu nu știu cîtă lume încă. „A început să devină absolut incomodă fata asta", mi-am spus eu cît se poate de plictisit. „Uite că sosește cu cine știe ce gînduri, e în stare să fi terminat poemul și să vrea să-l citească aici, la villă, și-și cară după ea prieteni și admiratori, și-mi strică așteptarea asta senină a mea."

Sărmana Priscilla. Am calomniat-o. A sosit aproape în fugă pe drumul care coboară colina, a intrat în atrium și m-a cuprins de după gît cu brațele, pe mine, care mă ridicasem cu încetineală punînd deoparte cartea pe care o citeam, cu părul răvășit, și-a început să plîngă, și să-i invoce pe zei.

„Ce s-a întîmplat, Priscilla ?"

Cînd suspinele au contenit și-a putut să vorbească mi-a spus că era pe drum un trimis al lui Claudius care-mi aducea ordinul să-mi curm zilele. Aflase lucrul ăsta cu toată certitudinea de la tînărul Cneius Veranius, același care-i adusese lui Scribonianus vestea exilului său ; care nu mai avea liniște, bietul de el, că lăsase să-i scape față de tatăl lui, iar cel din urmă îi raportase lui Claudius, relatarea din noaptea aceea.

„Pricepi, îți trimite ordin să-ți curmi zilele. Și bine-înțeles că tu, patrician roman, ai să te supui. Prietenii tăi au aflat și-au traversat marea împreună cu mine, își închipuie că ai să faci comedia obișnuită, banchetul, recitarea unor versuri frumoase din apologia lui Platon, și ei or să te consoleze, și-or să asiste la moartea ta ca la un spectacol. Lașii, de ce nu s-au dus mai bine să-l ucidă pe Claudius ? ! Sînt niște lași cu toții. M-am dus la fratele tău, să-i amintesc de vremurile cînd complota împotriva lui Caligula, să-i strîngă din nou pe prietenii aceia ai lui care erau așa de grozavi în vorbe pe atunci ; închipuiește-ți ce mi-a răspuns, că mai devreme sau mai tîrziu tot trebuia

să se întîmple lucrul ăsta, că ai trăit destul (şi el e mai bătrîn decît tine cu un lustru !), că în fond moartea aceasta a ta e felul de a muri al înţelepţilor şi al oamenilor superiori, şi că ai să intri în istorie. Frumoasă consolare. *Consolàrete cum allio.*[66] (Fiindcă Priscilla cea cultivată, atunci cînd se înfuria sau era disperată, uita limbajul ei rafinat şi nimerea iar în jargonul din Trastevere.)

Capitolul al douăzeci și treilea

Și a început iarăși să plîngă.

Durerea ei mi se părea sinceră și m-a emoționat. „Natural", mi-am spus eu, „o fi și îngrijorată de viitor, cu teama de a se trezi singură și săracă, după viața comodă pe care a dus-o alături de mine : călătorii, toalete, bijuterii, iarna la Atena, primăvara în Galia." Și-am vrut s-o liniștesc din capul locului.

„Curaj, nu dispera, Priscilla ! În fond toată povestea durează de prea multă vreme și-am devenit prea bătrîn pentru tine. Mi-am făcut de cîtva timp testamentul, totul îți aparține, casa de la Roma, villele, proprietatea tusculană și cea formiană. E inutil să-ți spun să ai grijă să nu te fure administratorul ; și în sfîrșit ai să poți să introduci și tu în administrarea averii mele economiile și controlul pe care n-ai reușit niciodată să mă determini pe mine să le aplic."

Sărăcuța de ea, a folosit ca prilej asigurarea că avea să moștenească toate bunurile mele ca să se abandoneze unui nou și mai puternic ropot de plîns. M-am gîndit atunci să-i atrag atenția asupra altui subiect ca s-o distrag.

„Ai s-o duci bine. Ești încă frumoasă și ai să poți să te căsătorești cu un tînăr de vîrsta ta și să continui să publici cîte-o carte cu versuri în fiecare an. În fond, *americanae omnes ita faciunt* [1], cînd le-a murit soțul subit

de prea multă muncă, îi moştenesc averea şi *boy-friend nubent*[2]."

La cuvintele astea misterioase s-a uitat la mine încremenită ; şi într-adevăr, pînă la sfîrşitul vieţii mele romane, ca şi la începutul ei, mi se întîmpla să le dau de gîndit celor din preajma mea că n-aş fi fost niciodată prea sănătos la minte. Şi-n mod cert, din ziua confesiunii mele publice din casa lui Scribonianus, ideile mele deveniseră într-un chip cu totul extraordinar mai clare, sau mai confuze, n-aş putea spune bine cum ; amestecam cu foarte mare uşurinţă în vorbirea mea amintirile din cele două vieţi, citam fapte din viitor ameţindu-mă într-un mod plăcut că de-acum îmi era îngăduit să spun şi să prevăd totul. Întîmplările din viaţa precedentă, întotdeauna clare în memoria mea, dar pînă cu puţin timp în urmă ţinute ca să zic aşa secrete, sub cheie, îmi reveneau acum în minte urgente şi presante ; mi se întîmpla aproape zilnic să mă gîndesc insistent la o anumită scrisoare pe care voiam să i-o scriu directorului meu în seara în care primisem vizita răposatului Bianchetti — chiar în seara asta, ca să fim exacţi, cu douăzeci de minute în urmă. În alte momente îmi revenea, dimpotrivă, starea de spirit din ultimii ani, şi mă pierdeam în senzaţia că viaţa mea dintîi nu era decît o halucinaţie colorată, una din viziunile acelea pe care le au muribunzii la capătul vieţii şi care — după cum afirmau filozofii de atunci — fac ca moartea să devină mai uşor de îndurat.

„Ai să găseşti", i-am spus Priscillei, „şi cîteva codicile în testament. Îi redau libertatea lui Nicomede. Îi redau libertatea Cleonicei, şi tu va trebui să te-ngrijeşti ca ea să continue să trăiască şi să locuiască în casă ca şi mai înainte, avînd de toate. Şi-i vei trimite, ca donaţie, lui Claudius Augustus toate cărţile mele, afară de cele de poezie, care ar putea să te intereseze pe tine. Lucrul ăsta e înscris în testament şi constituie singurul legat pe care

ai să-l găsești în el, afară de prevederile pentru sclavi. Știu că mulți dintre prietenii mei se așteaptă la o parte din averea mea, așa cum e obiceiul ; și n-o să le placă atunci cînd au să afle că nu le las nici un as, și-or să mă bîrfească. Nu pot să-și închipuie cît de puțin o să-mi pese mie de flecărelile lor, mîine, cînd o să mă trezesc. Ai să însoțești darul către Claudius de o scrisoare pe care o s-o scriu în seara asta, și-n care o să-i spun cît de mare plăcere mi-a făcut ordinul lui. Sau, așteaptă mai bine, ia-ți ceva de scris, o să-ți dictez chiar acum scrisoarea, o să fie mulțumit că n-am dictat-o unui sclav."

Am avut iarăși impresia că Priscilla credea probabil că înnebunisem ; și, la drept vorbind, nici conținutul scrisorii pe care aveam de gînd să i-o dictez nu era în măsură să-i alunge din minte această impresie.

„Și-acum scrie : «*Valerius Monellus Claudio Augusto imperatori optimo sanctissimo salutem*» [3]."

Priscilla nu terminase cu plînsul, și i-au căzut cîteva lacrimi pe foaie, așa că a trebuit să ia alta.

„«Am primit ordinul tău să părăsesc această viață. *Exprimere verbis non possum quantum mihi gaudium attuleris.* [4] Ai pierdut în felul ăsta singurul prieten sincer pe care l-ai avut vreodată. Singurul care nu te-a batjocorit fiindcă te bîlbîi, bîțîi în permanență din cap, îți tîrșîi piciorul stîng, ți se preling balele din gură și-ți curge în permanență nasul. Am susținut întotdeauna, și am și acum convingerea, că ești un om cumsecade, și pentru prostiile pe care te fac să le săvîrșești liberții și femeile tale n-ai altă vină în afară de aceea că ești prea de bună-credință ; că ești deosebit de prudent în politica externă, un constructor magnific și-un principe excelent și drept. Cred că n-ai să întîrzii prea mult nici tu să vii după mine în Hades și că ai să te simți foarte prost cînd n-ai să mă găsești acolo. Funeraliile tale nu vor constitui acea serbare publică, acea dezlănțuire de flautiști, de trompetiști și de

instrumentişti de tot felul, cu mulţimea veselă şi bucuroasă, aşa cum o să scrie un individ care astăzi se gudură pe lîngă tine şi te linguşeşte, iar după moartea ta o să spună că zeii te-au prefăcut într-un dovleac. Dar lumea, ştii cum este, n-o să se supere prea mult din cauza morţii tale, şi lucrul ăsta e în felul ei de a fi, se plictiseşte pînă şi de conducătorii cei mai destoinici, şi e dornică mereu de schimbare. N-au de unde să ştie, nefericiţii de ei, că urmaşul tău Nero va fi un tiran cu adevărat crud, care va da foc Romei şi va distruge o bună parte din templele pe care le-ai construit tu. Sau cel puţin va purta pentru totdeauna vina incendiului acestuia uriaş. Rămîi cu bine Credincioasa mea Priscilla, cărcia i-am dictat scrisoarea de faţă şi pe care o recomand augustei tale bunăvoinţe, netrebuind să fie asociată în nici un fel la dizgraţia în care-am căzut eu faţă de tine şi putînd mărturisi sub jurămînt că a criticat întotdeauna tot ceea ce am spus şi am săvîrşit eu, iar în ultimii ani ai convieţuirii noastre a avut mereu păreri, convingeri şi dorinţe contrare celor pe care le-am avut eu...»"

„Trebuie să scriu şi asta?" a întrebat Priscilla cu glasul stins.

„Desigur, draga mea. Claudius nu este prost, şi va da crezare cu siguranţă acestei afirmaţii ale mele. Nu degeaba a avut el patru soţii. Continuă, am ajuns la sfîrşit «...mereu păreri»„ am spus «convingeri şi dorinţe contrare celor pe care le-am avut eu, se va îngriji ca tu să ai ca un ultim dar din partea mea toate cărţile care au alcătuit vasta mea bibliotecă, şi care, aşa cum ştii, conţinea cărţi dintre cele mai rare. Şi interzise pe deasupra. Ştiu că ai să-mi satisfaci rugămintea de a-l face custode şi îngrijitor al acestor cărţi pe credinciosul meu libert Nicomede. Îţi făgăduiesc că, odată întors acolo, sus, la adevărata mea viaţă, o să mă gîndesc foarte des la tine, şi o să fac tot ce-mi va sta în putinţă ca să-ţi reabilitez memoria în faţa

adevăraților mei contemporani, purificînd-o de toate lucrurile îngrozitoare pe care o să le scrie despre tine linguşitorul acela al tău, despre care ți-am vorbit, și împreună cu el și un alt pamfletar spiritual, dar perfid, care te va defăima împreună cu toți ceilalți Cezari care au existat și care au să existe de-acum încolo, și al cărui nume pot să ți-l spun chiar, fiindcă se va naște la mulți ani după moartea ta : Suetonius. *Fortem et hilarem te, imperator optime, opto.* [5]»"

Priscilla și-a ridicat spre mine ochii, care acum nu mai lăcrimau, dar în care citeam spaimă și totodată groază.

„Ai de gînd cu adevărat să-i trimiți scrisoarea asta lui Claudius ? O să se înfurie îngrozitor, și o să se răzbune pe mine. Sau, ceea ce e și mai rău, o să creadă că ordinul pe care ți l-a trimis te-a făcut să-ți ieși din minți. Ce-nseamnă toată povestea asta cu viața ta cea adevărată ? Te-ai făcut cumva creștin ? Numai prietenii mei care sînt creștini vorbesc așa cînd pomenesc de moarte."

„Ai ghicit, Priscilla. Sînt creștin de cînd m-am născut. Dar sînt un nedemn și-un păcătos, și viața cea adevărată de care pomenesc eu nu este viața cea adevărată despre care ar trebui să vorbească un creștin. Considerațiile astea sînt prea înalte însă pentru tine, fetița mea. Hai să mergem în casă ; și să dăm toate dispozițiile necesare pentru ca prietenii noștri să fie primiți cu toată cinstea, și porunca de a-mi lua viața, pe care mi-a dat-o Cezar, să fie celebrată printr-un banchet sărbătoresc."

A doua zi a sosit și mesagerul așteptat. Ordinul purta sigiliul lui Claudius și era foarte scurt. Și lăsa pe de altă parte impresia că el presimțise parcă scrisoarea pe care avea s-o primească de la mine ; se bucura împreună cu mine de moartea mea și de iminenta ușurare de toate relele care mă chinuiau. Probabil că nu crezuse nici un moment toate poveștile pe care i le înșirasem ca să nu îl însoțesc la lacul Fucinus.

Priscilla, care era deosebit de activă între două accese de plîns, îi punea pe sclavi să alerge în toate părţile, discuta cu bucătarii meniul cinei, se interesa dacă mai avea timp să aducă de la Napoli stridii de Lucrinus şi alte delicatesuri.

În trei sau patru rînduri s-a apropiat de mine ca şi cum ar fi vrut să mă întrebe ceva şi i-ar fi lipsit curajul ; şi mă săruta şi plîngea. Lacrimile ei erau înduioşătoare, dar prea multe. În cele din urmă şi-a făcut curaj şi m-a întrebat :

„Ce intenţionezi ? Azi-dimineaţă, nesuferitul acela de Petronius, care se pare că a venit aici ca să se distreze pe socoteala ta, spunea că soluţia cea mai bună e să-ţi deschizi venele într-o baie caldă. Imbecilul celălalt de Cestius Gallus, ca un soldăţoi ce e el, spune să nu te gîndeşti la nimic altceva decît să te arunci într-o spadă ascuţită, înfiptă în pămînt, ce grozăvie ! Montanus declară că sclavul tău cel mai devotat va fi cum nu se poate mai fericit să-ţi facă figura. Mă înţelegi ? Aşa spun prietenii tăi."

„Fii liniştită, Priscilla. Pentru moment să ne gîndim la banchet şi să nu ne indispunem cu soluţiile de sinucidere. Probabil c-o să urmez sfatul lui Petronius. Trebuie să fie plăcut să simţi că te sfîrşeşti într-o baie caldă şi parfumată."

Am expediat-o pe Priscilla şi-am trimis s-o cheme pe Cleonice. Hotărîsem deja ce-aveam de făcut. Aveam s-o pun pe bătrînă să-mi pregătească o otravă puternică, dar cu efect nu prea rapid ; voiam să am răgazul să-mi iau rămas bun pe-ndelete de la prieteni şi de la acea iubită patrie a mea de-a doua. O otravă turnată în cel mai bun vin vechi, şi plăcută la gust, care să nu mă constrîngă la o grimasă nedemnă de mine, atunci cînd aveam să-l dau pe gît. Cleonice urma să-mi aducă spre sfîrşitul banchetului cupa, cînd toţi aveau să fie în starea de euforie

provocată de mîncare, de băuturi și de compania plăcută a celorlalți. Aveam să-mi iau rămas bun de la prieteni cu o frază spirituală, pe care ei, reîntorși la Roma, aveau s-o repete printre cunoștințe ca să-mi confirme curajul, inteligența și nepăsarea mea în fața morții ; și aveam să ridic cupa în sănătatea împăratului, și-aveam s-o golesc dintr-o dată. Cît privește curajul în fața morții, mi-era cam rușine ; sigur cum eram, odată întors din această existență, de trecerea imediată într-o altă și mai plăcută lume, nu făceam un efort prea mare ca să mă arăt senin și nepăsător ; cum m-aș fi comportat însă oare dacă despărțirea aceea solemnă ar fi însemnat cu adevărat despărțirea definitivă de viață ? Prietenii mei însă, chiar și aceia care îmi ascultaseră destăinuirile făcute acasă la Scribonianus, nu știau nimic de întoarcerea mea iminentă într-o altă viață, nu le vorbisem niciodată de așa ceva, nici în seara respectivă și nici după aceea, afară de atît de discretul Nicomede, așa cum voi arăta mai departe. Puteau să se gîndească la o transmigrare a sufletului meu dintr-o epocă viitoare, dar nicidecum la o întoarcere a mea în respectiva epocă ; pentru ei eu muream cu adevărat și definitiv atît pentru secolul ăsta, cît și pentru oricare altul. Numai Claudius s-ar fi putut să cunoască adevărul, și numai Priscilla s-ar fi putut să-l știe deja, de vreme ce-i dictasem scrisoarea pentru Claudius ; cu siguranță însă că devotata femeie nu înțelesese nimic din cuvintele mele.

Cleonice mi-a făgăduit că avea să facă întocmai cum îi poruncisem. N-a plîns, a ascultat indicațiile mele ca și cum i-aș fi poruncit un lucru natural și inofensiv. Dar suferea cu siguranță mai mult decît Priscilla ; e mai inteligentă decît cea din urmă, și mereu cu urechea ciulită, așa cum se cade să fie o sclavă devotată, și mi-am închipuit că trebuie să fi știut de mult ceea ce se șoptea în legătură cu aventura mea și pe deasupra și restul ; și că era convinsă că pentru mine nu era vorba decît de plecarea către o lume

din care mă văzuse sosind. Şi-am avut imediat confirmarea acestui lucru. Cînd i-am spus că o eliberam prin testament, că-i lăsam un legat consistent şi îngăduinţa să locuiască la mine în casă pentru tot restul vieţii ei, nici nu mi-a mulţumit măcar, într-atît trebuie să i se fi părut de natural lucrul ăsta. A spus doar atît :

„Nădăjduiesc să păstrezi întotdeauna o amintire plăcută, stăpîne, despre noaptea aceea de la idele lui aprilie. Sosiseşi de cincisprezece zile şi era pentru prima dată cînd dormeai singur, fără pedagog." Şi, ca şi cum s-ar fi temut să nu se înduioşeze, mi-a întors spatele fără să aştepte să-i spun să plece, şi s-a depărtat repede, cu paşii ei abia simţit.

M-am dus apoi să-l caut pe Nicomede, care era de cîteva zile la pat, cu dureri reumatice. I-am spus şi lui că-i redam libertatea prin testament ; şi că-i lăsam moştenire cît să trăiască îndestulat ; şi că i-l recomandasem lui Claudius ca bibliotecar pentru cărţile mele. Nicomede mi-a mulţumit, dar mi-a spus că grija mea era inutilă ; după moartea mea avea să-şi ridice şi el viaţa. Era de datoria lui, mi-a spus el, s-o facă, şi era dealtfel şi ceea ce-şi dorea cel mai mult pe lume. L-am lăudat pentru hotărîrea aceasta a lui ; i-am spus însă să-şi amintească de faptul că situaţia mea era oarecum deosebită ; în fond, eu nu muream ci mă duceam doar în altă lume. (După seara petrecută în casa lui Scribonianus îi povestisem binecînţeles totul, şi chiar şi ceea ce ţinusem secret pentru alţii ; şi, spre nu prea marea mea uimire, nu numai că m-a crezut imediat, dar mi-a spus „mi-am dat seama de asta, stăpîne, anume de faptul că tu nu aparţineai lumii noastre, şi adu-ţi aminte că ţi-am spus-o în mai multe rînduri". „Eu am crezut însă că tu spui aşa ca o figură de stil." „Oh, nu, şi dacă prima dată am spus aşa fără să reflectez prea mult, aerul înspăimîntat pe care l-ai avut la auzul vorbelor mele a fost de ajuns ca să mă facă să înţeleg că nu putea fi vorba de o

simplă figură de stil. Şi-apoi, să-ţi spun un lucru stăpîne. Poate n-ai ştiut niciodată asta. Tu vorbeşti în somn. Şi de multe ori într-o limbă care seamănă cu latina vorbită de plebe, dar nu e latină. Şi de multe ori, dormind alături în cubiculum în timpul călătoriilor noastre, te-am auzit; şi-n răstimp de mai mult de patruzeci de ani ai pronunţat uneori în somn acelaşi nume, de femeie, bineînţeles; care nu e un nume de femeie nici din limba latină şi nici din greacă.")

Nicomede nu s-a arătat convins de argumentele mele. „N-are importanţă, stăpîne, ce se va întîmpla după tine, după ce ne vei fi părăsit. Pentru mine, faptul că tu ai să mori ca toţi ceilalţi, sau că ai să pleci în alt secol, este acelaşi lucru. Pleci pentru totdeauna, şi-mi pierd stăpînul pe care l-am slujit de cînd eram tînăr pînă la bătrîneţe. Ce-a mai rămas din viaţa mea nu mai contează pentru mine. Dacă însă Claudius o să accepte legatul tău, atunci o să mai aştept o bucată de vreme, ca să fiu sigur că preţioasele tale volume vor avea o soartă demnă de ele. După aceea însă voi şti ce am de făcut."

Şi s-a întors cu faţa către perete, şi m-a rugat să plec şi să nu-l mai vizitez. Am ieşit din cubiculum cuprins de o emoţie nespusă şi avînd acelaşi sentiment, că săvîrşisem o înşelătorie plină de cruzime pe seama acestor sărmane fiinţe care mă iubeau, care mă iubiseră dintotdeauna, fără să mă plictisească însă cu afecţiunea lor, şi pe care le consideram cu mult mai nobile şi cu mult mai bune decît mine. „Dacă în seara asta prietenii mei se vor dovedi şi dînşii la fel de umani şi de afectuoşi", mă gîndeam eu, „voi muri de ruşine înainte de a fi murit de otravă."

Să mă ierte cititorul dacă relatarea acestor ultime ceasuri e cam încîlcită. Am ajuns să fiu nevoit să îmi descriu moartea, gesturile şi cuvintele de încheiere a unei vieţi a cărei durată o măsuram acum, aproape cincizeci de ani

împliniți, și mai lungi în amintire datorită faptului că nu trăisem nici copilăria, nici adolescența, și că mă trezisem chiar din prima zi petrecută în Roma imperială ca un bărbat matur ca fizic, în afara faptului că eram cu mult mai împlinit la minte datorită anilor petrecuți în altă epocă. Și acum, cînd mi-am redobîndit siguranța că o să mă întorc în secolul meu, am și început să mă simt oarecum înstrăinat de viața pe care sînt pe punctul de a o părăsi. Simt pentru prima dată niște mici dureri la încheieturi, o anumită greutate la respirat, care-mi dau de veste că și trupul ăsta preafrumos pe care-l am de împrumut începe să se degradeze. Și-l părăsesc tocmai la vreme ; sînt ca cineva care e pe cale să abandoneze o haină veche ca să îmbrace una mai bună, chiar dacă nu este una nouă, abia ieșită de la croitor.

N-am spus încă cine erau prietenii care, aflîndu-se de soarta mea, alergaseră să-mi facă moartea mai ușoară. În afară de Seneca, de Petronius și de Plinius, mai venise și Cestius Gallus, cel pe care-l cunoscusem în calitate de tînăr aghiotant al lui Germanicus în Orient, și pe care Priscilla îl numise soldățoi. Și mai era și poetul Iulius Montanus, care, asemenea lui Carducci, despre care se poate spune că nu are o poezie în care să nu vadă soarele cum strălucește, sau cum zîmbește, sau cum răsare, sau cum apune, era cunoscut la fel în cercurile literare ca poetul apusului sau al răsăritului de soare, zăbovind în fiecare din elegiile lui asupra descrierii, deși variate și deosebite, a respectivelor fenomene naturale ; așa încît primele cuvinte cu care l-am întîmpinat n-au putut fi decît următoarele : „Fii foarte atent, Montanus, la felul în care o să-mi iau rămas bun de la viață, căci n-ai să mai întîlnești un apus atît de strălucitor pe care să-l descrii". Mai era apoi și napolitanul Lucilius, care fusese procurator în Sicilia, rotofei, cu dublă bărbie și cu două rîn-

duri de slănină pe pîntec. Prieten cu Seneca, îi cerea mereu sfaturi de stoicism în viaţă, pe care Seneca i le dădea ; dar pe deasupra le plăceau la amîndoi, după aceea, o masă copioasă, şi vinurile vechi şi femeile tinere, şi-n-tr-un cuvînt tot ceea ce făcea şi făcuse dintotdeauna viaţa plăcută. În sfîrşit, am remarcat cu plăcere în acest mic grup de prieteni devotaţi pe Sextus Servilius, librarul de pe Vicus dei Sigillari ; la care Priscilla dăduse fuga de îndată ce aflase de dizgraţia mea, amintindu-i că fusese unul dintre membrii complotului care atrăsese moartea lui Caligula, ca să se înţeleagă cu prietenii lui şi să se descotorosească şi de Claudius. Librarul însă o făcuse să înţeleagă că vremurile s-au schimbat şi că foştii conjuraţi, fericiţi că au scăpat de represalii la înscăunarea lui Claudius, nu mai doreau nimic altceva decît să fie lăsaţi în pace. Aflînd însă că Priscilla pleca însoţită de cîţiva prieteni, s-a gîndit să li se alăture şi el. Eram, aşadar, în număr de nouă la masă ; un număr foarte potrivit, corespunzător celor nouă locuri din triclinium.

Pregătisem totul cum nu se poate mai bine, şi desigur depăşisem pentru acea ultimă cină cheltuiala maximă stabilită de lege. Capri, aşa cum am mai spus, nu mai era aşa la modă ca pe vremea lui Tiberius ; cu toate astea îşi mai aveau acolo villele vreo cincizeci de familii senatoriale şi patriciene, şi se aflau acolo o sumedenie de mimi, de flautişti şi de balerine ; şi-şi dădeu întîlnire, în preajma zilelor festive, cei mai eleganţi tineri de la Napoli şi de la Pompei, vilegiaturişti de la Baia şi de la Pozzuoli, oameni de viaţă, cărora le plăcea să benchetuiască şi să-şi petrecă nopţile în veselie. Aşa că am putut să găsesc la îndemînă tot felul de lucruri rafinate ca să le ofer prietenilor mei, pe lîngă excelentele vinuri din pivniţa mea, şi pe lîngă mîncărurile rare şi alese. Şi am putut să le ofer şi o noutate unică ; cu o flotă alexandrină, adică prin intermediul convoiului de nave care pleca în fiecare lună de la

Alexandria și sosea la Napoli aducînd cele mai prețioase produse din Orient, un grec adusese o trupă de dansatoare care, după spusele lui, veneau de-a dreptul de dincolo de hotarele lumii cunoscute. „Din India ?" l-am întrebat eu. „De și mai departe, stăpîne." „Din Taprobane ?" „Și mai de departe, stăpîne." Pe Bacchus, într-adevăr trebuie că veneau de la capătul lumii ; cred că foarte puțini romani ajunseseră pe mare dincolo de Ceylon ; și dacă din ținuturile cărora astăzi le spunem China soseau mătăsuri și obiecte din porțelan, ele erau duse pînă la granița țării aceleia misterioase de indigenii înșiși, care nu lăsau să pătrundă acolo nici un străin. Cînd am văzut dansatoarele, mărunțele, cu părul lins și negru și cu trupuri foarte proporționate de culoarea aramei, cu niște coroane înalte din aur, greoaie, cu veșminte de mătase împodobite cu arabescuri, și am pus să mi se arate, doar atît cît să-mi fac o idee despre spectacolul pe care urma să-l ofer prietenilor mei, cîteva mișcări de dans, rigide, hieratice, doar un tremur ușor al capului și o atitudine geometrică a brațelor în jurul trupului ghemuit, n-am mai avut nici un fel de îndoială, erau dansatoare din Bali, și veniseră într-adevăr dintr-o insulă despre care romanii, după cîte știam eu în privința asta, nu avuseseră habar pînă atunci. Nu-mi amintesc ce nume dădea impresarul insulei aceleia ; cît despre mine, eu n-am mai avut nici o îndoială, la o distanță de nouăsprezece secole aveam să revăd același spectacol plicticos la care asistasem în 1952, la New York, într-un teatru de pe 42th Avenue (și la care am adormit).

Ne-am așezat la masă cu o oră înainte de apusul soarelui. Cu o mică întîrziere față de ora fixată, fiindcă am vrut să aștept să se termine agitația și zgomotul produse în mod excepțional în primele ore ale după-amiezii în preajma villei ; situată, așa cum v-am spus, unde se află acum Marina Piccola. Pusesem să se construiască un drum

frumos și pavat care cobora de pe soiul acela de trecătoare care se găsește la jumătatea insulei și de unde se văd ambele mări, și cea dinspre Napoli, și largul mării ; de-a lungul drumului se înălțaseră după aceea încă vreo patru sau cinci ville, și, fiindcă era neted și frumos trasat, cu niște curbe potrivit de late, era drumul preferat al unor sportivi tineri care făceau din cînd în cînd acolo întreceri de viteză la coborîre cu bigele. O cursă de felul ăsta fusese fixată și pentru după-amiaza aceea. Era o întrecere, cum s-ar spune astăzi, cronometrată ; arbitrii de la sosire și cei de la plecare aveau clepsidre de diferite mărimi și de fiecare dată cînd pornea cîte o bigă de sus din deal, se dădea semnalul pentru plecarea ei cu o pînză roșie care se vedea cît se poate de bine de jos.

Noi, nobili rafinați și în vîrstă, nu prea gustam asemenea întreceri, le considerăm bune pentru tinerii de bani gata din provincie. Așa că nu ne-am grăbit nici să asistăm la întrecere și nici să ne informăm cine ieșise învingător. La o anumită oră ne-au anunțat că întrecerile se terminaseră, că fuseseră obișnuitele incidente la asemenea curse, un conducător luase greșit o curbă, biga se sfărîmase de un zid, iar el își spărsese craniul și murise ; iar aproape de sosire o bigă intrase printre spectatori omorîndu-i pe doi dintre ei și schilodindu-i pe alții. Morții și răniții fuseseră duși de acolo, arbitrii de la sosire își strînseseră clepsidrele și toate celelalte catrafuse și le urcaseră din nou sus ; plecaseră în grabă și galeria, și pescarii ; și pe țărmul rămas pustiu se făcuse din nou liniște.

După trei ore de la începerea banchetului, atmosfera între comeseni, bine dispuși de bucatele deosebit de rare, de o prezentare expertă a vinurilor și de spectacolul în două părți al balerinelor balineziene, era cum nu se

poate mai plăcută. Se crease un schimb armonios și senin de jocuri de cuvinte grațioase, de considerații profunde, de teorii noi, de anecdote amuzante, de paradoxuri inteligente. Aș putea să reproduc aici tot ce-au discutat pînă noaptea tîrziu, într-o veselă companie, stînd tolăniți comod pe paturile moi ale tricliniului meu, avînd pe cap coroane de mirt și de laur, sentimentalul Iulius Montanus, scepticul Petronius, libertinul Lucilius, preainteligentul Seneca, pedantul Plinius, librarul cel subtil, cinicul general Cestius Gallus, care era într-adevăr unul dintre aceia care se alèg dintre colonei și care, așa cum prevăzuse Germanicus, rîzînd mereu cu întîrziere, făcuse o carieră strălucită, și eu însumi, care mă simțeam extraordinar de în formă, niciodată nu mînuisem cu atîta siguranță vorbirea oratorică, niciodată nu citasem atît de potrivit lecturile și experiențele pe care le avusesem în călătoriile întreprinse pe meleaguri îndepărtate; aș putea să reproduc aici maximele, găselnițele, aforismele respective, și l-aș distra cu siguranță pe cititor în cuprinsul a mai multor pagini. Dar am mîncat și am băut și eu mult în seara respectivă, așa încît din senzațiile acelea atît de puternice n-am rămas apoi decît cu niște percepții cam vagi și cam nesigure.

Bineînțeles, în străfundul conștiinței mele persista adeca că la un moment dat ar fi trebuit să pun în scenă uciderea; și cred că și oaspeții mei păstrau în străfundul conștiinței lor noțiunea că sărbătoarea aceea veselă trebuia să se termine mai devreme sau mai tîrziu cu un cadavru întins pe masă sau pe podele, dar îl dădusem uitării, dacă mi-e îngăduit să spun așa, îl dădusem deoparte pentru atunci cînd avea să vină momentul potrivit, nu se cuvenea ca previziunea respectivă să tulbure prea mult ritmul ospățului aceluia care se desfășura atît de frumos.

Cînd mi s-a părut c-a sosit momentul să le amintesc prietenilor mei, în mod discret, că de fapt era banchetul unui muribund, al cuiva care după ce trăise şi se bucurase din plin, îşi lua rămas bun în chip voluntar de la viaţă, i-am poruncit sclavului şef să execute ordinele date mai dinainte ; iar el a adus un vas de argilă, foarte mare, pe care erau sculptate de jur împrejur în relief patru schelete în poziţii de dans, unul cu un ştergar între osişoarele degetelor, altul cu o coroană sau cu un fruct ; şi dedesubt, tot de jur împrejur, era scris în greacă mottoul *„phágomen kaì píomen, aúrion gàr apothnéskomen“* (să mîncăm şi să bem, căci mîine vom muri). Sclavul mi-a întins vasul, plin cu un vin foarte vechi de Vezuviu, un vin neamestecat, din care am băut o înghiţitură, după care i l-am întins Priscillei, lui Montanus şi aşa mai departe tuturor oaspeţilor, de fiecare dată ştergîndu-i-se marginea cu un şervet. Cînd cupa a ajuns la Lucilius care şedea alături de mine pe patul din stînga, acesta a lovit cu un gest brusc vasul şi s-a vărsat puţin vin pe masă ; şi Lucilius a strigat imediat vesel *„bonu, felix, faustu !“* [6] şi şi-a muiat degetul arătător în vinul vărsat şi s-a atins apoi cu degetul după ureche. După aceea imediat însă, dîndu-şi seama, a rămas jenat şi încurcat ; iar ceilalţi, într-o tăcere subită, nu ştiau ce să spună ; eu însă am rîs şi am spus *„Bene, Lucili suavissime* [7], accept urarea, să izbîndească, să fie fericită şi favorabilă călătoria mea în Hades“ ; şi am pus şi eu în vinul vărsat degetul arătător şi m-am atins cu el după ureche. Atunci a început să se vorbească despre felul în care urma să mor. Cel dintîi m-a întrebat Plinius, cu aerul unuia care se pregăteşte să ia note, dacă aveam să mă omor cu propria-mi mînă sau dacă aveam să cer concursul vreunui sclav.

N-am vrut să le dezvălui planul meu, care trebuia să constituie pentru toţi o surpriză. Le-am răspuns că-n orice caz aveam să mă omor eu singur ; sclavii mei mă

iubeau prea mult, și nici unul, nici chiar preaînțeleptul Nicomede, n-ar fi consimțit să se ofere pentru așa ceva.

„Nu e nevoie să te grăbești prea mult", a spus Montanus. „Poți s-o lei cu încetișorul ! De ce nu faci și tu ca Marcellinus, care avea groază de sînge ? Tullius Marcellinus, după ce le-a împărțit o sumă considerabilă sclavilor care se jeluiau în jurul lui, și după ce i-a îmbărbătat, s-a retras la el în cubiculum ; și-a acoperit o ușă cu o perdea groasă, și-a rămas acolo, fără să mai mănînce. În cea de a patra zi a cerut să i se aducă o cadă cu apă fierbinte, și s-a băgat în ea ; și din nou a fost închis bine cubiculul ca să nu iasă vaporii și căldura, o singură țeavă trecea prin perdea, și din ea curgea în baie mereu apă fierbinte. Și-așa, stînd multă vreme băgat în apă, și-a pierdut treptat puterile și simțirea, într-un chip voluptos, așa cum îi asigura el cu glasul stins pe cei ce stăteau de veghe afară așteptîndu-i moartea, *non sine quadam voluptate* [8]."

Am avut impresia, judecînd după chipul interesat al Priscillei, că propunerea respectivă îi plăcea ; probabil că-și închipuia că eu aș fi reacționat la înfometare și la baia fierbinte cu totul altfel decît Tullius Marcellinus ; sau că poate m-aș fi plictisit de agonia aceea lungă și obositoare și-aș fi renunțat în cele din urmă la ea. Eu însă am protestat.

„Mie îmi trebuie altceva decît o baie fierbinte ca să mă omor. Și voi ce-o să faceți în cele patru-cinci zile ale preavoluptoasei mele agonii ? O să rămîneți aici, să vă ghiftuiți și să trageți la măsea, ticăloșilor ?"

Atunci Petronius a spus :

„Nu face pentru un libertin rafinat să moară în baie. Apa e rea, *dentes habe*, îți mușcă fără milă inima. Mai bine umple-ți vinele cu vin cald și alege-ți o soluție mai rapidă care, așa cum pe bună dreptate ai spus, să nu ne oblige pe noi la o nesuferită veghe funerară, orîcît de în-

veselită ar fi ea cu vin, cu mîncare şi cu dansuri. N-ai decît să bei cucută, să te întinzi pe un pat moale, pe nişte cearşafuri albe, aici în mijlocul nostru. Şi ai să mori la fel cu Socrate ; şi-ai să poţi să ne vorbeşti cît vrei, pînă cînd o să ţi se urce moartea de la picioare la inimă, noi sîntem gata să îţi culegem ultimele tale învăţături."

Petronius a propus mai mult sau mai puţin ceea ce am plănuit şi eu. Numai că el se gîndea la o ceremonie solemnă a luării otrăvii, pe cîtă vreme eu voiam să le fac surpriza şi să mor atunci cînd ei încă nici nu vor fi bănuit că a început ceremonialul sinuciderii.

Şi-a spus atunci Lucilius, napolitanul cel lasciv, dar care trebuia să recite acum rolul stoicului :

„Important nu e să trăieşti. Să trăiască pot toţi ; şi sclavii, şi animalele. Important e să mori cu demnitate şi curaj. Pentru asta nu trebuie să-ţi displacă însă nici viaţa, chiar atunci cînd începe să te plictisească, mereu aceeaşi, de atîţia ani, să faci mereu aceleaşi şi aceleaşi lucruri ; mănînci, dormi şi faci amor, *cibus, somnus, libido.*"

(Am avut atunci, pe neaşteptate, imaginea fericită a terasei casei mele, sub soarele blînd de sfîrşit de martie. Mîine dimineaţă e duminică, mi-am spus eu, şi-o să vină la micul dejun cine ştiu eu, şi-o să stăm împreună sub mica boltă de verdeaţă fragedă cu muguri noi de viţă canadiană, şi-or să dănţuie în jurul nostru colinele năpădite de case, de biserici, de clopotniţe, şi-o să privim pe linia orizontului pinii din villa Sacchetti, şi antenele de radio uşoare, profilate pe cer.)

Seneca a spus :

„Eu am susţinut întotdeauna că omul înţelept nu trebuie să se sinucidă, oricît ar fi el de bătrîn şi de bolnav. Un om trebuie să se bucure pînă în ultima clipă de propria lui tovărăşie şi trebuie să-şi aştepte cu curaj ceasul

hotărît de soartă. Cînd soseşte însă porunca tiranului, e mai bine să părăseşti viaţa senin, îmbărbătat de cuvinte înţelepte, de vin şi de mîncare, decît să-i întinzi cu disperare unui sclav grumazul, implorîndu-l să lucreze repede."

Şi timpul se scurgea cu discuţii plăcute de felul ăstora. Priscilla, alături de mine, caldă de tinereţe şi de vin, îmbujorată de nu ştiu ce absurdă speranţă, era strălucitoare cum n-o mai văzusem de ani de zile ; şi, ascuzîndu-şi sub veşmîntul alb, îmbrăcat pentru ospăţ, formele devenite de-acum puţin prea pline pentru gustul meu de om din secolul douăzeci, mi se părea iar ca atunci cînd o cunoscusem în prăvălia librarului, ca pe vremea primei noastre escapade la Capri. Îmi făceam reproşuri că fusesem atît de puţin afectuos faţă de dînsa în ultimii ani, şi-o făcusem să simtă poate în prea mare măsură cît de incomodă şi de plictisitoare o considerasem de multe ori. De fapt, nu pot să spun c-o făcusem propriu-zis să simtă lucrul ăsta, dacă bineînţeles nu şi-o fi dat cumva ea singură seama, cu intuiţia naturală a sexului ei ; însă nu scăpam, desigur, nici o ocazie ca s-o pornesc singur, zile şi săptămîni în şir, ca s-o fac să stea departe de viaţa mea absolut intimă. Şi-mi părea rău de asta, şi simţeam acum nevoia să fiu tandru şi iubitor, şi-am strîns-o la pieptul meu şi am sărutat-o lung şi-n neştire ca-n primii ani.

„Poate că, Valerius Monellus", m-a întrerupt în această plăcută îndeletnicire glasul lui Lucilius „îţi convine să amîni pe mîine sinuciderea ; cine ştie dacă nu cumva în noaptea asta, avînd în vedere excelenta dispoziţie a Priscillei şi chiar şi a ta, îmbuibat de vin şi de mîncare, şi mînat de o poftă nestăvilită, n-o să ţi se întîmple să te duci la zeii infernali pe nesimţite, fără să trebuiască să mai faci nimica tu. Chiar în zilele astea, poate că nu ţi-a parvenit încă vestea în sihăstria asta a ta, Lucius Aterius

și Cornelius Domitius *in Venere obiere, in eodem bellissimo pantomimo Mythico* [9]."

„Pe Hercule", a strigat atunci Petronius, „ce *trucidator terribilis* [10] a devenit delicatul de Miticus, *tenellulus, mollicellus, mollior medullula pullicini*."

„Pantomim ?" am întrebat eu. „Nu era un actor tragic ?"

Și l-am revăzut, așa cum era pe scenă în dimineața în care l-au omorît pe Caligula, în veșmintele incestuoasei Myrrha, cu părul răvășit, cu chipul ars de o sălbatică patimă.

„Știi", a răspuns Lucilius „pantomima e mai potrivită pentru un fîrțăngău ca el. Cei de la teatrul tragic sînt oameni serioși, și nu le plăcea tovărășia lui, care era ca o muieruscă, și asta nu numai pe scenă."

„Și eu cred că e mare noroc să poți muri așa. *Mors repentina, summa felicitas.* [11] Și închipuiți-vă pe deasupra și *in Venere*", a spus atunci Montanus. Lucius Aterius și Cornelius Domitius erau însă bătrîni și astmatici, abia-și mai trăgeau zilele. Nici n-au fost vrednici în realitate, de-o moarte așa de demnă de invidiat. Nu cred că un asemenea noroc ar putea să-i pice și lui Valerius Monellus al nostru, vîrtos și voinic cum e încă."

„Poate că, însă", a spus cu un glas cît se poate de blajin Sextus Servilius, librarul, care pînă atunci vorbise foarte puțin, „poate că însă preafrumoasa Priscilla ar putea să intervină aici cu puțină bunăvoință, și cu un concurs binevenit. Mi-a căzut în mîini de curînd opera unui vechi autor grec, Aristeas din Proconnesos, cu niște relatări ciudate din viața insectelor. Descrie niște specii de păianjeni la care femela e mare și voinică, iar masculul e mititel și plăpînd ; și cînd vine vremea cînd fac ei amor, se împreunează și, de îndată ce micuțul păianjen și-a făcut datoria și zăbovește alături de femelă cuprins de o plăcută ameteală și de o vlăguită somnolență, femela

repede se năpustește asupra lui și îl mănîncă. Eu nu-i sugerez frumoasei Priscilla să facă întocmai la fel, dar în sfîrșit, ca în momentul de voluptate respectiv să-i înfigă poate fulgerător un pumnal foarte ascuțit între coaste lui Valerius Monellus al nostru..."

Din toate părțile s-au ridicat atunci strigăte disonante *„bene, optime, incredibile consiliu"* [12], și vorbeau toți odată, și Plinius și Seneca și Lucilius și generalul cel atît de indignat, iar Priscilla nu știa dacă să rîdă sau să protesteze ; eu însă am fost sustras pe neașteptate de la zarva aceea veselă auzind cum mi se șoptește la ureche *„Domine"*.

M-am întors. Cleonice se strecurase în triclinium aducînd, cum ne fusese înțelegerea, cupa cu otravă. Și mi-a adresat cuvintele convenite : „Stăpîne, sclavul pivnicer te roagă să guști din vinul ăsta de Chios, vechi de o sută de ani, și care stă de multă vreme în pivnițele tale ; dacă ți se pare că nu s-a degradat cu timpul și că e demn de oaspeții tăi..."

Oh, în fine, venise momentul așteptat. Acum trebuia să găsesc fraza perfectă, legendară, care să se repete peste secole, descriind felul în care a murit patricianul roman Valerius Monellus, silit să se sinucidă de către Claudius. Dar, oare, n-ar fi fost mai bine să părăsesc scena cu o replică paradoxală, făcîndu-i pe spectatori să priceapă că cel care urma să moară era de o mie de ori mai viu decît cei în viață, pe punctul de a străbate secolele și de a se reîncarna într-un viitor fantastic de îndepărtat ? Și n-ar fi fost oare frumos dacă aș fi furat fraza vreunui personaj ilustru, care încă nu se născuse, dacă i-aș fi furat de pildă lui Adrianus cele cîteva versuri de pe patul morții, *animula vagula blandula, quae nunc abibis in loca* [13] ? Am hotărît să mă las în seama improvizației M-am ridicat mai sus, sprijinindu-mă în cotul stîng, după ce luasem cupa și mi-o așezasem pe masă.

„Prieteni", am spus, dominînd rumoarea. „Ascultați-mă, prieteni. Mai înainte ca puterea vinului să mă biruie (începem prost, m-am gîndit în sinea mea, îl copiez pe Sören Kirkegaard), mai înainte de a vă dezvălui ce voi vedea înaintea ochilor mei cînd mă voi fi îmbarcat pe nava care mă așteaptă și, odată digul depășit, voi naviga în largul mării (ei drăcie, acum vorbesc la fel cu Tennyson), mai înainte de a pune să vi se împartă un vin venerabil, perla pivnițelor mele..."

Mă simțeam într-adevăr neinspirat și zăpăcit, însăilam cuvinte și nu găseam nimic de zis, mi se părea că am în loc de creier nenumărate pînze de păianjeni. Am privit în dreapta mea, și am văzut ridicați asupră-mi, umezi și într-o așteptare plină de încredere, ochii Priscillei. Ei, tot era mai bine decît nimic, pentru început.

„...vă poftesc mai întîi de toate să priviți cît de frumoasă și de strălucitoare este Priscilla mea, care-mi va celebra moartea în niște versuri deosebit de suave ; și vă rog pe voi toți s-o iubiți și s-o ajutați după ce eu voi fi printre umbre, *commendo illam vobis amicis meis* [14]".

Și-aici au izbucnit aplauze din toate părțile, băteau din palme pînă și sclavii mei, iar Seneca și cu Petronius și-au scos coroanele de pe cap și le-au aruncat cu agilitate către Priscilla, care cînd plîngea, cînd rîdea, și i le-au aruncat și militarul, și poetul, și librarul pe ale lor, pînă ce dînsa a început să le arunce și ea la rîndu-i, și s-a pornit un fel de bătălie cu flori. Iată, mi-am zis eu, ăsta e momentul potrivit să golesc cupa, bînd în sănătatea Priscillei. Am aruncat o privire în jur, ca actorul care vrea să se asigure că toți sînt atenți fixîndu-l cu privirea și urmărindu-i gesturile, i-am făcut un semn din ochi lui Lucilius, acel dulce și senin copil, i-am căutat privirile lui Seneca și le-am găsit împăienjenite de-o voluptoasă torpoare, *„et dulcissimae Priscillae meae, placentissimae, dulce loquenti, bibo...* [15]"

Şi-am întins mîna ca să iau cupa şi n-am mai găsit-o ; m-am uitat repede în jur şi-am văzut că o luase Priscilla, şi-o golise, iar acum o punea din nou pe masă, aprinsă la faţă, zîmbitoare.

„N-am mai băut niciodată un vin aşa de grozav. Ştii doar că poţi avea încredere în gustul meu. Dă poruncă să le fie servit şi prietenilor."

Două gînduri mi-au fulgerat în momentul acela prin minte : că Priscilla murea în locul meu ; şi că dacă eu aş fi băut cupa mi-aş fi suprimat pentru totdeauna întoarcerea la viaţa mea de acolo de sus ; fiindcă mi-am amintit, cu o groază subită, mi-am amintit abia în momentul ăsta de condiţia aceea pe care n-o dădusem uitării atîta amar de ani, dar care în ultima vreme îmi ieşise cu totul din minte. Trebuia să fac imediat ceva ca s-o salvez pe Priscilla, bine că poruncisem o otravă care să nu aibă un efect prea rapid ; şi să caut după aceea s-o fac să înţeleagă că ea a făcut mult mai mult decît să împiedice moartea lui Valerius Monellus, a salvat viaţa licenţiatului Paolo Monelli de a cărei existenţă nu ştia, şi care ţinea la propria lui viaţă mai mult decît Valerius la a lui. Şi aşa, pradă unor gînduri atît de diverse, nu ştiam ce să fac, cînd deja Cleonice, care trebuie că băgase de seamă schimbul, s-a apropiat de Priscilla, i-a spus ceva la ureche, şi-o duce afară în mare grabă. M-am repezit după ele, fără să mă gîndesc ce-ar fi putut să-şi închipuie musafirii despre faptul că-mi întrerupsesem discursul şi despre fuga Priscillei şi a mea. De-ndată ce am ieşit din triclinium, Cleonice mi-a făcut semn să tac, să nu mă mai agit, să stau liniştit ; şi s-a dus în grabă împreună cu Priscilla înspre camerele de culcare. Mi-am amintit că cea care pregătise otrava fusese Cleonice şi că probabil îi cunoaşte şi antidotul ; în orice caz nu mă simţeam în stare să intru din nou în triclinium, mergeam încoace şi-ncolo

prin atrium, chinuit de sentimente tulburi, cu inima plină de o nouă și puternică duioșie față de salvatoarea mea.

Peste puțin a reapărut și Cleonice.

„*Domine, ne time.*[16] Mîinile acestea ale mele care au alcătuit otrava, au știut să pregătească și un leac cu efect tot atît de rapid. Priscilla într-o jumătate de oră se va simți perfect. Știe totul, și te roagă să nu întreprinzi nimic împotriva vieții tale pînă cînd nu se va fi reîntors și ea. Va veni după tine foarte curînd în triclinium."

L-am chemat pe sclavul pivnicer și i-am spus să aducă la masă cel mai bun vin pe care îl avea. Pivnicerul, un gal foarte rafinat, care purta la gît, din ordinul meu, după obiceiul din Franța de astăzi, un colan care-i desemna funcția, din aur și argint, o operă foarte fină a unui giuvaergiu din Etruria, era foarte gelos cînd era vorba de amforele lui, se temea mereu că n-o să dea peste niște băutori destul de pricepuți ca să le aprecieze. A spus ezitînd:

„*Domine*, ar fi cîteva amfore cu vin de Pucinus, pe care le-am cumpărat din porunca ta de la Palatin, după moartea divinei Livia; soția lui Augustus nu bea nimic altceva, și spunea că numai datorită lui ajunsese să depășească optzeci de ani și să fie sănătoasă. O parte din el se află în pivnița ta de la Roma, celelalte amfore sînt aici de cînd ai aprovizionat villa, și-mi spuneai că aștepți o vizită a împăratului. E un vin de mare clasă. *Nascitur saxeo colle, maritimo adflatu, in sinu adriatici maris, non procul a Timavo fonte.*[17]"

„Ziua de astăzi e mai importantă pentru mine decît o vizită a împăratului. Adu-ne deci din vinul ăsta, care provine de pe o colină pietroasă, pîrguit de vîntul Mării Adriatice, aproape de izvoarele Timavului. Nu bănuiești ce amintiri trezește în mine aceste cuvinte. Nu-ți face gînduri. N-o să mai existe niciodată o ocazie mai nime-

rită ca să bem vinul care a întîrziat atît, spre nenorocul multora, moartea Liviei."

Totul mă înflăcăra, şi norocul de necrezut de a fi scăpat numai printr-o întîmplare de o moarte definitivă, şi frumuseţea regăsită a Priscillei, şi previziunea unei minunate călătorii de întoarcere în care credeam de-acum fără nici o îndoială, chiar dacă nu ştiam cîtuşi de puţin ce aveam să fac pentru ca să mor în secolul acesta ; niciodată pînă acum n-am mai văzut atît de clar în fundul amintirii mele casa mea, căminul primitor, fotoliile îmbietoare, din care pe unul zăcea aşteptîndu-mă, golit, adevăratul, legitimul meu trup.

M-am înapoiat în triclinium ; musafirii mei nu dăduseră importanţă dispariţiei noastre ; asemenea absenţe neaşteptate erau nişte lucruri foarte naturale la reuniuni. Le reclamaseră cu mari strigăte pe balerinele balineziene, Seneca şi le luase pe două dintre ele lîngă dînsul şi le umbla cu o mînă plină de nerăbdare pe sub veşmintele groase de mătase ; iar fetele pipăite în felul ăsta stăteau ţepene ca nişte statui, fără să consimtă şi fără să se apere. Cestius Gallus, soldăţoiul, mîngîia, dimpotrivă, buclele lucioase ale unui mic sclav frumos pieptănat pe care-l foloseam ca să servească la masă, la dispoziţia prietenilor cu asemenea gusturi. Şi iată-mă din nou pradă unei senzaţii pe care am avut-o în nenumărate rînduri în cursul vieţii mele romane, şi destul de des în ultimele zile, dar nu atît de ameţitoare ca în momentul de faţă ; cruda certitudine că peste puţin, într-un timp foarte scurt, oamenii ăştia beţi şi veseli şi atît de vii, şi cu atît mai plini de viaţă cu cît asistă la ultimele clipe ale unui muribund, aveau să ajungă pe neaşteptate mult mai rău decît morţii, mult mai rău decît cadavrele, mai puţin decît ţărîna, absolut nimic. Vor rămîne de pe urma lui Seneca, şi-a lui Plinius, şi-a lui Petronius numele (ştiu însă că bietul Petronius va fi cunoscut de

către urmaşi datorită unei lucrări care nu e a lui, şi pentru care nutreşte un profund dispreţ) ; ceilalţi însă, militarul, poetul, librarul, dulcea mea Priscilla, devotata Cleonice, şi Nicomede, şi ceata sclavilor credincioşi, vor fi peste cîteva clipe anulaţi într-o uitare de nouăsprezece secole. Şi pe neaşteptate, datorită acestui amestec de sentimente contrare care mi se învălmăşeau în cap în seara aceea, am izbucnit în rîs : nefericiţii ăştia, mă gîndeam eu, îşi închipuie că au venit ca să asiste la moartea mea, şi cînd colo eu sînt acela care asist la a lor.

A răsunat sonor glasul lui Petronius ; care, văzînd că m-am întors la locul meu, a început să vorbească :

„Vinul care mi se urcase la creier cu atîta repeziciune s-a consumat repede, şi-acum mă simt uscat cum e pămîntul sub soarele canicular. Ne-ai anunţat un nou vin de soi, gloria pivniţelor tale, şi nu l-am văzut încă sosind. Unde sînt banchetele lui Apicius, ale lui Publius Octavius, sau Saturninus, cînd mereu alte şi alte sorturi noi de vinuri se revărsau din amfore, la fel cu Tibrul după ploile de aprilie ? *Illud erat vivere.* [18] Valerius Monellus, oare ai uitat că trebuie să mori, şi vrei să te urmăm şi noi în infern morţi de o sete năprasnică ?"

„Petronius, am păstrat vinul cel mai ales pentru sfîrşitul ospăţului. Contrar a ceea ce făceau calicii aceia pe care mi i-ai citat tu, şi care considerau că atunci cînd toată lumea e beată merge orice poşircă. Acum pivnicerul meu vă va aduce vinul Pucinus, graţie căruia răposata Livia şi-a amînat cu nenumăraţi ani moartea ei atît de mult dorită de către noi. *Date vina, pueri.*" [19]

Şi aşa au pornit să facă înconjurul mesei cupele cu spumosul vin carstic ; şi-am poruncit, cu satisfacţia unuia al cărui spectacol se desfăşoară într-un ritm perfect, să fie aduse la masă simulacrele zeilor casnici ; şi i-am invocat să-mi fie binevoitori şi favorabili, şi-am invitat comesenii să bea în sănătatea lui Claudius, *pater patriae,*

deşi fusese potrivnic vieţii mele. În momentul acela s-a înapoiat şi Priscilla, palidă, cu ochii strălucitori, şi mi s-a părut mai ispititoare ca niciodată. Şi mi-am spus în sinea mea : mîine voi avea tot timpul să mă gîndesc la un truc prin care să aduc la îndeplinire ordinul împăratului fără să mă sinucid, o să găsesc eu vreun mijloc, poate că o s-o conving pe Priscilla că la urma urmelor sfatul librarului e cel mai bun, poate că o să-l chem pe răposatul Bianchetti ca să-i cer sfatul, în noaptea asta însă vreau să mă mai bucur o dată de frumoasa femeie, şi-aştept cu nerăbdare ca musafirii să fie beţi morţi, şi sclavii să-i poată mătura de pe podele aşa cum fac şi cu resturile de mîncare.

Beţi erau ei, musafirii mei, numai că tot vorbăreţi şi dispuşi să tragă la măsea ; iar eu eram nerăbdător să fiu singur, doar cu Priscilla. Am coborît de pe pat, i-am făcut semn, şi ea m-a urmat. Am ieşit amîndoi în atrium şi-am traversat grădina ; şi iată-ne afară, în mica piaţă, sub luna înaltă din mijlocul cerului. Marea, stîncile abrupte ale muntelui, pantele înveşmîntate cu vii şi cu pini strălucesc în lumina tăcută. Aş vrea să-i spun atîtea lucruri Priscillei, şi-i de ajuns s-o ţin strîns lîngă mine, s-o ajut să păşească pe drumul neted, nu-i nevoie de cuvinte, simt că gîndurile ei sînt şi ale mele, că din nou după atîţia ani ne leagă acelaşi acord *tuus sum, tua sum ;* şi că timpul s-a oprit în loc pentru a eterniza această fericită comuniune.

Sîntem la cîţiva paşi de o curbă, şi drumul urcă strîmt printre două ziduri la fel de înalte şi opuse a două vile ; şi iată că năvăleşte violent în amoroasa noastră visare un zgomot pe care simţurile noastre ar fi trebuit să-l perceapă de mai înainte, dacă n-am fi fost atît de detaşaţi de orice lucru din afară ; o învălmăşeală susţinută şi care creşte cu repeziciune de tropot de cai şi de roţi. Şi mai înainte de a ne putea da seama despre ce e vorba,

fulgeră de după curbă la cîțiva pași de noi o bigă lansată în galop ; zadarnic ne azvîrlim instinctiv lîngă zid, cai și car vin către noi, sînt deasupra noastră, am senzația unui strigăt, a unei strînsori disperate, și mă pierd într-un vîrtej amețitor.

Mă trezesc pe fotoliul din biroul meu, înaintea căminului aprins. Îl văd aplecat asupra mea pe răposatul Bianchetti, cu un pahar cu whisky în mînă. Și imediat mă simt conștient și lucid, mă uit la musafir și la pahar fără nici o amețeală, fără uimire ; ca și cum aș fi ridicat ochii de pe lectura unei povești frumoase dintr-o carte și m-aș odihni după senzațiile avute privind lucruri al căror aspect îmi este bine cunoscut.

Iau paharul din mîinile răposatului Bianchetti, beau din el.

„Satisfă-mi o curiozitate, ai avut cumva senzația călătoriei de întoarcere ?"

Înainte de a-i da răspunsul mi-a și citit gîndurile.

„Nimic, nu-i așa ? Atunci trebuie să fi murit de moarte violentă, sufletul fiindu-ți smuls din trup instantaneu. Cred că înțeleg atunci și motivul complicației."

Nu știu despre ce complicație vorbește, dar nu-l întreb nimic. Mă gîndesc din nou la ultimul episod al incredibilei povești, la felul în care am murit. Totul mi-e limpede în amintire, atmosfera plăcută a mesei, tăcerea nopții de afară, luna înaltă, tropotul amenințător și impetuos. Musafirul mă privește fix, urmărește de bună seamă desfășurarea reevocării mele, ca și cum ar citi într-o carte.

„Îmi dau seama. Ai fost izbit și ucis de biga unui nebun care luase parte la o întrecere după-amiază și se vede că nu era mulțumit de locul lui în clasament, a vrut să facă din nou cursa pe contul lui. Bun sosit în trupul tău, cum te simți în el ? Am impresia că ai cam îmbă-

trînit acolo jos, nu-i aşa ? Sînt mulţumit că ai putut să-ţi realizezi aventura de-a lungul unei vieţi întregi. Cu toate astea, există o complicaţie neprevăzută. Priveşte."

Urmăresc semnul pe care-l face cu degetul, mă întorc, şi-o văd aşezată pe canapea, sub nudul lui Guttuso agăţat pe perete, cu forme la fel de abundente, pe Priscilla. O Priscillă goală, cu părul lung despletit, cu nişte sîni abundenţi şi cam greoi, cu un trup îngrozitor de demodat, care-mi provoacă oarecare repulsie. Pare compact şi pietros, dar în spatele lui se străvăd pernele de pe canapea şi peretele alb. Priscilla priveşte în jurul ei rătăcită. I se adînceşte o cută pe frunte, recunosc semnele care prevestesc la ea nişte scene anumite, frecvente în ultima vreme.

„Iată complicaţia. Sufletul tău a sosit aici înăuntru avînd alăturea strîns de gît sufletul fetei ăsteia, cum o cheamă ? Ah, da, Priscilla, care trebuie că te iubea tare mult, şi era alături de tine, se vede, în ultimele clipe, şi a murit de bună seamă în acelaşi moment în care ai murit şi tu, cu buzele lipite instinctiv de ale tale, în aşa fel încît cele două suflete, aşa cum se întîmplă în sărutările amanţilor, au devenit în momentul acela unul singur. Tu ai sosit acolo unde trebuia să soseşti ; sufletul ei însă, în loc să urmeze un instinct sigur care l-ar fi condus către limb, s-a rătăcit în afara secolului lui şi, ca să-ţi spun drept, nu ştiu ce să fac cu el. E un caz neprevăzut în regulamente ! O adevărată pacoste."

Pe neaşteptate răsună strident glasul Priscillei. „*Quid evenit ? Ubi sum ? Quare sum nuda* ? [20] Ce ciudate sînt chipurile voastre ! Cine sînteţi ?"

Îmi dau seama cu un sentiment de uşurare că Priscilla nu poate să mă recunoască în trupul acesta schimbat. Şi cu siguranţă că n-a înţeles nimic din vorbele noastre, rostite într-o limbă necunoscută pentru dînsa. Şi subit, presemne că i-a revenit în amintire priveliştea tăcută a

mării, și drumul strălucitor sub lumina înaltă a lunii și biga în iureșul ei năvalnic ; fiindcă tace și se uită în jurul ei cu o privire nesigură.

„Da mi chlamide, nuda sum." [21]

Mă ridic, mă duc în încăperea de alături să iau un pled scoțian, și i-l pun pe umeri. Bag de seamă că-n timp ce pledul se înfășoară în jurul ei și o acoperă, umerii goi au cedat sub atingerea mîinii ca și cum n-ar exista. Nu-i de mirare, avînd în vedere că nu-i decît spirit. E, într-adevăr, întocmai cum a descris Dante trupul decedaților ; deșertăciuni care par ființe, și în stare în același timp să poarte veșminte, mantale și chiar și cuirase ; *„Cesare armato con gli occhi grifagni"*. Și eu căpătasem îmbătrînind ochi amenințători, în cealaltă viață ; Cezar era bunicul meu, și era natural să-i semăn. Îi semănam chiar și cu chipul ăsta, dealtfel.

Cum să-i explic acum bietei Priscilla, moartă atît de tînără, la treizeci și ceva de ani, moartă din cauza mea, cum să-i spun că ea e moartă iar eu sînt din nou viu și nevătămat, și, în momentul ăsta îmi dau seama, cu o poftă de mîncare care se face simțită, trebuie să mă duc chiar la bucătărie să văd ce e în frigider ?

Din fericire femeia părea cufundată într-o lîncezeală fără gînduri. A murmurat doar : *„Sitio"*. „Nici după ce a murit", mi-am zis eu, „literata asta nu renunță să vorbească de parcă ar fi la catedră ; nu putea să spună și ea ca toți ceilalți *habeo siti ?"* I-am întins un pahar plin cu whisky și cu apă. A băut. Fără să mă mai mire nimic de-acum în noaptea asta extraordinară, am auzit lichidul gîlgîindu-i pe gîtlej și l-am văzut galben și strălucitor cum îi traversa corpul, și cum a coborît și s-a întins într-o pată pe stofa canapelei. Nici acum însă nu părea să-și dea seama de inconsistența ei.

„Bonu", a zis ea. *„Iterum."* [22]

Şi-a golit încă un pahar, care a urmat şi el drumul celui dintîi. După aceea s-a rezemat de perne, şi-a închis ochii, de parcă ar fi căzut în nesimţire.

„Lîncezeala asta", zise răposatul Bianchetti, „e un lucru normal la suflete după moarte, pentru o perioadă scurtă de timp în decursul căreia intră în funcţiune instinctul ce trebuie să le conducă la ţinta lor. În cazul ăsta însă era anulat instinctul. Acum fata asta a pierdut autobuzul pentru limb, dacă pot să mă exprim aşa. Dacă eu o îndrum acum spre centrul de primire al celor care mor în noaptea asta, funcţionarul de serviciu n-o s-o poată înscrie împreună cu ceilalţi, fiind moartă cu o mie nouă sute de ani în urmă. E o mare încurcătură."

A luat din cutie o ţigară, pe care a aprins-o foarte încet.

„Tu ai iubit-o pe femeia asta. Ţi-a fost atît de credincioasă încît a încălcat pînă şi legile nemuritoare. Vrei să-i adăpostim sufletul în trupul uneia dintre prietenele tale ?"

M-am cutremurat. Atît ar mai fi trebuit. Priscilla era foarte potrivită pentru dincolo, aici însă ar fi fost o tragedie dacă ar fi trebuit să trăiască din nou, sau numai să descopere unde s-a ascuns Publius Valerius Monellus şi să vină cu forţa ca să-mi dea peste cap viaţa.

„Aş putea s-o adăpostesc într-un corp oarecare, al cuiva pe care nu-l cunoşti."

„N-am nici o încredere. Asta e în stare să mă găsească şi la capătul lumii. Îţi dai, cred, seama că aventura mea nu va rămîne secretă, o să scot din cufărul pe care l-am îngropat la Marina Piccola, tocmai la timp, hărţile, documentele şi toate dovezile călătoriei mele, şi ea o să afle lucrul ăsta şi o să vină să mă caute ; ajutată de către ziariştii cărora n-o să li se pară normal să ia interviuri unei femei care începe să recite pe neaşteptate versuri latineşti şi nu cunoaşte un cuvînt din limba contemporanilor."

Probabil că răposatul Bianchetti s-a gîndit şi el la lucrul ăsta.

„Răbdare. Nu-i nimic de făcut atunci, o să încerc s-o duc din nou la limb. Aşteaptă-mă, o să mă întorc imediat. Limbul se află pe o planetă foarte mică, invizibilă pentru instrumentele voastre, şi care este acum aproape în opoziţie cu pămîntul, de partea cealaltă a soarelui. N-o să lipsesc mult, ştii că noi călătorim cu o viteză mai mare decît cea a luminii, zică ce-o zice el Einstein."

S-a ridicat de pe fotoliu şi-a făcut o reverenţă cît se poate de corectă înaintea femeii abandonate pe pernele canapelei. *„Veni mecum"* [23], i-a spus el ; şi-am observat că spiritul ei ieşise deja din trupul care a recăzut înapoi pe fotoliu, un cadavru gol şi palid. Cele două siluete, profilate diafan pe cerul nopţii, s-au zărit pentru o clipă în uşa terasei şi-au dispărut imediat.

M-am dus la bucătărie să-mi caut ceva de mîncare, după aceea m-am aşezat din nou pe fotoliu şi mi-am turnat un whisky.

Cu siguranţă că am aţipit. M-am deşteptat cu impresia că trecuse foarte mult timp. Mi-am privit ceasul de la mînă, era aproape două. Trecuseră două ore de la plecarea răposatului Bianchetti. Îmi spusese că o să se întoarcă imediat : ce-a înţeles oare prin imediat ? O fi ca un proiectil care călătoreşte mai iute decît lumina ; cu toate astea de la pămînt la soare sînt opt minute pentru lumină, să zicem încă opt ca să sosească pînă la limb, opt şi cu opt fac şaisprezece, şaisprezece şi cu şaisprezece treizeci şi doi, plus încă o jumătate de oră pentru formalităţile vamale, ar fi trebuit să fie înapoi de o oră. Am privit trupul imobil care se afla înaintea mea, al ducelui Mancassola, întocmai ca un cadavru. L-am atins şi am fost cuprins de groază ; mi s-a părut că se răcise. Şi mi s-a strîns inima de teamă că răposatul Bianchetti se întorsese la el în cer uitînd de toată afacerea lui terestră, sau că fusese

poate trimis repede de către şeful lui cu altă misiune interplanetară care necesită, chiar şi pentru el, zile şi săptămîni întregi de călătorie. Şi ce-o să mă fac eu cu mortul ăsta în casă, cu cadavrul ducelui Mancassola Pusterla, cunoscut în lumea bună romană şi dispărut în chip misterios de la Grand Hotel la orele zece seara? Îmi imaginam ce consternare avea să fie, ar fi trebuit să telefonez la poliţie, şi ce-aveau să spună ziarele? Aveau să mă aresteze, aveau să fie bineînţeles în stare să mă facă să mărturisesc, să spun că l-am ucis eu, şi aveau să găsească pentru asta nenumărate motive plauzibile. Merita să mă fi întors oare la viaţa asta ca să mă duc şi să putrezesc într-o temniţă? Cine avea să creadă istorisirea mea, chiar dacă aş fi avut puterea să susţin că nu eu eram autorul delictului?

Cu o nespusă uşurare am văzut deodată trupul reînsufleţindu-se, şi-am auzit din nou glasul de-acum bine-cunoscut.

„Ţi-a fost frică, nu-i aşa, că aveam să te las cu un mort în braţe? N-ai idee ce chiţibuşărie există şi pe la noi. Funcţionarul de la limb n-a vrut să primească sufletul bietei fete, zicea că-i sosea cu o întîrziere de nouăsprezece secole, că de-acum limbul şi-a închis de secole porţile. N-a fost chip să-l fac să înţeleagă. Am încercat să iau legătura cu serviciul meu, dar şeful era plecat să însoţească un grup de damnaţi trimişi într-o secţie a infernului pe care am plasat-o pe o planetă aflată dincolo de Pluto, şi care vă este încă necunoscută. Nişte damnaţi importanţi, foşti dictatori, foşti şefi de state, care s-a hotărît să fie transferaţi în sediul acela nou ca să nu fie amestecaţi cu ceilalţi nemernici de rînd, din motive de disciplină."

„Credeam că serviciile voastre sînt mai perfecţionate. La dracu la birou nu există un fel de *relais* ca să-l poţi

găsi pe şeful tău în oricare parte a universului s-ar afla el ?"

„Bineînţeles că există asta. Dar serviciile noastre îşi au şi ele limitele lor, uneori sîntem spirite celeste, dar în realitate tot foşti oameni. Şi Dumnezeu n-avem decît unul singur."

„În loc să călătoreşti în spaţiu, nu era mai nimerit să fi călătorit în timp, şi să fi dus din nou sufletul Priscillei la cadavrul ei ? De acolo ar fi regăsit ea drumul."

Mi-a răspuns cam plictisit.

„Asta am şi făcut, după ce am vorbit cu şeful meu. El mi-a sugerat-o. Îţi mărturisesc că singur n-aş fi găsit soluţia asta. Noroc că am ştiut din capul locului unde să mă duc. În prima reevocare a morţii tale mi-ai dat o viziune cît se poate de clară a Marinei Piccola de la Capri, cînd trăiam am fost în mai multe rînduri acolo, şi-am recunoscut-o imediat. Priscilla se afla încă pe drum, neatinsă ; chipul ei era foarte frumos, parcă zîmbea, şi foarte alb în bătaia lunii. Felicitări. Înlănţuit de al ei se afla cadavrul tău, un spectacol cam neplăcut. Cît de mult îmbătrîniseşi, era şi timpul să fi murit. Ceva mai încolo se afla şi biga, devenită o grămadă de fiare, şi cadavrul conducătorului ei. Musafirii tăi erau cu toţii afară, mai mult curioşi mi s-a părut, decît consternaţi. Spunea unul dintre ei, cu înfăţişare şi cu ţinută de militar, că nu trebuia să se atingă nimenea de nimic, pînă ce n-avea să sosească lictorul pretorului ca să constate la faţa locului. Ei, în orice caz, am însoţit sufletul Priscillei pînă la limb. Se vede că nu credea în viaţa eternă, şi era încîntată de faptul că avea să reîntîlnească atîţia oameni. Cred că o să se consoleze repede de dispariţia ta. Fiindcă, bineînţeles, m-a întrebat ce s-a întîmplat cu tine ; şi m-am gîndit că e bine să-i explic oarecum cum stau lucrurile. Mi-a spus că-şi dăduse de multă vreme seama că tu erai dintr-o altă lume, şi că toată povestea n-a surprins-o deloc."

„Mincinoasa", am murmurat eu.

M-a făcut să tresar o exclamație de surprindere. Răposatul Bianchetti privea cronometrul de mînă al ducelui Mancassola. „Ei, drăcie !" a exclamat el, „e aproape două. Pe la zece, cînd abia mă încarnasem în trupul acestui domnișor, am primit un telefon de la o fată că-l așteaptă la orele două la Rupe Tarpea. Știi să-mi spui unde e ? Pe vremea mea nu exista, sau era poate un loc prea luxos pentru un biet om ca mine. N-aș vrea să ratez întîlnirea, trallalarera, trallalară."

Fredona cu o satisfacție plină de îngîmfare o cantonetă pe care mi se părea c-o recunosc, cîntată cu mulți ani în urmă. Am luat de pe masă un ghid al Romei ca să-i arăt pe hartă unde se află Rupe Tarpea. Gîndurile care-mi treceau prin cap în momentul acela nu erau prea în favoarea lui. „Cam prea frivol, mi se pare. Cine știe ce fel de viață o fi dus înainte. Trebuie să fi fost un gazetar de provincie, din cei care au aventuri cu balerinele de mîna a patra. Și nu-i nici prea isteț. A fost nevoie ca șeful lui să-i spună ceea ce eu am înțeles din capul locului, anume că trebuia să ducă din nou sufletul Priscillei în epoca ei. Și eu care i-am acordat atîta încredere, să ne tutuim imediat, și să vorbim de una și de alta."

Așa se depănau gîndurile mele. Nu-mi dădeam seama că era ca și cum aș fi vorbit cu glas tare.

„Mii de scuze, ilustre coleg", spuse atunci deodată musafirul meu cu un zîmbet de gheață. „N-am uitat niciodată reverența și respectul pe care trebuie să le am față de un coleg cu mult mai în vîrstă și mai expert decît mine. Vă asigur că dacă nu mi-ați fi oferit dumneavoastră cel dintîi să ne tutuim, n-aș fi îndrăznit să vă spun așa. Să nu vorbim însă de frivolitate. Un pic de vacanță din cînd în cînd am dreptul și eu să-mi iau de la serviciul meu, care e mai curînd plictisitor. Și să nu ne gîndim la lucruri urîte. N-am nici o intenție să păcătuiesc, cum

spuneţi voi, cu iubita ducelui. E preferabil însă să ascult muzică de jazz avînd alături o fată frumoasă, decît să ascult gîndurile dumneavoastră prezumţioase. Şi apoi vă sfătuiesc să nu vă mai daţi atîtea aere. Cînd veţi fi mort, funcţionarul de la recepţie, văzînd că dumneavoastră sînteţi italian şi ziarist, se prea poate să vă trimită la serviciul meu. Eu va trebui să am o promoţie peste puţin, şi cînd veţi sosi dumneavoastră — poate după vreo mie de ani de purgatoriu, fiindcă ar fi greu să vi se întîmple să muriţi în război la vîrsta dumneavoastră —, o să ajungeţi totuşi în cele din urmă să depindeţi de mine. Şi după cîteva lustre, o să veniţi umil să-mi cereţi o vacanţă pentru o scurtă călătorie pe pămînt. Dac-o să mai existe cumva pămînt, lucru de care eu mă îndoiesc. Rămîneţi cu bine. Mă aşteptam la ceva mai multă recunoştinţă. Nu vă deranjaţi. Găsesc şi singur uşa."

A făcut cîţiva paşi, apoi s-a întors spre cămin, şi şi-a băgat în buzunar un pachet de ţigări.

„Mii de scuze, la ora asta însă nu se mai găsesc ţigări. Şi chibriturile, dacă-mi permiteţi."

S-a îndreptat spre uşă, a deschis-o şi-a ieşit fără s-o închidă, trăgînd-o numai după el.

L-am auzit fredonînd în timp ce cobora scările, *„portami tante rose"* [24]...

Epilog

Odată, pe-nserate, în anul 1956, tocmai cînd ieşeam din casă, m-am întîlnit pe neaşteptate înaintea intrării cu un tînăr prieten de-al meu, sard. Un băiat destul de înstărit, venit de cîţiva ani din provincie, care-şi făcuse imediat o faimă bună printre criticii de avangardă ca pictor abstracţionist. Devenind însă radical şi convertindu-se la ceea ce se numea realism socialist, picta ţărani aspri înconvoiaţi pe sapă, sătence deformate de munca din orezării sau din cauza maternităţii, curţi jalnice de periferie. Era un băiat simpatic, avea relaţii cu pseudointelectualii din barurile de pe lîngă Piazza di Spagna şi, lăsînd la o parte convingerile lui radicale, ducea o viaţă de burghez înstărit graţie banilor pe care i-i trimitea taică-său lunar.

L-am salutat cordial.

„Ciao, Mannu. Tot pe urmele lui Guttuso ?"

Mă aşteptam la obişnuitele şi năvalnicele proteste, că era un artist original, că nu primea lecţii de la nimeni, în afară de propria lui conştiinţă ; am auzit însă din gura lui nişte cuvinte cu totul diferite şi neaşteptate.

„Nu sînt Mannu, sînt vechiul dumneavoastră prieten din lumea cealaltă, vă amintiţi ? Bianchetti. Oratio Bianchetti, răposatul. Tocmai veneam la dumneavoastră. Ne-am despărţit în raporturi cam reci ultima dată. Îmi oferiţi un whisky ?"

Întîlnirea m-a surprins și nu mi-a făcut prea multă plăcere. Eram atent însă să-mi înăbuș sentimentele amintindu-mi de diabolica lui putere de-a citi gîndurile. Am încercat să mă conving deci că eram foarte curios să aflu ce se întorsese să facă pe pămînt. Sau poate că nici nu plecase de pe el, ci se mutase doar în alt trup ca și cum ar fi schimbat altă haină ?

Am urcat sus în casă.

„Ah, văd că ați schimbat calitatea de whisky. E bun și ăsta. Cam volatil, dar e bun."

Mă privea zîmbind, ca și cum aștepta să-i dau ocazia să vorbească.

„V-ați întors pe pămînt sau ați rămas aici ? Aveți o altă misiune ? Ceva asemănător cu ceea ce ați făcut pentru mine ? Nu mi-ar face plăcere ca asemenea călătorii interseculare să fi devenit un fapt turistic la îndemîna oricui."

„Nu, m-am întors acum. Am o misiune mult mai plictisitoare de data asta. Și dacă vreți să știți, n-am mai acordat nici unui alt muritor o călătorie în timp ca dumneavoastră. E drept că nimeni nu și-a exprimat pînă acum o asemenea dorință. Cel mult e cîte cineva care ar vrea să-și încheie zilele în viitor, unul cît mai îndepărtat posibil.

Spuneți-mi, cum vă simțiți după doi ani de la aventura dumneavoastră ? Ați avut glorie, bani, satisfacții, vreo catedră universitară ?"

„Nici să nu-mi pomeniți de așa ceva. Cunoașteți misterul lădiței ?"

I-am povestit ceea ce i-am spus și cititorului, anume cum pusesem să fie îngropată la o mare adîncime, în apropiere de Stînca Sirenelor de la Capri, o ladă din lemn incoruptibil de cedru, îmbrăcată în metal și înăuntru și pe afară, închisă ermetic, și conținînd niște mostre de preț — cărți, manuscrise, pietre gravate, reproduceri după lapide etc. — culese din excursia mea din secolul întîi.

„Ei bine, cînd m-am dus cu lucrătorii ca să dezgrop lada n-am mai găsit absolut nimic, nici piatra care acoperea puțul, nici semnele care pusesem să fie săpate pe pietrele vecine. Și să nu-mi spuneți că am confundat locul, l-am recunoscut de îndată, după niște stînci anumite ; și-n orice caz, făcusem măsurătoarea în linie dreaptă de la extremitatea Capului Sirenelor și a vîrfului Mulo, îl știi, ca un candelabru de stînci care marchează extremitatea coastei în partea dreaptă, cum stai cu fața spre larg, și de la Capul Sirenelor douăzeci de grade pînă la țărm, și de la țărm vreo douăzeci de pași în sus. Nu, nu, locul era exact acela. Și n-am mai găsit absolut nimic."

„Și atunci ?" spuse el fără nici o curiozitate, doar cu un zîmbet vag.

„Și-atunci, dacă n-ar fi să mă trezesc citindu-i ca-n italienește pe autorii greci și latini, și să recunosc greșelile copiștilor și adaosurile sau deformările lor, aș fi în stare să cred că viața aceea n-a fost decît un vis. Nimeni n-a vrut să mă creadă. Propunerea mea, de a interpreta inscripțiile etrusce pe baza dialectelor actuale din munți, care păstrează expresii vechi de douăzeci și cinci de secole, a fost primită cu dispreț de către îngîmfații de specialiști. Numai un paroh bătrîn de la munte, don Corrado Valdambrini, care și-a petrecut întreaga viață în Toscana, mi-a dat dreptate ; a descoperit și el la rîndul lui că toscanii de la munte vorbesc și astăzi mai mult sau mai puțin limba etruscă. Profesorul Carcopino, profesorul Battisti, profesorul De Sanctis nici n-au vrut măcar să mă asculte atunci cînd m-am oferit să le descriu cum era cu adevărat viața privată la Roma pe vremea aceea. Nu că ei n-ar avea o imagine destul de exactă despre ea, trebuie să mărturisesc spre lauda lor că știu multe în direcția asta, dar bineînțeles că despre ceea ce nu se află în texte n-au nici cea mai vagă idee, și nu sînt în stare să știe nici măcar unde greșesc textele. Numai lui Paoli i-a plăcut ce i-am spus cu privire la

latina vorbită din vremea aceea, în familie, de către oratori sau de către popor. Voia chiar să imprim cîteva discuri unde să vorbesc în latina mea, imitînd-o pe cea a oamenilor de rînd. Mi-a pierit însă curajul şi n-am mai întreprins nimic. Şi te las pe dumneata să-ţi imaginezi cum s-au supărat nemţii din cauza descrierii pe care-am făcut-o bătăliei din Pădurea Teutoburgică."

„Iubite prietene, treaba cu lădiţa trebuia să v-o imaginaţi. Vă amintiţi ce v-am spus înainte de a vă începe călătoria în timp ? V-am spus că atîta vreme cît veţi merge să trăiţi o viaţă reală în corpul unui cetăţean roman, veţi fi în permanenţă un element străin în viaţa aceea şi-n lumea aceea, împlinită deja cu nouăsprezece secole înainte. Nici un act, nici un gest, nici un gînd şi nici o invenţie pe care le veţi fi săvîrşit n-aveau să aibă nici cea mai mică influenţă asupra vieţii concetăţenilor dumneavoastră, definită deja şi stabilită independent de prezenţa dumneavoastră. Şi pentru acelaşi motiv nici o acţiune de-a dumneavoastră n-avea să poată influenţa calitatea şi cantitatea documentelor din vremea aceea, care au dăinuit de-a lungul vicisitudinilor secolelor."

Nu eram cîtuşi de puţin convins. Preferam să cred în efectele unui fenomen de braditism sau ale unui cutremur.

Poate că lădiţa mea se află încă intactă sub pămînt, dar a alunecat mai departe, împreună cu rocile care au acoperit-o, la o distanţă de douăzeci sau o sută de metri, sau sub fundul mării. Poate că va fi găsită din întîmplare peste cîteva generaţii, şi truda mea nu va rămîne cu totul inutilă pentru ştiinţă.

Răposatul dădu din umeri. „Credeţi ce vreţi."

„Spune-mi, mai bine : motivul vizitei dumitale aici, jos, e un secret ?"

„Pentru dumneavoastră nu. Am venit ca să-l readuc pe calea cea dreaptă pe rătăcitul ăla de Mannu. De doi ani de zile sîntem obsedaţi de rugăminţile bătrînei lui

mame, o femeie cît se poate de pioasă, care nu mai îndrăznește să se arate în biserică dinaintea cunoștințelor din cauza feciorului aceluia al ei, care face pe artistul și pe radicalul. Am hotărît să aprobăm dorința femeii aceleia cumsecade. În timp ce sufletul pictorului, devenit din nou infantil și uituc, se va desfăta pe pajiștile presărate cu crini de pe limbul copiilor, eu o să-i pregătesc o expoziție personală de-a lui, inspirată de o tehnică și mai cu seamă de o fantezie cu totul diferită. Se va simți cam prost cînd își va relua în primire trupul, dar iremediabilul se va fi săvîrșit deja. V-am spus însă de-acum prea mult, și sper că n-o să relatați nimănui toată povestea asta."

M-am uitat la el fără să spun nimic. A rîs.

„Știu. Știu. V-a fost de ajuns că ați fost luat drept original și nebun. Pot să fiu liniștit. Să vorbim însă de dumneavoastră. Dumneavoastră aveți o situație privilegiată la Oficiul Dezideratelor. Dacă vă pot fi cumva util cu vreo altă scurtă călătorie, autorizația e dată chiar de-acum."

Am păstrat încă o dată tăcerea, iar el mi-a citit gîndurile.

„Ah, nu, cît privește viitorul nu-i nimic de făcut. În asta constă eroarea fundamentală a fanteziei lui Wells. Viitorul nu există încă, chiar dacă e formulat cu siguranță în gîndul Eminenței Sale și-al colaboratorilor săi celor mai apropiați, Tronuri, Conduceri și alte asemenea ierarhii. Vreau să spun că viitorul există, dar e încă gol, deschis în fața acelor mari mistere, care rămîn ca atare, chiar și pentru noi, cei de dincolo, predestinația și liberul arbitru."

Și-a turnat încă un whisky și și-a aprins o țigară. Mi-a venit atunci în minte întrebarea unde-și găsea whisky-ul și țigările cînd lucra la biroul lui de la AMIUT. A zîmbit cu un aer compătimitor.

„Ar fi inutil să vă spun dumneavoastră, care ați trăit atîta vreme într-un corp care nu vă aparținea, că plăcerea

şi nevoia de a fuma nu-mi aparţin mie, care sînt doar spirit, ci corpului în care am venit să locuiesc. Dacă pictorul Mannu ar fi fost abstinent, aş fi rămas la fel şi eu, care totuşi pe vremea cînd trăiam ca Bianchetti sau, data trecută, ca Mancassola, beam cu multă plăcere. Din fericire însă şi lui Mannu îi place whisky-ul. Dar să lăsăm fleacurile astea. Aşadar, v-ar face plăcere o altă călătorie ? Un mod ca oricare altul de a petrece un ceas, mai bine decît să te duci la cinema."

„Mai bine, n-aş putea spune ; de la cinema, în rarele ocazii cînd mă duc, ies gol de idei şi de amintiri, mai mult sau mai puţin îndobitocit de nişte imagini care mi se şterg imediat din minte, într-atît de lipsite de conţinut şi de stupide mi se par. Aventura mea la Roma însă m-a lăsat traumatizat, a făcut din mine, scuză-mi expresia banală, un alt om ; o visez de multe ori noaptea şi cînd mă trezesc nu mai ştiu unde mă aflu şi nu pot să-ţi spun ce încurcătură fac cu locurile, cu femeile, cu evenimentele de atunci şi de acum ; închipuie-ţi că am visat din nou înfrîngerea lui Varus, dar cu mitraliere, cu arme de calibru mare şi cu bombardamente aeriene. Iar Varus, după dezastru, nu se sinucidea, ci trimitea un raport guvernului demonstrînd că vina înfrîngerii se datora ordinelor primite ; şi-n scurt timp după aceea se întorcea triumfător din captivitate şi era avansat în grad."

„Atunci ? Vreţi să mergeţi să petreceţi cîteva lustre în Egiptul celor dintîi faraoni ? Ar fi o ocazie bună ca să-i învăţaţi pe savanţi cum se citesc hieroglifele. Sau poate preferaţi Franţa din secolul optsprezece ?"

Am clătinat din cap. Dat fiind că-mi citea gîndurile, nici măcar nu mă osteneam să mai vorbesc. M-am cutremurat la gîndul unei şederi îndelungate în epoca absurdă a faraonilor sau de a trăi ca un marchiz al lui Ludovic al XV-lea, cu purici, cu peruci şi cu mirosuri urîte.

„Uitați-vă ce este", i-am spus reluîndu-mi vorba. „Vă rog să mă credeți că m-am căit cu adevărat de capriciul acela, de a voi să încerc să trăiesc în Roma Cezarilor ; și nu păstrez o amintire plăcută de pe urma existenței pe care am dus-o acolo, oricît de logică, de plină, de bogată în experiențe, în gînduri nobile și în întîmplări curioase și variate ar fi fost ea. Îmi dau seama de absoluta zădărnicie a lucrurilor și, prin analogie, de zădărnicia actualei mele vieți, de zădărnicia și de inutilitatea tuturor vieților închise și realizate fiecare în epoca ei, ca într-o cutie deasupra căreia apasă un capac ermetic, în așa fel încît cu privire la trecut nu ai decît o imagine văzută parcă printr-o sticlă, iar cu privire la viitor doar niște închipuiri amăgitoare. Înainte de experiența aceea puteam să mă simt — cum să spun ? — infuzor al unei lumi fără început și fără sfîrșit, dar și fără granițe intermediare, și constituind un element pe cît de necesar, pe atît de util al eternei existențe ; ca să folosesc obișnuita comparație, veriga unui lanț infinit, dar într-o legătură necesară cu verigile din dreapta și din stînga, la fel cum și acestea din urmă sînt cu cele din imediata lor vecinătate, și fără de care lanțul se rupe și adio lume și omenire. Puteam într-un cuvînt să consider că sînt un număr, ce știu eu, un trilion, și mai mult, infinitezimală entitate în sine, indispensabilă însă pentru a nu se întrerupe șirul numerelor prime, de la minus infinit la plus infinit. Astăzi însă, reîntors dintr-o viață întreagă petrecută cu nouăsprezece secole în urmă, știu că nu este așa și mă simt dezorientat. Orice individ este închis în scurta iluzie a vieții sale, și nu-l reconfortează faptul că știe că poartă în sine anumite gene care sînt transmise din strămoși și că poate transmite și el la rîndul lui aceste gene unor creaturi născute din el ; că e ca și cum ar moșteni anumite bunuri de la bunicul, pentru a le lăsa nepoților. Dar în calitate de creatură sensibilă și înzestrată cu gîndire, este dezo-

lant de singur între două abisuri goale ; şi la fel e şi generaţia lui, şi epoca lui. Nu există o certitudine în ce priveşte doctrina şi principiile, care să se transmită intactă de la o generaţie la alta, de la un secol la altul, ci există, dimpotrivă, o alternare şi o contradicţie asupra căreia nu va putea exista niciodată o părere sigură, iar ceea ce noi numim progres e numai o mişcare iluzorie, ca cea a undelor mării."

„Ia te uită, cît de leopardian sînteţi."

Am răspuns puţin enervat.

„Cum doriţi. Să ştiţi însă, comparaţia cu undele mării îi aparţine lui Vico. Aş vrea să vă mai spun încă ceva. Noţiunea cea mai clară pe care am adus-o cu mine din viaţa petrecută în secolul întîi este că generaţia respectivă se considera ajunsă pe culmea civilizaţiei, a culturii, a ştiinţei sau, dacă nu chiar pe culme, foarte aproape de vîrf, ar fi fost suficiente cîteva reforme, se gîndeau romanii din vremea aceea, bătălia grîului, construirea unor locuinţe mai salubre pentru proletarii din Suburra şi din Trastevere, cîteva distribuiri în plus de alimente pentru cei nevoiaşi, pentru a se atinge o formă perfectă şi neîntrecută de convieţuire socială. Numai eu, care mă aflam străin printre ei, ştiam că nu era adevărat ; şi mai ştiu şi că aceleaşi *slums* [1] ale Romei imperiale se mai întîlnesc şi acum, după nouăsprezece secole, la Londra, la NewYork, la Chicago, la Paris, metropolele care au luat locul Romei în istoria lumii ; şi-n multe oraşe din Italia. Mai mult, am vizitat sub Tiberius cartierele cu populaţia cea mai înapoiată din Africa romană, de la Cartagina, de la Cezarea, de la Tingis, şi n-am întîlnit printre ele nici unul care să nu arate mai civilizat decît aşa-numitele *bidonvilles* [2] de la Casablanca, pe care le-am văzut anul ăsta. Şi noi ne închipuim că-i mai lipseşte foarte puţin civilizaţiei noastre ca să devină perfectă, un oarecare progres al tehnicii, o mai mare facilitate pentru cei săraci la cumpărarea comodităţilor meca-

nice ale celor bogaţi (şi există chiar vînzările în rate), o mai justă distribuire a bogăţiei, o reformă agrară. Va rîde însă şi de noi şi de năzucirile noastre cu privire la un viitor perfect, peste puţină vreme, urmaşul din anul patru mii care ar ateriza printre noi, aşa cum am aterizat eu printre romanii lui Tiberius şi ai lui Claudius."

În timp ce eu vorbeam, musafirul se plimba încoace şi-ncolo prin încăperea în care pătrundea roşietică, spuzind pereţele, mobilele şi cărţile din rafturi, lumina soarelui care se apropia de asfinţit. A luat de pe un raft o carte legată frumos şi-a început s-o răsfoiască de parcă nu m-ar mai fi băgat în seamă. S-a oprit ca să privească atent o fotografie aşezată pe o masă de lîngă perete. Am avut o groaznică bănuială.

„Ei, prietene. Să fim înţeleşi. Sper să nu-ţi treacă prin minte să-ţi petreci una din vacanţele dumitale în corpul meu, expediindu-mă zile şi săptămîni în şir printre orini şi suflete de viitori nou-născuţi, ca să te bucuri de casa mea, de cărţile mele, de pipele mele şi de femeia mea ? !"

A zîmbit.

„Dragă domnule, ai impresia că mi-aş alege un corp avariat, dacă-mi permiţi să ţi-o spun, ca al dumitale, pentru o vacanţă terestră ? Dumneata ai vîrsta pe care o ai. Trebuie să recunoşti că e preferabil să te reîncarnezi în corpul unui om tînăr. Şi mai cu seamă al unuia care să ducă o viaţă plăcută şi fără griji. Cum îţi închipui ? Să trebuiască să-ţi înghit prietenii, care sînt mai curînd plictisitori, cu toate invidiile şi ranchiunele lor, şi discuţiile politice, şi teoriile cu privire la literatură şi la artă, şi salonanele dumitale literare, şi monoclul dumitale, şi lipsa dumitale de bani. Să nu te superi, dar riscul ăsta n-o să-l ia pentru dumneata, poţi fi sigur. Şi-n orice caz, s-a consumat de-acum. În cele patruzeci de minute cît te-am ascultat, cu doi ani în urmă, mi-a venit ideea să-ţi joc o

festă, şi să mă duc să-ţi ocup locul rămas gol pe fotoliu şi să te fac să-l găseşti în locul dumitale pe tînărul patrician. O farsă care a durat doar cîteva minute, aşa cum ţi-am spus, căci am preferat să-mi petrec cele două săptămîni ale misiunii mele sub înfăţişarea unui bărbat tînăr şi bogat şi fără probleme, decît sub a dumitale. N-am făcut însă asta şi poţi sta liniştit în viitor. Dar fiindcă, aşa cum ţi-am spus, avem cu toţii la birou o mare simpatie pentru dumneata, sînt la ordinele dumitale. Ce-ai zice să te trezeşti la asediul Troiei ?"

„Chiar. Şi să descopăr după aceea că războiul troian n-a avut loc niciodată. Nu, nu, cît priveşte călătoriile în timp, am făcut una şi mi-e de ajuns. Şi totuşi, dac-ar trebui să mai fac vreuna, aş pune drept condiţie să-mi sfîrşesc aventura printr-o moarte neaşteptată şi neprevăzută, cînd aş fi încă tînăr. N-aş fi în stare să mai suport, fie şi într-o viaţă intercalată, spaima apropiatei morţi, nu din cauza morţii în sine, ci certitudinea aceea lucidă şi uscată a deşertăciunii oricărei acţiuni, a oricărui efort, a inutilităţii oricărui lucru, a faptului că te-ai născut şi că ai trăit, pe care o capeţi deodată în faţa morţii inevitabile ; atunci cînd tot ceea ce ai săvîrşit şi ai spus şi ai trăit din plin şi ai suferit se reduce la un pumn de amintiri mai şterse şi mai ferfeniţite decît cele pe care le păstrezi dintr-un roman citit cu mulţi ani înainte. Odată, în război, cu mulţi ani în urmă, mi s-a întîmplat să fiu nevoit să părăsesc o mică baracă foarte comodă, unde trăiam senin de-o bucată de vreme, care-mi devenise intimă şi plăcută datorită unei sobiţe, unui sac de dormit, unei mesuţe şi unui fotoliu luat cine ştie de pe unde, cîtorva cărţi şi unei fotografii dragi atîrnate pe perete ; s-a întîmplat c-a trebuit să părăsesc în grabă aceste calme comodităţi ca s-o pornesc şi să mărşăluiesc prin noapte şi prin ger către o ţintă incertă şi temută ; şi puţin după aceea, îndepărtîndu-mă cu vreo sută de metri, am văzut mica baracă nimerită în plin

de o grenadă, arzînd și năruindu-se instantaneu într-o grămadă de dărîmături, și destrămîndu-se toate senzațiile acelea plăcute și dulci care țineau de ea, făcîndu-mă să simt cît rămăsesem de singur, lipsit de amintiri și de speranțe. Exact aceeași impresie am încercat în orele în care am fost sigur de moartea mea iminentă ca cetățean roman, pînă cînd au atenuat-o previziunea întoarcerii și beția ospățului. Într-un cuvînt, cunosc deja și-am încercat deja suferința neconsolatului bilanț care are loc pe pragul morții. Și mi-a fost de ajuns această experiență ca să-mi strice previziunea anilor mai mulți sau mai puțini, care-mi mai rămîn din viața asta a mea adevărată."

Bianchetti și-a privit ceasul de la mînă. Mi-am dat seama că nu putea înțelege vorbele mele, care desigur că-l plictisiseră, pe el, care trecuse de-acum de partea cealaltă a fluviului Lete, și era, fără nici un merit, senin pentru totdeauna.

„Și încă ceva înainte de a pleca", i-am spus eu ridicîndu-mă spre a-l concedia. „Cînd voi fi mort din nou, să nu mă afectezi la serviciul dumitale. Odată ce voi fi părăsit această lume, cred că n-o să mai am deloc pofta să mă întorc și să trăiesc în ea, în sînul unor generații la care o să urăsc totul, concepțiile, felul de trai, ideile politice, totul. Dumneata știi deja ce gîndesc despre frivolitatea dumitale de îndată ce iei înfățișare omenească, despre nostalgia dumitale pentru viața terestră, care mi se pare absurdă la un preafericit. Pînă și gustul ăsta al dumitale de a te încarna în niște tineri care au ca prietene artiste frumușele, sau manechine nostime, dacă mă lași în pace în ce mă privește, nu mă interesează. Asta nu înseamnă că nu te-am revăzut, sau mai bine zis te-am reauzit, cu plăcere. Dacă ai să te mai abați pe la mine înainte de a urca din nou în sfera dumitale, o să-mi facă plăcere."

Și cu aceste cuvinte ne-am despărțit. Am așteptat în zadar vizita lui. Pictorul Mannu a deschis o expoziție per-

sonală care i-a încremenit pe critici și-a stîrnit indignarea foștilor lui prieteni radicali. Cu niște pînze naive și mistice, reprezentînd îngerei și îngerele îmbrăcați în alb, cîmpuri de crini deasupra cărora treceau în zbor suflete neprihănite, priveliști din paradis cu ceruri fără nori și mări fără valuri. Ziarele *Popolo* și *Corriere della Sera* i-au dedicat însă articole lungi, în care a fost salutat drept „noul Beato Angelico", instauratorul unei arte senine, menite să exalte transcendentalul și supranaturalul aflate în orice ființă omenească. Un alt critic l-a definit drept „un Dante Gabriele Rosetti mai adevărat și mai bun". Nutresc bănuiala că sufletul pictorului Mannu se află tot pe limbul cu copilași, în vreme ce răposatul Bianchetti își prelungește la maximum vacanța lui terestră, distrîndu-se pe seama scandalului suscitat și cinînd cu tinerele manechine.

SFÎRȘIT

Note

Capitolul al paisprezecelea

1 Daruri care se făceau în zilele de sărbătoare, drept urare de noroc.
2 „Eu te protejez, tu acționează și te bucură!"
3 „Minunatul sos al lui A. Umbricius Scaurus." E vorba de un sos picant, pe bază de saramură.

Capitolul al cincisprezecelea

1 Un fel de trăsură cu două roți.
2 Echivalent cu „fulger".
3 Căruțe (cu patru roți), trăsuri.
4 „Dido și căpetenia troienilor au ajuns la aceeași peșteră."
5 La casele romane, loc special amenajat pentru plimbare.

Capitolul al șaisprezecelea

1 Un fel de sclav educator, instructor.
2 „Mi-am înălțat un monument", cuvinte celebre, evocînd titlul fiecărui monument literar al lui Horațiu.

3 „Sufletul meu va rămîne întristat pînă la moarte."
4 „Copil minune."
5 „Stai, să-ți arăt numai."

Capitolul al șaptesprezecelea

1 Cîrciumă.
2 Sclav care păstra și prezenta uleiurile parfumate cu care-l ungea pe stăpîn.
3 „Nu-i așa că-i drăguță ?"
4 Perdea groasă ; un fel de cort.

Capitolul al optsprezecelea

1 Textual : „a mîncătorilor de pește". De fapt peștii constituiau doar elementul principal cu care se hrăneau locuitorii.
2 „Înțelepții goi", denumire pe care grecii din Antichitate o dădeau filozofilor dintr-o anumită sectă hindusă.

Capitolul al nouăsprezecelea

1 „Neglijent și dezlînat."
2 „Vergilius nu are talent și nu e învățat ?"
3 „Oh, ce n-aș da, domnule !"
4 Murdară.
5 „Durere de gît."
6 „Dacă vreți, mă opresc."
7. Textual : „înmormîntați prin tăcere".
8 „Cu o verbozitate umflată."
9 „Dînsa cîntă, iar eu tac."
10 „E de ajuns un singur om."

Capitolul al douăzecilea

1 „Omul e o calamitate, iar senatorii cei mai nelegiuiți dintre oameni."
2 Aici cu sensul de „desfrînată, vicioasă".
3 „Să fie adunați musculii." (Pentru *musculi*, a se vedea explicația din text.)
4 „Ca să nu vă răsculați."
5 „Prăzi ale oceanului."
6 „Sînt un nevrednic, Doamne."

Capitolul al douăzeci și unulea

1 „Unde este Syrus? Cine mi l-a luat pe Syrus?"
2 Populație din Arabia septentrională care în epoca elenistică a constituit un stat puternic. Capitala lui era Petra.
3 Limbă vorbită în Antichitate de populațiile semitice nomade care au trăit în Palestina, în Siria și în Mesopotamia.
4 „Cu acces extrem de redus."
5 Păzitorul unei uși, portar.
6 Textual: „cuvintele profesorului"; adică noțiuni învățate în școală, auzite de la profesor și nu cunoscute din proprie experiență.
7 *Fado* — cîntec popular portughez.
8 ...„Cînd de dincolo de Coloane și de dincolo de țărmuri — acolo unde freamătă apa atunci cînd se cufundă soarele în adînciuri — părea că se aude spre seară ca o urzeală-n valurile infinite, și-ai regăsit raza soarelui apus..."
9 „Din nimic."
10 *Thule* — denumire dată de antici unei insule situate în nordul Europei (poate Islanda sau una din insulele arhipelagului Shetland) și considerată drept capătul lumii cunoscute în vremea aceea.
11 „Ferice de comandanții din vechime."

Capitolul al douăzeci și doilea

1 Textual : îl amenda.
2 „Claudius este un nerod."
3 Tifis a fost primul cîrmaci al argonauților. Aici cu sensul de navigator, explorator.
4 „Pentru ce mai trăim ?"
5 „Ți s-a urcat vinul la cap."
6 Expresie echivalentă cu : „Paște, murgule, iarbă verde !"

Capitolul al douăzeci și treilea

1 „Toate americancele procedează așa."
2 „Se căsătoresc cu cîte-un prieten tînăr."
3 „Valerius Monellus îl salută pe preabunul și slăvitul împărat Claudius Augustus."
4 „Nu pot să exprim prin cuvinte cîtă bucurie îmi faci."
5 „Îți urez, preabunule împărat, sănătate și voie bună."
6 Echivalent cu : Sănătate, fericire, prosperitate !
7 „Prea bine, scumpul meu Lucilius."
8 „Nu fără oarecare voluptate."
9 „Au murit făcînd amor, la fel cu Mythicus, chipeșul pantomim."
10 „Ce ucigaș teribil !"
11 „Moartea instantanee e cea mai mare fericire."
12 „Grozav, fantastic, e un sfat nemaipomenit."
13 „Suflet plăpînd, dulce și pribeag, pe ce meleaguri vei călători de-acum ?"
14 „Pe ea o las în seama voastră, prieteni."
15 „Închin acum pentru preafrumoasa și preaiubita mea Priscilla, cea cu glas plin de har..."
16 „Nu te teme, stăpîne."
17 „S-a născut pe o colină stîncoasă, bătut de briza mării, în golful Adriaticei, nu departe de izvoarele rîului Timavus."

18 Cu sensul : „Aceea era viață, nu glumă !"
19 „Aduceți vin, băieți." (Cuvintele se adresează sclavilor care aduc vinul la masă.)
20 „Ce s-a întîmplat ? Unde mă aflu ? De ce sînt goală ?"
21 „Dă-mi hlamida, sînt goală."
22 „Încă unul."
23 „Vino cu mine."
24 „Să-mi aduci mulți trandafiri."

Epilog

1 Cartiere sărace.
2 La marginea marilor orașe, aglomerări de cocioabe mizere în care locuiește populația săracă.

Nota autorului

La indicarea timpului anii sînt numărați, de la caz la caz, după calendarul Romei (*ab Urbe condita*, 753 î.e.n.) sau după calendarul popular. Acțiunea se desfășoară între anul 758 al Romei, 5 al erei noastre, și anul 805 al Romei, 52 al erei noastre.

În ce privește orele zilei, fiindcă romanii calculau douăsprezece ore de la răsăritul pînă la apusul soarelui, durata lor e variabilă în funcție de anotimp. Ora unu la solstițiul de iarnă ținea de la 7,30 la 8,15 de astăzi, ora două de la 8,15 la 9 și așa mai departe ; erau niște ore scurte, cît trei sferturi de oră din zilele noastre. La solstițiul de vară ora unu ținea aproximativ de la 4,30 la 5,45, ora două de la 5,45 la 7 și așa mai departe ; erau niște ore lungi, la fel cu zilele.

Ora șase, cea a prînzului — romanii erau foarte matinali — coincidea vara cu intervalul de timp cuprins în vremea noastră între ora 10,45 și amiază, iar iarna între 11,15 și amiază. În anotimpurile intermediare, desigur, orele se micșorau sau creșteau ca durată în funcție de trecerea de la vară la toamnă sau la iarnă, ori de la iarnă la primăvară sau la vară. Ora 12, ultima din zi, ținea de la 3,45 la 4,40 în toiul iernii, și de la 6,15 la 7,30 în toiul verii.

În ce privește valoarea monetară, trebuie ținut seama de faptul că un sesterț corespundea aproximativ la 120 lire de astăzi [1]. Asul era ca banul de pe vremea lui Umberto întîi, jumătatea de as ca baioccul papilor ; aproximativ 30 și 15 lire de astăzi [2]. Drahma grecească valora ceva mai mult de 400 de lire. Talantul era 6 000 de drahme, circa două milioane și jumătate de lire italiene.

Mila, o mie de pași, corespundea aproximativ la 1500 de metri (mai precis la 1474). Stadiul era a opta parte dintr-o milă, adică 185 de metri.

Cuvintele și frazele reproduse în cursive sînt latinești — chiar dacă i se par cititorului cuvinte italienești din ziua de astăzi — sau grecești (reproduse cu caractere latine). Latina literară, oratorică, din citate etc. e reprodusă cu grafia tradițională. Latina familiară și populară — cînd nu se vrea o imitație bombastică a limbii literare sau rafinate — am transcris-o fonetic (așadar scriu *puelle, domine* sau *domne, celum* și *celu* și nu *puellae, dominae, caelum ;* dacă reproduc însă cuvintele unui avocat sau ale unui orator scriu *caelum* fiindcă ei îl pronunțau pe *e* dur, iar cei mai rigizi făceau să se audă deosebit cele două vocale care alcătuiau diftongul. Datorită acestui fapt am scris, de la caz la caz și după interlocutor, *Cesar* sau *Caesar,* care va fi pronunțat în acest din urmă caz *Kesar* sau *Kaesar).* Folosind același criteriu nu-l scriu pe *m* final care e în general mut *(inquilinu* și nu *inquilinum, ad facie tua* și nu *ad faciem tuam) ;* în afară de cazurile în care *m* ar putea suna emfatic. Și fiindcă poporul de rînd îl omitea în general și pe *t* final, și folosea forme ca *scribe(t), dice(t),* în locul clasicelor *scribit, dicit,* am pus din cînd în

[1] E vorba de valoarea lirei din 1964 — data apariției ediției de față *(N.n.).*

[2] Adică tot valoarea din 1964 *(N.n.).*

cînd *nitui (nituit)*, *scribe* etc. ... După același principiu m-am ghidat și la cuvintele și frazele grecești, transcrise cu caractere latine *(phi* redat de la caz la caz prin *ph* sau prin *f*, *ypsilon* redat întotdeauna prin *y)* ; citatele din autori sau frazele cu caracter literar le-am reprodus ortografic, dar am reprodus conform pronunțării curente în vremea respectivă cuvintele apostolului Petru *(hermineftis* și nu *hermeneutés*, *adelfi* și nu *adelphoi)* și cele ale tejghetarului de la Corcira *(eklélipe* și nu *ekléloipe)*. Pentru coerență, proverbul cu privire la Corcira ieșit din gura corcirezului l-am reprodus în acest ultim mod ; în parafrazarea pe care i-a făcut-o însă șarlatanul de la oracolul din Dodona, cu ortografia literară.

În capitolul al douăzecilea, acolo unde pomenesc de confuzia pe care o făceau primii locuitori din Capri, auzind vorbindu-se de Ulisse în greacă, între cuvîntul care vrea să însemne „fii" și cel care înseamnă „porci", am preferat pentru motive ușor de înțeles forma așa-zis epică *hyîes* (fii) celei atice *hyieîs*. Forma *como* în loc de *quomodo* mi-a fost confirmată de către o inscripție de la Pompei.

Cititorilor care cunosc bine lumea antică o să li se pară poate ciudat, adică anacronic, faptul că fetițele lui Germanicus se jucau cu baloane de săpun. E știut faptul că în latina clasică nu există nici un cuvînt care să corespundă săpunului nostru ; *sapo*, de la care derivă fără îndoială cuvîntul nostru, era în secolul întîi, după cîte afirmă în privința asta Pliniu, un amestec de seu de capră și de cenușă de fag cu care galii își făceau părul blond sau roșcat, și din care se importa mult la Roma, pentru femeile care voiau să-și vopsească părul. S-a dedus din acest fapt că romanii în secolul întîi nu aveau nimic asemănător săpunului așa cum îl știm noi. Cert este că un

săpun detergent care seamănă cu săpunul nostru de spălat aveau babilonienii încă de pe vremea celei de-a treia dinastii din Ur, aproximativ cu douăzeci și două de secole înaintea erei noastre ; și-l făceau din cenușa unei plante din clasa equisetaceelor, care conținea sodiu sau potasiu, amestecată cu ulei și cu o argilă fină (vezi George Contenau, *La vie quotidienne à Babylone,* Hachette, Paris, 1950). Dat fiind extrem de intensul comerț dintre Roma și Asia de o parte și de alta a Eufratului, e foarte probabil ca respectivul produs să fi fost importat și ca cineva să fi descoperit că din spuma lui se puteau face baloane. Și nu mi se pare cu desăvîrșire exclus nici faptul că s-ar fi putut face baloane și din acel *sapo* galic, ținînd seama de compoziția lui ; Plinius afirmă că era de două feluri, *spissus* și *liquidus ;* poate să fi fost un fel de *șampon,* care producea o spumă bună să vopsească în roșu părul mamei și pe deasupra să le facă și pe fetițe să se joace cu baloane de clăbuc.

Persoanele sînt prezentate în general cu numele lor latin ; uneori însă, pentru comoditatea cititorului, numele a fost reprodus în italienește.

Cuprins

Capitolul al paisprezecelea
(Anii 779—781 ai Romei, 26—28 ai erei noastre, 38—40 ai vieții mele.) O schimbare stranie. Medicul Asklepiades descoperă antibioticele, dar nu poate salva viața tatălui meu. Scap de Evia. Caius Pomponius Bassus, autorul *Satyricon*-ului. Veșnic frumoasa Faustina 5

Capitolul al cincisprezecelea
(Anii 781 și 782 ai Romei, 28 și 29 ai erei noastre, 40 și 41 ai vieții mele.) Claudilla și al său *velocissimum* — mijlocitorul. Drussus, fiul lui Tiberius, otrăvit de către Seianus. Tulburări la palat. Mă duc s-o vizitez pe Agrippina, exilată la Pandataria. De ce n-am asistat la predicile lui Hristos. 33

Capitolul al șaisprezecelea
(Anii 784 și 785 ai Romei, 31 și 32 ai erei noastre, 43 și 44 ai vieții mele.) Omorîrea lui Seianus. Îmi construiesc o villă la Capri. Nicomede, sclavul și secretarul meu. La Villa Jovis, la Tiberius, care a înțeles totul despre mine. Agrippina se lasă să moară de foame la Pandataria. Centurionul Marcus, vărul meu, odinioară copil-minune. 60

Capitolul al șaptesprezecelea
(Anii 787 și 788 ai Romei, 34 și 35 ai erei noastre, 46 și 47 ai vieții mele.) Din nou în Asia Mică. Palmira și dulcea Zenobie. Îl întîlnesc la Antiohia pe Lucius Vitellius, care se duce să-l înscăuneze pe Tiridate pe

tronul parților, și-l însoțesc. Musa, sclavă bolognezâ și regină a parților. Vitellius traversează din nou Eufratul, iar eu rămîn la Ctesifon 93

Capitolul al optsprezecelea

(Anul 789 al Romei, 36 al erei noastre, 48 al vieții mele.) Mă îmbarc la Seleucia pentru Taprobane și India. Mă gîndesc s-o iau în căsătorie pe tînăra văduvă indiană ca s-o salvez de la arderea pe rug, din fericire însă sînt sfătuit să n-o fac. Ihtiofagii și Sita. Îl găsesc la țărmul Caspicei pe regele detronat Artabanus, și-l însoțesc să meargă să-și reia tronul. Stupoarea lui Vitellius cînd mă întîlnește pe podul de pe Eufrat. 128

Capitolul al nouăsprezecelea

(Anul 792 al Romei, 39 al erei noastre, 51 al vieții mele.) Mă întîlnesc cu Priscilla la librar. Salonul literar al lui Marcus Manilius. *„Pictura, ars moriens."* Iaia are o fată de la lună. Caligula, protector al poeziei. Lectura versurilor Priscillei și triumful ei. . . . 154

Capitolul al douăzecilea

(Anii 793—795 ai Romei, 40—42 ai erei noastre, 52—54 ai vieții mele.) Destindere la Capri. Caius Caligula în Galia. Ne-o arată goală pe soția lui, Cesonia, care e într-adevăr *bona*. Omorîrea lui Caius. Sărbătoarea Annei Perenna. Mă întîlnesc în Trastevere cu apostolul Petru. 185

Capitolul al douăzeci și unulea

(Anii 795—802 ai Romei, 42—49 ai erei noastre, 54—61 ai vieții mele.) Călătorie în Arabia Felix. Debarc în Britania cu legiunile lui Aulus Plautius. Devin prezbit și mă trezesc soțul Priscillei. Călătoria în Lusitania.

Mă întîlnesc cu Plinius și cu Seneca. Cum a sfîrșit Atlantida, distrusă de bombele atomice. Cum nu le-a reușit triburilor Maya descoperirea Europei. . . . 226

Capitolul al douăzeci și doilea
(Anul 805 al Romei, 52 al erei noastre, 64 al vieții mele.) Cavalerul Furius Scribonianus. Superstiție și deochi. Le dezvălui prietenilor mei viitorul. Mă întorc la Capri. Claudius mă acuză de vrăjitorie și-mi trimite ordinul să-mi curm zilele. 263

Capitolul al douăzeci și treilea
(Anul 805 al Romei, apoi 1954 al erei noastre.) Ultimul banchet. Îmi iau rămas bun de la Nicomede, de la bătrîna Cleonice, de la Priscilla, de la prieteni. Neașteptată schimbare de program. Călătoria de întoarcere în secolul meu și o complicație ciudată. . . 294

Epilog 329

Note 341

Nota autorului 346

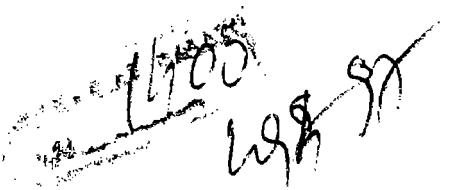

PAOLO MONELLI

O AVENTURĂ ÎN SECOLUL ÎNTÎI

vol. II

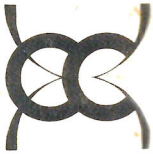

«Paolo Monelli s-a născut la 15 iulie 1894. Ziarist, corespondent al ziarelor *Corriere della Serra*, *Gazzetta del Popolo* și *Stampa*, el este și autorul mai multor volume de succes, printre care *Le Scarpe al Sole*, cristalizînd experiența sa directă din primul război mondial, în care a luptat ca vînător de munte, *Io e i tedeschi*, interzis în timpul dictaturii mussoliniene, și *Roma 1943*, cronică a anilor împotrivirii antifasciste. *Aventură în secolul întîi*, care se prezintă acum cititorilor români, este narațiunea extraordinarei aventuri a unui italian din secolul XX, transferat cu întreaga sa complexitate psihofizică în primul secol al erei noastre. Este, desigur, un transfer în cheie autobiografică, protagonistul răsfrîngînd asupra timpurilor revolute capacitatea de analiză și înțelegere pe care o posedă spiritul atît de modern al lucidului scriitor italian.»

Alexandru Balaci

Vol. I Lei 10,50
Vol. II Lei 9,75
Total Lei 20,25

EDITURA EMINESCU